ەسووڵ هەمزەتۆڤ

داغستانی من

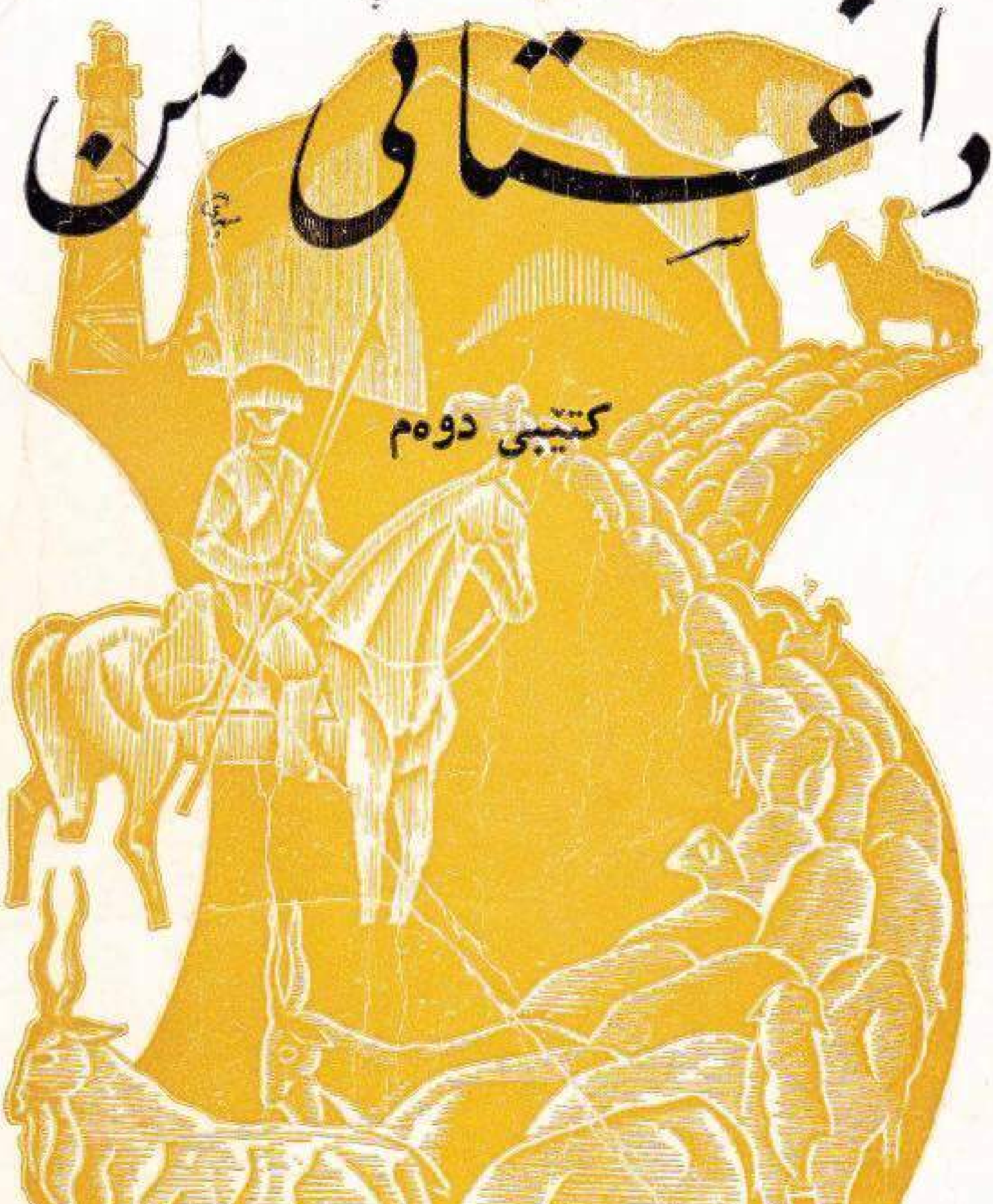

کتێبی دووەم

عەزیز گەردی

لە ئینگلیزیەوە کردوویە بەکوردی

ڕەسووڵ هەمزەتۆڤ

داغستانی من

کتێبی دووەم

عەزیز گەردی

لە ئینگلیزییەوە کردوویە بەکوردی

بەغدا – چاپخانەی (الحوادث) – ١٩٨٥

وێنەی دانەر ڕەسووڵ هەمزەتۆڤ

لە باتی پێشەکی

شامیل ساڵی ١٨٤١ گوتوویەتی :
« گەلی بچووك پێویستیان بە خەنجەری تیژ هەیە » •
ئەبوتالیب ساڵی ١٩٤١ گوتوویەتی :
« گەلی بچووك پێویستیان بە برادەری دڵسۆز هەیە» •

● ★ ●

باوکم دەیگوت : « دەشێ کلیلی بچووك سندووقی گەورە بکاتەوە • » دایکیشم چیرۆکی کورتی دەگێڕایەوە : « ئایا دەریا گەورەیە؟ بەڵێ زۆر گەورەیە • باشە لەکوێوە هاتوە ؟ تەیرێکی بچووك دەنووکی بچووکی لە زەوی داو کانیەکی لێ‌دەربوو ، کانیەکە هەر هەڵقوڵاو هەڵقوڵا تا بوو بەو دەریا گەورەیە » •

کاتێ کە گەمەم دەکردو تا سوور هەڵدەگەڕام‌و شل‌و شەکەت دەبووم بەم لاو بەو لادا غارم دەدا ، دایکم دەیگوت : « پێویستە بەلانی کەمەوە بە قەد ماوەی هەڵدان‌و گرتنەوەی تەپلەیەك پشوو بدەی . نەختێ هێمن بە ! »

هەموو کەس دەزانێ کە زەویەکت کێڵا ، گرنگ نیە زەویەکە هەر چەند بچووك بێ‌و پاشان بتەوێ زەویەکی‌دی بکێڵی دەبێ یەکەمجار لەسەر تخووبەکە نەختێ پشوو بدەی .

ئاخۆ ماوەی نێوان دوو کتێبیش وەکو تخووبی دوو زەوی نیە ؟ هەر بۆیەش لەسەر تخووب ڕاکشام‌و لێم‌پاڵ‌دایەوە ، ئەوانەی بەلامەوە تێدەپەڕین دەیانگوت : « جوتیار ماندوو بوە ، خەوتوە ! »

تخووبی من وەکو دۆڵی نێوان دوو گوندی شاخاوی وا بوو ، یا وەکو گوندێکی سەر گردی بەینی دوو شیو وا بوو .

تخووبی من بریتی بوو لە سنووری نێوان داغستان‌و هەموو بەشەکەی‌تری دونیا . لەسەر ئەو تخووبە ڕاکشام بەڵام نەنووستم ! وەکو پیرە ڕێویەکی بۆر پاڵم دایەوە کە ڕەوە بارەکەوێکی لە نزیك بلەوەڕێ . چاوێکم نیوەقوچا بوو ، چاوەکەی‌ترم نیوەکرابووەوە . گوێیەکم خستبوە سەر لەپێك‌و لەپەکەی‌ترم خستبوە سەر گوێیەکەی‌تر . جاروبار ئەم لەپەی دوەمینم نەختێ بەرز دەکردەوەو گوێم ڕادەدێرا . ئایا کتێبی یەکەمم بە خەڵك گەیشتوە ؟ ئایا خوێندوویانەتەوە ؟ لێی‌دواون ؟ دەبێ چی دەرهەق بڵێن ؟!

جاڕچی گوند کە لەسەر بانێکی بەرز جاڕ دەدا تا مسۆگەر نەبێ بانگی یەکەمی بیستراوە ، بانگی دوەم ڕانایەڵێ . کە چیایەك بە

کۆڵانێ‌دا دەڕوا ئەگەر ببینێ میوانێك بە ڕووگرژی لە ماڵێك دێتە دەرەوە ، ئاخۆ قەت سەر بەو ماڵەدا دەکات ؟

لەسەر تخووبی نێوان دوو کتێب ڕاکشام‌و بیستم زۆر کەسی جۆر بە جۆر بە زۆر شێوەی جیاجیا کتێبی یەکەمیان وەرگرتووم .

هەر چۆن بێ ، ئەمە شتێکی ئاساییە . هەیە حەزی لە سێوەو هەیە حەزی لە گوێزە . تۆ سێو سپی دەکەی بەڵام گوێز دەشکێنی ، گندۆرەش تۆوی لێ پاگژ دەکەیتەوە . بەم جۆرەش هەر کتێبەو چەشنە بۆچوونێکی دەوێ . جوان نیە گوێز بە قەڵەمبڕ بشکێنی ، دەبێ گوێزشکێنت هەبێ ، بەڵام‌ناتوانی سێوی تەڕو ناسك بەم گوێزشکێنە قاش بکەی .

هەر کەسێ کتێبێك بخوێنێتەوە عەیبێکی لێ دەگرێ . چ قەیدیە ! نەك کتێبەکەی من ، وەکو پەندەکە دەڵێ : « کچە مەلاش بێ عەیب نابێ ! »

لەگەڵ ئەمەش‌دا ، ماوەی پشوودانم تەواو بوو . وا دەست بە کتێبی دوەم دەکەم . نازانم چەند کەس دەیخوێنێتەوە . ئەندازەی چاپ هیچ نیە . کتێب هەیە سەد هەزار دانەی لێ‌چاپ دەکرێ‌و لە دوکان‌و کتێبخانەکان تۆزی لێ‌دەنیشێ‌و کەس نایخوێنێتەوە . بە پێچەوانەی ئەمەوەش وا دەبێ یەك دانەی کتێبێك دەستاو دەست بڕوات‌و زۆر کەس بیخوێنێتەوە . من هیچێکم لەمانە ناوێ . تەنیا یەك کەس کتێبەکەم بخوێنێتەوە بەسمە . دەمەوێ باسی وولاتە بچووك‌و سادەو سەرفیرازەکەم بۆ ئەو تاکە کەسە بکەم : وولاتەکەم کەوتۆتە کوێ ؟ خەڵکەکەی بە چ زمانێك دەدوێن ؟ باسی چ دەکەن ؟ و چ گۆرانیەك دەڵێن ؟

من ناتوانم به تەنێ باسی هەموو شتێك بکەم • پیرەمێردەکان دەڵێن : « تەنیا بە هەموو لایەك هەموو شت باس دەکرێ • هەر کەس باسی شتی خۆی بکا ، هەموو شت باس دەکرێ • هەر کەس خانووی خۆی دروست کردوە ، ئەنجام گوند پەیدا بوە ، هەر کەسە زەوی خۆی کێلاوە ؛ بەمەوە سەراپای زەوی بۆتە کرتو کێڵ • »

جا ئێستا وا زوو لە خەو هەستاوم • ئەمڕۆ ڕۆژی یەکەم دێرە جووتمە • دێری نوێی زەویەکی بەیار • بە گوێرەی دەستووری کۆن ، ڕۆژی وا ، دەبێ مێزەکەم حەفت شتی بەسەرەوە بێ کە هەموو سەرەتایان یەك دەنگە •• تەماشای سەر مێزەکەم دەکەمو دەیانبینم :

١ ـ کاگەت (کاغەز ـ سپی تۆخ)
٢ ـ کەرەنداش (پێنوس ـ ی تیژ)
٣ ـ کارتۆچکا (وێنە ـ ی دایکم)
٤ ـ کارتا (نەخشە ـ ی وولاتەکەم)
٥ ـ کۆفی (قاوە ـ ی ڕەشو گران)
٦ ـ کۆیناك (ـ ی داغستانی ، پێنج ئەستێرە)
٧ ـ کازبێك (جگەرە) •

ئەگەر ئێستا کتێب نەنووسم کەی دەینووسم ؟
ئاگر گەش دەسووتێ : کتلی لەسەر کوڵانە •

لە دەرەوە ڕۆژ لەناو بارانێکی نازداردا دەبریسکێتەوە ، دەڵێن ، ڕۆژی وا ، هەموو گیاندارەکان لە شاخان ، وەکو پاڵەوانی تەنافباز لەسەر پەلکەزێڕینەی حەفت ڕەنگدا دەکەونە هەلەکەسەما • ڕۆژی وا : دایکم دەیگوت تیشکی ڕۆژ دەرزیەو ئاسمان بە داوەباران دەدوورێ •

ئەمڕۆ بەهار هاتۆتە ناو شاخان ـ یەکەم ڕۆژی بەهارە • ئەویش وەکو من دەست بە خەتەجووتێکی نوێ دەکات •

« بەهاری داغستان ! پێم بڵێ ئەو حەفت بەهرانە چین کە تۆ هەتەو هەموو سەرەتایان یەك دەنگە ؟ » بەهار وەڵام دەداتەوە : « ئەو بەهرانەی من هەمە داغستان پێی بەخشیومن • وا من ناویان دێنمو تۆش بە پەنجەکانت بیانژمێرە :

١ ـ تسیا ـ ئاگر • بۆ ژیان ، بۆ ڤینو ئەڤین •
٢ ـ تسیار ـ ناو • بۆ سەربەرزی ، بۆ نەبەردی ، بۆ ناونانی پیاو •
٣ ـ تسیام ـ خوێ • تا تام بە ژیان بدا ، نرخ بە ژیان بدا •
٤ ـ تسیڤا ـ ئەستێرە • بۆ هیواو خەباتی پیرۆز ، بۆ ئامانجی بەرزو ڕێگای ڕاست •
٥ ـ تسیوم ـ هەڵۆ • بۆ نموونەو سەرمەشق •
٦ ـ تسیومور ـ زەنگ • بۆ بانگ‌کردنی هەموو لا بۆ یەك شوێن •
٧ ـ تسیالکیو ـ بێژنگ • بۆ لێك‌جوداکردنەوەی گەنمی قەڵەوو کاوکۆتی بێ‌سوود •

داغستان ! ئەم حەفت شتە حەفت چلن بە درەختی چەسپاوتەوە • هەموویان بە ڕۆڵەکانی خۆتو بە من ببەخشە • من دەمەوێ ببم بە ئاگرو خوێ ، هەڵۆو ئەستێرە ، زەنگو بێژنگ ، دەمەوێ ناوێکی پیرۆزیشم هەبێ •

سەر هەڵدەبرم دەبینم ئاسمان لە ڕۆژو باران ، لە ئاگرو ئاو چنراوە • دایکم هەمیشە دەیگوت : داغستان خۆی لە خەونددا لە ئاگرو ئاو خەلق بوە •

باوكو دایك
ئاگرو ئاو

باوكم دەیگوت : « یاری بە ئاگر مەكە ! »
دایكم دەپاڕایەوە : « بەرد مەهاوێ نا ئاو ! »

هەر كەسە بە جۆرێ دایكی خۆی دێتەوە یاد • دایكی من بەیانیو پاش نیوەڕۆو ئێواران چۆن بوو ، من وام دێتەوە یاد •

سبەینان لەسەر كانی دەهاتەوەو جەڕەئاوێكی دەهێنا • وەكو شتێكی زۆر بەنرخ هەڵیدەگرت • بەسەر قادرمەی بەردیندا سەردەكەوتو جەڕەكەی لەسەر زەوی دادەناو ئاگری لە ئاگردانداده‌كردەوە • وەك ئەوەی ئیشێكی زۆر پیرۆز بكا ، ئاوا ئاگری دادەگیرساند ، بە ڕێزو سۆزو خۆشەویستیەوە تێیڕادەما • كە ئاگرەكە باش دەسووتا ، لانكی ڕادەژەند • وەك شتێكی زۆر بەنرخ بكا ، ئاوا ڕایدەژەند • نیوەڕۆ دوبارە جەڕەی هەڵدەگرتو دەچوە سەر كانی ، ئاگری دەكردەوە ، لانكی ڕادەژەند • ئێوارێ دیسان ئاوی بە جەڕە دەهێنا ، لانكی ڕادەژەند ، ئاگری هەڵدەكرد •

هەموو ڕۆژێ ئەمە كاری بوو ؛ بەهارو هاوینو پایزو زستان • بەبێ ئەوەی خۆی تەنگاو بكا ، بە گرانو سەنگینی ، وەك شتێكی بەنرخ ئەم ئیشانەی دەكرد : دەچوە سەراوێ ، لانكی ڕادەژەند ، ئاگری دەكردەوە • ئاگری دەكردەوە ، دەچوە سەراوێ ، لانكی ڕادەژەند • لانكی ڕادەژەند ، ئاگری دەكردەوە ، دەچوە سەراوێ •

من ئاوها دایكم دێتەوە یاد • كە دەچوە سەراوێ پێی دەگوتم : « چاوت لە ئاگر بێ • » كە ئاگری دەكردەوە ، دەیگوت : « پێ لە جەڕە نەدەی ، ئاوەكە بڕێژی • » كە ڕایدەژەندم بخەوم ، دەیگوت : « باوكی داغستان ئاگرە ، دایكی داغستان ئاوە • »

ڕاستیەكەی چیاكانمان وەكو ئاگری سوور وان • كەواتە با نەختێ باسی ئاگر بكەین :

بەردێك بە بەردێك دادە ، پڕوشكە ئاگری لێدەبێتەوە •
گاشەیەك بە گاشەیەك دادە ، پڕوشكە ئاگری لێدەبێتەوە •
ناولەپ لە ناولەپ بخشێنە ، پڕوشكە ئاگری لێدەبێتەوە •
ووشە بە ووشە دادە ، پڕوشكە ئاگری لێدەبێتەوە •
پەنجە بە ژێی تەنبوور دابێنە ، پڕوشكە ئاگری لێدەبێتەوە •
تەماشای چاوی زوڕناژەنو گۆرانیبێژ بكە ، پڕوشكە ئاگری تێدا دەبینی •

هەتا تەپڵەش کە کڵاوێکی قووچی کەوڵەمەڕەو چیایی لە سەری دەنێن ، وەك ئاگر دەبریقێتەوە ، بە تایبەتی ئەگەر دەستی پێدا بێنی •

کە چیاییەك بە تەپڵەوە دەچێتە سەر بان بەفری سەر چیاکانی ئەم دەوروبەرە دەکەوێتە توانەوە •

بەفر خۆیشی ئاورینگی لێدەبێتەوە • شاخی بزنەکێوی کە لەگەڵ کازیوەی بەیاندا لەسەر لووتکە شاخێك دەوەستێ وەك ئاگر دەبریسکێتەوە • چیاش دوور بە دووری ، لە کاتی خۆرئاوابووندا ، لەناو ئاگری قورمزیدا دەتوێتەوە •

ئاگر لە ناو پەندو گۆتەی شاخاندا هەیە ، لەناو فرمێسکی ژنە چیاییاندا هەیە ، لەسەر پەلاپیتکەی تفەنگدا هەیە ، لەسەر دەمی خەنجەری لە کالان دەرکێشراودا هەیە؛ بەڵام گەرمترینو بەسۆزترین ئاگر لە ناو دڵی دایکانو لەناو کوچکاگری هەموو کوخێکدایە •

کە چیاییەك بیەوێ بە خۆیەوە بپەسنێ دەڵێ : « هێشتا بۆ ئاگر نەچوومەتە لای هیچ کەس ! »

کە چیاییەك بیەوێ زەمی پیاوێکی وا بکا چاکەی لێ نەوەشێتەوە ، دەڵێ : « کادووی دووکەڵکێشیان وەکو کلکە مشك وایە • »

کە دوو پیرەژنی چیایی بە شەڕ دێن ، یەکێکیان دەقیژێنێ : « یاخوا قەت ئاگر لە ئاگردانتاندا نەسووتێ • » ئەوەیدیش وەڵامی دەداتەوە : « یاخوا ئاگردانتان کوێر بێتەوە ! »

ئەگەر باسی کابرایەکی زۆر ڕەشیدو ئازا بکەن ، دەڵێن : « بڵێسەی ئاگرە • »

باوکم دوای ئەوەی کە گوێی دایە شیعری ساردو سڕی لاوێك ، گوتی : « دیارە هەموو شتێکی تێدایە • بەڵام وا دەبێ تۆ خانوویەکت هەبێ ، خانووەکەت ئاگردانو دارودووو مەنجەڵی تێدا بێ ، مەنجەڵەکە گۆشتیشی تێدا بێ بەڵام ئاگری تێدا نەبێ • خانووەکەت ساردو سڕە : مەنجەڵەکە ناکوڵێ ، گۆشتەکە هەر خاوە • کە ئاگر نەبێ ژیان نابێ • شیعرەکەی تۆیش ئاگری تێدا نییە • »

جارێکیان لە شاملیان پرسی : « ئیمام ، ئەرێ ئەوە داغستانی نیوەبرسی چۆن توانیویە سەدان ساڵ بەری هێرشی وڵاتە گەورەکان بگرێو لێیان بڕسێتەوە ؟ ئەرێ ئەوە چۆن توانی قەیرانی سی ساڵ لەگەڵ قڕاڵی بەزەبرو زەنگدا بجەنگێ ؟ »

شامیل وەڵامی دانەوە : « ئەگەر داغستان ئاگری ڕقو خۆشەویستی لە دڵدا نەبایە ، هەرگیز ئەم خەباتە سەختەی پێنەدەکرا • ئەم ئاگرە موعجیزەی نواندوەو زۆر دەسکەوتی گەورەی هێناوەتە کایە • ئەم ئاگرە گیانی داغستانە ، هەر داغستان خۆیەتی • »

شامیل پێدا چوو : « من کێم ؟ کوڕە ڕەزەوانێکی گوندی «گمری»م • نە لە کەس کەڵەگەترمو نە لە کەس بە شانو شەوکەترم • بە منداڵی زۆر چرووكو بێنموود بووم • کە چاویان بە من دەکەوت سەریان بادەدا گوایە بۆ ئەم دونیایە دەست نادەم • یەکەم جار ناوم عەلی بوو ؛ بەڵام کە نەخۆش کەوتم ناویان گۆڕیمو کردیان بە شامیل بەو ئومێدەی نەخۆشیەکەم لەگەڵ ناوە کۆنەکەدا بڕوا • لەم دونیا گەورەیەدا هیچم نەدی • لە شار گەورە نەبووم • چ مولكو سامانم کۆنەکردەوە • لە «مەدرەسە»ی گوند خوێندم • دایكو باوکم خۆخی «گمری»ی خۆمانیان بۆ لە کەر بار دەکردمو ڕەوانەی بازاڕی تەمەرخان شورایان

دەگەڕام بۆ ئەوەی لەوێ ساغی بکەمەوە • ماوەیەکی زۆر بەسەر ڕەوەزە شاخاندا قەرە بە قەرەی کەرەکەم دەرۆیشتم • تا جارێکیان شتێکم لێقەوما ، گەلەك لەمێژە : بەڵام لە بیرم نەکردوەو قەت لە بیریشی ناکەم ؛ چونکە لەو ساتەدا بوو کە گیانم یا خود ئاگرم کلپەی سەند ، لەو ساتەوە بووم بەو شامیلەی ئێستا • زۆرم نەما بوو بگەمە تەمەرخان شورا ، لە پەڕگەی گوندێك تاقمە منداڵێکی چەتوونو خوێڕیم لێڕاست هاتو شەڕیان پێفرۆشتمو تیزیان پێکردم • یەکێ تەپڵەکەی فڕاندمو تیی تەقاند هەڵات ، کە بەرمدا دوای ئەوەوە ئەوانەیتر باریان لە کەرەکەم کردەوەو قەرتاڵەی میوەیان لەبەر یەك هەڵتەکاند • قاقا پێدەکەنینو گاڵتەیان بە دەمچەفتیو بێدەسەڵاتی من دەهات ؛ بەڵام گاڵتەو قەشمەری ئەوان دەریای تووڕەیی منی هێنایە جۆشو ئاگرێکی وام تێبەربوو قەت شتی وام نەدی بوو • خەنجەری دەسك ئێسکی سپیم هەڵکێشاو کەوتمە شوێن ئەوەی تەپڵەکەی فڕاندمو لە هنداو دێدا گرتم • پێلەقەیەکم لێداو لە زەندۆڵێکم بردە خواریو خەنجەری دەبانم لەسەر گەرووی دانا ، کەوتە پاڕە پاڕێ • پێم گوت : « باشتر وایە گەمە بە ئاگر نەکەی ! » لەناو زەندۆڵەکەدا جێم هێشتو گەڕامەوە : ئەوانەی خۆخیان لێ بە گوڕێ وەرکردبووم هەر بابایە بۆ لایەك هەڵدەهات • چوومە سەر نزیکترین بانو تێمڕاخوڕین :

« هۆ ، منداڵینە ! ئەگەر دەتانەوێ وورگتان بە خەنجەر هەڵنەدڕم چیتان بردوە بیهێننەوە • »

پێویستی بە دووپات کردنەوە نەکرد •

ئەو ڕۆژە لە بازاڕ گوێم لێبوو ، یەختیارەکان دەیانگوت : « زۆر شتیتریش لەم منداڵە دەبیسینەوە • » منیش تەپڵەم هێنایە سەر ناوچەوانو

کەرەکەمم دەنگدداو بە ڕێگەی خۆمدا ڕۆیشتم • چما ئەمن حەزم لە شەڕو کووکە بوو ؟ خێر ! ئەوان گێچەڵیان پێکردمو ئاگریان تێبەردام •

چەند ساڵی پێچوو • ڕۆژێ ، سبەینە بوو ، لەناو ڕەزەکەم ئیشم دەکردو قۆڵم لێهەڵکرد بوو لە خوارەوە خۆڵەڕەشی بە پێتم بەسەر شاخ دەخستو لە بن درەختانم ڕوو دەکرد • خۆڵم بە تەبڵەیەکی کۆن دەکێشا • ئەو کاتە زۆر جێ برینم لە لەشدا بوو • کتبو پڕ هەندێ پیاوم هاتنە لا ، خەڵکی گوندە شاخاوییەکانیدی بوونو لە دوورەوە هاتبوون • داوایان لێکردم ئەسپەکەم زین بکەمو چەك لە خۆم بدەم • بەڵام من حەزم نەدەکرد دەست بدەمە چەكو گفتم نەدانێ چونکە بەروەردە کردنی باخی خۆم پێ لە چوونە شەڕ باشتر بوو • ئینجا قاسیدەکان گوتیان : « شامیل : ئەسپی بێگانان ئاوی کانیمان دەخۆنەوە ، بێگانە ئاگرمان دەکوژێننەوە • جا خۆت سواری ئەسپەکەت دەبێ ؟ یان سوارت بکەین ؟ »

کە ئەمەم بیست ئاگرم لە هەناوی بەر بوو • وەکو ئاگری ئەو جارە وا بوو کە منداڵ تیتاڵیان پێکردم ، خۆخیان لێ بە گوڕێ وەرکردم ، لەویش گەرمتر بوو • بەرم بە باخەکەمەوە نەما •• هەر هیچ شتم لە بیر نەما •• نە باو نە بارانو نە سەرما هیچیان ئەو ئاگرەیان پێناکوژێتەوە کە بیستو پێنج ساڵەوێڵی سەر ئەو شاخانەی کردووم • گوندەکان مەرێزەیان لێهەڵدەستێ ، دارستانەکان دووکەڵ دەدەمێنن ، لەناو کادووی شەڕگەدا بڵێسە چەخماخە دەدا ، سەراپای قەوقاس بڵێسەیە • ئەمەیە ئاگر !!

دەڵێن لە زەمانی کۆن ئەگەر دوژمنێك پێی بنایەتە ئەم دیو

سنووری داغستان ئاگرێکی وەك بورج بڵندیان لەسەر بەرزترین ترۆپکە شاخ دەکردەوە • کە لە گوندەکانی ئەو ناوە چاویان بەم ئاگرە دەکەوت هەر کەسە لە شوێنی خۆی ئاگری دەکردەوە • ئەم ئاگرە وەکو بانگەواز وا بوو : هەر کەسە کە چاوی پێ دەکەوت سواری ئەسپی هاوار دەبوو ، سوار لە هەموو ماڵێکەوە دەهاتن‌و لە هەموو گوندێکەوە ڕێچکەیان دەبەست • لەگەڵ بانگەوازی ئاگردا زەلام بە سواری‌و بە پێ دەهاتن • تا هاڵاوی ئاگر لەسەر ترۆپکە شاخان بمایە ، ئەو ڕدێن‌سپی‌و منداڵانەی لە گوندان مابوونەوە دەیانزانی دوژمن هێشتا لەناو سنووری داغستان ماوە • کە ئاگرەکە دەکوژایەوە نیشانەی ئەوە بوو کە مەترسی نەماوەو ئاشتی گەڕاوەتەوە سەر خاکی باوك‌و باپیران • ئەم چیاییانە ، لە مێژووی دێرینی خۆیان ، زۆر جار ئاگری وایان کردۆتەوە • ئەو ئاگرانە نیشانەی فەرمانی شەڕ بوون • بۆ چیایی‌یەکان ، جێگای تەکنیکی نوێیان پڕ دەکردەوە وەك : ڕادیۆ ، تەلەگراف ، تەلەفۆن • تا ڕۆژی ئەمڕۆش لاشاخەکان هەندێ قانی ڕووت‌و بێ درەختیان تێدایە دەڵێی گامێشی لەندەهۆر لەسەری پاڵ کەوتوون •

چیاییەکان دەڵێن : باشترین جێگا بۆ خەنجەر کالانە ، بۆ ئاگر ئاگردانە ، بۆ پیاو ماڵی خۆیەتی ؛ بەڵام ئەگەر ئاگر لە ئاگرداندا بازی دا دەرێ‌و لەسەر تۆپکەی شاخان بڵێسەی دا ، ئەو حەلە ئەو خەنجەرەی لەناو کالاندا بمێنێتەوە خەنجەر نیەو ئەو پیاوەی لەبەر ئاگر دابنیشێ پیاو نیە •

شوانەکانی داغستان ئەرکیان تەواو دیارە • هەندێك بە ڕۆژ چاویان لە مێگەڵ دەبێ‌و هەندێکی‌تر بە شەو پەز لە گورگ پاس دەکەن • بەڵام هەمیشە یەکێکی وایان تێدایە کە نە پەیوەندی بە

مەڕانەوە هەیەو نە بە گورگان • ئیشی ئەوەیە چاوی لە ئاگر بێ‌و لێ نەگەڕێ بکوژێتەوە ، پاسەوانی ئاگرەو هەر وایشی پێ دەڵێن • ئەم پاسەوانی کردنەی ئاگر تایبەتی نیە بە یەك کەس • هەموو ئێواران پێش ئەوەی تاریك دابێ شوانەکان لەناوەخۆیانەوە یەکێك هەڵدەبژێرن‌و ئاگرەکەی پێ دەسپێرن • ئەمەشیان کارێکی گرنگەو بگرە هەندێ جار سەختیشە • زۆرشت بە ئاگر دەکرێ – چێشت لێنان ، خۆ گەرم کردنەوە ، شمەك ووشك کردنەوە ، ڕوناکی ، قسەی چاك ، جگەرە کێشان کە هاوڕێیەکی سەرەکی گفتوگۆی بەکاوەخۆی مێردانە •

ئاگر لە کوخی شوانان‌دا نیە • لە دەرەوە ، لە ژێر ئاسمانی کراوەدا دەکرێتەوەو بایەخێکی تایبەتی گەرەکە • بە دەست‌و تەپڵەو کەپەنك ئەو ئاگرە لە باران‌و بەفرو زریان دەپارێزن •

بەڵام ئاخۆ پیاو ناتوانێ بە مەردی ئازاو شاعیرو گۆرانیبێژو شایەرو سەماکەرو سازندەکانیش بڵێ پاسەوانی ئاگر ؟ ئێمە زۆری وامان هەن ئەو بڵێسە نەمرەیان لەناو دڵدایەو بە خەڵکی‌تری ڕادەگەیەنن : بڵێسەی شیعر ، بڵێسەی ئەفسانەو کەلەپوور ، بڵێسەی خۆشەویستیی خاکی باوك‌و باپیران •

منیش هەست دەکەم کە پڕوشکی ئەو ئاگرەم لە دڵدایەو دەزانم لەسەرمە لێ نەگەڕێم بکوژێتەوە • دەبێ باش پەروەردەی بکەم‌و وای لێ بکەم گەرمی‌و ڕوناکی بە پێشەوە بدات ، بۆ ئەوەی ئەوانەی پاشان دێن لە منی وەربگرن‌و دوورتری ببەن •

پیاو چۆن خۆی لە ئاگری ئاسایی دەرەوە دەپارێزێ ، دەبێ ئاوهاش ئاگری ناو سینگی خۆی بپارێزێ •

لە ئاهەنگ‌و میهرەجانی گوندی شاخاویدا هەمیشە پاش گۆرانی نوکتە دێت‌و دوای سازو هەڵپەڕکێش قسە • ئێمەش دوای ئەوەی نەختێ باسی ئاگرمان کرد با بزانین داخۆ لە داغستانی خۆماندا چۆن بە دوای «بەفرەپیاو»دا دەگەڕان •

من خۆم بە زیندووی چاوان گاڵتەیەکی گەورەم دی کە چیاییەکانمان بە هەندێ زانایان کرد کە هاتبوون لە بەفرەپیاو دەگەڕان •

ئاڤارەکان پێیان گوتن : «بڕۆنە ناو دارجینان ، ڕەنگە ئەوەی لێی‌دەگەڕێن لەناو ئەواندا بێ • » دارجین ڕەوانەی ناو لەکانیان کردن ، لەك ڕەوانەی ناو لیزجیان کردن ، لیزجی ڕەوانەی ناو کومیکانیان کردن‌و کومیك ڕەوانەی ناو نوگاییانیان کردن‌و نوگاییی ڕەوانەی ناو تەباسارایان کردن – بە کورتی سەراپای داغستانیان پێ کردن • ئەنجام ، شەکەت بوون‌و لە گوندی (کیکونی) وەستان کە عوسمان عەبدوڕەحمانۆڤی پاڵەوانی لێیە – ڕەنگە هەندێ خوێنەر لە فلیمی – دورگەی گەنجینەدا دیبیان کە سێ زەلام پێکەوە دەگرێ‌و لە کەشتی فڕێیان دەدا •

بە ڕێکەوت ترومبێلی زاناکان لە بەستێکی نزیك کیکونی چەقی • هاتنە خوارێ ویستیان پاڵی بدەن بەڵام پێیان نەجولایەوە •

عوسمان لەسەر بانی خۆیان دانیشتبوو ، دیتی لە دەوری ترومبێلەکە دێن‌و دەچن • هاتە خوارێ‌و بە هەنگاوی گەورەو شێنەیی خۆیەوە چوە کنیان • وەکو یەکێ کە قالۆچە لە ناو لەگەنێکی چەورو لووس دەربێنێ ئاوها ترومبێلەکەی هەڵگرت‌و بڵندی کردو بردیە شوێنێکی ووشك •

زاناکان لێیان بوو بە مقۆمقۆ – واقیان وڕما ، دەبێ ئەمە بەفرەپیاو بێ‌و بە هانایانەوە هاتبێ ! عوسمان تێ گەیشت ، وەڵامی دانەوە :

« ئێوە خۆڕا وەختی خۆتان دەدۆڕێنن‌و لێرە دەگەڕێن • ئێمەی چیایی لە بەفر دروست نەکراوین ، لە ئاگر دروست کراوین • ئەگەر من ئاگرم تێدا نەبوایە چۆن دەمتوانی ترومبێلەکەتان هەڵگرم‌و لەناو قوڕدا دەری بێنم ؟ »

بەکاوەخۆ جگەرەیەکی تێ کردو ئەستێ‌و بەردەستێی دەرهێنا ، قاوەی داگیرساندو جگەرەکەی پێ کردو گەواڵە دوکەڵێکی بە بادا ، لەگەڵ دوکەڵەکەدا گرمەی پێکەنینێکی لە سنگی پان هاتە دەرەوە • گرمەکە وەکو گرمەی هەرەس‌هێنانی تەپکە شاخ وا بوو ، وەکو گرمەی گلۆربوونەوەی تاوێرە بەردی دەم جۆگای شاخ وا بوو ، وەکو بوومەلەرزەی شاخهەژێن وا بوو •

ئەبوتالیب کە ئەم چیرۆکەی بیست ، گوتی :

« خەڵك بە دوای شتی وا پڕوپووچدا بگەڕێ چۆن لە قوڕدا ناچەقێ ؟ »

لە هیندستان ، چوومە ئاهەنگی ئاگر ، ئەو جۆرە ئاهەنگە چەند شتی چاکە ! لەوێ چرایەکیان دامێ‌و لەو وولاتە دوورەوە وەك سلاو هێنامەوە ماڵی خۆم لە داغستان • ئێمە زۆر جار دەڵێین : « سلاوی گەرم ، گەرمترین سلاوم بگەیەنە ! » دەشێ سەردەمی وا هەبووبێ کە خەڵك لە باتی ئەوەی بە قسە سلاو بۆ یەکدی بنێرن ئاگریان بۆ یەك ناردبێ – ئاگری ئاشتی ، ئاگری شەڕو سووتان نا ، بەڵکو ئاگری خۆگەرم‌کردنەوەو ڕوناکی •

ڕەوشتێکی شاخاویمان ئەوەیە کە یەکەم ڕۆژی زستان (و هەندێ جار یەکەم ڕۆژی بەهاریش) بۆ ئێوارێ گوندەکان ئاگری سلاو لە

سەر تۆپکە شاخان دەکەنەوە • هەر گوندەو ئاگری خۆی • ئەو ئاگرانە لە دوورەوە دیارن • کە زستان یان بەهار دێ گوندەکان لەسەر دۆڵو هەڵدێرو شاخەکان سلاو لە یەکتر دەکەن • سلاوی ئاگرین نیشانەی بڵێسەی ئاواتی بەرزە • من خۆم زۆر جار ئاگرم لەسەر شاخی (خەمیرخۆ) کردۆتەوە کە بەسەر گوندی تسادامانەدا دەڕوانێ •

خۆڕا نەبوو یەکەم کارگەیان لە داغستان ناونا ئاگری داغستان ئێستا زۆر پرشنگی ڕوناکی خراوەتە سەر ئاگری سەروالآ •

باڵندە چۆن بە ئاسایی لەسەر درەخت هەڵدەنیشن ئاوهاش لەسەر دارتێلەکانی کارەبا هەڵدەنیشن • کۆترەبارێکەش لە گلۆپی کارەبا ناترسن کە لەسەر شاخان دەبریسکێتەوە •

جارێکیان لە نزیك شاری (ئیزبەرباش) قەزوینم دی ببوو بە بڵێسەو هەفتەیەکی تەواو شەپۆلەکان ئاگریان پێ نەکوژایەوە کە لە ئەنجامدا دامرکایەوە وەکو کەشتیەك وا بوو کە لە دەریادا نقووم بووبێ •

دەریای ئاگر ڕوودەمرێتەوە بەڵام ئاگری ناو دڵی داغستان هەرگیز ناکوژێتەوە • ئایا ئاگری دڵی بنیادەم لە ئاو دەترسێ؟ ترسانی چی ؟ خۆی بە دوای ئاودا دەگەڕێ • ئەدی لێو لەبەر ئاگری ناو چرپەی - ئاو ئاو !- ووشك نابێو ناقەڵەشێ ؟

بەم جۆرە ئاوو ئاگر بەیەکەوەن •

دایکم هەمیشە دەیگوت : « ئاگردان دڵی ماڵە، بەڵام جۆگەلە دڵی دێیە • »

شاخ ئاگری دەوێ بەڵام دۆڵ ئاوی دەوێ • داغستان شاخو دۆڵە ؛ ئاگرو ئاوی دەوێ • گۆتەیەکی کۆنە دەڵێ :

یەکێ کە لە ماڵەوە دەردەچێو دەڕوا ، یان لە دەرەوە دێتەوە ماڵێ : ئەگەر وەك ئاوێنە تەماشای کانی پەڕگەی دێ بکات ، دیارە خۆشەویستی ئاگری لە دڵدایە •

بەڵام ئاخۆ سەراپای داغستان ناڕوانێتە ئاوێنەی ڕونی دەریای قەزوین ؟ ئایا داغستان وەکو گەنجێکی کۆكو کەڵەگەت وا نیە کە تازە لە ناو ئاو هاتبێتە دەرەوە ؟

داغستانی من خۆی دەسەر قەزوین داهێناوەو وەکو چیایەك وایە کە داهاتبێتەوە سەر کانیو جلی ڕێك بخاتو سمێڵی بابدات •

نەفرەتێکی شاخاویمان هەیە دەڵێ: « یاخوا ئەوەی کانی پیس دەکا، ئەسپی بتۆپێ • »

یەکیکی تر دەڵێ : « یاخوا هەمووکانی دەوری ماڵتان ووشك بێ • »

بەڵام ئەگەر چیایەك بڵێ : « خەڵکی ئەم گوندە پیاوی چاکن ، کانیو گۆڕستانیان خاوێنەو باش دەیانپارێزن • » ئەمە مەتحێکی زۆر گەورەیە •

زۆر کانیو بیرمان لە شەرافەتی ئەو مێرانە لێدراوە کە مەردانە شەهید بوونو هەر بە ناوی ئەوانیشەوە کراون - کانی عەلی ، کانی عومەر ، بیری حاجی موراد ، کانی مەحموود •

بەیانیو ئێوارە کچ گۆزە لە شان دەچنە سەر کانی گەنجەکانیش دەچن تەماشای کچان دەکەنو دڵخوازێك بۆ خۆیان دەستنیشان دەکەن • زۆر جار خۆشەویستی لە سەرکانی چرۆی داوە : زۆر خێزان لەوێوە سەری هەڵداوە ! مەحموودی شاعیرمان نووسیویە :

نازانی کێ گۆرانی منی بۆ چریوە ؟
وەرە سەر کانیو بە چاوی خۆت سەیری کە •

جارێکیان دەچوومە شاخان : لە ڕێگادا ، لە نزیك کانی گۆتسائلی ڕاوەستام ، ڕێبوارێکم بینی داهاتبووەوە سەر کانیو بە مست ئاوی دەخواردەوەو دەیگوت :

ـ وای چەند خۆشە !

گوتم بە بادی وەخۆ •

وەڵامی دامەوە : کە نانیش دەخۆم دەستەوانە لە دەست ناکەم •

باوکم دەیگوت : « هیچ مۆسیقایەك لە ترپەی بارانو خوڕەی ڕووبار خۆشتر نیە ، پیاو هەرگیز لە تەماشاکردنو گوێدانە ئاوی ڕەوان ماندوو نابێ • »

بەهار کە بەفری شاخ دەتوایەوە دایکم چەند ساتێ سەیری ئەو جۆگەتانەی دەکرد کە شۆڕ دەبوونەوە دۆڵ • زستان حەوزی بۆ ئاوی باران خۆش دەکردو کە هاوین دادەهات ئاوەکەی بەر دەدایەوە بن مێرگو میرغوزار •

من ئەوەم لە هەموو شتێ پێ خۆشتر بوو کە بە پێخواسی بەناو گۆمی شێلو دەکەوتم • قەت بە باران سەخڵەت نەدەبووین • بەری جۆگاکانمان دەگرتو دەمانکردە گۆم •

هەر ئەمن دەزانم ئەو باڵندەیەی ئاو لە هەرکەودا دەخواتەوە چەند شادو بەکەیفە !!

شامیل بە پیاوەکانی خۆی دەگوت : « ئەگەر دوژمن سەراپای گوندو هەموو زەویشمان داگیر بکا مادام کانیمان بە دەستەوە بێ هەر سەردەکەوین • » کە دوژمن هێرشی دەهێنا سەرمان ئیمام فەرمانی توندی پێدەکردین کە پێش هەموو شتێ بەرگری لە کانی دێ بکەین •

کە ئێمەش هێرشمان بۆ دوژمن دەبرد فەرمانی پێدەکردین پێش هەموو شتێ دەست بەسەر کانی دابگرین •

جاران ، ئەگەر ساحێب خوێن بگەیشتبایە دوژمنو بیدیایە لە ئاوی ڕووبار دەکەوێ ، هیچ خۆی تێنەدەگەیاند ، ڕادەوەستا تا دوژمنەکەی لە ناو ئاو دەهاتە دەرەوەو چەکی لە خۆی دەدا •

زۆر جار ڕەوشتێکیترم دێتەوە یاد : ئەویش هەر پەیوەندی بە ئاوەوە هەیە • ئەم ڕەوشتە پێیدەگوترێ «کەری باران» یان « کەری بارانی » •

بەلاش نەگوتراوە : « بە قرچەی نیوەڕۆ لە دۆڵی داغستان • » •

« قرچەی نیوەڕۆ » بەلای ئێمەوە سەختەو هەموو شتێ ووشك دەکا • زەوی دەقەڵشێو بەرد وەك سۆبەی گەش گەرمایی لێهەڵدەستێ • درەخت بوّوچ دەبێو زەویوزار ووشك • هەموو شتێ تامەزرۆی ئاوی ئاسمان ، تامەزرۆی باران دەبێ ـ گیاوگۆڵ ، چۆلەکە ، مەڕو ماڵات هەڵبەتە خەڵکیش • ئەو حەلە منداڵێکی بچووکی دێ دێنو لە گیای ووشکبووەوەی بەر ڕۆژ بەرگێکی وەکو بەرگی هیندیانی لەبەر دەکەنو پێی دەڵێن « کەری باران » • منداڵی ئاوقەرانی خۆی جلەوی ڕادەکێشنو لەناو گوند دەیگێڕنو پێکەوە گۆرانی دەڵێن ، کە وەکو دوعاو پاڕانەوە وایە ، :

خوایە ، خوایە ، بارانمان بۆ بنێرە ،
با ئاو لە ئاسمانەوە بڕژێتە سەر زەوی ،
با کانیەکانمان بکەونە قوڵپەقوڵپ •
خوایە : بارانمان بۆ ببارێنە •
ئەی باران ، وەك ڕووبار بەسەرماندا ببارە ،

زەوی پیرۆزمان زاخ دەوە ،
زەوی‌و کێلگامان سەوز کەوە •

ئینجا گەورەکانی دێ لە کۆڵانێ غار دەدەنە (کەری باران) و ئاوی پێ دادەکەن : هەندێ بە جەڕەو هەندێ بە ترار • بە دەم گۆرانی منداڵانیشەوە دەڵێن : « ئامین ، ئامین » •

منیش جارێکیان دەوری ئەم «کەری باران»ەم بینی • ئەو کاتە بە قەد نیوەی ئەو بارانەی بە تەمای بوون ئاویان پێداکردم •

بەڵام کەم وا دەبوو ئاسمان گوێ بە گۆرانی‌و دوعاکانمان بدا • ڕۆژ هەر دەیجۆشاند ، دونیای دەسووتاندو وەك ئوتووی گەرم داغستانەکەمانی دەبەستا •

ڕۆژ خەمی دەهێنا • ناومان نابوو ـ ڕۆژی غەمبار • زەوی سەدان هەزار ساڵ لەبەر ئەم ڕۆژە غەمبارەدا پاڵی دایەوە • ئەگەر هەموو ئەوروپا وەربگری «گونیب»ی گوندی داغستانی لە هەموو شوێنێ هەتاوی زیاترە • تسادای گوندی منیش هێندە لە دوای ئەوەوە نیە • هەروەها ئەوانی‌کەیش • هۆیەکەی لە گوینەکە پێیان دەگوترێ « تینوو » •

ڕوخساری شەکەتی دایکم لە بیرە کە دەهاتەوەو جەڕاوێکی لەسەر شان بوو ، جەڕاوێکیشی بە دەستەوە بوو • سێ کیلۆمەتر لەولای گوندەکەمانەوە ئاویان دەهێنا •

ڕوخساری گەشی دایکم لە بیرە کە باران دەباری‌و زەوی تەڕ دەبووو ئاو بە ناو بۆڕیدا دەقوڵپی‌و دەچوە ناو گۆمەکانی ژێر زێرابو گۆمەکان پڕ دەبوون‌و لەسەریان دەڕژایەوە •

پیرەژنێکم لە یادە ناوی حەبیبە بوو • هەموو سبەینان کوڵنگی دەخستە سەر شان‌و لە دێ دەردەچوو ، ملی لەبەر زەوی هەڵدەکەندن دەنا • شەیدای دۆزینەوەی ئاو بوو ، هەمیشە بە دوای ئاوەوە وێڵ بوو •

هەموو کەس دەیزانی پیرەژن هەوڵی بێ هوودەیە بەڵام کەس بە بەر ڕووی هەڵنەدەهێنا • تا ڕۆژێکیان منی منداڵی بێ‌مێشك هاوارم کرد : « هەوڵت سوودی نیە • ئیش‌کردنت کەلکی نیە • هیچ ئاو لەم ناوەدا نیە » •

باوکم زۆر لێم تووڕە بوو •

« ئاخر ، ڕاستە ـ هیچ ئاو لێرە نیە » •

« وا دەبێ خەڵك هیچ نانی نەبێ بەڵام ئایا ئەمە هی ئەوەیە پێیان پێ بکەنین ؟ کوڕم لە بیرت نەچێ : قەت گاڵتە بەو کەسانە مەکە کە بە دوای نان‌و ئاودا دەگەڕێن ! »

« دەنا تۆ خۆت تیزت بەوە کردوە کە خەڵکی ـ ئینکشاچولین ـ هەوڵیان داوە پردەکە گەورەتر بکەن تا ئاویان پتر بێ ! »

« ئەویان پێکەنینی ناو فرمێسکان بوو • گەنج لە شتی وا ناگەن • تۆ هێشتا نازانی ئاو بۆ داغستان مانای چیە ؟ حەبیبە دەبێ چ خەون‌و ئاواتێکی گەورەی هەبێ وای لێ بکا لە شوێنی بێ‌ئاودا لە ئاو بگەڕێ ! چاکتر وایە بێ دەنگ بی ، وا باران هات ! »

ڕاست بوو ، بارانێکی نازدار دەیچرپاند •

ـ تەیرینە : بۆچی لە بەیانیەوە بێ دەنگن ؟
+ باران دەباریێ‌و ئێمەش گوێمان گرتوە •
ـ شاعیرینە ، بۆچی ئەو بەیانیە بێ‌دەنگن ؟
+ باران دەباریێ‌و ئێمەش گوێمان گرتوە •

باوکم هەمیشە دەیگوت کە خۆشترین ڕۆژی ژیانی ئەو ڕۆژە بوە کە ئاو لە شاخی دورەوە بە بۆڕێ هاتۆتە ناو دێ ؛ بەڵام پێش ئەو ڕۆژە ، هەموو ڕۆژێ لەگەڵ خەڵکیتر کوڵنگی دەوەشاندو بۆڕی دادەمەزراند • ئەو ڕۆژەم زۆر چاك لە بیرە کە ئاو گەیشتە جێ • کە لە بۆڕیەوە هەڵڕژا باوکم نەیهێشت گوڵیشی تێبهاوێن •

چاییەکان شەرەفی پڕ کردنی یەکەم جەڕەیان دایە پیرەژنێکی سەد ساڵی • ئەویش کە پڕی کرد یەکەم گۆلماوی دایە باوکم •

باوکم کە زۆر خەڵاتو پاداشتی وەرگرتبوو دەیگوت هەرگیز پاداشتی لەو گۆلمە ئاوە بەنرخترم وەرنەگرتوە • هەر ئەو ڕۆژە شیعرێکی لە بارەی ئاوەوە دانا • لە شیعرەکەدا بە باڵندانی گوتبوو چیتر ناتوانن شانازی بە خۆیانەوە بکەن چونکە ئێمەی چاییش وەکو ئەوان ئاومان بە ئاسانی بۆ دێ • گوتبووی لە هیچ زەماوەندو ئاهەنگێکدا هیچ ئاوازم نەبیستوە لە بڵقەبڵقی ئاو خۆشتر بێ • سوێندی خوارد بوو هیچ ماینوجوانوەك لەنجەو لاری ئەو ئافرەتانەیان نیە کە ئێستا دەچنە سەراوێ • سوپاسی کوڵنگو بێڵو بۆڕیو شۆڕشی کرد بوو • باسی ئەو ڕۆژانەی کرد بوو کە چۆن زستان بەفریان لەسەر ئاگر دەتواندەوەو دەیانکردەوە ئاو ، چۆن ئافرەت لە ژێر جەڕەی گران زوو پشتیان کووڕ دەبووەوە بەڵێ باوکم ئەو ڕۆژەی زۆر پێ گەورە بوو !!

گەرمای گەلاوێژی مەحەچ قەڵام لە یادە • باوکم تووشی نەخۆشیەکی گران هات ، دەوروبەری پڕ دختۆرو دەرمان بوو ، گوتی :

« شرم ، زۆر شرم • دەیان گاز لە هەموو لایەکەوە دەمپچڕنەوە •»

هیچ دەرمانی نەدەخوارد ، لەو بڕوایەدا بوو لێی پیر کردووەو کار لە کار ترازاوە • لێ نەدەگەڕا بالیفیشی بۆ ڕێك بخەین ، بە

لایەوە بێ سوود بوو • بەڵام کە تەواو شڕ بوو بانگی کردم :

«یەك دەرمان هەیە پێی چاك دەبمەوە ! »

« ئەو دەرمانە چیە ؟ »

« لە دۆڵی (بوتسراب) بیرێکی بچووك ، کانیەك هەیە ، خۆم دۆزیومەتەوە ، چوڕە ئاوێکی ئەو کانیەم بگەیەنێ • »

ڕۆژی پاشی ژنە چاییەك جەڕەئاوێکی لەو کانیە هێنا ، باوکم خواردیەوەو چاوی نوقاند :

« سوپاس ، دختۆرەکەم ! »

لێمان نەپرسێ داخۆ سوپاسی کێ دەکا ـ ئاوەکە ، ئافرەتەکە ، کانی دۆڵەکە ، یان وولاتەکەی کە ئەو ئاوەی لێ هەڵقوڵاوە •

دایکم دەیگوت : « هەر کەسە دەبێ کانی پیرۆزی خۆی هەبێ • »

هەروەها دەیگوت : « ئەگەر کانیەکی فێنك لە نزیك پەرێزێ هەبێ سەبان قەت ماندوو نابێ • »

ئێستاش دەگێڕنەوە کە شامیل هێشتا گەنج بوو ، جارێکیان ، لە دۆڵی کمری ، لە قەڵایەکی سەخت ، دوژمن دەوری خۆیو قازی محەممەدی مامۆستایان گرت • شامیل لەسەر ڕا بازی دایە سەر نوو کەڕمی دوژمنانو بە زەبری خەنجەر ڕێی خۆی کردەوە • لە پازدە جێ بریندار بوو • لەگەڵ ئەوەش دەرباز بووو پەنای بردە بەر شاخان • چاییی وایان زانی شامیل تێچوە • کە هاتەوە دێ دایکی تازیەی بۆ دانا بوو • دایکی کە چاوی پێ کەوت ، بە خۆشیو سەرسامیەوە لێی پرسی :

ـ شامیل ، کوڕم ، چۆن بە زیندوویی قوتار بووی ؟ شامیل وەڵامی دایەوە :

ـ کانیەکم لە شاخان دۆزیەوە ٠

کە چیاییەکان زانیان پیرە شامیلی ئیمامیان لە حوشتر بەربۆتەوەو عەمری خوای کردوە ، لە دێدا لەبەر کۆسپەی دەرگا دانیشتبوون ، دەیانگوت :

ـ چ کانی داغستانی لە کن نەبوە !

لە «نوخا» چوومە سەر گۆڕی حاجی موراد ٠ تەماشای کێلەکەیم کرد ، لەسەری نووسرا بوو :

« شێری داغستان لێرە ڕاکشاوە ٠ »

سەری بەڕیوی ئەم شێرەیشم بینی :

ـ سەرە ، چۆن لە لەش جودا بوویتەوە ؟

ـ وێڵ بووم ، دەچوومەوە داغستان ، دەچوومەوە نیشتمانەکەم ، دەچوومە سەر کانیەك ، وێڵ بووم ٠

گوندی من لەبەر پێی شاخدا قیت بۆتەوە ٠ دەشتێکی پانی لەبەردەمدا ڕاکشاوەو لە دوورەوە قەڵای (خونزاخ)ی لێ دیارە ، دەوروبەری هەموو گوندەو خۆیشی ـ قەڵاکە ـ ڕووی گرژو مۆنی لە هەموو لایەك کردوەو لە کونو مەتەریزانەوە دەڕوانێتە دەرەوە ـ سایەدە هەڕو گیف دەکا ، خەڵك بەندو یەخسیر دەکا ٠

زەمانی خۆی گوللەی چیاییان لەو مەتەریزانەوە بۆ چەتەو یاخیەکان دەچووو لەگەڵ تەقەی گوللەدا ڕەوە کۆتر لە شەققەی باڵیان دەداو بەسەر گوندی تسادااماندا دەسووڕانەوە ٠ چیایی دەیانپرسی :

« کێ ئادگاری لە هەموو شتێ ترسناکترو دەنگی لە هەموو شتێ بەهاڕزنترە ؟ »

ـ قەڵای خونزاخ ٠

بەڵام لەسەر دەمی من ترس‌و هەڕەشەی خونزاخ ببوو بە چیرۆك‌و ئەفسانەو هیچی‌تر ٠ کە قوتابی بووین لە مەتەریزەکانەوە سێوو تۆپە بەفرمان دەهاویشتە یەکتر ، تووڕتووڕەی دیدەوانیمان لێ‌دەداو کۆتری سەر ئەم شاخە نزیکانە لە شەققەی باڵیان دەداو بە هێمنی دەسووڕانەوە ٠ خونزاخ ببوو بە قوتابخانە ٠ من حەفت ساڵ لەم قوتابخانەیەدا خوێندم ٠

ئێستا بۆ هەر کوێ سەفەر بکەم ، لە هەر شوێنێ بم ، لە سیمفۆنیای سیحراوی‌و لە ئاوازی سەماو هەڵپەڕکێ ، مۆسیقای زیوینی دەوری منداڵیم دێتەوە بەر گوێ ، زرنگەی زەنگی قوتابخانەم دێتە بەرگوێ ـ چەند خۆش بوو کە مژدەی تەواوبوونی دەرزی پێ‌دەداین ٠ ئێستاش گوێم لێیە بەڵام زەنگی پشوودانو چوونە بەر هەیوانو سەر شەقام نیە ، بە پێچەوانەوە زەنگی چوونە ناو قوتابخانەو پۆلو بەشی ئاوخۆیە ٠

ئێمە سێ کەسی هاوزێ یەك بووین ٠ هەر یەکەمان مانگێ ڕۆژێك لە خوێندن عاف دەکراودەبوو بە ئاوکێش ٠ وایش دەبوو کە بەکێ سزا بدرێ‌و ڕۆژێکی زیادە ئاوکێشی بکات ٠ بە ڕێکەوت ، بێ سزادانیش ، من مانگێ دوو ڕۆژ ئاوم دەهێنا ؟ چونکە عەبدولغەفور یوسفۆفی برادەرم کە یەکسەر لە دوای من بوو کە نۆرەی دەهات نووشی نەخۆشی دەبوو ٠ لە بیرمە هەموو مانگێ ڕۆژی حەفتەمو هەشتەم بەر من دەکەوت ٠

كانی لەو دیو شوورەی قەڵا بوو • چوون ئاسان بوو – دەوڵك بەتاڵ و ڕێگا نشێو بوو ، بەڵام گەڕانەوەسەخت بوو • سەرەڕای ئەمەش حەشامەتی منداڵانی قوتابخانە دەست بە فافۆن لەسەر توولە ڕێی باریك چاوەڕێیان دەكرد • تینوو بوون • ڕایاندەماشتە دەولكەكەم • هەندێكیان لێ هەڵدێنجاو زۆریان لێ دەڕشت •

دڕدان و دوورخستنەوەیان ئاسان نەبوو – دەبوایە ئاوەكەش هەر بكەیەنمە قوتابخانە !

زۆر ئەفسانە لەبارەی ئەو كانیەوە هەیە • ئەمە یەكێكیانە وەكو چۆن لە باوكم بیستوە :

دیوارەكانی قەڵا بە گوللە قنجاون • لە كاتی شەڕی نیشتمانیدا قەڵا زۆر جار ئەم دەست ئەو دەست بووو بە نۆرە ئاڵای سەوزو سووری لەسەر دەشەكایەوە • سپیەكان دەستیان بەسەر داگرت ، پاشان سوورەكان لەبەر دەستیان دەرهێنان • جارێ لە دەست گۆتسینسكی دابوو ، تاوێ لە ژێر دەسەڵاتی پارتیزانەكانی موسلم عەتایف • پارتیزانەكان شەش مانگ بەرگریان كرد • هەموو ڕۆژێ سەعات دوو تەقە دەوەستا ، ئەویش ئەو كاتەی ئافرەتەكانی قەڵا لە شوورەی قەڵا دەردەچوون و دەچوونە سەراوێ • جارێكیان كۆلۆنێل عەلیخانۆف بە كۆلۆنێل جەعفەرۆفی گوت : « وەرە لێ نەگەڕێین ژن ئاو بەن • با پیاوەكانی عەتایف لە تینوان بخنكێن • » بەڵام كۆلۆنێل جەعفەرۆف وەڵامی دایەوە : « ئەگەر تەقە لەو ژنانە بكەین كە دەچنە سەراوێ ، سەراپای داغستان لێمان دەبێتە دوژمن • »

بەم جۆرە تا ژن دەچوونە سەر كانی و دەهاتنەوە هەر دوو لا تەقەیان ڕادەگرت •

دایكم زۆر نەخۆش بوو ، خەبەریان دایە كە من پاداشتی لینینم وەرگرتوە • هەناسەیەكی هەڵكێشاو گوتی : « خەبەرێكی خۆشە ! بەڵام لەوەش خۆشتر ئەوەیە پێم بگاتەوە كوڕەكەم یاریدەی هەزارێك یان هەتیوێكی داوە • با بەو پارەیە ئاو بۆ گوندێكی تینوو ببا ، خەڵك سوپاسی دەكا • وەختی خۆی كە باوكی یارمەتی میسری وەرگرت هەموو پارەكەی لە دۆزینەوەی كانی نوێ خەرج كرد • لە هەر كوێ كانی هەبێ هات و چۆی چایی بەسەرەوە دەبێ ، هەر شوێنێكیش هات و چۆی پێدا بكرێ دەبێتە ڕێ ، ڕێگاش بۆ هەموو كەس پێویستە • بە بێ ڕێگا پیاو بە ماڵی خۆی ناگەوێتەوە ، لە هەڵەتێكدا هەڵدەدێرێ • • »

باوكم هەمیشە دەیگوت : من ئەوێ ساڵێ لە دایك بووم كە یەكەم جۆگە لە داغستان لێدرا • جۆگاكە لە «سولاك»ەوە دەچوە مەحەچ قەڵا • ئەوانەی جۆگاكەیان لێ دەدا ئەم دروشمەیان لە شەپكە دارێك نووسی بوو : « ژیان بە بێ ئاو نابێ • »

ئاو ! ئاو لە تیوەڕە شاخان دەچۆڕێتەوەو دەڵێی دەستێكی گەورە چیا ڕادەكوشێ • جۆگەت لە شاخەوە دەڕژێتە خوارێ ، بەسەر كەوراندا باز دەدا ، خۆی لە بن شاخان دەكوتێ ، لە شوێنی تەنگەبەردا وەك جانەوەری بریندار دەگرمێنێ و لە ڕاستانی سەوزدا وەك كاوڕ گەمە دەكا •

داغستان چوار پشتێنی زیوی بەستاوە – چوار قۆیسووی قووڵ ، سولاك و سامور وەكو خوشكان دەست دەكەنە ملی یەك و ئینجا هەموو ڕووبارەكانی داغستان دەچن خۆیان بە باوەشی دەریا دادەدەن •

ئاگرو ئاو – چارەنووسی گەلانن ، ئاگرو ئاو – باوك و دایكی

داغستانن ، ئاگــــرو ئاو ــ دوو خورجینەن هەموو کــەرەستەو سامانی ئیمەیان تێـــدایە •

لـە داغستانی خۆماندا ، کوڕو کچ دەچنە لای پیرو ڕەبەنەکـانو لـە حەوشـەو کێڵگە یارمەتیان دەدەن • ئەمانە یەکەم جار چ دەکـەن ؟ داری قەلاشکەری بۆ ئاگر دێنن‌و ئاو بە جەڕە دێنن • قەلەڕەشکە هــەر بە غەریزە ئەو خانووانە دەناسن کــە ئاگریان تێدا کوژاوەتەوە ، یەکسەر لەسەریان هەڵدەنیشن‌و دەکەنە قغەقغ •

ئاگرو ئاو ، دوو نیشانەن ، دوو مۆرن ، کــەسێتی داغستان دەست نیشان دەکەن •

نیوەی ئەفسانەکانی داغستان لەبارەی گەنجێکی ئازایە کە عەزیای کوشتوەو ئاگری هێناوەو گوندی پێ گــەرم‌و ڕوناك کــردۆتەوە • نیوەکەی تریش لە بارەی کچێکی مـەکرۆیە کـە بە ئۆین لایلایەی بۆ عەزیا گوتوە تا خـەوی لێ کـەوتوە ، ئینجا ئاوی هێناوەو دەرخـواردی خەڵـکی داوەو زەوی پێ ئاو داوە •

ئەو عەزیایانەی کوڕە ئازاو کچە مەکرۆکە کوشتوویانن بوونەتـە شاخ ، بوونەتە ترۆپکی بەردینی قاوەیی •

« داغ » یانی چیاو « ستان » یانی وولات • داغستان واتــە وولاتی شاخان • وولاتی سەرفیرازی داغستان •

وەك منداڵێ تازە فێری جینجەیی بوو بێ
قەت لە گوتنەوەی ووشەی :
دا ــ غ ــ ستان ، دا ــ غ ــ ستان ،
وەڕس نابم

کێ ؟ چی ؟ داغستان •
بۆ کێ ؟ هەر بۆ وی •
داغستان ؟
داغستان •

ئەم گەلە بچووکە بۆ ئەوەی ئاگرو ئاویان دەست بکەوێ دەبوایە سەری زۆر عەزیا پان بکەنەوە • ئەمڕۆ ڕوبارەکان ڕوناکی دەبەخشن‌و ئاو دەبێتە ئاگر • هەر دوو ڕەمزی بنجی لەناو یەکدا تواونەتەوە •

ئاگردان‌و کانی ــ ئەم دوو ووشەیە خۆشترین ووشەن بـــەلای چیاییانەوە • بە پیاوی ئازا دەڵێن : «کڵپەیە نەك زەلام • » بـە پیـــاوی چرووك‌و بێ کەلك دەڵێن : « چرای کوژاوەیە • » کـە یەکێ تـەواو خراپ بێ دەڵێن : « هی وا لێی دێ تف لە کانیش بکا • »

ئێمە کە بادەی مەی هەڵدەدەین دەڵێین :
سەر بەرزی بۆ ئەو کەسەی زۆر چاك
بە ئاگردان‌و کانیدا هەڵدەڵێ •
سێ قات سەربەرزی بۆ ئەوەی
دارێك دادەگیرسێنێ ، بۆ ئەوەی ئاو هەڵدەقوڵێنێ •

چیاییەکی پیر لە گەنجێکی پرسی :
« لە ژیانتا ئاگرت دیوە ؟ بە ناویدا چووی ؟ »
ــ « وەك ئاو خۆم تێدا نقووم کردوە ! » •
« زانیوتە ئاوی تەزی چیە ؟ خۆت پێ داداوە ؟ »
ــ « وەك ئاگر خۆم هاوێشتۆتە ناوێ » •

کەواتە تۆ چیایەکی تەواو پێ گەیشتووی ، ئەسپەکەت زین کە ، بچینە ناو شاخان •

کە دوو چیایی بەشەڕ دێن • یەکێکیان بەوەی تر دەڵێ : « چما کادووی سەربانی من لە هی تۆ کزترە ؟ قەت چوویم ئاو لە خەڵك بخوازمەوە ؟ ئەگەر وام تێ دەگەی ، فەرموو بچینە پەنا ئەم بەردە زلە ، ڕوو بە ڕوو ساغی بکەینەوە • »

دیومە لەسەر دەرگا نووسراوە :

ئاگر لە کوچکاگردا دەسووتێ ، فەرموو وەرە ژوورێ ، بەخێر بێی میوان ! »

بە داخەوە داغستان دەرگای وای نیە لەسەری بنووسرێ : «ئاگردان ئاگری تێدایە ، فەرموو • »

بە ڕاستی ئاگرمان هەیە • کە دەعوەتتان دەکەین هەر قسەی خۆش و نوکتە نیە • شەرم مەکەن ، وەرن ، ئاگر لە کوچکاگردا دەسووتێ و ئاوی کانی دەبریسکێتەوە • فەرموون ، بەخێر بێن •

ماڵ

دایکم دەیگوت : (دەشێ دەمی بچووك قسەی گەورە بکات) •

باوکم دەیگوت : (درەختی بچووکیش باخچەی گەورەی پێ دەڕازێتەوە) •

شامیل دەیگوت : (گوللەی بچووك کەشتی گەورە کون دەکات) •

خۆیشم گوتوومە : (دەشێ دڵی بچووك دونیای گەورەو خۆشەویستیی گەورەی تێدا بێ) •

★ ★ ★

ووشەی « ڕیگ ـ Rig »ی ئاڤاری دوو مانای هەیە : « تەمەن »و «ماڵ» • بەلای منەوە ئەم دوو ووشەیە لەناو یەکدا دەتوێنەوە • تەمەن ـ ماڵ • کە دەگەیتە تەمەنێکی تایبەتی دەبێ ماڵی خۆت هەبێ • ئەگەر ئەم قسەیە بکەیتە ئاڤاری «قسەی وایشمان هەیە» ئەوا

ووشەبازیەکت دەست دەکەوێ کە وەرگێرانی بۆ نیە «ڕیک ـ ڕیک» ، تەمەن ـ ماڵ •

داغستان لە مێژە پێ گەیشتوەو شوێنی پتەوو یاسایی خۆی لەبەر ڕۆژدا گرتوە •

زۆر جار لە دایکم دەپرسی : «داغستان لە کوێیە ؟» دایکی ژیرم وەڵامی دەدامەوە : « لەناو لانکی تۆدایە • » لە ئاندیەکیان پرسی : « داغستانی تۆ لە کوێیە ؟ » کابرا بە سەرسامی سەیری دەوروبەری خۆی کرد •

ئەو گردە داغستانە ، ئەو گیایە داغستانە ، ئەو ڕوبارە ، ئەو بەفرەی سەرشاخان ـ هەمووی هەر داغستانە ، ئەو هەورەی سەرەوە ، ئەدی ئەویش داغستان نیە ؟

کابرای ئاندی وەڵامی دایەوە : داغستانی من لە هەموو شوێنێکدایە • »

ساڵی **۱۹۲۱** ، دوای شەڕی نیشتمانی گوندەکانمان خاپوور بوونو خەڵك برسی • نەیاندەزانی چی بکەن • وەفدێك لە شاخانەوە چوە لای لینین • لە مەکتەبی لینین ، قاسیدەکان بێ ئەوەی ورتەیان لە دەم بێتە دەرەوە نەخشەیەکی گەورەی جیهانیان پان کردەوە •

لینین بە سەرسامیەوە گوتی : « ئەوەتان بۆچی هێناوە ؟ »
« تۆ بیر لە زۆر گەل دەکەیتەوە • لە بیرت نامێنێ کێ لە کوێ دەژی • دەمانەوێ پێت نیشان بدەین کە داغستان کەوتۆتە کوێ ؟

بەڵام ئەوەندەی گەڕان ، بە وڵاتی خۆیان نەکەوتن ، لەسەر نەخشە گەورەکە ڕێیان لەبەر بزر بوو ، ئەو پارچە زەویەیان پێ

نەدۆزرایەوە • ئەو کاتە لینین بە دڵنیایی لەسەر نەخشەکە ئەو شوێنەی پێ نیشان دان کە بە دوایدا دەگەڕان ، ئینجا پێ کەنیو بەشادیەوە گوتی : «ئەوەتا داغستانەکەتان • »

داغستانیەکان تێ گەیشتن کە لینین پیاوێکی ژیرە و بۆیان گێڕایەوە چۆن چوونە لای قومیساری گەلو لێی پرسین داخۆ داغستان کەوتۆتە کوێ • خەڵکەکەی ئەویش هەر یەکە ڕەملێکی هاویشتبوو : یەکێ گوتبووی لە جۆرجیایە ، یەکێ گوتبووی لە تورکستانە ، یەکێ پێی داگرتبوو کە داغستان لەگەڵ بیسماچینەکان بەشەڕ هاتوە ، ئەمانە تاقمێکی دژ بە شۆڕش بوونو ساڵی **۱۹۱۸ ـ ۱۹۲٤** ئاسیای ناوەڕاستیان تالان کرد •

لینین زیاتر پێدا چووو پێ کەنی : « لە کوێ ؟ لە کوێ ؟ لە تورکستان ؟ سەیرە ! ئەقڵ نایگرێ ! »

تەلەفۆنی هەڵگرتو بە قومیسارەکەی گوت تورکستان لە کوێیەو داغستان لە کوێیە ؟ ، بسماچیەکان لە کوێ بوونو مریدەکان لە کوێ •

تا ئەمڕۆش نەخشەیەکی گەورەی قەوقاس لە ژووری لینین ، لە کرملین ، هەڵواسراوە •

ئێستا داغستان کۆمارە ، گرنگ نیە داخۆ گەورەیە یان بچووکە • ئەوەیە کە هەیە • ئەمڕۆ کەس لە وڵاتەکەمان ناڵێ داغستان لە تورکستانە ، بەڵام لە وڵاتەکانی تر هەندێ جار ناچار دەبووم شت ڕوون بکەمەوە :

« خەڵکی کوێی ؟ »

« داغستان • »

« داغستان ؟!• داغستان ••• کەوتۆتە کوێ ؟ »

« لەقەوقاسە • »

« ڕۆژهەڵات یان ڕۆژئاوا ؟ »

« لەسەر دەریای قەزوینە • »

« ئێ ، ئێ ••• باکۆ ! »

« نەء ، باکۆ نا ، هەورازتر • »

« سنوورەکانی چ کۆمارێکە ؟ »

« ڕوسیاو جۆرجیاو ئازەربێجان • »

« ئەدی ئەو شوێنە شوێنی چەرکەسان نیە ؟ ئێمە وای تێ‌گەیشتووین • »

« چەرکەس لە چەرکەسیا دەژین‌و داغستانییش لە داغستان • »

« ئەو شوێنەی ئەلبورزی لێیە ؟ »

« ئەلبورز لە (کەبەردینۆ _ بەلکاریا) یە • کەزبەك لە جۆرجیان• ئێمەش گوندی «گونیب»مان هەیە ••• گوندی (تسادا)مان هەیە •

بەم جۆرە ، هەندێ جار ناچار دەبووم لە هەندەران تووشی ئەم گفتوگۆیە دەبووم • کابرا گۆتەنی : « بووکێ لەگەڵ تۆمە خەسوو گوێت لێ بێ • » تا ئێستاش هی وامان تێدا هەیە وا دەزانن چەرکەس لە داغستان دەژین ، یان ڕاستتر بڵێین هیچ نازانن •

زۆر جار بۆ بەشداری کۆنگرەو کۆنفراس‌و کۆبوونەوە گەشتی دوورم کردوە • خەڵك لە هەموو کیشوەرەکانەوە دەهاتن _ لە ئاسیاو ئەوروپاو ئەفریقیاو ئەمەریکاو ئوسترالیا • لەوێش کە هەر یەکە خۆی دەداتە پاڵ کیشوەرێکەوە من هەر دەڵێم داغستانیم •

لێم دەپرسن : « تو نوێنەری ئاسیای یان ئەوروپا ؟ داغستانەکەت کەوتۆتە کام کیشوەر ؟ »

« داغستانی من پێیەکی لە ئاسیایە ، پێیەکی لە ئەوروپایە • وا دەبێ دوو کەس پێکەوە لەم لاو لەو لاوە دەست باوێنە سەر ملی یەك لەسپ • هەر بەم جۆرەش دوو کیشوەر لەم لاو لەولا دەستیان خستۆتە سەر زنجیرە چیای داغستان‌و لەسەر خاکی ئێمەدا دەستیان دەگاتە یەکترو منیش زۆر پێ‌شادو بەختەوەرم • »

مەل‌و ڕووبار ، بزنەکێوی‌و ڕێوی‌و هەموو گیاندارەکانی‌تری ئاسیاو ئەوروپا لە داغستان هەن • دەڵێی لیژنەی یەکێتی ئەوروپاو ئاسیایان پێك هێناوە • چەند خۆشە منیش بە خۆم‌و بە شیعرەکانمەوە ببم بە ئەندامێکی ئەم لیژنەیە •

هەر چۆنێك بێ ، هەندێ کەس بۆ ئەوەی سەخڵەتم بکەن دەڵێن : « چیت لەگەڵ دەکرێ ، ئاسیایی ! » یان بە پێچەوانەوە لە وولاتی ئاسیاوە دەڵێن : « چیت لێ ڕەچاو بکەین ، ئەوروپایی !؟ »

درۆ لە هیچێکیان سپی ناکەمەوە ، هەر دوو لا ڕاست دەکەن •

وا دەبێ کە باسی خۆشەویستی بۆ ئافرەتێ دەکەم سەری بادەدا : « وای لەم ڕۆژهەڵاتیە فێڵبازە ! » وایش دەبێ لە داغستانەوە میوانم دێ ، خوو ڕەوشتی من سەرنجیان ڕادەکێشێ‌و سەریان با دەدەن : « وای لەم ڕەوشتە ئەوروپاییانە ! »

چ دەکرێ ؟ داغستان ڕۆژهەڵاتی خۆش دەوێ ، بەڵام ڕۆژئاواش بێگانە نیە • داغستان وەکو درەختێك وایە ڕەگی لە خاکی دوو کیشوەر داکوتاوە •

لە کوبا کەپەنکێکی لبادی داغستانیم بە دیاری پێشکەش فیدل کاسترۆ کرد • کاسترۆ بە سەرسامیەوە پرسی : « ئەوە بۆ قۆپچەی پێوە نیە ؟ »

« بۆ ئەوەی لە تەنگانە زوو فڕێی دەی‌و شیر هەڵکێشی • »

کاسترۆ گوتی : « بە ڕاستی کەپەنکێکی چەتانەیە • »

هیچ ماقووڵ نیە داغستان لەگەڵ هیچ وولاتێکی‌تر بەراورد بکەی• داغستان لە شوێنی خۆیەوە بەنرخە • بانی دڵۆپە ناکا ، دیوارەکانی دەرەزی نەبردوە ، دەرگای سیرەسیرِی نایە ، پەنجەرەکانی هەوا نادەن • دەشێ گەلیەکانی تەنگ بن بەڵام دڵی گەورەو فراوانە •

کابرایەکی (ئاندی) وەڵامی کابرایەکی دایەوە ، گوتی :

« تۆ دەڵێی گوایە وولاتی من بچووکەو وولاتی تۆ گەورەیە • کەواتە با بزانین زووتر دەتوانین سەراپای کامە وولات بگەڕێین ، وولاتی تۆ یان وولاتی من • با بزانین تۆ چۆن بەسەر هەورازەکانماندا هەڵدەگەڕێی ، بە چنگەچڕێ بە شاخەکانمان هەڵدەزنێی ، چۆن بەناو دۆڵەکانماندا دەخشێی‌و لە تەلانەکانمان گلۆر دەبیتەوە • »

من بەسەر بەرزترین ترۆپکی داغستاندا هەڵگەڕاوم ، تەماشای دەوروبەری خۆم دەکەم ، ڕێ بە هەموو لایەکدا دەڕوا ، گلۆپ لە دوورەوە دەبریسکێتەوە ، لە دوورووەوە دەنگی زەنگ دێ‌و زەوی کەوتۆتە ناو تەمێکی شین • خۆشە کە هەست بکەم پێم لەسەر خاکی خۆمەو ئینجا سەیری دونیا بکەم •

پیاو کە لە دایك دەبێ ، خۆی وولات بۆ خۆی هەڵنابژێرێ ، چی بە نسیب بێ ئەو دەبێ • منیش هەرگیز پرسم پێ‌نەکراوە داخۆ

دەمەوێ ببم بە داغستانی یان نە؟ لەوانە بوو لە شوێنێکی‌تری ئەم دونیایەو لە دایك‌و باوکێکی‌تر بوومایە ؛ ئەو کاتە هیچ شوێنێکم بە قەد ئەو وولاتە خۆش نەدەویست کە لێی ببووم • من پرسم پێ‌نەکراوە ، بەڵام ئەگەر ئەمڕۆ پرسم پێ‌بکەن داخۆ وەڵامم چ دەبێ ؟

لە دوورەوە ئاوازی پەندوورم دێتە بەر گوێ • ئاوازەکەو وشەکان خۆیین :

جۆگا هەمیشە خەو بە دەریاوە دەبینێ •
دەریاش لە خەوندا شەیدای جۆگایە •
دڵێك بە فەڕاحی جێگەی لەناو یەك دەستدا دەبێتەوە
سەراپای دونیا قەت لەناو یەك دڵ جێی نابێتەوە •
هەموو وولاتێك جوانە ،
بەڵام داغستانم لە هەموویان خۆشتر دەوێ •

ئەمە تەنبوورژەن نەبوو ، داغستان بوو بە زمانی تەنبوورژەنەوە دەدوا :

ئەوەی بمبینێ و پێم ڕازی نەبێ
با بچێتەوە ماڵی خۆی •

ڕەوشتێکی دێرینمان ئەوەیە کە لاوەکان شەوی درێژی زستان لە ماڵی گەورەیەك بە یاری جۆراوجۆر دەبەنە سەر • بۆ نموونە ، کوڕێك لەسەر کورسیەك دادەنێن ، کچێك لە دەورەی دەسووڕێ‌و گۆرانی دەڵێ • پاشان کچەکە لەسەر کورسی دادەنیشێ‌و کوڕە بە دەورەیدا دەسووڕێ‌و گۆرانی دەچڕێ • ئەم گۆرانیانە هەر چەندە لیانەی بەستەی میللیان پێوە دیارە بەڵام بە تایبەتی بەستەی میللی نین • لە شێوەی گفتوگۆدان • ووشەی ژیرانە لە پیاوی ژیرەوە دێ ،

پرسیاری ژیرانه وەڵامی ژیرانەی دەوێ • ئەوەی بیاتەوە بادە شەڕابێکی خـەڵات دەکەن •

ئەم جۆرە یاریە لە ماڵی ئێمە ، لەسـەر عـەرد دەکرا • زۆر جۆرە گفتوگۆ بە گۆرانی دەکرا • من بچووك بووم و بەشداری یاریم نەدەکرد، تەنیا گوێم ڕادەگرت ، لەبیرمە ئارەقی سەر بە کەف سجووقی خۆمانە لەبەر ئاگر دادەندرا • مێزێکی سێ پێچکەیان لە ژووری دادەنا ، کوڕو کچ بە نۆرە د،وریان دەگێرا ، زۆر جۆرە گۆرانیان دەچڕی ؛ بەڵام لـە ئەنجامدا گفتوگۆ دەگەڕایەوە سەر داغستان و ئەو حەلە ئەوانەی لـەوێ بوون بە کۆڕس وەڵامی پرسیارەکانیان دەدایەوە :

« تۆ لە کوێی داغستان ؟ »

« لەسەر شاخێکی بەرزم ، لە دەم ڕوباری قۆیسوم • »

« تۆ چ دەکەی ، داغستان ؟ »

« سمێڵەکانم با دەدەم • »

« تۆ لە کوێی ، داغستان ؟ »

« لە شیوان بۆم بگەڕێ • »

« تۆ چ دەکەی ، داغستان ؟ »

« وەك پنجە جۆ ڕەپ ڕاوەستاوم • »

« تۆ کێی ، داغستان ؟ »

« گۆشتم و خەنجەر لەتی کردووم • »

« تۆ کێی ، داغستان ؟ »

« خەنجەرم و گۆشت لەت دەکەم • »

« تۆ کێی ، داغستان ؟ »

« مامزم و ئاوی ڕەوان دەخۆمەوە • »

« تۆ کێی ، داغستان ؟ »

« ڕوبارم و مامز دەمخواتەوە • »

« تۆ چیت داغستان ؟ »

« کچکەیێکم لەناو یەك دەست چێم دەبێتەوە • »

« بۆ کوێ دەچی ، داغستان ؟ »

« دەمەوێ شتێکی گەورەتر بدۆزمەوە • »

بەم جۆرە لاوەکان گۆرانیان دەگوت و وەڵامی یەکتریان دەدایەوە • هەندێ جـار وا هەست دەکـەم کتێبەکـانی منیش هـەمان پرسیار و وەڵامیـان تێـدایە • بەڵام هیچ کچ لەسەر کورسی نیـە بە دەوریدا بسوڕێمەوە • دەبێ خـۆم پرسیارەکان دابنێم و هـەر خۆیشم وەڵام بدەمەوە ، ئەگـەر وەڵامەکەشم ڕاست بێ کـەس نیـە بادە شـەڕابێکم خەڵات بکات •

« تۆ لە کوێی ، داغستان ؟ »

« لەو شوێنەم کە چیاییەکانی منی تێدایە • »

« چیاییەکانت لە کوێن ، داغستان ؟ »

« ئێستا کوێ هەیە چیایی منی لێ نەبێ • »

« دونیا لەگەنێکی گەورەیەو تۆش تەنیـا کەوچکێکی بچووکیت و بەس ، ئایا کەوچکەکە لـە قەدەر ئەو لەگەنە گەورەیە زۆر بچووك نیە؟»

بەڵام دایـکم دەیگوت : «دەشێ دەمی بچـووك قسـەی گـەورە بـکات • »

باوکم دەیـگوت : « درەختی بچووکیش باخچـەی گـەورەی پێ دەڕازێتەوە • »

شامیل دەیگوت : « گوللەی بچووك کەشتی گەورە کون دەکات •»
من خۆیشم لە شیعرێکدا گوتوومە :

« دەشێ دڵی بچووك دونیای نەورەو خۆشەویستی گەورەی تێدا بێ • »

« بۆچی کە پێك هەڵدەدەی دەڵێی : لە چاوی چاکەخوازانەوە ؟ »

« چونکە من خۆم بە دوای چاکەدا دەگەڕێم • »

« بۆچی خانوو لەسەر تاوێرو شاخی بەرز دروست دەکەی ؟ »

« چونکە سووم لە خاکی بە پیتو بەرەکەت دەبێتەوە • دەتوانم نەختێ گەنمی لێ بچێنم • تا لەسەر بانی خانووش گەنم دەچێنم • خۆڵ دەبەمە سەر تەپکە شاخانو گەنمی لێ دەچێنم • ئەو نانەی دەیخۆم ئاوها دەستم دەکەوێ •

سێ گەنجینەکەی داغستان

من هەمیشە بە خەڵك دەڵێم :

« قەت بچووك مەبن با ژمارەشتان کەم بێ • »

وەسیەتنامەی شامیل :

« چیاییەکانم ! شاخە ڕووتو سەختەکانی خۆتان خۆش بوێ • شاخەکان کەمیان سامان پێ بەخشیون ؛ بەڵام ئەم شاخانە نەبن وولاتەکەمان بۆ خۆمان نابێ • بەبێ وولاتیش چیایی بێ کەس سەربەستیان نابێ • بۆیان بجەنگن • بیانپارێزن ••• با شریقەی شیرتان لە گۆڕدا دەولی شیرینم پێ ببەخشێ » •

چیایی گەڕیدەی بەردەوامن ، هەندێ چووینو بە دوای سامانداد دەگەڕێن ، هەندێ بە دوای ناوبانگدا دەگەڕێنو هەندێکی دیش بە دوای ڕاستیو دادەپەروەری •

ئەوانەی بە شوێن ساماندا چوو بوون ، پەیدایان کردو هاتنەوەو ئێستا بەری گەشتەکەیان دەخۆن •

ئەوانەی بە شوێن ناوبانگدا چووبوون پەیدایان کردو ئێستا بەو باوەڕە دەژین کە گەشتەکە هیچ ناهێنێو تەقەلایان بێ هوودە ڕۆییوە •

بەڵام ئەوانەی بە شوێن ڕاستیو دادپەروەریدا چووبوون ئەوانە ڕێگایان زۆر دوورو بێ کۆتایی بوو ؛ چونکە خۆیان دەقەبەر گەڕانێکی هەمیشەیی کردبوو •

کاتێ چاییەك دەچێتە سەفەرێك ، بێ گومان کەرێك لەگەڵ خۆی دەبات ، سێ شت لە پشتی کەرە دڵسۆزەکەی باردەکات : خرارێکی گەورەو جەوەندەیەکی بچووکو جەڕەیەك •

سەدان ساڵە چاییەکە دەگەڕێو لە گوندێکەوە دەچێتە گوندێکی دیو لە ناوچەیەکەوە دەچێتە ناوچەیەکی دی ؛ کەرەکەی بە پێشە خۆی داوەو خرارو جەوەندەو جەڕەی لەسەر پشتە •

لە وولاتێکی دەولەمەندا ، کاتێ کە چاییەکە ساتێك کەرەکەی بە تەنێ بە جێ هێشت هەرچیو پەرچییەکان کەوتنە ئازاردانی کەرە بەستەزمانەکەی ، دڕكو زەختەی تیژیان تێوەژەند بۆ ئەوەی لووشکان باوێ ، بێ حەشرو نەشرەکان گاڵتەیان پێ دەهاتو دەیانگوت ، کەرەکە سەماو هەڵبەڕکێ دەکات •

کابرای چاییی کە بینی وا دۆستە دڵسۆزەکەی ئازار دەدەن ، خەنجەری هەڵکێشاو گوتی :

« تیز بە وورچ بکەن باشترە نەك بە چاییی • »

بەڵام (بەکەڵك چ نەهاتوو)ەکان ترسیان لێ نیشتو تەوازۆ یان بۆ خواستەوەو بە قسەی خۆش چاییەکەیان ڕازی کرد خەنجەری بخاتەوە کالان • کە هێور بوونەوەو هاتنەوە سەرخۆ دەستیان بە پرسیاران کرد :

« باری کەرەکەت چیە ؟ بمانفرۆشێ ! »

« هێندە زێڕو زیوتان نیە کە پێتان بکڕێ • »

« تۆ نرخەکەی بڵێ ، بزانین چۆن دەبێ • »

« ئەمە نرخی تەواو نابێ • »

« بۆچی ئەوە چیە پێتە کە نایەتە کڕین • »

« وولاتەکەمە ، داغستانە ! »

گەنجەکان دایانە قاقای پێکەنین : « وولاتەکەت لە ماکەرێك بار کردووە ، دە وەرە ، ئێستا وولاتەکەی خۆتمان پێشان بدە • »

چاییەکە خرارەکەی کردەوە مشتە خۆڵێکی ئاسایی تێدا بوو ، نەخێر خۆڵەکە تەواو نائاسایی بوو ، سێ چارەکی بەرد بوو •

« هەمووی ئەوەندیە ؟ ئەوە گەنجینەکەتە ؟ »

« بەڵێ شاخەکانمە ، یەکەم ویردی باوکمە ، یەکەم فرمێسکی دایکمە ، یەکەم سوێندی خۆمە ، دوا میراتی باپیرەمە بۆ منو دوامیراتی منیشە بۆ نەوەکانم • »

« ئەدی چیترت پێیە ؟ »

« جارێ لێم گەڕێن خرارەکە ببەستمەوە • »

کە خرارەکەی بەستەوەو هاویشتیەوە سەر پشتی کەرەکەی ، جەوەندەکەی کردەوە ، دیتیان ئاوی دەشتێی تێدا بوو ، بەڵام ئاوەکە ئاوی سوێر بوو •

« ئاوێکت پێیە ناخورێتەوە ! »

ئەمە ئاوی دەریای قەزوینە • داغستان وەك نەینۆك بە سەریدا دەڕوانێ • »

« باشە ، ئەدی جەڕەکە ؟ »

« داغستان سێ پارچەیە ، یەکەم زەوییە ، دووەم دەریایە ، سێیەمیش ئەوەی‌دی هەموە • »

« کەوابوو ئەوەی دی هەمووی لەناو جەڕەکەتدایە » •

« بەڵێ ، وایە • »

« باشە ئەدی بۆچی ئەم هەموو بارە لەگەڵ خۆت دەگێڕی ؟ »

« بۆ ئەوەی وولاتەکەم هەمیشە لەگەڵمدا بێ ، ئەگەر لە ڕێگادا مردم ، خۆلەکە بەسەر گۆڕمدا بکەن‌و کێڵەکەم بە ئاوی دەریا بشۆن • »

چیایەکە پتە خۆڵێکی دەرهێنا ، لە پەنجەکانی خۆی هەڵسوی‌و بە ئاوی جەوەندەکە شووشتیەوە •

« ئەمە بۆ وا دەکەی ؟ »

« ئەو دەستانەی بە دەستی هەرچی‌و پەرچیان کەوتوون تەنیا بەم جۆرە شوشتنە پاك دەبنەوە • »

چیایەکە ملی ڕێگای خۆی گرت • هێشتا هەر لەگەڕاندایە •

بەم جۆرە داغستان سێ گەنجینەی هەیە : چیاکان ، دەریا ، ئەوەی‌دی هەمووی • چیایش سێ گۆرانی هەیە ، دەروێشیش سێ دوعا، ڕێبواریش سێ ئامانج : سامان‌و ناوبانگ‌و ڕاستی •

کە منداڵ بووم دایکم پێی دەگوتم : « داغستان باڵندەیەکە سێ شاپەڕی بە نرخی لە باڵدا هەیە • »

باوکم دەیگوت : « وەستاکان داغستانی ئێمەیان لە سێ کەرستەی بە نرخ دروست کردوە ••• »

بێ گومان ، لە ڕاستیدا ئەو کەرستانەی داغستان پێك دێنن گەلێ لەوە زۆرترن • من ئەمەم لە تاقی کردنەوەی تاڵەوە بۆ دەرکەوتوە •

پێش بیست ساڵ داوایان لێ کردم دەورێك بۆ فیلمێك لە بارەی داغستانەوە بنووسم ، نووسیم • ئینجا بوو بە گفتوگۆ لەسەر نووسینەکەی من‌و زۆر شت گوترا •

یەکێ گوتی گوڵی تەواو تێدا نیە ، یەکێکی‌دی گوتی هەنگی تێدا نیە ، سێیەم گوتی درەختی تێدا نیە • هەر کەسە ڕەخنەی خۆی پێشکەش کرد • بەلای هەندێکەوە باسی ڕابردووی کەم تێدا بوو ، بەلای هەندێکی‌دیکەشەوە باسی ئێستای کەم تێدا بوو • لە ئەنجامدا دەرکەوت کە هیچ کەری بە جاشکی تێدا نیە • جا داغستان بێ ئەمە چۆن دەبێ ؟ •

ئەگەر هەر چی ئەوان گوتیان لە فلیمەکەدا هەبایە فلیمەکە تا ئێستاش تەواو نەدەبوو •

لەگەڵ ئەمەشدا ، داغستان لە سێ بەش پێك دێ : چیاکان (زەوی)، دەریا (قەزوین) ، ئەوەی‌دی هەمووی •

بەڵێ ، زەوی : ئەمەیان شاخە ، دۆڵە ، زنجیرە شاخە ، تۆقەڵە چیایە ، ئەو خاکەی ئێمەیە کە بە ئارەقەو خوێنی باوك‌و باپیران ئاو دراوە • کەس نازانێ کامەیان پترە : ئارەقە یان خوێن • شەڕی

درێژخایەن ، پێکدادانی خێرا ، دوژمنیخوێن ، سەدان ساڵ بوو خەنجەر بۆ جوانی هەڵنەدەگیرا .

گۆرانیەکی میللی دەڵێ :

لە کوێ ڕبە دەغلێکیان چاند :
خوێنی دەشۆڕە سواری لێ ڕژا
لە کوێ قەسناغە گەنمێکیان چاند ،
تا سەد شۆڕە سوار کەوتە گۆڕێ .

باوکیشم لـە یادی زەوی خۆمانەوە نووسیویە :

زۆر مردوو لێرە نێژراون
بەڵام ئەوانەی کوژراون
لەوانە زیاترن کە بە مەرگی خۆیان مردوون .

کتێبە جوگرافیەکان بە کورتی دەڵێن سێیەکی وولاتەکەمان بەردی ووشـکە .

منیش نووسیومە :

لێرە دۆڵ سیس بووین ،
لێرە درەخت وەك شاخ ڕووتن ،
لێرە چیای بەرز وەك پشتی حوشترو
لێواری سێلاوی شاخان وان .
لێرە شەپۆلی ڕووباری هەڵچوو ،
وەك گورگی چەنگ لەسەر شانی ڕان تووڕەیە .
لێرە کەفی تافگە وەك کەفی بەربەست وایە ،
کانی وەك چاوی چۆلەکە وان .

لێرە ڕێی ئاو بەردی نەسبی زەوی
دەڵێی لەناو بەردان دێتە دەرێ .
لێرە گۆرانی لەو دیوی گرد هەڵدەستێو
پێش هەموو کەس دەگاتە دوور دوور

ســەر لە بەیانی ڕادیۆ بڵاوی دەکاتەوە کـە لە خونزاخ بەفرە ، لـە ئاختی بارانە ، کەچی لـە دەربەندا گوڵە قەیسی دەپشکوونو لـە کومووخ گەرمایەکی سووتێنەرە .

زستـــان ، پایز ، بەهـار ، هـاوین ، پێـکەوە لـە داغستانی بچکۆلـەدا هـەن !! چیـای سەختو کپو لرمـەدار ـ کـە هێلانەی هەڵۆیانە ، ئەم کەژانە لێك جودا دەکاتەوە .

وشەی (مێــر)ی ئاقاری دوو مـانای هەیە : شاخ ، لووت . باوکم حەزی لە نوکتەو وشە بازی بوو :

« شاخەکان دونیاو هەموو ڕووداوێكو هەموو گۆڕانێکی ئاوو هەوا بۆن دەکەن . »

حاجی موراد دەیگوت : «دەشت هەستایەوە سەر پەنجـەی پێ بۆ ئەوەی بزانێ کێ دێو بە مەوەش شاخ بەرز بووەوە . »

دایکم دەیچرپاندە سەر لانکێ : « بەژنت بە قەد چیاکان بڵند بێ . »

ئەی ئاوی ڕوباری کەودەنی شاخاوی ،
تۆ لەبی بەرد شەق دەبا .
بۆچ ئەنـگاوی بۆ ئەو شوێنەی
بە بێ تۆش ئاوی زۆرە .
ئەی دل ، ئەی دڵەکەم !
دەردی من ئەوەیە :
تۆ ئەوانەت خۆش ئاوێ کە تۆیان خۆش دەوێ .
ئەوانە بۆ شەیدای ئەوەی
کە پێویستی بە ئێمە مانان نیە ؟

دایکم کە دەیدی بەلکارەکان هـەورو هیرباری گلێنەی وەکو : جەڕەو جەلعەو گۆزەو شـەربە دەفرۆشن ، دەیـگوت : ئەرێ ئەوانـە چۆن دڵیان دێ ئەوەندە خاکـە سـەرف بـکەن ؟ چـاوم بەرایی نادا تەماشای ئەوان کەسان بکەم کە خاك دەفرۆشن • »

بێ گومان بەلکارەکان وەستای دەستڕەنگینن ، بەڵام لەبەر ئەوەی خۆڵ لـە شاخان زۆر دەگمەنە ، ئێمە هەمیشە وا هەست دەکەین خۆڵەکە خۆی گەلێ لەو هیربارانە بەنرخترە •

لە ڕۆژگاری کۆندا جارێکیان قاسیدێك بە هەشتاوی خۆی کوتایە ناو دێیەکـەوە • پیـاوەکـان هـەموو بۆ نوێژ چووبوونە مزگـەفت • سوارەکە بە پێڵاوەوە چوە ناو مزگەفت • مـەلا هـاواری کرد : کورە هـەی مسقۆف ، بێ مێشك ، نازانی دەبێ پێڵاوت داکەنی ئینجا بێیتە ناو مزگەفت ؟! »

- « تۆزی پێڵاوم خـاکی شیوو دۆڵی خۆمە ، گەلێ لە مافوورەکانی ئێوە بەنرخترە • ئێستاکە کەوتۆتە بەر هێرشی دوژمنێکەوە •

چاییەکان هـەموو لـە مزگەفتێ دەرپەڕینو خۆیان هەڵدا سـەر ئەسپەکانیان •

ئەبوتالیب مەراقی بوو دەیگوت : « میوانی دوورە ڕێ خۆشەویسترە کـە لـە دوورەوە بێ دیارە یان خـەبەرێـکی زۆر خۆشی پێیـە ، یان خەبەرێـکی زۆر ناخۆش • یەکێ ئیشێکی گرنـگی نەبێ لە دوورەوە نایـە • »

ڕەوشتمان وایە ئەگـەر میوانێ لە ماڵەکەتدا حەز لە شتێ بـکاو پێی هەڵبڵێ ـ ئەگـەر سەختیش بێ دەبێ پێی ببەخشیت • بـگرە دەڵێن

گـەلیجێ وازی لـە ژنی خۆی هێنا بۆ میوانێك کە لەسەر کانی حـەزی لێ کرد بوو ، بەڵام دەبێ ئەمە چاییەکی بێ وێنە بێ •

میوانی ناکەس بەچـە دەتوانێ ئـەم ڕەوشتە دێرینەمان بە هـەل وەربگرێ ؛ بەڵام چاییش کەمۆتر بووین • وا ناکەن میوان چاوی بـە هەموو شتێکی جوان بکەوێ •

زۆر لـە مێژە میوانێـکی خەڵـکی (کوموخ) هـاتە گوندو دەستی پێ کرد هەر چی کەوتە بەر چاوی پێی هەڵگوتو هەرچی کەوتە بـەر چاوی دایانێ ؛ بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا پێش ئەوەی بڕوا پێڵاوەکانیان پێ داوەشاندو خۆڵو تۆزەکەیان لێ تەکاندو گوتیان :

« خۆڵ ناکرێتە دیاری ، خۆڵ نابێ ببرێتە دەرێ ، خۆڵمان کەمـە ئەگەر خەڵـکی هەمووی بە پێڵاوەکانیان ببەن ئەدی گـەنمان چـۆن دابچێنین • »

بێگانەیەك بە وولاتەکـەمانی گوتوە : « توورەکـە بەرد • » بەڵێ وولاتەکەمان نەرمەڵانی کەمە ، پیـاو بـە دەگمەن لە شاخان درەختی دەکەوێتە بەر چاو •

چیاکان خۆشیان لـە سـەری تاشراوی مریدانو لـە پشتی لووسو چەماوەی کـەران دەکەن • خۆڵ کەمـەو دەرامەتی کەمترە •

جاران دەیانگوت : « ئەم بەستەزمانە ئەوەندەی دەغڵ نیـە کونە کەپووی دراوسێکەی پێ پڕ بێ • »

ڕاستی کەپووی چاییان گـەورەو زلە • لـە دوورەوە ، کـە دوژمن کونیان لە برخو هۆڕی چاییان دەبوو دەیانزانی نووستوونو زۆر جار گلۆپی بەسەریان دادەدان •

ئەبوتالیب دەمو چاوی بە خوریکەی کابرایەکی بینی ، گوتی :
« هەموو دەغڵو دانی زەوی باوکم لە دەمو چاوی ئەم کلۆڵە چەقیوەو نیشانەی هەر پێوە دیارە • »

لە شاخاندا زەوی زۆر بچکۆلەو بێ پیتە • چیرۆکێك لەم بارەیەوە هەیە • ڕەنگە بیستبتان چونکە چیرۆکی وا بە دونیادا دەگەڕێ ، لەسەر بانێکەوە دەپەڕێتەوە سەر بانێکی‌دی ؛ بەڵام من دەمەوێ هەر بیگێڕمەوە • با ئەوانەی بیستوویانە لۆمەم بکەن •

چیایەك ویستی زەویەکەی بکێڵێ ، زەویەکەی ماوەیەکی زۆر لە گوندەوە دوور بوو ؛ بۆیە لە ئێوارەوە بە ڕێ کەوت بۆ ئەوەی سەر لە بەیانی زوو دەست بە ئیش بکات•چوە شوێنەکەو کەپەنکەکەی ڕاخستو باڵی دایەوە • بەیانی لە خەو هەستا دەست بە کێڵانی زەویەکەی بکا ؛ بەڵام هیچ زەوی دیار نەبوو • ئەم لای پشکنی ، ئەو لای پشکنی ، نەیدۆزیەوە • دەشێ تاوانێکی بووبێو لە سزای ئەو تاوانە خوا زەویەکەی لێ سەندبێتەوە ؛ بۆیشی هەیە شەیتان لێی شاردبێتەوە تا پیاوێکی چاكو خێرەومەند تەفرە بدا • کابرا چ بکا ؟ بڕیاری دا بگەڕێتەوە ماڵێ • کەپەنکەکەی هەڵگرتو ـ وای خوایە ـ وای کرد زەویەکەی لە بن کەپەنکەکەدا بوو •

ئێستاش باسێکی‌ترتان بۆ دەگێڕمەوە • چیرۆك نیە ، ڕوداوێکی ڕاستەقینەیە •

کە خەریك بوون کولخۆز لە چیاکان بکەنەوە وەکو هەموو شوێنێکی‌دی وولات دوودڵی‌و گومانو مشتو مڕو بیروباوەڕی جۆراوجۆر پەیدا بوو • زۆر ماڵاتیان کردە قوربانی ، زمانی حاڵی خاوەنەکەیان دەیگوت : « خۆمان بیخۆین باشترە ، نەك بیدەینە ئەم

کولخۆزە کەس نەناسە • »

پیلەکەو لاملی چیایان لە گوندە دوورەکاندا زۆر توندو تیژ بوو :

« هی خۆم بۆ خۆم هی خۆت بۆ خۆت ، چیتان لە ئێمە دەوێ ، ئەوەی هی خۆمانە ببێ بە هی ئێوە ؟! »

دوو سەد لێپرسراوی دەسەڵاتدار هاتنە گوندێکی بچووكو هەموویان بە دەست بە تاڵی گەڕانەوە • هەندێك هەر خۆیان پیشانی خەڵك نەدا • هەندێکی‌دی مشتو مڕێکی زۆریان لەگەڵ خەڵك کرد • چیایەکان دەیانگوت :

« بۆچی شتی هاوبەش لەم سەرزەمینەدا هێندە کەمە ؟! ئاسمان هاوبەشە ، ڕۆژ هاوبەشە ، باران ، بەفر ، زێ ، ڕێ ، گۆڕستان ، ئەو هەموو شتە هاوبەشەمان بەسە • ئەوەی‌دی با هەر کەس شتی خۆی هەبێ • »

کە بە چیاییانیان گوت : کولخۆز مەکینەتان دەداتێ • سەریان باداو گوتیان مەسەلەی ڕێویە :

ڕێویەك بە دۆڵێکدا دەڕۆیشت • دونگە مەڕێکی قەڵەوی دی لە چەقی ڕێگا کەوتبوو ، وای ئێستا نەی خۆی ! ڕێوی نەختێ بیری کردەوە : « نەخێر دونگە مەڕ خۆڕا لەو گۆڕە ناکەوێ • ئەم ماستەمویەکی تێدایە • »

بە چیاییەکانیان گوت کولخۆز لە دەشتی خوارێ زۆرتان پاوان دەداتێ • لەو کاتەدا پیرەمێردێك هەستاوەو خۆی بەسەر گۆچانەکەی داداو گوتی : هێلانەی شاخاوی‌و پارچە زەویە بچووكو تەلانە ڕکەکانمان

بە هەموو دەشتی دونیا نادەین لێرە ، زەوی زەوی خۆمانە . سەدان ساڵە وەک منداڵی نەخۆش بەخێوی دەکەین ، خۆڵی بۆ سەر دەخەین‌و بەردەکان ژێر گڵ دەکەین ، ئاویان بۆ ڕادەکێشین . گەنمان کەمە بەڵام هەر دنکێکی هێندە بە نرخە نایەتە کرین . هەر بۆیەشە لێرە سوێند بە پەلکە نان دەخۆین .

لەگەڵ ئەمە شدا کولخۆز لەم گوندە سەر ڕەقە کرایەوە . باشە چاییە کۆڵەوارەکانیان چۆن ڕازی کرد ؟

ئەوە بوو دوا جار زانیان زەوی هەموو هەر بۆ کولخۆز نابێ یەکەو هەندێکی بۆ دەمێنێتەوە بە کەیفی خۆی دەناوی بێنێ‌و سەر بە ماڵی خۆی بێ .

ـ چاییەکان پرسیان : باشە ئەو پارچەی بۆمان دەمێنێتەوە زۆرە ؟
ـ بە پێی یاسای کۆمەڵەی کشتوکاڵی ، سەرو (٢٥) سوتکایە .
ـ سوتکا چیە ؟ پێمان بڵێ !

کە لێپرسراوی دەسەڵاتدار بۆی باس کردن سوتکا چیە چاییەکان بە یەک دەنگ گوتیان :

ـ دە کەواتە ناومان لە کولخۆز بنووسە ؛ قسەمان نەما .

دەرکەوت هەر چاییەک زەوی خۆی لەو پارچەیە کەمترە کە بۆ هەر ئەندامێکی کولخۆز داندراوە .

ئەگەرچی ئەم وڵاتە شاخاویە پڕ بەردەو ژیانی تێدا سەخت‌و ناخۆشە ؛ بەڵام چایی زۆریان بە لاوە ئازیزە . ڕێبوار سەریان سوڕ دەمێنێ کە تەماشای زەوی بڵند بڵند دەکەن بە قەد شاخانەوە نووساون ، یان پەڕیونەتە سەر تۆپکە شاخان ، یان کە ڕەزی ناو بەردەڵانان دەبینن

یان کە مەڕ دەبینن بەسەر هەڵدێرو تیشە شاخاندا ڕێچکە دەبەستن‌و وەک پاڵەوانی سەر تەناف بە مەعلانی دێن‌و دەچن .

ئەم هەموو شتە زاخاوی چاوەو بۆ زمانی شاعیران دروست بوە بەڵام کارو ژیانی تێدا سەختە .

سەرەڕای ئەمەش ئەگەر پێشنیار بۆ چاییەک بکەی کە لە دۆڵدا بژی ئەمەت بە ئیهانەت‌و سووکی لێوەردەگرێ .

دەڵێن کوڕێک لە شار هاتەوەو باوکی هان دا بۆ ئەوەی لە شاخ بار بکا . پیرەباب وەڵامی دایەوە :

« بە خەنجەرەکەت وورگم هەڵدڕە باشترە ، نەک بەم قسانە شەق‌و پلم بکەی . »

گیروگرفتێک سەری هەڵدا بوو . گیروگرفتێکی دژوار . چەند ساڵ بوو ئەم دروشمە لە گوندان هەڵواسرا بوو :

« با تورەکە بەرد بە جێ بێلین‌و لەسەر مافووری گوڵ‌گوڵی نیشتەجێ بین . »

ئەم دروشمە گەیشتە ئەو گوندە سەر ڕەقەی کە دوو سەد لێپرسراوی دەسەڵاتداری بۆ چووبوو تا کولخۆزی لێ بکەنەوە ، بەڵام ئەو کاتەی کولخۆزی لێدەکرایەوە وەکو ئێستا بە هەراو هۆریا نەبوو کە دروشمی بارکردنیان بیستبوو . هەر گوندەو قسەی خۆی لەم بارەیەوە هەبوو .

هەر چاییەک جۆرە وەڵامێکی ئەم پرسیارەی دابوەوە . ئەمانە کەمێکیانن :

« ئەگەر بە زنجیریش ڕامبکێشن ناچمە پێدەشت » •

« وەك بزماری لەو شاخانە کوترا بێ ئاوها لە شوێن خۆم دەچەقم‌و هیچ کەسێك ئەو مافەی نیە لە هێلانەکەم دەرمکێشێ » •

« کۆڕی باب‌و باپیران دەم بەش دەکەنەوە ئەگەر جێیان بێلین‌و بچین لە شوێنێکی‌تردا بژین » •

« لە هیچ شوێنێك سەرم وەکو سەر بالیفی خۆم ناحەسێتەوە » •

« نووستنی سەر بەردی خۆت لە نووستنی سەر بالیفی بێگانان شیرینتره » •

« لەوێ بەردم لە کوێ دەست دەکەوێ دەسەگانی بگرم ؟ »

« بەر ئاگری بە تەپ‌و دووکەڵی شاخان لەبەر سۆبەی نایابی خوارێ باشترە » •

« ئەوەی لە خەمی وورگی خۆی دایە با بچێ ، ئەوەی خەمی دڵی لەبەر بێ لێرە دەمێنێتەوە » •

« ئێمە کەسمان نەکوشتوە ، چ ماڵمان نەسووتاندوە ، بۆ دەرمان دەکەن ؟» « مەکینە لێرەش ئیش دەکا • » « لێرەش گڵۆپی کارەبایی بە دارەوە دەکرێ » •

« بروسکە دەگاتەئێرەش » « ئێمە بۆیە نەهاتووینەتە دونیا تا ببین بە خۆراکی کێچ ومێش • » « دوکەڵی زبڵ لە بۆنی پاشەڕۆکی سوتەمەنی پیشەسازی باشترە » •

« گوڵەشاخ گەشترن » •
« ئاوی کانی لە ئاوی بۆڕی سازگارترە » •
« ئێرە جێ ناهێلین‌و ناچینە هیچ شوێنی‌دی » •

بەم جۆرە هەر یەکە جۆرە وەڵامێکی ئەم دروشمەی دابووەوە :
« با تورەکە بەرد بە جێ بێلین‌و لەسەر مافووری گوڵ گوڵی نیشتە جێ بین ••• »

چیایەکان پرسیان بە باوکیشم کرد : ئاخۆ بار بکەین یان بمێنینەوە ؟ باوکم نەوێرا وەڵامێکی ڕاست‌و دروستیان بداتەوە : « ئەگەر بڵێم بمێننەوە

ڕەنگە پاشان پێیان بگاتەوە کە ژیانی خوارێ خۆشترە‌و جوێنم پێ‌بدەن • ئەگەر بڵێم بار بکەن‌و پاشان ژیانی ئەولای سوودی نەبێ دیسان جوێنم پێ‌دەدەن • »

جا هەمزە تساداسا پێی گوتن : « ئێوە خۆتان بیری لێ‌بکەنەوە • »
ڕۆژگار دەگۆڕێ‌و ژیان لەگەڵ خۆیدا دەگۆڕێ • نەك تەنیا سەرپۆش گۆڕاوە ، تەپڵە بۆتە شەپقە ـ بگرە مێشکی ژێر سەرپۆشی لاوانیش گۆڕاوە •

خوێن تێکەڵ دەبێ • خوێنی خێڵ‌و گەلەکان تێکەڵ دەبێ ، گۆڕی کوڕەکانمان لە گوندی باوکیان دوور دوور دەکەوێتەوە •

بەرد ، تات ، گاشە ، چەگڵ ،کەلابەرد ، تیشە بەرد ، بۆ داچاندنی شتێ لەسەر ئەم خاکە بەردەڵانە دەبوایە بە سەبەتان خۆڵ سەر بخەن • زستان‌و پایز ئاگر لە گیای تەلانان بەردەدرا تا گیای باشتر لێ شین بێ • ئەو ئاگرانەی سەر شاخانم لە بیرە • ئاهەنگی یەکەم خەتە جووتم لە بیرە • بە هاران پیرەمێرد کەستەکیان دەهاویشتە یەك •

گەلەکەمان بە پیاوی ئیشکەر دەڵێن : « گەلێ چیاو تۆقەڵە شاخی بڕیوە • »

بە پیاوی زەغەلیش دەڵێن : « هیچ جارێ لە بەردێك نەنەویوە • »
باشترین ئاواتە خواز ئەوەیە : « تەبارەت پڕ گوڵەگەنم بێ »
گەورەترین جوێنیش ئەوەیە : « زەویت ووشك بێ‌و بمرێ • »
پیرۆزترین سوێندیش ئەوەیە : « سوێندم بەم خاکە • »
ئەگەر کەر بچووبایە ناو دەغڵ‌و شینایی خەڵك دەیانکوشت‌و لە کیس ساحێبی دەما •• چیایەك هاواری کرد : « وریا بن ئەگەر کەری حاجی مورادیش بێتە ناو دەغڵی من هەر یەکە ! »

هـەر گوندەو یاسای خۆی هـەیە ؛ بەڵام لە هەموو شوێنێ ئـەو کـەسەی زەوی‌و خـاك تێك بدا توندترین سـزا دەدرێ • هـەر لەبەر ئەمەشە کە مێژووی شاخەکانمان سەبارەت کاولکاری گرانترین سزایان داوەتە داغستان خۆی •

من شتێکم لە یادە کە دایکم پێی گووتوم :

« کاتێ لەشکری نادر شا شـکاو هـات هـەڵو مەرجی ئاشتی بێتـە کایەوە ، چاییەکانمان پیرەمێردێکی پووخەڵەی ، پیسکەی نابووت‌و گێڕو وێڕیان سواری ئێسترێکی کەترە کردو ناردیانە لای شا • »

« ئاقارەکان کەسی بە مەرتەبەترو بە سەرو سیماتریان نەدۆزیـەوە بنێرنە لام ؟ »

پیرەمێرد وەڵامی دایەوە :

« هەزارەهای لە من بە مەرتەبەترو بەسەرو سیماتر هەن ؛ بـەڵام پیاوی گرنگ بە ئیشی گرنگترەوە خەریکن بڕیاریاندا ئەگەر یەکێـکی وەکو من بنێرنە لای یەکێکی وەکو تۆ سەرو بەر دەردەچێ • »

شا ویستی گاڵتەی پێ بکا :

« ئێسترەکەت تەمەنی چەندە ؟ »

« قڕساندنی تەمەنی ئێسترو پاشایان کارێکی زەحمەتە • » داگیرکەر لێی پرسی :

« لە شەڕدا کێتان سەرکردەیە ؟ »

پیرەمێرد بە هێمنی وەڵامی دایەوە :

« سەرکردەکانمان لێرەن دەستی بۆ چیاو تەپـکە شاخ ، بۆ زەوی‌و گۆڕستانەکان درێژ کرد : « ئەمانەن پێشەوامان • »

« مەرجتان ؟ »

« تەنیا یەك مـەرج هەیە : ووڵاتی چاییان بۆ چاییان بەجێ بێڵـەو زۆرمان پێ‌خۆشترە پشتمان تێ‌بکەی نەك ڕوو • »

بەم جۆرە شا ناچار بوو بکشێتەوە ئێران •

پێیان گوت : « بۆیە خۆت‌و سەربازەکانت بە زیندوویی بەر دەدەین تا باسی سەرکەوتنمان بکەن • بۆیە بەرەڵاتان دەکەین تا بینە قاسید ــ وا باوە دەڵێن جارێکی تر قڕانتان بۆ دێنین • »

لە ئابی ١٨٥٩ ئیمام شامیل لەسـەر شاخی گونیب لـە ئەسپەکەی دابەزی‌و وەك دیلێکی گـەورە لەبەر دەم میر باریاتینسکی ڕاوەستا • پێی چـەپی بۆ پێشەوە هاویشت‌و خستیە سـەر بەردێك • دەستی ڕاستـەی خستـە سـەر قەفتەی خەنجەرەکەی‌و بـە چـاوی تەڕەوە سـەیری شاخەکانی دەورو بەری خۆی کردو گوتی :

«سەردار ! ئەوە بیست‌و پێنج ساڵە بۆ سەرفرازی ئەم شاخانەو بۆ خاوەنەکانیـان دەجەنـگم ، نۆزدە برینم لە لەشـدا دەکولێتەوەو سارێژ نابن • ئێستا وا بۆت دادێنم‌و ووڵاتی خۆمت تەسلیم دەکەم • »

« هـەر خەفەتی پێ‌دەوێ ! ووڵاتەکەتان زۆر خۆشـە ، شـاخ‌و بەردە ! »

« سەردار ! پێم بڵێ لـەم شـەڕەدا هەق بە لای کامماندا بوو : ئێمە کـە بۆ ووڵاتێك دەمردین‌و بڕوامان بە جوانی هەبوو یان ئێوە کـە بۆی دەمردن‌و بڕواتان بە ناخۆشی هەبوو • »

شـامیلی یەخسیر مانـگێکی خایاند تا گەیشتە سانت پترسبۆرگ • لەوێ قڕاڵ لێی پرسی : « لەم گەشتەدا چ شتێ سەرنجی ڕاکێشای ؟ »

« وولاَتێـکی گەورە ، وولاَتێکی زۆر گەورە ! »

« ئیمام پێم بڵێ ئەگەر بتزانیایە ڕووسیا هێندە گەورەو بەهێزە ئـەو ماوە درێژە شەڕت دەکرد ، یان وەکو پیاوێکی ژێر دەمو دەست چـەکت دادەنا ؟ » •

« تۆ دەتزانی وولاَتەکەمـان بچووکو بێهێزە بۆیە ئەو ماوە درێژە لەگەڵمان جەنگای • »

باوکـم نامەیەکی هەڵـگرتوە کـە شامیل نووسیویە یان بڵێین وەسیەتنامەی شامیلە ، ئەویش ئەمەیە :

« چیایەکـانم ! شاخـە ڕووتو سەختەکـانی خۆتان خۆش بوێ • شاخەکان کەمیـان سامان پێبەخشیون ؟ بەلاَم ئەم شاخانە نەبن وولاَتەکەمان بۆ خۆمان نابێ • بە بێ وولاَتیش ، چیایی بێ کەس سەربەستیان نابێ • بۆیان بجەنگن ، بیانپارێزن با شریقەی شیرتان لە گۆڕدا خەونی شیرینم پێ بـەخشێ • »

ئەگەرچی چیایی لە پێناوی شتێکیتردا دەجەنگان بەلاَم شـامیل زۆر شریقەی شیری کەوتە بەر گوێ •

وولاَتی داغستانیان فراوان بوە • گۆڕیان بەسەر کێلگە دوورەکانی ئوکرانیاو بیلۆڕوسیاو هەرێمی مۆسکۆو هونگاریاو پۆلەنداو چیکۆسلۆفاکیاو بەناو کارپانیو بالکانو دەوروبەری بەرلیندا وەر بوە •

بەڵێ ناوی ئەندامەکانی کۆمۆنەی ڕوسیاو هەنگاریاو ئەو سەربازانەی کـە لـە زۆر لاوە هاتنو لـە پێناوی ئازادی چیایەکانمان خۆیان بەخت کرد ، لـە شاخە بەرزەکـانی داغستان هەڵـکەندراون • گۆرانی هـەر یەکێکیان بۆتە گۆرانی ئێمە ، گۆرانی هاوبەشی ئێمـەش بۆتـە گۆرانی

ئـەوان •

« لە ڕۆژگاری دێریندا خەڵـکی گوندێك لە سـەر چی بەشـەڕ دەهاتن » ؟

« لەسەر قولانجە (ئینجـە) خاکێـکی نێوان زەوی دوو چیـایی ، لەسەر تەلانێکی بچووك ، لەسەر یەك بەرد » •

« خەڵـکی گوندە دراوسێکان لەسەر چی بەشەڕ دەهاتن ؟ »
« لەسەر قولانجە خاکێکی نێوان زەوی گوندەکان • »
« داغستان لەسەر چی لەگەڵ گەلەکانی دیدا بەشەڕ دەهات ؟ »
« لەسەر قولانجە خاکێکی سەر سنووری داغستان ، خۆی • »
« پاشان داغستان لەسەر چی بەشەڕ دەهات ؟ »
« لەسەر قولانجە خاکێکی سەر سنووری یەکێتی سۆڤێتی مەزن • »
« ئەدی ئێستا داغستان بۆچی تێدەکۆشێ ؟ »
« بۆ ئاشتی سەرانسەری جیهان . »

کـە شامیل بە دیل گیرا دوو کوڕی خۆی لەگەڵ گیران • هـەر یەکـە بە جۆرێك ژیانی بردە سەر : ئـەوەی بچووکـترێ ـ محـەمەد شافی ـ لە سوپای قرالَدا بوو بە جەنراڵ • ئەوەی گەورەترێ ـ قـازی محەمەد ـ کەوتە تورکیا • •

ڕۆژێکیان پیرەژنێـکی سەر سپی هاتە لام جلی تورکی لەبەر بووەژنە خۆی جۆرجی بوو • بە عازەبی مێردی بە تورکێك کردبوو • چل سـاڵ لـە ئەستەنبۆڵ ژیابوو • پاشان کـە مێردەکـەی مردو بە تەنێ مـایەوە گەڕایەوە جۆرجیـا • ئێستا هاتبوە لای من هۆی هاتنیشی ئەوە بوو لـە ئەستەنبۆڵ بە هۆی کوڕەبچووکەکەیەوە ببوە برادەری نەوەکانی شامیل •

لێم پرسی : گوزەرانیان چۆنە ؟ »

« شڕن !! »

« بۆ ؟ »

• چونکه داغستانیان لـه دەست چوە • بریا بتزانیایە چـەند بـە حـەزرەت داغستانن • جـار جارە فەرمانبەرەکان پەستیان دەکـەن ، هـەڕەشەیان لێدەکـەن کـە ملکیان لێبسێننەوە • نەوەکانی ئیمامیش دەڵێن : بیانبـەن ! ئێمـە داغستانمان لە دەست چـوە تازە هـەموو خاکێکی‌ترمان بە لاوە بێ‌نرخە • »

پیرەژن پێـدا چـوو ، گوتی : « کە زانییان دێمەوە مـاڵێ داوایان لێ‌کردم سەردانێکی داغستان بـکەمو بچمە گوندەکەی شامیلو ئـەو شاخانەی شەڕی لێ‌کردوون ، بێمـە لای تۆ • ئەم دەسرۆکە یان دامـێ بۆ تۆ تا هـەندێ خۆڵی داغستانی تێ‌بکەی‌و بۆیان بنێری •

دەسرۆکەکەم کردەوە ووشەی «شامیل»ی بە پیتی عارەبی لەسـەر نەخشا بوو •

چیرۆکی پیرەژنەکە بزواندمی • پەیمانم دا خۆڵەکە بنێرم بـەڵام پرسم بە پیرەمێردان کرد •

پیرەمێردەکان وەڵامیان دامەوە :

« خۆڵ نابێ بۆ خەڵـکی دی بنێردرێ بەڵام بۆ نەوەکانی شـامیل قەیدی نیە • »

یـەکێ مستە خۆڵێـکی لە گوندەکـەی شامیل بۆ هێنامو لــە دەسروکەکەمان پێچا •

کـابرا گوتی : « خۆڵی ئێمەیان بۆ بنێرە بەڵام پێیان بڵێ :

هـەر تۆزقاڵێکی ئەوەندە بە نرخـە نایەتە کڕین ، بۆشیان بنووسە کـە ژیانی ووڵاتەکەمان گۆڕاوە ، سەردەمێـکی نوێ هاتۆتـە پێشەوە • هەموو شتێکیان پێ بڵێ ، با بزانن • »

بەڵام پێویستی بەو نامـە نووسینە نەکرد ، خۆم ڕێم کەوتە تورکیا• ورپاسکە بەنرخەکەم لەگەڵ خۆم برد •

بە دوای نەوەکانی شامیل‌دا گەڕام • هیچێکیانم نەدۆزییەوە • پێیان گوتم کوڕی نەوەی ئیمام سـەفەری کردوەو چۆتە شوێنێ ، ڕەنـگە نەکـەکە بێ •

(نەجابەت) و (نەجیە)ی کچە زای شامیلیش لێم نەهاتنە دەرێ • پێیان گوتم : یەکێ ژانە سەریەتی‌و ئەوەی‌دیکە دڵەکروزێ •

جا خۆڵەکە بدەمە کێ ؟ ئاقاری‌دیش لەوێ هـەبوون بەڵام ئـەوان بە کەیفی دڵی خۆیان داغستانیان بە جێ هێشتبوو •

تێگەیشتم کە شامیلی من‌و شامیلی ئەوان جودایە •

بەم جۆرە ، لەوێ لـە تورکیـا بووم • مستە خۆڵێکی داغستانم بە دەستەوە بوو • لەم مستە خۆڵەدا گوندەکانی خۆمانم دەدی : گونیب ، چیرکی ، ئاختی ، کوموخ خونزاخ ، تسادا ، تسونتا ، چـەرەدا ، ئەمـە ووڵاتی منە • زۆرم لەبارە نووسیوە • هێشتاش دەنووسم • ئێستا هەرگیز وەکو چیایە بەدبەختەکەی نوکتە کۆنەکە بە کەپەنکێك پێت دانابۆشرێ• ووەم گەنجینەی داغستان دەریایە •

گفتوگۆیەکی تەلەفۆنیە لە نێوان مۆسکۆو گونیب :

« هەلۆ ! هەلۆ ! گونیبە ! عومەر ، ئـەوە تۆی • گوێت لێمـە ؟ ڕۆژەکەی چۆنە ؟ میزاجت چۆنە ؟ »

« گوێم لێتە • لێرە ڕۆژەکەی خۆشـە • لە بەیانیـەوە دەریامان لێ‌دیارە • »

یا ڕەنگە بەم جۆرە بێ :

« هەلۆ ! گونیبە ! فاتم ، ئەتۆی ؟ وەزع چۆنە ؟ باشی ؟ »

«وا وایە . تەمە . دەریا دیار نیە . »

جەمالەدینی کوڕی شامیل بە باوکی گوت :

« بابە ، دەریا نابینم . »

جەمالەدین مەرونە بوو لای قڕاڵو لە کۆلێژی سەربازی خوێند بووی‌و کە گەڕایەوە نیشتمان بە شتێکی پووچ لە خەباتی باوکی‌و چیاییەکان دەگەیشت دژی قڕاڵ .

شامیل وەڵامی دایەوە :

ـ دەبینی کوڕم ، دە تۆ بە چاوی من سەیری کە !

دەریا سەدو پەنجا کیلۆمەتر لە چیای گونیب دوورە . ئەگەر یەکێ بڵێ دەریام لێ دیارە دەبێ ڕۆژ چەند ساف بێ‌و دەریا چەند شین‌و بێ‌و چاوەکە چەند تیژ بێ‌و چیاکە چەند بەرز بێ !!

لە گوندی واشدا کە دەریا دیار نەبێ ، ئەگەر لە خەڵکەکە بپرسی داخۆ چۆنن . هەیە وەڵامت دەداتەوە :

« باشم . دەڵێی دەریام لەبەر چاوە . »

کێ ، کێ دەڕازێنێتەوە ؟ ـ دەریای قەزوین داغستان دەڕازێنێتەوە ؟ یان داغستان دەریای قەزوین ؟ کێ دەبێ شانازی بە کێوە بکا ؟ چیاییەکان بە دەریا ! یان دەریا بە چیاییەکان ؟

کە تەماشای دەریا دەکەم تەماشای هەموو دونیا دەکەم . کە دەریا هەڵدەچێ دەڵێن لە هەموو دونیا گەرداوە ، کە دەریا دەنیشێتەوە هێمنی باڵ بەسەر هەموو شوێنێکدا دەکێشێ .

کە تەماشای دەریا دەکەم تەماشای هەموو دونیا دەکەم .

هێشتا منداڵ بووم کە بە توولە ڕێی پێچاو پێچی شاخاندا شۆڕبوومەوەو هاتمە کن دەریا . لەو کاتەوە پەنجەرەکانی ماڵەوەم بەسەر دەریادا کراونەتەوە . پەنجەرەکانی داغستان خۆیشی بەسەر دەریادا دەڕوانن .

کە دەنگی دەریام نەگاتە گوێ گران خەوم لێ‌دەکەوێ . «ئەدی ئەلۆ ، داغستان ، تۆ بۆ ناخەوی ؟ »

« دەریا کپە . خەوم نایە . »

دەرهەق ڕەنگی گەش دەڵێن : « وەکو دەریایە » . دەرهەق دەنگی بە تین : وەکو دەریایە . دەرهەق کێڵگەی فراوانی جاودار وەکو دەریایە . دەرهەق قووڵیی گیان‌و ژیری : وەکو دەریایە ، هەتا لەبارەی ئاسمانی ساماڵیشەوە دەڵێن : وەکو دەریایە .

کاتێ مانگاکەمان زۆری شیر دەدا دایکم پێی دەگوت : «دەریاکەم» . دایکم لە بیرە لەسەر بالکۆن مەنجەڵۆکە ماستێکی سەربەسەرتووی بە دەستەوە بوو . کەرەی لێ‌دەگرت‌و دەرخواردی ئێمەی دەدا . کە منداڵ بووین‌و بە دەوریدا یاریمان دەکرد . لێواری مەنجەڵەکەی بە خەناوکەی لەپکەو مرواری دەریا ڕازابووەوە .

دایکم دەیگوت : «ئەمە بۆ ئەوەیە کەرەکەم بە بەرەکەت بێ »و دەیگوت ئەو مروارییانە بۆ چاوزار باشن‌و لە چاوی پیسی دەپارێزن .

گەردەنی بەردینی داغستانیش بە ملوانکەی مرواری دەریا ، بە ملوانکەی جەو ، بە ملوانکەی شەپۆلی کەفاوی ڕازاوەتەوە .

داغستان لە دەنگی شەپۆلەکانی قەزوین ڕاهاتوە ، لە بێ‌دەنگیدا خراپ خەوی لێ‌دەکەوێ . ئەگەر دەریای لێ قەدەغە بکرێ قەت خەوی لێ‌ناکەوێ .

ئەی شەپۆلی وەك بەفر سپی‌ی دەریا ،
پێم بڵێ بە چ زمانێ دەمدوێنی ؟
تۆ لەبەر پێی چیاکانەوە لرمەت دێ ،
دەڵێی گوندی چیاییمانی بازاڕی تێدا کراوەتەوە ؛
چونکە خۆیشی لەو چیاییانە ئاگا
کە بە چل زمان دەدوێن •
ڕۆژ دێ‌و دەڕوا هیچ دەنگ نیە •
دە وەك گیای دەشت خششەت بێ •
ڕەنگە هەڵبچی‌و کەف بکەی
وەك دایکێ بۆ جگەرگۆشەی کوژراوی بگری ،
وەك پیرەمێردێ بۆ ڕۆڵەکەی بناڵێنێ •
وەك ئەسپێ نسکۆی هێنابێ‌و لە لافاودا بخنکێ •
ئەی دەریا ، تۆ بە زمانی خۆت دەدوێی •
جارێ نەرم‌و هێمنی‌و تاوێ توندو تووڕەی •
بەڵام دڵم لە ناخت ڕاهاتووە‌و
من لە هەموو گۆرانیەکانت دەگەم •
ئەدی دڵیشم جاروبار ناکوڵێ‌و
شەپۆل لەسەر کەناری کەودەن ناشکێتەوە ؟
پاشان لە خاو بوونەوەی هێمن‌و نزم
قەدی لێوار دەلێسێتەوە •
ئەدی ناخ چ نهێنی ناپارێزێ ؟
ئەی دەریا ، ئێمە خەم‌و شادیمان
بەلاوە یەکە •
بەڵام من باسی ئازاری خۆم دەکەم •
پەرۆشم تینوێتیم بە ئاوەکەی بشکێنم •
بەڵام ناکرێ • ئاوەکە سوێرە •

شەمەندەفەری مۆسکۆ لەگەڵ گەردی بەیانی دەگاتە مەحەچ قەڵا
ئەو شەوە لە هەموو شەوان بێ‌ئۆقرەترم • نیوەشەو لە خەو ڕادەبم‌و
لە پەنجەرەوە تەماشای دەرەوە دەکەم • هەر دەشتەو لێك دەکشێتەوە •
شەمەندەفەر لرمەی دێ‌و (با) لە تەنیشت فارگۆنەکانەوە وورشەی دێ •
جاری دووەم لە خەو ڕادەبم‌و لە پەنجەرەوە تەماشای دەرێ
دەکەم • دەشتە • ئینجا لە کۆتاییدا ، بۆ جاری سێیەم دەریا دەردەکەوێ •

کە وا بوو ئێستا ئەمەیە داغستانی من •

سوپاست دەکەم دەریای شین • پانتایی ئاوی بێ پەی‌و سنوور !!
لا یەکەم کەسی کە مزگێنی گەیشتنە ماڵەوەم پێ دەدەی !

باوکم دەیگوت : «ئەوەی دەریای هەبێ هەرگیز بێ‌میوان نابێ» •

ئەبوتالیب لێی وەردەگرتەوە : «ئەوەی دەریای هەبێ ژیانێکی بە
پیتو بەخشندەی دەبێ • »

ڕەنگە چیا زۆر لە دەریا جوانتر بن ؛ بەڵام ئێمە ئەوانیشمان
هەمان •

ئەو دوو پیرەمێردە — ئەبوتالیب‌و باوکم — کە تووشی یەکتر دەبوون
زۆر جار بە بێ ئەوەی ورتەیان لە دەم بێتە دەرێ وەردەسووڕانەوەو
بەرەو دەریا دەچوون • دەچوونە سەر گردێك ئەو هەمووکەشتیانە یان
لێ دیار بوو کە دەهاتنە بەندەرەوە • بۆنی خوێ‌و ماسیان بۆ دەهات •
چەند سانێك بە کپی دادەنیشتن • ماوەی قسەکردنیان دەدایە دەریا •

با دەریا بدوێ ؛ بەڵام تۆ ووس بە
نە خەم دەربڕەو نە خۆشی
دانتی مەزن شەو هەستی ڕادەگرت
کە دەریا لەبەر پێیەوە کەفی دەکرد •
ڕووبار پڕ خەڵك بێ یان چۆل
لێ‌گەڕێ با دەریا گۆرانی بڵێ
زایەڵەی شەپۆلەکان دووبارە مەکەوە •

پوشکین — ئەو پیاوە مەزنەی کە زێڕی لە دەم دەباری — کە
دەریا گۆرانی دەگوت ، بێ‌دەنگ دەبوو •

باوکم دەیگوت : «گوێ لە دەریا بگرە ، فێر بە تێ‌بگەی چ دەڵێ •
دەریا زۆری دیوە • زۆریش دەزانێ • »

— ئەی دەریا ، پێم بڵێ بۆ سوێری ؟

— شەپۆلەکانم پڕ فرمێسکی مرۆڤن •

— ئەی دەریا ، پێم بڵێ بۆ ڕەنگاوڕەنگی ؟

— ناخەوەم پڕ مەرجانە •

— ئەی دەریا ، پێم بڵێ بۆ پەشۆکاوی ؟

— زۆر بوێرو ئازا لە ناو شەپۆلەکانم فۆتاون : هەندێ وایان دەزانی سوێر نیمو هەندێکیش خۆیان تێدا نقوم کردمو مەرجانیان دەویست •

دوو چیایی سەرو ڕیش ماشو برنج ، دوو شاعیر ، وەکو دوو پیرە هەڵۆ لەسەر گردێك دادەنیشن بە بێ دەنگی دادەنیشنو هەستو خوست لە خۆیان دەبڕنو گوێ لە دەریا دەگرن • دەریا دەگرمێنێ ، بیری ژیانێکی وەکو خۆی دێنێو هەرچی جۆرە هەوایەکی بێ بە سەر دەریادا تێ دەپەڕێو لەم کەنارەوە دەچێتە سەر ئەو کەنار ؟ بەڵام بە پێچەوانەی دەریاوە ژیان بەندەری ئاسوودەی نیە ، شۆستەی نیە تێدا بگیرسێتەوە • حەز بکەیو حەز نەکەی دەبێ بکەویە ناویەوە • تەنیا یەك بەندەر هەیە، یەك شۆستە هەیە ئەویش ئەنجامە •

قەزوین دەگرمێنێو دەنەڕێنێ • دەریای خفالین دەنەڕێنێ ڕووبارەکان تێی دەکەنەوە : لە لایەکەوە ڤولگاو ئورال ، لە لاکەیترەوە کوارو تەرەك سولاك • هەموو تێکەڵ دەبنو ئێستا پیاو نایانناسێتەوە • ئەوانیش دەریا دوا بەندەریانە • لەگەڵ ئەمەشدا ئاوەکەیان لە ناو ناچێو نامرێ • هەر دەڕواو بە شەپۆلی شین بەرز دەبێتەوەو لە هەموو لایەکی دونیاوە کەشتی گەورە سواریان دەبێ •

چیاینە ، ڕۆلەکانی داغستان ، ئەرێ چارەنووسی ئێوەش وەکو هی

ڕووبارەکان وا نیە ؟ ئێوەش یەکتان گرتوەو لەناو یەك دەریای گەورەی [illegible] تواونەتەوە •

قەزوین دەگرمێنێو دەنەڕێنێ • دوو پیرەمێردی سەرو ڕیش ماشو برنج بە کپی وەستابوون • منیش لەگەڵیاندابووم•هێشتا گەنجبووم؛ بەڵام پاشان کە بەرەو ماڵ بوینەوە ئەبوتالیب ڕووی کردە باوکم :

«کوڕەکەت وا گەورە دەبێ • ئەمڕۆ هەستی بە سۆزێکی گەورە کردوە » باوکم وەڵامی دایەوە : «کەس ناتوانێ لەو شوێنەدا بچوك بێ کە ئێمەی لێ وەستابووین • »

ئێستا کە دەچمە کەناری دەریا هەمیشە وا هەست دەکەم لە تەنیشت باوکم ڕاوەستاوم •

دەڵێن ساڵ بە ساڵ قەزوین تەنکاوتر دەبێ • ئەو شوێنەی جاران شەپۆلی لێ دەشکایەوە دەبێتە شارو خانووی تێدا قیت دەکرێتەوە • لەوانەیە ڕاست بێ • بەڵام قەت بڕواناکەم دەریایەك لە کورتی بدا دەریا بێ ڕەنگە تەنکتر بێ بەڵام بچووکتر نابێ •

من هەمیشە بە خەڵك دەڵێم : «قەت بچوك مەبن با ژمارەشتان کەم بێ • »

دونیا سەری ڕادەهەژێنێ
شاعیر غەمبارەو نووسەر پەست •
چونکە قەزوین ڕۆژ بە ڕۆژ
دەکشێتەوەو تەنك دەبێ •
وا بزانم ئەمە وڕێنەیە •
ئاخر پیرە قەزوین چۆن کەم دەکا ؟
کەم بوونی هەندێ کەس •
لەوەش ناخۆشترو سەخترە •

(مەحەچ)یش باسی دەریای کردوە • مەحەچ یەکەم قومیسەری شۆڕشگێڕانە بوو لە داغستان • ئێستا پێتەختی کۆمارەکەمان ناوی ئەوی لێیە • پێشان ناوی پۆرت پترۆفسك بوو • لە شەڕی نیشتمانیدا مەحەچ کردی بە قەڵایەکی پۆڵایین •

مەحەچ لە بارەی دەریاوە گوتوویە : « دوژمنمان هەر چەندە زۆر بێ فڕێیان دەدەینە ناو دەریا • دەریا قووڵەو لە بنەوە جێگەی هەموویان دەبێتەوە • »

کاتێ چیاییەکانمان لە تەنیشت مزگەفت یان لە ژێر پیرە درەختێکدا کۆ دەبنەوەو باسی ئەمو ئەو دەکەن ئێمە بەم کۆبوونەوەیە دەڵێین (گۆدەکان) • جارێکیان لە گۆدەکاندا پرسیار کرا :

« خۆشترین دەنگت لەبەر گوێدا کامەیە ؟ »

زەلامەکان بیریان کردەوەو یەك یەك وەڵامیان دایەوە :

« زرنگەی زیو • »

« حیلەی کەحێل • »

« چرتەی سمی ئەسپ لەسەر بەردی دۆڵ • »

« دەنگی دڵبەر • »

« پێکەنینی منداڵ • »

« لایلایەی دایك • »

« خوڕەی ئاو • »

بەڵام چیاییەك گوتی : « دەنگی دەریا چونکە دەریا ئەو هەموو دەنگانەی تێدایە کە ئێوە گوتتان • »

جارێکیدی پرسیان : جوانترین ڕەنگ کامەیە کە بکەوێتە بەر دڵەوە ؟ دیسان بیریان کردەوەو وەڵامیان دایەوە :

« ئاسمانی ساف • »

« ترۆپکی بەفرینی شاخ • »

« چاوی دایك • »

« پرچی کوڕ • »

« دارخۆخ لە گوڵ دەرکردندا بێ • »

« دارچناری پایزان • »

« ئاوی کانی • »

بەڵام چیاییەك گوتی : «ڕەنگی دەریا چونکە دەریا ئەو هەموو ڕەنگانەی تێدایە کە ئێوە گوتتان • »

لە گۆدەکاندا ، ئەگەر یەکێ پرسیار لە بارەی دیمەنێك یا تامی خواردنەوەیەك ، یا هەر شتێکیتر بکات هەمیشە وەڵامەکەی دەریایە •

ئەفسانەی جوان لە بارەی دەریاوە هەن • گەنجەکەو کچە پاشای بەحری یا باڵندەی لازوەردی کە دەنووکی لە هەر کوێ بدابایە کانی لێ دەردەبوو •

بێگومان لە گۆدەکاندا هەر کەسە بە ئەسپی خۆی هەڵدەڵێ • ئەدی منیش وا ناکەم کە گۆرانی بە دەریای قەزوینەوە هەڵدەڵێم ؟! جارو بار هەندێ کەس پێم دەڵێن : « بە ڕاست قەزوین هەر دەریا بە گۆلێکی گەورەیەو هیچیتر • دەریای ڕەش دەریای ڕاستەقینەیە ، ئا !! »

ڕاستە قەزوین بە قەد دەریای ڕەش یا ئەدریاتیك یا دەریای ئایۆنی گەورەو فرەوان نیە ؟ بەڵام خەڵکی بۆ حەسانەوەو مەلەو ڕابواردن دەچنە سەر ئەوان کەچی وەك دەستوورێك تەنیا بۆ ئیش دەچنە

سـەر قەزوین • قەزوین دەریای ماسیگرانە ، هــی نەفتەوانانە ، هـی کەسێکە کـە ئیشی سەخت بکا • بۆیە خۆی لەوان بەهێزترە • چـار چیـە ، هەر گایەك شێوازی خۆی هـەیە ، هـەر پیاوێك کەسێتی خـۆی هـەیەو هـەر دەریایەك ڕووی خـۆی ، شێوازی خۆی •• هــەیە • بێجگە لەمەش ئەدی چیاکانی داغستان شێوەیان لە چیاکانی جۆرجیــاو ئەبخازیاو هەر یەکێکیتر جودا نیە ؟

هـەر چۆنێك بێ دەبێ پێ لیبنێم کە بەلای منەوە هەموو دەریاکان لـە یەك دەکـەن • کـە دەچمـە ناو دەریای ڕەش دەریای قـەزوینم دێتـەوە یاد • کـە لــە ناو دەریای قەزوینیش بم هـەمیشە ئۆقیانووسم دێتەوە بیر • دەریاکەمان بە هیچ جۆرێ هیچی لەوانیدی کەمتر نیـە • کـە خەلـکی لێرە دەڕۆن بۆ یادیـگار پارە دەقنجێنن بەو مرازەی کـە جارێـکیدی بێنەوە • هـەر وەکو لەگەڵ هیدیش وایان کردوە •

باوکم دەیگوت : « ئەگەر یەکێك هیچ جوانی لە دەریادا نەبینێ ، دیارە خۆی جوانی تێدا نیە • »

جارێکیان یەکێك بە ئەبوتالیبی گوت : « دەریا ئەمڕۆ دەنگی زۆر خۆش نیە • »

« بە گوێی من هەستی لێڕاگرە • »

« کـــەوابو بە چاوی داغستان سەیری قەزوین بـــکەنو دەبینن جوانە • »

کوشتارە مەردانە بێهاوتاکەی کاپتن (محەمەد حاجیف) غـەواسی گوندی «گونیب»ی داغستانی لە هەموو دەریاوانێك دیارە • لـە دەریای بەلتیكو دەریای باکوورو دەریای بارینتس جەنگی • توربیدەکـــانی ،

ئالی کەشتی نازیان ڕەوانەی گۆڕی سارد کرد • غەواسەکەی ئـــەو یەکەم دەست بوو کە کەشتیگەلی نازیانی خستە ژێر دەستی خۆیەوە ••• دەستوورێـکی هەبوو : تەنیـا پاش نقــووم کردنی کەشتیەکی دوژمن ، سەیلی پادەدا •

جارێـــکیان محەمەد حاجیڤم دی • لـــە بویناکدا ، لە کۆلیجی ئەباشیلۆف/ی ڕاهێنانی مامۆستایان دەمخوێنـدو محەمەد حاجیف لەسەر ڕۆیشتن بوو کە داوامان کرد قسەمان بۆ بکات •

یەکێك پرسی : « تۆ لەناو بەردان گەورە بووی چۆن بووی بـــە کەشتیوان ؟ »

« کە منداڵ بووم ، لەسـەر ترۆپـکی شاخێـکەوە قەزوینم بینی ، بانـگی کردم – منیش چووم – نەمتوانی گوێ بە بانگەکەی نەدەم • »

محــەمەد حاجیڤی چیـــایی قارەمانی یەکێتی سۆڤێت لـە دەریای بارینتسدا فەوتا • کۆتەلەکەی لە مەحەچ قەڵادا ، بەرامبەر ئەو کارگەیەی بـە ناوی ئـەوەوە کـــراوە دەڕوانێتە دەریای قەزوین • لـــە شاری (سیڤیرۆمسك)دا قوتابخانەیەکی بە ناو کراوە •

نەوەی ئازا بێ ئەو دەچێتە ناو دەریا ؛ بەڵام هەموویان ناگەڕێنەوە هــەر بۆیەشە چیاییەکان یەکەم گوڵی بەهــار دەهاوێژنە ناو دەریا – ڕیزو حورمەتە بۆ هەموو مردوەکـــانی • زۆر جـــار گوڵی منیش بەســـەر شەپۆلاندا ڕۆیشتوون •

لەو شوێنەی کە حاجیفو کەشتیڕانەکەی لـە دەریای بارینتسدا فەوتان هەموو جارێ کەشتیەکان لە شەرافەتی ئەوەوە کەمێك دەوەستن •

ڕەوشت وایە ، لە دەریای قەزوینیشدا بۆ ماوەی سێ دەقیقە لە یادی

شەهیدەکانیدا بە بێ دەنگی دەوەستن •

شاری مەحەچ قەلآمان وەکو کەشتی کەنار وەستاوە • لە مارین پارکەوە پوشکین دەڕوانێتە دەریا ، لە نزیك ئەویشەوە سلێمان ستالسکی ڕاست بۆتەوە •

باوکیشم لە ڕاستە شەقامەوە بەسەر قەزویندا دەڕوانێ •

دەڵێن ئەو شوێنەی ئێستا دەریای لێهەڵدەچێ کاتی خۆی بیابانی ڕووتو سامناك بوە چاوی بە شاخان کەوتوەو لە خەنی خۆشییان شینایی خۆی بە بەر بێ وەر کردوون •

دەڵێن وەختی خۆی چیاکان عەزیا بوونو هەمیشە لەگەڵ یەکدی بە شەڕ دەهاتن • کە چاویان بە دەریا کەوت لە سەرسامیان هەستیان لێبڕاو بوونە بەرد •

دایکم لایلایەی بۆ دەگوتم :

ڕۆڵە ، گەورەبیو
بەژنت بە بەژنی چیا بێ
ڕۆڵە گەورە بیو
وەك دەریا فراوان بی •

کچیش بە شۆڕەسواری خۆی هەڵدەگوت :

دیارە لە شاخی سەرکەش لە دایك بووی
بە مەردی تەپڵەت داگرتو
هەر تەماشایشت نەکردین •
دەعیەت گەورە بوە ، ها !!

شۆڕەسواری گەنجیش بە نازداری چیایی خۆی هەڵدەگوت :

خۆ لە بنی دەریاوە
بۆمان نەهاتووی ؟

جوانی وام
پێشتر نەدیوە ؟

ئەم قسەیەم لە کۆبوونەوەیەکدا بیست :

ـ ئەوە چیە ؟ قسە نەما هەر باسی دەریاو چیا ، چیاو دەریا بکەین • چیاو دەریای دیمان هەیە باسیان بکەین ـ دەریایەك باخی لیزجیو دەریایەك مێکەلو چیایەك خوریمان هەیە •

ڕاستە دەڵێن : « خۆت هەر سێ گۆرانی مەڵێ • یەکی بۆ ئێمە لێ گەڕێ • خۆت هەر سێ نوێژ مەکە • یەکی بۆ ئێمە لێ گەڕێ • »

باسی ئەو دوو بەشە سەرەکییەم کرد کە داغستان پێك دێنن • بەشی سێیەم ئەوەیتر هەموە • چما ئەویش هێندە کەمە ـ ڕێگەو ڕووبارە ، درەختو گیایە ، سەراپای تەمەنم بەشی ئەوە ناکا باسیان بکەم •

گۆرانیش هەمان شتە • تەنیا سێ گۆرانی لە دونیادا هەیە • یەکەم گۆرانی دایکە ، دوەم گۆرانی دایکەو سێیەمیش ئەوەیدی هەموە •

کە چیایی داوەتت بکەن بچیتە میوانداریان ، دەڵێن : « وەرە کنمان چیاکانمان ، دەریاکانمان ، دڵەکانمان هی خۆتن • وولآتمان وولآتە ، ماڵمان ماڵە ، ئەسپمان ئەسپی ڕاستەقینەیەو پیاومان پیاوە • سێیەمیان لە نێودا نیە •

پیـــاو

نووسینی سەر کێلی گۆڕێك :

ئەمە زانایەکی ناودار نیە ،
ئەمە پاڵەوانی گەل نیە ؛
بەڵام ڕێزی بگرە چونکە
پیاو بوو ، ئازاد بوو •

نووسینی سەر خەنجەرێك :

لە ڕێـگادا تووشی هەر کەس هاتی ،
دۆست بێ یان دوژمن
کە خەنجەرت پێیە ، لە بیرت نەچێ
ئەویش وەکو تۆ پیاوە •

لە زمانی ئاڤاریدا ، یەك ووشە بۆ «پیاو» و « ئازادی » بـــە کاردێ «ئوزدەن» یانی «پیاو» و «ئوزدەنلی» یانی «ئازادی» جا ئەگەر یەکێ بیـر

---

(١) (Man) دوومانا هەڵدەگرێ **پیاو وئادەمیزاد •**

... ئوزدەن – پیـاو – بـکاتەوە بە « ئوزدەنلی – ئازاد »ی دەبینێ •

چیایەك پاش بزربوونێکی زۆر گەڕایەوە نیشتمان •

لێیان پرسی :

– لەوێ چ باسە ؟ خاکیان چ خاکە ؟ چ ڕژیمیان هەیە ؟

چیایەکە وەڵامی دانەوە :

– پیاویان هەیە •

کە حاجی موڕادو شامیل بوو بە دەمەقاڵیان • هەندێ کەس کەوتنە ... ڕەمگردنی شامیل بۆ ئەوەی نایب ڕازی بکەن •

بەڵام نایب بە توندی لـە دەمی دانەوەو گوتی : « قسەی وا نەکەن ، شامیل پیاوە • دەمەقاڵیەکمان بوە خۆمان پێك دێین • »

هـەر چـەندە حاجی موراد لە شامیل دابڕا ، بەڵام شامیل لـەدوا ... سەرەدا کـە لـە چیای گونیب بوو ، نەبەردیو ئازایەتی نایبی هـاتەوە یاد ، گوتی :

– مانەندی نیە ، پیاو بوو •

ســەدان ساڵ بوو پیـاو لـە شاخان **دەژیان** ؛ دەبوایە هەمیشە هەر پیاوی ڕاستەقینە بن ، وا نەبوایە ژیان نەدەبوو •

چیایەك دەڵێ : « بە پیاوی بوویمو بە پیاویش دەمرم • »

دەستوورێکی چیایە : « زەوی‌و ئەسپ بفرۆشە ، هەرچی هـــەتە بیچوێنە ، بەڵام هەرگیز پیاوی ناوەوەت مەفرۆشەو هەترەی مەکە • »

نەفرەتێکی چیایی : «یاخوا بەرەبابتان پیاوو ئەسپی تێدا نەمێنێ • »

کە باس بێتە سەر باسی کابرایەکی نابوتو پووخەڵە و تڕوهات چیاییەکان لە کورتی دەیبڕنەوە :«قسەی لێ خەسار مەکە، پیاو نیە • »

کاتێ کە یەکێك باسی ئیشێکی کرێت یان کەمو کورتییەك بکا چیاییەکان قسەی پێ دەبڕن : « پیاوە ، ئەمەی لێ ناگیرێ • »

خەڵکی کە باسی گوندێکی شڕو ناکۆکو ئاڵۆزو شەڕاویو بە کەلك چ نەهاتوو بکەن دەڵێن : « پیاوی تێدا نیە » کە باسی گوندێك بکەن ئاشتیو تەباو تفاقی باڵی بەسەردا کێشا بێ دەڵێن : «ئەوانە پیاون!»

پیاو یەکەم پێویستیو بایەخو موعجیزەیە • پیاو کەی هاتۆتە داغستان ؟ سەرەتا لە کوێ بوو ؟ ڕەگی تاقە خێڵی چیاییەکان لە کوێوە هاتوە ؟ زۆر چیرۆکو ئەفسانە هەن • من بە منداڵی ئەمەم بیستوە :

مەڵو دڕندە لە دونیادا هەبوون • شوونیان بە زەویەوە دیار بوو ، بەڵام هیچ شوونی پیاو (بنیادەم) دیار نەبوو • زۆر دەنگ دەهات بەڵام دەنگی ئادەمیزاد نەبوو • زەوی بە بێ پیاو وەکو زاری بێ زمانو سنگی بێ دڵ وا بوو •

هەڵۆ کە باڵندەی ئازاو بەهێزن ، لەسەر ئەم زەویەدا بە ئاسمانەوە دەسووڕانەوە • ئەو ڕۆژەی کە باسی دەکەم بەفر دەباری ، بەفرێکی ئەوەندە خەست بوو دەتگوت هەموو باڵندەکان پەڕو باڵیان کێشراوەو دراوەتە دەم با • هەور گوێی دەعەردی نابوو • بەفر زەوی داپۆشی بوو • هەموو شت تێکەڵ ببوو • ئاسمانو زەوی لێك نەدەکرانەوە • هەڵۆیەك بە ناو ئەم هەموو شتەدا دەگەڕایەوە لانەکەی • هەڵۆیەك بوو باڵی وەکو شیرو دەنووکی وەکو خەنجەر • ئایا ئەو بەرزایی لە بیر نەما بوویان بەرزایی ئەوی لە یاد نەمابوو ؟ بەڵام هەر

چۆنێك بێ خۆی بە بەردێکی ڕەق دادا • ئاڤار دەڵێن ئەمە لە چیای کوێب بوە • لەك دەڵێن لە تورجیداغ بوە • لیزجیان دەڵێن لە شاخداغ بوە ، بەڵام لە هەر کوێ بووبێ شاخ هەر شاخەو هەڵۆ هەر هەڵۆیە • خۆڕا نیە کە گوتراوە : « بەردێك بە باڵندەیەك دابدە باڵندەکە دەمرێ ، باڵندەیەك بە بەردێك دابدە دیسان هەر باڵندەکە دەمرێ • »

ڕەنگە ئەمە یەکەم هەڵۆ نەبێ کە لە شاخان پەڕەم بە پەڕەم دەبێ ، بەڵام ئەمەیان کە باڵی وەکو شمشیرو دەنووکی وەکو خەنجەر وا بوو نەمرد ، باڵەکانی شکان بەڵام دڵی هەر لێی دەدا • دەنووکی تیژی نەشکاو چڕنۆکە ئاسنینەکانی ساغ دەرچوون • »

« ئێستا هەڵۆکە دەبوو لە پێناوی ژیانیدا تێ بکۆشێ • بە بێ باڵ پەیداکردنی خواردن زەحمەت بوو ؟ بە بێ باڵ زەحمەت بوو دوژمن لە خۆی پاس بکا • ڕۆژ بە ڕۆژ لە شاخێکەوەبۆ شاخێکی دی پێدا هەڵزناو هەڵکشا تا گەیشتە ئەو بەردەی حەزی دەکرد لەسەری بنیشێو سەیری شاخەکانی دەوروبەری خۆی بکا •

بە بێ باڵ زەحمەت بوو بتوانێ خۆراك پەیدا بکات ، بەرگری لە خۆی بکات ، بەسەر بەرزاییەکاندا هەڵبگەڕێ ، هێلانەیەك دروست بکات • لەم هەوڵو تەکانە سەختو ناخۆشانەدا ماسوولکەکانی هەڵۆ گۆڕان • دیمەنیشی گۆڕا • کە لە ئەنجامدا هێلانەی دروست کرد هێلانەکە کوخێکی چیایی بووو هەڵۆی بێ باڵیش بوە چیایی • »

« هەڵۆ هەستایەوە سەر پێیانو باڵەکانی بوو بە قۆڵ • لەتێکی دەنووکی بوو بە کەپوویەکی ڕاستەقینەو نەختێ گەورە،لەتەکەی تریشی بوو بە خەنجەرێك کە لەبەر پشتێنی چیاییاندایە • تەنیا دڵی نەگۆڕا هەر دڵی هەڵۆ بوو • »

دایکم گوتی : « کوڕم ! بەم جۆرە دەبینی هەڵۆکە چەند تەگەرەو ناخۆشی دی تا بوو بە چیایی • دەبێ ئەمە بزانیو بە هەندی هەڵبگری •»

من ناتوانم بڵێم ئەمە هەمووی ڕاستە ، بەڵام شتێکی مسۆگەر هەیە : چیایی هەڵۆیان زۆر خۆش دەوێ • بە پیاوی ئازاو کۆك دەڵێن هەڵۆ • کە کوڕێك دێتە دونیاوە ، باوکی بە شانازییەوە دەڵێ : هەڵۆیەکم بوە • ئەگەر کچێك بە لەز لە شوێنێك بێتەوە دایکی دەڵێ : هەڵۆکەم فڕیەوە ماڵێ •

لە کاتی شەڕدا کتێبێك لە بارەی قارەمانانی داغستان نووسرابوو ناوی : «هەڵۆی شاخان» بوو •

دروشمی لە ئاسن دەرهێنراوی هەڵۆ زۆر جار لە سەر دەرگەی خانووی کۆن ، لەسەر بێشکان ، لەسەر خەنجەران دەبینرێ • بێ گومان ئەفسانەی تریش هەن •

کاتێ کە بیر لە گۆڕانی ژیانی ئەم دونیایە دەکەینەوە ، کاتێ باوك کوڕی لە دوورەووڵات کوژراویان دێتەوە یاد ، یان کوڕ باوکی مردوویان دێتەوە بیر دەڵێن چیاییەکان لە هەڵۆ نەکەوتوونەتەوە بەڵکو هەڵۆکان لە چیایان کەوتوونەتەوە •

ئەی هەڵۆینە ، کە بەسەر ڕووبارو تەلاندا دەفڕن ،
ئێوە لە کوێ هاتونو چ خوێنێکتان لە دەمار دایە ؟

— زۆر جگەرگۆشە شەهیدکراون
ئێمە دڵی ئەوانین • دڵیان باڵی لێڕواوە •

— ئەی ئەستێرەی درەوشاوەی ئاسمانی تاریك ،
ئێوە کێن ؟

— زۆر گەنجی چیایی شەهید بوون
ئێمە چاوی ئەو کەسانەین کە بۆ شەهیدان دەگرین •

هەر بۆیەشە ئێمەی چیایی هەمیشە بە هیواو خۆشەویستیەوە چاو دەبڕینە ئاسمان • سەیری ئەو باڵندانە دەکەین کە دێنو دەڕۆن • چیایی ئاسمانی شینیان خۆش دەوێ •

١٩٤٢م لە بیرە هێزەکانی مارشال کلێست هەندێ چیای قەوقاسی گرتبوو • فڕۆکەکانیان چاڵە نەوتی «گرۆزنی»یان بۆمباباران دەکرد • لە چیاکانی داغستانی خۆمانەوە دووکەڵەکەمان دەدی •

لەوان ڕۆژاندا نوێنەری لاوانی گەلەکانی قەوقاس لە گرۆزنی یەکدیگر ببوون • منیش یەکێك بووم لەوان •

ڤالنتین ئەمیرۆڤی پاڵەوانی یەکێتی سۆڤێت ، کە فڕۆکەوانێکی ناوداری لیزجیان بوو ، وتارێکی دا • هەرگیز دوانەکەیم لە بیر ناچێ • ئەو دوو سێ قسەم لە بیر ناچێ کە پاش کۆبوونەوەکە لەگەڵی کردین کە ڕۆیشت سەرنجێکی سووکی لە ئاسمان دا :

« بەلەم بچمە ئەوێ • لەوێ پێویسترم تا لە سەر زەوی • »

دوای دوو حەفتە لەناو چوو • ئەم کوڕە قۆزەی داغستان ئاگری لێبەر بوو ، کلوکۆی دامردەوە • بەڵام هەر کاتێ هەڵۆیەك ببینم بە ئاسمانەوە بە سەر سەرماندا بفڕێ وا دەزانم دڵی ئاگرینی ڤالنتین ئەمیرۆڤی تێدا لێدەدا •

١٩٤٥ • مۆسکۆ • ئێمەی قوتابی هەموو ڕۆژێ دەچووینە دایەرەی نوێنەری داغستان و دەنگو باسی داغستانمان وەردەگرت • کۆمارەکەمان خۆی بۆ ئاهەنگی یادی بیستو پێنج ساڵەی دامەزراندنیەوە ئامادە دەکرد • جارێکیان لەوێ تووشی (نەبی ئەمینتایڤ) بووم کەس نیە لە داغستان ئەو لەکە ، ئەو گەنجە بێنازە ، ئەو شۆڕەسوارەی

ئاسمانان نەناسێ کە زۆر جار بە پەڕەشووت خۆی فڕێ دابوە ناو جەرگەی دوژمن و هەموو جارێش بە ساغ و سەلامەتی گەڕابوەوە • گوتم ، ئێستا ئەوە شەڕ کۆتایی هات • جا بگەڕێوە داغستان •

– ئاسمان هەر ماوە •

پاش چەند ڕۆژێ ڕاڤدا وێنەکەی لەگەڵ ئەم ڕون کردنەوەیەدا بڵاوکردەوە :

« نەبی ئەمینتایف ، کە خودانی ڕیکۆردی جیهانیە لە بازدانی پەڕەشووت ، ڕیکۆردەکەی پێشکەشی داغستان کردوە • »

دوای چەند ڕۆژێ تووشی (نەبی) بوومەوە :

« لەگەڵم وەرە بچینەوە داغستان • »

« ئاسمان چاوەڕێیە بە بێ ئەو هەڵناکەم • »

عەمر درێژ نەبوو • ڕۆژێکیان پەڕەشووتەکەی نەبوەوە وەك هەڵۆیەکی باڵشکاو ورشەی هات و بە عەردی کەوت • لەو ساوە چەند ساڵی بەسەردا تێپەڕیوە بەڵام ئێستاش هەر کاتێ لە ئاسمانەوە قیڕەی هەڵۆیەکم دێتە بەر گوێ وا دەزانم ئەوە دڵی خوریەداری (نەبی)یە لە ناو سنگی ئەو هەڵۆیەدا لێ دەدا •

(ڕەزەدا)ی نازدارم لە بیرە لە ئاسمانی داغستانەوە بازی دایە سەر شاخی گونیب • ڕۆژی خۆی گەلێ پەندوری لە ژێر پەنجەرەدا لێ دراو شاعیر و لاو نەما شیعری بۆ نەڵێ • زۆر کەس چاوی بڕیبوە پەنجەرەی خانو کەرپووچە بچکۆلانەکەی (بویناکسك) • لە خونزاخ ، لە گونیب ، لە کوموخ ، پیاو ئەسپیان زین کرد • بە تەما بوون ئەو خاتوونە نازدارە کەزی شۆڕە بفڕێنن ، بەڵام ڕۆژێ یەکێك لە لینینگرادەوە

هات • (ڕەزەدا) کەمانی خستە ناو فڕۆکەیەك و بردی • کچە لە ئاسمانەوە دەستی لە داخوازی کەرەکانی هەڵوەشاند کە لەسەر زەوی بوون و شاعیرە دەمبەش بوەکانمان هەر هێندەیان پێ ما تێی ڕابمێنن و ئیبەر بەو کۆترە باریکەیە هەڵبڵێن کە هەڵۆیەك فڕاندی •

کە شەڕ داگیرسا (ڕەزەدا) لە لینینگراد بوو • نووسیویە :

« لەم شارەدا ئێتر شەوی سپی نەماوە بگرە ڕۆژیش هەر ڕەشە • لینینگراد کڵپەی دێ • منیش بوومەتە بڵێسە • لەناو دووکەڵ و مەرێزەدا تەماشای ئاسمان دەکەم • بەڵام لە ئاسمانیشدا هەر شەڕە • سەیدی مێردم زۆر جار چۆتە پشتەوەی دوژمن • تا ئێستا سێ جار ئاگادار کراوم کە مردووە • دختۆر بووو لە تیپی پەڕەشووتدا کاری دەکرد • لەو کەسانەم دێنە لا کە ئەو ڕزگاری کردوون • »

(ڕەزەدا) گەڕایەوە داغستان و کە گوێی لە هەڵۆیەك دەبێ لە ئاسمانەوە دەقیڕێنێ وا دەزانێ دڵی سەیدی لە ناو سنگی ئەم هەڵۆیەدا لێ دەدات •

ئەخیلچی برام ••• تۆ لە خاکیترین کۆلێژدا دەتخوێند • لە ئامۆزگەی کرت و کێڵدا دەتخوێند • بەڵام لە شەڕدا ئاسمانت هەڵبژارد و بوویە فڕۆکەوان • لەسەر دەریای ڕەش ڕەش بوویتەوە • بیست و دوو ساڵان بووی • دەزانم قەت تازە نایەیتەوە ماڵێ • بەڵام هەر کاوێ هەڵۆیەك بەسەر سەرمەوە بقیڕێنێ وا تێ دەگەم کە ئەوە دڵی ئەخیلچیە و سڵاوی برایانەم بۆ ڕەوانە دەکات •

هەڵۆ بە ئاسمانی داغستاندا دەسووڕێنەوە • گەلێ زۆرن • بەڵام زۆر پیاوی ڕەشیدیش هەن کە گیانیان لە پێناوی وڵاتەکەیانەوە

بەخشیوە . هــەر فیڕەیەكی هەڵۆیەك باسی دەسكەوتێكی ئازایانە دەكات . هــەر فیڕەیەك گۆرانییەكی جەنگە .

دەزانم ئەمــە هەمووی فەنتازیە ، خــەڵك دەیانەوێ وا بێ . بەڵام ئەمن دەزانم كابرایەكی ئاندی چی بەو پیــاوە گوت كە بە لووت بەرزی دەسووڕایەوە :

« هــەتا هەڵۆش ناچار بوون دابەزنە ســەر زەوی بۆ ئەوەی بنــە بنیادەم ؛ دەبێ تۆش لەبەرزاییی‌خۆت دابەزیە خوارێ . »

هەموو كــەس لێرە لەســەر زەوی لــە دایك بوە . چیایی بۆیە چیاییە چونكە پیــاوی شاخانە ، پیــاوی سەرزەویە بلا خەڵكی لە گۆرانی‌و ئەفسانانداا بفڕن . ئێمە زۆرمان مــەراق ئەم ووشەیەیە : «فڕین» . كــە ســوار ئەسپێك غار دەدات دەڵێن : «فڕی» . گۆرانی دەفڕێ ، زۆربــەی گۆرانیەكانمان لە بارەی هەڵۆیانن .

زۆر ڕەخنــەم لێ‌گیراوە كــە لە شیعرەكانمدا گەلێك باسی هــەڵۆ دەكــەم ، بەڵام چ بــكەم ئەگــەر ئەو باڵندەیەم لەوانەی‌دی هەموو خۆشتر بوێ ؟! هەڵۆ دوورترو بەرزتر دەفڕن ، كــەچی باڵندەكانی‌تر بەســەر تەبارەدا زیقــەو هەرایانە . دەنــگی هەڵۆ ساف‌و گەورەیە . باڵندەكانی‌دی تەنیــا كزەبایەكی بێ داغستان بــەجێ دێڵن‌و دەفڕنە وولاتی بێــگانان ، بەڵام هەڵۆ وا نین . هــەر چــەندە هەوای تووش بێ ، هــــەر چــەندە تەقەیان لێ‌بكرێ شوێنی خۆیان قەت بەجێ ناهێڵن . هەواری پشوودانیان نیــە . باڵندەكانی دی لەســەر زەوی دەخشێن ، لە باتێكەوە بۆ باتێكی‌دی ، لــە دووكەڵكێشێكەوە بۆ دووكەڵكێشێكی‌تر لە زەویەكەوە بۆ زەویەكی‌تر قوونە فڕە دەكەن . بە دۆڵی بچــكۆلە دەڵێن دۆڵی چۆلەكــان بەڵام بــە شاخی گەورە دەڵێن شاخی هەڵۆ .

هەڵۆی شاخان

ئیشتمالم هێزو مەزناتی لەسەر دەڕژێتەوە .
بۆ باڵندەی دەنگ‌خۆشە
وەك خواكـــان ،
هەڵۆی لەبەردی بەســەردا دەفڕی

هەمیشە هەڵۆ بە ئاسمانەوە دەبینین .
ڕۆژی تووش‌و ڕەشەبا ، هێلانەی خۆی دەپارێزێ .
هێلانە لــە شــاخی
هەڵەمووت‌و ترسناك دەكا .

وا دەبێ هەڵۆیەك دەفڕێ‌و
بە سەربەرزی تەم‌و تومان بە باڵەكانی شەق دەكا
دەرەدەبەرێ ، دەڵێی لە ئەشكەوتایە
شەپۆلی زەریای شین شەق دەكا .

هەڵۆ زۆر بەرز دەفڕێ .
وەك ئۆبەتداری هۆشیار وایە .
لە قەل گوێیان لە دەنگی دەبێ .
بە ڕەوە لە بەری هەڵدێن .

هەز دەكەم دانیشم‌و
ماوەیەكی زۆر وەك دەوری منداڵی
چاو لە تۆپێكی سپی زەق كەمەوە .
سەیری سوڕانەوەی هەڵۆی مەزن بكەم .

وا دەبێ وەك دەورییە لە سەر چیا دەوەستن
یان لە دەشت دەبزوون .
ئیشتمالی من بە پیاوی هەرە ئازا دەڵێ :
« هەڵۆی شاخان » .

مەرج نیە هەر پیاوێکی لە دایك بوو پیاوێکی ڕاستەقینە بێ •
مەرجیش نیە هەر باڵندەیەکی بفڕێ هەڵۆ بێ •

بەلای ژاپۆنەکانەوە خۆشەویسترین باڵندە قورینگە • دەڵێن ئەگەر نەخۆش هەزار قورینگ لە کاغەز ببڕێ چاك دەبێتەوە • هەمیشە بیری خەمو خۆشی ، پێك گەیشتنەوەو لێك جودابوونەوە ، خەونو یادی شیرین بە قورینگی هەڵفڕیو دەبەستنەوە • بە تایبەتی ئەوانەی کە بەسەر (فوجی‌یاما)دا دەفڕن •

منیش قورینگم خۆش دەوێ ، بەڵام کاتێ کە برادەرێکی ژاپۆنی لێی پرسیم ، داخۆ چ باڵندەیەکم لە هەموویان خۆشتر دەوێ گوتم : هەڵۆ • پێی خۆش نەبوو • دوای ئەمە هەندەی پێ‌نەچوو لە پێشبڕکێی تۆکیۆدا قارەمانەکەمان پاڵەوانیەتی جیهانی بردەوە • ئەو حەلە برادەرە ژاپۆنیەکەم گوتی : « هەڵۆکانی ئێوەش باشن ! باڵندەی جوانن ! »

کاتێ کە باسی شەڕێکی نێوان هەڵۆو لەقلەقانی ئاسمانی تورکیام بۆ چاپیەکانمان کردو ناچار بووم بێ لێ‌بنێم هەڵۆ دۆڕاندوویانە گوێکرەکانم تاسانو تووڕەش‌بوون ؛ نەیاندەویست پێم بڕوا بکەن ، بەڵام ڕاستی راستیە •

لە ئەنجامدا یەکێ گوتی : ڕاست ناکەی ڕەسووڵ هەڵۆکان نەبەزیون • دڵنیام ـ هەموو کوژراون ـ بەڵام ئەمەش شتێکی‌ترە • »

برادەرێکی بە ناوبانگم هەبوو • ئەحمەدخان سولتان • دوو جار پاڵەوانێتی یەکێتی سۆڤێتی وەرگرت بوو • باوکی داغستانی بوو ، دایکی تەتەر بوو • ماڵی لە مۆسکۆ بوو • داغستانی بە پاڵەوانی خۆیان دادەناو تەتەریش بە هی خۆیان •

جارێکیان لێم پرسی «پاڵەوانی کامەیانی ؟ »

ئەحمەد خان وەڵامی دامەوە : «من نە تەتەرم ، نە لەکم • من پاڵەوانی یەکێتی سۆڤێتم • بەڵام کوڕی کێم ؟ کوڕی دایكو باوکی خۆمم • چۆن دەتوانی لێکیان جودا بکەیتەوە ؟ من پیاوم • »

جارێکیان شامیل لە محەممەد تاهیرولکەرخی سکرتێری خۆی پرسی :
— داغستان چەند پیاوی تێدایە ؟
محەممەد تاهیر تۆماری کردەوەو ژمارەکەی دایە •
شامیل تووڕە بوو ، گوتی :
— پرسیاری پیاوی ڕاستەقینەم لێ‌کردووی ؟!
— ئاخر شتی وام تۆمار نەکردوە •
ئیمام ئەمری پێ‌کرد :
لە بیر نەکەی ئەمجارە یەکەم جەنگ بوو تۆماریان بکە •

چیاییەکانمان دەڵێن : بۆ ئەوەی نرخی ڕاستەقینەی پیاوێك بزانی دەبێ لەبارەی ئەم شتانەوە بپرسی :

١ ـ بەدبەختی
٢ ـ شادی
٣ ـ ژن
٤ ـ شمشێرەکەی
٥ ـ زیو
٦ ـ بوتل
٧ ـ خۆی •

بەڵێ پیاوو ئازادی ، پیاوو سەربەرزی ، پیاوو نەبەردی ، هەموویان لەناو یەك بیردا دەتوێنەوە • چیایی هەڵۆ بە دوو ڕوو نابینن • دوو

ڕوویی دەدەنە پاڵ قەلەڕەشکە • پیـاو تەنیا ناو نیە • بانگ کردنە • بانگ کردنێکی بلندیشە ، بە ئاسانی نایەتە دەست • بەر لە ماوەیەك لە بوتلیخ گوێم لە ئافرەتێ بوو ، گۆرانی بە کابرایەکی خوێڕی هەڵدەگوت :

لە ئەسپ نەختێکت تێدایە :
لە مەڕ نەختێکت تێدایە ،
لە کلاوکوڕە نەختێکت تێدایە •
لە ڕێوی نەختێکت تێدایە ،
لە ماسی نەختێکت تێدایە ،
بە لام ، بەڵام کوا پیاوەتی ؟
کوا ، کوا ، سەربەرزی ؟!

گۆرانیەکیترم هەر لەوەوە گوێ لێبوو لە بارەی کابرایەکەوە کە دەرکەوتبوو درۆزنە :

وام دەزانی پیـاوی
نهێنی خۆم بۆ درکاندی •
گوێزەکە پووچ دەرچوو ،
وا لە ڕێـگادا تەنیا مامەوە •

سووچی خۆمە ، بە داخەوە ،
تا درەنگ نەمناسیت •
تۆ بەرگێکی بێ لەشی ،
تۆ تەپڵەیەکی بێسەری •

کچێك بە دوای زاوایەکدا دەگەڕا ، گازاندەی دەکرد :

— ئەگەر لـە تەپڵەبەسەرێك بگەڕابامایە لە مێژ بوو دۆزیبوومەوە •
ئەگەر لە خاوەن جووتێ سمێڵ بگەڕابامایە لە مێژبوو دۆزیبوومەوە،
بەڵام من لە پیاوێك دەگەڕێم ، پیاو •

لـە شاخان کـە یەکێ مەڕێك دەکڕێ تەماشای دوونگی قەڵـەوی ، خوریەکەی ، نەرمو لووسیەکەی دەکات • کـە ئەسپێك دەکڕێ تەماشای

...ــکورکی ، لاقی ، سەراپای دیمەنی دەکات • بەڵام ئەدی چۆن دەتوانێ ...یـاوێك هەڵسەنگێنێ ؟ سـەیری کێندەرێی دەکـا ؟ سـەیری ناوو ...کردەوەکانی دەکات • بە ڕێـکەوت لـە زمانی ئاڤاریدا ووشـەی (ناو) ...دوو مـانای هـەیە : یەکـەم ئەو ناوەی کـە هـەیە • دوەم کردەوەو ...ئیمان و بە جەرگی • کـە کوڕێك لـە دایك دەبێ دەڵێن : « تسیار ...و کەپ ، تسیار بە تەگی» واتە یاخوا سەربەرزی ناوی خۆی دەقـەبەر ...ــکات» ناوێك کردەوەی تێدا نەبێ دەنگێکی بۆشەو هیچیتر •

دایکم دەرزی داوم :

« هیچ پاداشتێك لە ناوی پیاوو هیچ گەنجینەیەك لە ژیان گەورەتر ...ە • بیپارێزە ! »

...نووسینی سەر کەلەشاخێك :

ڕێـگای بەرەو مرۆڤ
کورت نەبوو •
بەڵام سەرخۆش ڕێی پێچەوانەی گرتو
بە سەعاتێك بوو بە ئاژەڵ •

کاتێ کـە شامیل پەنای بردە بەر شوێنێکی سەختو عاسێ لەسەر ...چیـای گونیب ، ڕێـگەی دیل بوونی نەبوو ، بـەڵام خائینێك ڕەوەزە ...نهێنیەکـەی پێشانی دوژمـن دا • مارشال میـر باریاتینسکی بەزێڕ ...خـەڵاتی کرد •

پاشـان کـە شامیل برایە (کالوگە) خاینەکە گەڕایەوە ماڵی باوکی ...بەڵام باوکی گوتی : «تۆ خاینی ، تۆ چاپی نی ، تۆ پیـاو نی ، حاشـا ...تۆ کوڕی من نی • »

بەدەم ئەم قسانەوە کوڕەی کوشتو سەرکی لێکردەوەو لەگـەڵ

زێڕەکەدا لەسەر شاخێك گلۆری کردەوە ناو ڕووبار • باوکە خۆیشی چیدی ڕووی هەڵنەهێنا لەو گوندە بمێنێتەوە • چاوو ڕووی نەبوو تەماشای دۆستو دراوسێکانی بکات • ئیدی سەری هەڵگرتو ڕۆیشت • ئەوساو ئێستاش کەس نەیزانی چی بەسەر هات •

لەو ساوە تا ئەمڕۆش هەر چیایەك بەو شوێنەدا ڕەت بێ کە سەری خاینەکەی لێ گلۆر کرایەوە بەردی تێدەگرێو ڕەجمی دەکا • دەڵێن هەتا ئەو باڵندانەش کە بەسەر شاخەکەدا دەفڕن هاوار دەکەن : «خاین ! خاین !»

جارێکیان ، مەحەج دەخەدایف بۆ سەرباز کۆکردنەوە چوە گوندێکی چایی • لە گوندەکەدا دوو پیاوی دی یاریان بە کاغەز دەکرد •

« السلام علیکم ! پیاوتان لە کوێن • بانگیان کەنە ئێرە • »
« بێجگە لە ئێمە گوند هیچ پیاوی تێدا نیە • »
« ئاخ ئەمە چ جۆرە گوندێکە پیاوی تێدا نیە ؟ ئەدی لە کوێن ؟ »
— « لە شەڕن • »
« ئای ! دیارە خەڵکی گوندەکەتان هەموو پیاون تەنیا ئێوە ئەم دووەتان نەبێ • »

ئەبوتالیب شتێکی بەسەر هات • سەعاتەکەی بردە لای سەعاتچیەك بۆی چاك بکاتەوە • ئەو کاتە سەعاتچیەکە خەریکی چاکردنەوەی سەعاتی گەنجێك بوو کە لەوێ دانیشتبوو •

سەعاتچیەکە بە ئەبوتالیبی گوت : «دانیشە !»
«نەخێر ئێستا پیاوێکت لە کنە جارێکی‌دی دێمەوە • »

سەعاتچیەکە بە سەرسامیەوە پرسی : «کوا پیاو ؟»
« ئەم کوڕە گەنجە ••• »
« ئەگەر پیاو بوایە کاتێ تۆ هاتیە ژوورێ یەکسەر هەڵدەستاو جێی بۆ چۆل دەکردی • چ لە داغستان کەم نابێ ئەگەر سەعاتی کابرایەکی ـ بەکەلك چ نەهاتوو ـ پاشو پێش بکات بەڵام پێویستە سەعاتی تۆ ڕاستو دروست بێ •

پاشان ئەبوتالیب دەیگوت کاتێ کە نازناوی شاعیری گەلی داغستانی بێدراوە ئەوەندەی قسەکانی سەعاتچیەکە هەوەسی پێ نەهاتوە •

سێ نەتەوە لە داغستاندا هەن ؛ بەڵام پیاوی ژیر دەڵێن داغستان تەنیا دوو پیاوی لێ‌هەیە •
« ئەمە چۆن دەبێ ؟ »
ئاسانە یەکێ پیاوی باشە ، یەکێ خراپ •
« ئەگەر ئەو حسێبە بکەی ، تەنیا یەك پیاو لە داغستاندا هەیە • پیاوی خراپ پیاو نیە • »

لە (کوشین)ێ وەستا تەپڵە دروست دەکەن ، بەڵام هەندێ کەس لە سەری دەنێنو هەندێکی‌دی بە ڕستەکەی وەدەکەن • ئاسنگرەکانی (ئامکوزین) خەنجەر دروست دەکەن ، بەڵام هەندێ کەس لەبەر پشتی ڕادەکەنو هەندێکی‌دی بە سنگولکەی وەدەکەن •

وەستاکانی (ئاندی) کەپەنك دروست دەکەن ، بەڵام هەندێ کەس لە کاتی تەڕو تووشی لەبەری دەکەنو هەندێکی‌دی لەناو سندوق هەڵیدەگرن •

لە بارەی خەڵکیشەوە هەمان شتە • هەندێك هەمیشە سەریان ئاڵە • لەبەر ڕۆژو لەبەر (با)دا هەر ئیش دەکەن • کەچی هەندێکی‌دی

وەکو کەپەنکی ناو سندوق‌و تەپڵەی سەر ڕستەکەو خەنجەری بە سنگولکەوە کراو وان • دەڵێی سێ پیرەمێردی ژیر چاو دەبڕنە داغستان • سەدان ساڵ ژیاون • هەموو شتێکیان دیوەو هەموو شتێك دەزانن ، یەکێکیان لە ناخی مێژووی کۆنەوە سەیری گۆڕستانی کۆن دەکات‌و بیر لەو باڵندانە دەکاتەوە کە بە ئاسماندا دەفڕن ، دەڵێ «داغستان پیاوی تێدا بوە •» ئەوەی دوەم تەماشای جیهانی ئەمڕۆ دەکا • پەنجە بۆ ئەو گلۆپانە درێژ دەکا کە لە داغستان دەدرەوشێنەوە • ناوی پیاوە کۆك‌و ماقوڵەکان دێنێ ، دەڵێ : داغستان پیاوی تێدایە • ئەوەی سێیەمیش پاشە ڕۆژ دەنرخێنێ ، سەیری ئەوبناخانە دەکات کە ئەمڕۆ بۆ دوا ڕۆژ دایاندەنێن ، دەڵێ : «داغستان پیاوی تێدا دەبێ» •

من لەو بڕوایەدام هەر سێکیان ڕاست دەکەن •

ماوەیێ لەمەو بەر ئاندریان نیکۆلایف/ی ئاسمانەوانی ناودێر میوانی داغستان بوو هاتە ماڵی منیش • کچە بچکۆلەکەم پرسی :

«داغستان هیچ ئاسمانەوانی تایبەتی خۆی نیە • »

وەڵامم دایەوە « نەء » •

«بەڵام دەبێ وا نیە ؟! »

« با • دەبێ • »

دەبێ چونکە منداڵ دێنە دونیاوە ، چونکە ئێمە ناویان لێ دەنێین ، چونکە پێ‌دەگەن‌و نیشتمانەکەیان پێش دەخەن • هەر هەنگاوێکی دەیهاوێن لە ئامانجی پیرۆزیان نزیك دەکاتەوە • چۆن ئەگەر گوندێك ئاشتی‌و تەباو تفاقی باڵی بەسەردا کێشا بێ ئێمە دەڵێین (پیاوی تێدا دەژی)بلا منداڵەکانیشمان هەمان قسە دەرهەق داغستان بکەن •

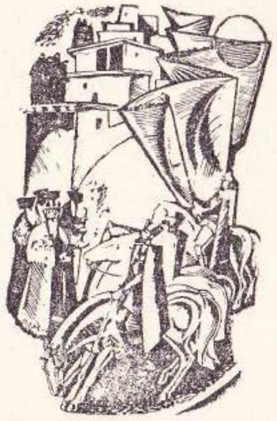

گەل

پیاوێ بتوانێ بێ هەراو هوریا شاد بێ ،
پیاوێ بتوانێ بە چاوی مۆلەق بگری ،
پیاوێ بتوانێ بێ ئۆف‌و ناڵە بگری ،
ئەوە پیاوە : چیاییە ، ڕۆڵەی شاخانە •

ساڵی ١٩٥٩ ، کە لە ئەمریکا هاتمەوە دایکم لێی‌پرسیم : « پێم بڵێ ، ئەمریکا بە قەد وڵاتی ئێمە گەورە دەبێ ؟ ئەرێ ئەوان زۆرترن یان ئێمە ؟ »

لە گوندێکی کپ‌و نووستوودا ، چ لە کاتی باران‌و چ لە کاتی خۆشیدا بێ ، بە توندی لە پەنجەرەیەك دەدرێ :

« هۆ ، چ پیاو لەوێیە ؟ ئەسپەکەت زین کە ! »

« ئەتۆ کێی ؟ »

« ئەگـــەر ئەم پرسیارە دەکەی ، لە ماڵی خۆت بمێنەوە ، تۆ بـە کەلك نایەی • »

دیسان : تەپ ، تەپ •

« هۆ ، چ پیـاو لەوێیە ؟ ئەسپەکەت زین کە !

« بۆ کوێ ؟ بۆچی ؟ »

« ئەگەر دەپرسی بۆ کوێو بۆچی ؟ لە ماڵی خۆت بمێنەوە ، تۆ بە کـەلك نایەی • »

بۆ جاری سێیەم تەپەتەپ دێ :

« هۆ ، چ پیاو لەوێیە ؟ ئەسپەکەت زین کە ! »

« ڕاست بڕۆ ، ئامادەم • »

ئەمەیە پیاو ، ئەمەیە چاپی ! بەم جۆرە دوو سوار سوار بوونو ڕۆیشتن • تەپ ، تەپ !

« چ پیاو لە ماڵە ؟ ئەسپەکەت زین کە ! »

ئێستا تەنیا دوو یا سێ یا دە کـەس نەبوون ، بـگرە ســەدانو هــەزاران بوون • هەڵۆ فڕیە لای هەڵۆ ، پیـاو خۆی دایە پاڵ پیـاو • بـەم جۆرە گـەلی داغستان هاتە کایەوە • (با)ی گـــەڵیان بێشـــکەی ڕاژەنی ، جۆگەلەی شاخان لایلایەی گوت •

ـــ لە کوێ بووی دینگیر دانگارچۆ ؟

ـــ دینگیر دانـگارچۆ لە دارستان بوو •

کـە کوڕێك لـە دایك دەبوو ، خەنجەرێــکیان دەخستە ژێـر سەرینەکەی ، لێی نووسرابوو :

« باوکت دەستێـــکی هـــەبوو هیچ نەدەپەنگایەوە ، یاخوا دەستی ئازای وا بێ • »

کە کچێك لە دایك دەبوو ، شەقشەقەیەکیان بە لانکەکەی وەدەکرد لـە سەری نووسرابوو : «ببیە خوشکی حەفت برایان ! »

لـە دۆڵان جۆلانە بە پەتەوە هەڵدەبەسترێ ، لـە زنجێـکەوە بـە زنجیکی ار دەبەسرێتەوە • کوڕ پێدەگـەن ، کچ پێدەگـەن • گـەلی داغستان بێ گـــەیشتوە • سمێڵی هـــاتوە • ئێستا سمێڵەکانی دێنـــە قەڵەبەستن •

بەم جۆرە داغستانیەکان زیادیان کردو بوون بە ملیۆنێکو ســـەد هـــەزار • ناوبانـگیان بەســـەر شاخە دوورەکاندا بڵاو بووەوە ، ئاگریان خستە دڵی لەرزۆکی ئەو داگیرکەرانەی دەستی چنۆکیـان بۆ داغستان درێژ کرد بوو •

داغستانیەکان گوتیان : « وازمان لێبێنن بە ئاشتی لەبەر ئاگردانی خۆمان ، لەگەڵ ژنو دایكو باوکمـان دانیشتووین ، ئـەوەتا ئێمە زۆر کـەمین • »

دوژمنەکانمان وەڵامیان دایەوە : « ئەگـــەر ئێوە کەمن ، هـــەر یەکەتان دەکەینە دوو کەرتو جا زۆر دەبن • »

بەم جۆرە شەڕ دەستی پێکرد •

داغستان ببوو بە بڵێسە • ســەد هــەزار ڕۆڵـــەی جوامێـــری داغستان لە قەد شاخان ، لە دۆڵان ، لە هەڵەمووتو هەڵدێران فـــەوتان ـ گەنجترین ، بەهێزترین ، ئازاترین کەس بوون •

بەڵام هێشتا ملیۆنێك مـایەوە ، دیسان (با) لانکی ڕاژەنیو لایلایە

نەبڕایەوە • سەد هەزار کوڕی تازە لە داغستان پێ گەیشتن • بە ناوی پاڵەوانە شەهیدەکان کران • ئینجا هێرشێکی پێخواسان بەرەو داغستان هات •

شەڕێکی گران قەوما • هات و هاواری ئەو شەڕە گەیشتە ئاسمان • سەری ڕەق وەك بەرد گلۆر دەبوونەوە ناو گەڵیان • سەد هەزار ڕۆڵەی جوامێری داغستان فەوتان • سەد هەزار جەنگاوەر ، سەد هەزار جوتیار ، سەد هەزار گەنج ، سەد هەزار باوك •

بەڵام ملیۆنێك مایەوە • دیسان لانك دامەزران و لایلایە گوترا •

— لە کوێ بووی دینگر دانگارچۆ
— دینگیر دانگارچۆ لە دارستان بوو •

سەد هەزاری‌تر پێ گەیشتن • ئینجا شاهنشای ئێران ، نادری مەرگهێن هات ، ویستی دونیا داگیر بکات و بە تەما بوو بە تاکە زەبرێك داغستان تەخت بکات •

شاهەنشا پێش شەڕ دەیگوت :ـ

« فوویان لێ دەکەم و وەك تۆز بەبایان دەکەم ، بە ڕاستی ئەم مشکانە دەیانەوێ لە ڕووی پشیلەکانم هەڵقوزنەوە »

بەڵام کە شەڕ بڕایەوە دەیگوت :

« ئامادەم هەموو لەشکرەکەم بە مورتەزالی قارەمان بگۆڕمەوە • »

شانادر زۆر قسەی قەڵەوی کرد • بەڵام تۆ هێزی گات لە بۆڕەبۆڕەوە بۆ دەرناکەوێ • بەڵکو لە ئیش کردنەوە • چیاییەکان شاهنشایان بە فڕین ڕەوانە کردەوەو وەك (با)و خۆڵەمێش سەربازەکانیان ڕاداو دۆڵی ووشك و سووتاوی (چوخ)یان بە خوێنی خۆیان و خوێنی دوژمنان ئاو دا • لەو کاتەوە بۆتە پەند لە ئێران :

« ئەگەر شا گەوج بێ دەچێ داغستان داگیر بکات • » لە تاران تەختی زێڕینی نادرم بینی لە هیندەوە هێنابوویان • لە زۆر وولاتدا پەیکەرەکەیم دیوە • شمشێرە کەوانەکەیم دیوە • برادەرە ئێرانییەکانم دەیانگوت :

« ئەم شتە بچکۆڵەیە نیوەی دونیای خستە ترس و مل کەچی • »

« بەڵام نەیتوانی بگاتە داغستانی بچکۆڵە • »

لە میشیمخت دیوارەکانی موزەخانەی شا بە شیعری ئەو گەلە شاعیرانە ڕازاوەتەوە کە بە کردەوەکانی شایان هەڵدەگوت بەڵام گەلی داغستانیش ، سێ سەد ساڵە گۆرانییەك لە بارەی ئەم شایەوە دووبات دەکاتەوە :

ڕاکەن ، خۆتان دەرباز کەن ، ناتانکوژین ،
بەسەرتان دانادەین •
بە زیندوویی بەرتان دەدەین •
تا باسی هەڵاتنی خۆتان
بۆ نەوەکانی دادێ بکەن •

ئێرانی لەو بڕوایەدان کە شا گەلە پەرت و بڵاوەکانی یەکانگیر کردووەو وولاتێکی گەورەی ئێرانی دروست کردوە • ڕەنگە ئەمە وا بێ ، بەڵام من ئەوەی دەخەمە سەر کە یارمەتی یەکگرتنی گەلە پەرتەکانی داغستانی داوە • دڵی پیاوەکانی کردۆتە یەك • ڕقی هاوبەشیان بەرامبەر شای ئێران یەکی خستوون •

لە شەڕی دژی شادا ، داغستان سەد هەزار ڕۆڵەی جوامێری لەناو چوو : شوان ، ڕاوکەر ، بەردتاش ، کرێکاری ئاسن ، جوتیار ، شاعیر ، لەناوچوون •

بەڵام ملیۆنێك مایەوە . لانك دامەزران ، لایلایەی ناسك گوترا ، شۆڕەسوار دەزگیرانیان گواستەوە . لە ژێر یەك کەپەنك ڕاکشان . یەکتریان گرتە هامێزو گەلی داغستان بەردەوام بوو . سەد هەزار کوڕو کچی نوێ لە دایك بوون . سەد هەزار داس ، خەنجەر ، پاندوور ، دەهۆڵ . ئینجا شەڕێکی‌تر دەستی پێ کرد . تۆپ لە دۆڵو ڕێگەی چەقێندا تەقینەوە ، تەور لە دارستانەکانی قەدشاخان جرتەیان هات . سونگی بریسکایەوەو گوللە گیزەی هات .

له ئۆراڵەوە تا دانوب ،
تا زێی گەورە ،
لەشکر شەپۆل دەدا
شەپۆل دەداو دەبریسکێتەوە .
مووی سپی وەك گیای دەشت
دەلەرێتەوە .
سوارەی ڕازاوە
تۆز دەکاو دەڕوا
پەلی جەنگاوەران
ڕیز ڕیز دەڕۆن
ئاڵایان لە پێش دەشەکێتەوە
کەڕەنا لێ‌دەدەن .
تۆپ داوێن .
بۆمبا دەتەقێ .
دوکەڵ دەدەمێ .
سوپا سالاری ئەم لەشکرە
سەرکردەیەکی ڕیش سپییە : ئاگری لە چاوان دەبارێ .
لە باهۆزی شەڕ ئاڵ بوە
پەلی جەنگاوەران بە سەربەرزی دەڕوا .
وەك ڕوبار خوڕەی دێ .
وەك هەوری ڕەش مەندە .
بەرەو ڕۆژهەڵات دەڕوا .
کازمیك بە ڕوگرژی کەوتە ژماردنی دوژمن .

لەبەر بیری ڕەش‌و پیس داوەشا بوو .
خەیاڵی ڕەشی لە سەردا بوو .
لەگەڵ ئەمەشدا پێی نەژمرا .

دوژمن نەدەهاتە ژمارە . گۆرانیەکانمان دەڵێن یەك بە سەد بوو . پیرەمێردەکان دەڵێن : « یەکێ قۆڵێکی بڕایەوە بە قۆڵەکەی دی دەجەنگا . سەرێ بپەڕیبوایە ، لەشی بێ‌سەر دەکەوتە شەڕ . ڕێگەو شیو پڕ کەلەشە ئەسپ بوون . زەلام لە بڵندەوە یەکسەر بازیان دەدایە سەر نووکە قەمان ، پێیان دەگوتین : بەسیەتی خوێن ڕشتن . دەست کردنەوە سوودی نیە . بۆ کوێ دەچن ؟ باڵتان نیە بەرەو ئاسمان بفڕن ، چڕنۆکتان نیە زەوی هەڵکۆڵن .

بەڵام شامیل وەڵامی دانەوە :ـ

« باڵ هەیە ـ شمشیری من ، چڕنۆك هەن ـ خەنجەرەکانمان ، تیرەکانمان . »

چیاییەکان بیست‌و پێنج ساڵ بە سەرکردایەتی شامیل شەڕیان کرد . لەم ماوەیەشدا نەك تەنیا دیمەنی داغستان گۆڕا . بگرە ناوی جێگاو ڕوبارەکانیش گۆڕان . (ئاڤار قۆیسو) بوو بە (قەرەقۆیسو : واتە ڕوباری ڕەش . چیای بریندارانو دۆڵی شەهیدانو ڕوباری ڤالیریك ناو بانگیان دەرکرد . ڕێبازی شامیل، ڕێگای شامیل ، سەمای شامیل بوونە بەشێکی یادو بیرەوەری گەل .

چیای گونیب شوێنێکی پڕ کارەساتی شەڕ بوو . لەوێ لەسەر تۆپکەکەیدا ئیمام دوا نوێژی کرد . لە کاتی نوێژکردندا گوللەیەکی بە دەستی بەرزەوە بوو کەوت . بێ سلەمینەوە نوێژەکەی تەواو کرد . خوێن ڕژایە سەر ئەژنۆی‌و سەر ئەو تاتەی لە سەری وەستا بوو . بەڵام ئیمامی بریندار نوێژی نەبڕی ، تەواوی کرد .

که هەستایەوە هاوڕێکانی پێیان گوت : « ئیمام ! بریندار بووی !»
شامیل چەپکە گیایەکی هەڵیچڕی بۆ ئەوەی خوێنەکەی پێ بسڕێتەوە :
« ئەم برینە سووکە ، ساڕێژ دەبێ ، بەڵام داغستان خوێنی لەبەر دەڕوا ، چارەی ئەو برین زەحمەتە • »

لەو ساتە هەرە سەختەدا شامیل هاواری کردە ئەو مەرد ئازایانەی کە تازە کەوتبوونە گۆڕەوە ـ ئەوانەی لە (ئەخولگۆ) کوژران ، ئەوانەی لە (خونزاخ) مردن ، ئەوانەی لە نزیك گوندی (سالتی) لە ژێر زەوی بەردەڵاندا ڕاکشان‌و ئەوانەی لە (گەرگەبیل) نێژران‌و ئەوانەی لە (لارکۆ) شەهید بوون •

هاوگوندەکانی خۆی هاتەوە یاد • باوك‌و باپیری ، قازی محەمەدی باش ئیمام ، حاجی موراده شەل ، عەلی بەکیلاف ، **ئەخبەر** دیلۆف‌و زۆر کەڵە مێردی‌تر ••• ئەمانە لە ژێر خاکی داغستان ڕاکشاون ـ یەکێ بێ سەر ، یەکێ بێ قۆڵ ، یەکێ دڵی پێکراوە • شەڕ مانای مردنە • سەد هەزار ڕۆڵەی جوامێری داغستان •

لەگەڵ ئەمەشدا ، کە شامیل بە پان‌و بەرینی ڕوسیادا دەپەڕیەوە ، هەر دەیگوت :ـ

«داغستان بچووکە ، گەلەکەمان کەمە ، وای دەنا تەنیا دەهەزار شمشیر بەدەستی ترم هەبوایە ••»

لە (گونیب)ی ژووروو نووسینێك لەسەر بەردێك هەیە ، دەڵێ :ـ

« میر باریاتینسکی لەسەر ئەم بەردە دانیشتبوو کە شامیلی دیلی بۆ هات • »

باریاتینسکی بە شامیلی یەخسیری گوت : «هەموو هەوڵت ، هەموو شەڕت بە فیڕۆ چوو • »

شامیل وەڵامی دایەوە : « نەخێر ، بە فیڕۆ نەچوو خەڵکی یادی دەکەنەوە • زۆر کەس کە دوژمنی خوێن بوون لەم خەباتەدا بوونەوە برا ، زۆر گوند دوژمندارییان لە نێودا بوو پێك هاتنەوەو یەکیان گرت • زۆر گەلی داغستان کە خۆبەخۆیی بە شەڕ دەهاتن‌و دەیانگوت : «گەلی من !» «وولاتی من !» لەناو یەك گەلی داغستانیدا یەکیان گرتوە • هەستی نیشتمانی ئەوان ، هەستی یەك داغستانم پێ بڕاوەو ئەمەش بۆ نەوەکانم بەجێ دێلم • چما ئەوەندە کەمە ؟! »

جارێکیان لە باوکم پرسی :

« بۆچی پێخواس ، تیمۆر ، شانادر هاتنە سەرمان • خوێنیان ڕشت ، ڕقیان چاند ؟ چییان لە داغستان دەویست کە وەکو گورگێکەو مانای بەزەیی نازانێ • »

« یا چیرۆکی کابرایەکی دەوڵەمەندتان بۆ بگێڕمەوە : کابرا سامانێکی زۆری هەبوو • کە چوە سەرگردێك • دیتی سەراپای دۆڵ هەر لە بنار گردەوە تا کەنار دەریا پڕ بوو لە مەڕو ماڵاتی ئەو • ڕانەمەڕو ڕەوە ئەسپ نە سەری دیار بوو نە بن • باعە باعی مەڕ ئاسمانی پڕ کردبوو ؛ زۆری هەوەس پێهات کە دیتی ئەم هەموو زەویە هی ئەوەو ئەم هەموو ماڵات‌و وڵساتەی سەریشی هەر هی ئەوە • بەڵام لەو کاتەدا چاوی بە قانە زەویەکی ڕووتی بێ‌مێگەڵ کەوت • وەك یەکێ برینێکی قووڵی بکەوێتە دڵ ئاوا دڵی داخورپا • قینی دەروونی جۆشا • بە هەڕەشەوە هاواری کرد : « هۆ کابرا بۆچی ئەو قانە زەویە وەکو پێستەی بێ تووك وایە ؟ بای ئەوە ماڵاتم نیە دایپۆشێ ؟ مێگەلی

بازۆنێ ، ڕەوەی بازۆنێ • • »

بەڵام باوکم لە هەموو شتێ زیاتر حەزی لەوە بوو باسی شامیل خۆی بکات ـ بۆ نموونە ، شامیل چۆن ڕێگرێکی ئازای بەزاند •

ڕۆژێکیان ئیمامو موریدەکانی چوونە گوندێك • پیرەمێردەکان بە ساردی بە خێریان هێنا • گوتیان : «لە شەڕ وەڕس بووین دەمانەوێ بە ئاشتی بژین • ئێمە لە جێی تۆ باین لە مێـژ بوو لەگەڵ قڕاڵ پێك هاتبووین • • »

« دەك خەجاڵەت بن ! بەلای خۆتانەوە سەردەمێ چیایی بوون • دەتانەوێ نانی داغستان بخۆن بەڵام پاسەوانی دوژمنەکانی بکەن ؟ من بووم ئاشتیم لە ئێوە تێك‌دا ؟ من بەرگریم لێ کردوە ! »

« ئیمام ! ئێمەش داغستانین • بەڵام دەبینین ئەم شەڕە هیچ چاکەی داغستانی تێدا نیە • تەنیا لاساری بە هیچمان ناگەیەنێ • • »

« ئێوە ـ داغستانین ؟! ڕاستە ئەو شوێنەی لێی دەژین داغستانە ؛ بەڵام دڵتان دڵی کەروێشکە • داغستان خوێنی لەبەر دەڕواو ئێوەش دەتانەوێ دانیشنو پەنگری ناو ئاگردان تێك‌وەردەن ! دەرگا بکەنەوە نەوەك بە زەبری شیر دەیکەینەوە •! »

ماوەیەکی زۆر ڕدێن سپیەکان ئیمامیان دواند بەڵام لە ئەنجامدا بڕیاریان دا بە مێوانی شەرەف وەری بگرن • بەرامبەر بەمەش شامیل گفتی دا هیچ کەسێك لەم گوندەدانە کوژێو کەتنی **کۆن بە با نەکا** • سوپا دڵسۆزەکەی بردە ناو گوندو چەند ڕۆژێ لەوێ مایەوەو لەگەڵ ڕدێن سپیەکان ڕاوێژی کرد •

ئێستا ، لەو کاتەدا ڕێگرێکی تۆقێنەر هەبوو ، ترشو تاڵانی ئەو

گوندەو گوندەکانی دەورو بەری دەبرد • بەژنی دوو مەتر بوو • سەرانەی لە هەموو کەسێك دەسەند • گەنموماڵاتو ئەسپی دەبرد • دێ‌نشینەکانی دەکوشتو دەیتۆقاندن • باکی بە هیچ نەبوو • خودا ، قڕاڵ ، ئیمام بەلایەو ووشەی بۆشو بەتاڵ بوونو هیچی تر

جا پیرەمێردەکان هانایان بۆ شامیل برد :

« ئیمام ! لەم ڕێگرەمان قوتار کە ! »

« ئاخر ! چی لێ بکەم ؟ »

« بیکوژە ، ئیمام ! بیکوژە ، زۆر کەسی لە نێو بردوە • • »

« گفتم داوە نابێ یەك تاقە کەس لەم گوندەدا بکوژم ، پیاو کە گفتی دا دەبێ بیگەیەنێتە جێ • • »

« چارەیەك بدۆزەرەوە ، ئیمام ! لەم پیاوە بەدکارەمان ڕزگارکە !»

دوای چەند ڕۆژێ مریدەکانی ئیمام ڕێگرەکەیان ئابلوقەدا ، گرتیانو بە قۆڵبەستی هێنایانە ناو دێو لەوێ خستیانە ژێر زەمینو دەرگایان لەسەر کلیل دا • دادگایەکی تایبەتی پێك هات بۆ ئەوەی بە سزای خۆی بگەیەنێ • دادگا بڕیاری دا چاوەکانی دەربێنن • بە کوێری بردیانەوە زیندانو دەرگایان لەسەر داخست •

چەند ڕۆژێك پێ‌چوو ، شەوێکیان بەرەبەری بەیانی ، کە شامیل بە ئاسوودەیی خەوتبوو لە گرمەیەکی ژوورێ بە ئاگا هات • بازی هەڵداو سەیری دەوروبەری خۆی کرد • بینی تەورێ دەرگەی بڕیو زەلامێکی وەك شاخ لێی هاتە پێشو وەك دەعبای کێوی دەینەڕاند • ڕێگرەکە بوو • هەر چۆنێك بێ قوفڵی شکاند بوو ، هاتبوو تۆڵەی خۆی بکاتەوە •

کابرا ددانی جیڕ کردەوە • دەستێکی تەورو دەستێکی خەنجەر

بووو هاتە پێشەوە • ئیمامیش خەنجەری هەڵکێشا • بانگی مریدەکانی کرد بەڵام ڕێگرەکە هەمووی کوشتبوون گوند لە خەو دا بوو ، کەس هاواری نەبیست •

ڕێگری کوێر بەم لاو بەو لادا بازی دەدا ، تەوری دەوەشاندو هەموو شتێکی ژوورەوەی ووردو خاش دەکرد • شامیلیش خۆی پەنا دەدا تا هەلێکی دەست کەوێ‌و هەڵمەت بۆ دوژمنەکەی بەرێ •

ڕێگرەکە دەینەڕاند : « لە کوێی ، کابرای ئازا کە کتێبت لە بارە نووسراوە ؟ خۆت لە کوێ شاردۆتەوە ؟ وەرە دەست بەستم کە ، بمگرە ، چاوەکانم دەربێنە • »

ئیمام هاواری کرد : « ئەوەتا لێرەم ! » یەکسەر بازی دا لایەکی‌تر • تەور لەو شوێنە چەقییە دیوارەوە کە پێشتر شامیلی لێ وەستا بوو • جا شامیل خۆی دانووساند تا دەرفەتی بێ‌و خۆی هەڵداتە سەر دوژمنەکەی • ڕێگرەکە بە هێزتر بوو ، جانەوەر بوو • شامیلی ڕاو ناو چەند جارێك بریندار کرد • بەڵام شامیل بە چوستی‌و هوشیاری خۆیەوە خۆی لە زەبرە کوشندەکانی پاراست • شەڕەکە دوو سەعاتی خایاند • لە ئەنجامدا ڕێگرەکە شامیلی گرت‌و بەرزی کردەوە بۆ ئەوەی لە زەوی بکوتێ‌و سەری لێ بکاتەوە ، بەڵام شامیل توانی لە حەواوە چەند خەنجەرێك لە سەرو گوێلاکی ڕێگرەکە بدا • ڕێگرەکە خاو بوەوەو دەلا هات‌و وەك گومەزی کەرپووچ هەرەسی هێنا • خەنجەری لە دەست پەڕی • بەیانی بینیان هەردووکیان لەناو گۆمی خوێندا بوون •

شامیل نۆ برینی لە لەشدا بوو ، یەك مانگ لەو گوندەدا مایەوە تا چاك بوەوە •

خەباتی شامیل دژی دوژمنی بە چاو بەهێز ، گەلێ لەو شەڕە دەکات • لە زۆر شاخی سەخت دوژمن بە زۆری وەکو کوێر وا بوو • شامیل بە زانایی خۆی لە زەبرەکانی دەپاراست‌و ئینجا کت‌وپڕ لە تەنکێشەوە یا لە دواوە لێی‌دەدا •

هەر چیایەو ڕەنگە بە جۆرێ وێنەی شامیلی لە مێشکدا بێ • منیش بە شێوەی تایبەتی خۆم دەیبینم •

هێشتا گەنجە • لەسەر تۆپکەی پانی (ئەخولگۆ) چۆکی داداوە • تازە دەستی بە ئاوی (ئاڤار قۆیسو) شووشتووە • دەستی بەرز کردۆتەوە ئاسمان • لێوەکانی چپەدوویانە ــ هەندێ کەس دەڵێن کە لە نوێژدا ووشەی خوای دەچپاند ، خەڵکی ووشەی (سەربەستی) یان دەبیست‌و کە ووشەی (سەربەستی) لە دەم دەهاتە دەرێ ووشەی (خوا)یان دەبیست •

تەواو پیر بوە • لە کەناری دەریای قەزویندا مالاوایی لە داغستان دەکات • ئێستا دیلی قڕاڵە • بەسەر کەورێك هەڵدەگەڕێ‌و چاو بە ئاوی هەڵچووی قەزویندا دەگێڕێ • ئێستا لە باتی (خوا)و (سەربەستی) لێوی (بەخێر بمێنن) یان لێ‌دەچپێ • دەڵێن لەو ساتەدا دڵۆپە شێی لەسەر ڕوومەتەکان بوو بەڵام شامیل قەت نەگریاوە • ڕەنگە ئەو دڵۆپانە دڵۆپە خوناو بووبن •

کەچی لە هەمووی بزۆزتر ئەوەیە کە لە چیرۆکەکەی باوکمدا دەیبینم ، لە زنجێکی تەنگ ، بە تەنێ لەگەڵ ڕێگرە دڕندەکەدا لە شەڕێکی دژی خوێناویدایە •

شامیل لەگەڵ حاجی موراد هەندێ جار تەبا بوون‌و هەندێ جار

لێك گیر دەبوون . گەلێ چیروکی ڕاستو ئەفسانەیان لەبارەوە هەیە .

جارێکیان کە هێزی شامیل ئابلوقەدراو هیچ دەرەتانێکیان شك نەبرد ، پیرە ئیمام حاجی مورادی بانگ کردو پێی گوت : «دەرەتانێك بدۆزەوە ! » حاجی موراد ئەم ئەرکە قورسەی وەئەستۆ گرت ، بەڵام مەرجێکی لە شامیل خواست . داوای لێ کرد ئەو هەشت بەکرێ گیراوە دوور بخاتەوە کە تەفرەیان دابوو . شامیل قسەی دایێ . حاجی موراد ڕێی پێشان دانو هێزی ئیمام لەو کەمینە دەرباز بوو . شامیلیش قسەی خۆی بە جێ هێنا . بەڵام مانگێکی پێ نەچوو ئیمام دەوری پڕ نایبی بەکرێ گیراوو زگرەشو درۆزن بوەوە کە مەرتەبەی بەرزیشیان وەرگرتبوو .

ئەوا دیسان تەفرەی دەدەنو هەڵی دەخەڵەتێنن . تا بەرژەوەندی تایبەتی خۆیان هەبێ بیر لە بەرژەوەندی گەلو نیشتمان ناکەنەوە .

پاشان کە شامیل لە کالوگە یەخسیر کرا و کەوتە بەردەستی قڕاڵ ، لە بارەی ئەم جۆرە کەسانەوە گوتی : « نەمدەزانی ئەوەی سمێڵی هەبێ درۆی لە زار دێتە دەرێ . غەزاکەم زۆری هەڵە تێدا بوو بەڵام بە داخەوە زۆر شتی ئەم غەزایە پەیوەندی بە نەزاهەتی منەوە هەبوو . »

دوای ئەوەی شامیل حاجی مورادی کردە نایب . ناردیە (خایداك) و (تەبەساران) بۆ ئەوەی ڕایانکێشێتە پاڵ خۆیەوە ، یان ووردتر بڵێین ڕایانکێشێتە ناو شەڕ . بە ئومێد بوو حاجی موراد بە خۆشی ئیقناعیان بکات . بەڵام نایبی نوێ لیسو ئاگری خستە کار . ئەگەر یەکێ زاتی بکردایە باسی یاسا بکات . حاجی موراد مستی پێشان دەداو دەیگوت : « ئەمەیە یاساتان . من حاجی مورادی (خونزاخ)یم .

من هەموو یاسای ئێوەم . »

شامیل توندو تیژی حاجی مورادی پێ گەیشتەوە ، سوارێکی بە شوێنەوە نارد . نایب تالانێکی زۆری هێنا . پیاوەکانی گاڕانە ڕەشە ووڵاخێك ، ڕانە مەڕێك ، ڕەوە ئەسپێکیان هێنا . حاجی موراد خۆیشی ئافرەتێکی زۆر جوانی خستە سەر پاشکۆی ئەسپەکەی . لە خۆشیان هەر نەوەتە پەڕی دەرەنەدەکرد .

حاجی موراد لە ئەسپەکەی دابەزی . سڵاوی لە سەرکردەکەی کرد : « السلام علیکم ! »

« و علیك السلام ، نایب ، بە خێر بێی . چ شتی باشت نەهێناوە ؟ »

« با بە دەستی بەتاڵ نەهاتووم . ئەوەتا زیو ، ئەوەتا مێگەڵ ، ئەوەتا ئەسپ ، ئەوەتا مافوور ، لە تەبەساران مافووری چاك دەچنن . »

« ئەدی چ ئافرەتی جوانت نەهێناوە ؟ »

« بەدی ، یەکێکم هێناوە . لە جوانیدا هاوتای نیە ! بۆ تۆم هێناوە ، ئیمام ! »

جەنگاوەرەکان نەختێ چاویان بڕیە یەکتر . ئینجا شامیل وەدەنگ هات :

« پێم بڵێ ، دەکرێ ئەمن لەگەڵ ئەم ژنەدا بچمە شەڕ ؟ ئەمن پێویستم بە مەڕ نیە بەڵام بە پیاوە ، پێویستم بە ئەسپ نیە بەڵام بە سوارە . بۆ ماڵاتت هێناون بەمەوە دڵت پێکاونو لە ئێمەت کردوونەتەوە . ئەوانە دەبوایە بین بە جەنگاوەرو جێگای کوژراوو برینداران بگرنەوە . ئێستا کێ جێگەیان بگرێتەوە ؟ ئێمە ئەگەر خەڵکی خایداكو تەبەسارانمان لە پشت بوایە قەت لە سالتیو گەرگەبیل وامان لێ

دەقەوما ؟ توخوا ڕەوایە داغستانییەك ماڵی داغستانییەكی دی كاول‌و تاڵان بكات ؟ »

« ئاخر ، ئیمام ئەوان تەنیا لەو زمانە دەگەن ! »

« تۆ هەوڵت دا لە زمانی ئەوان بگەی ؟ ئەگەر تۆ تێیان گەیشتبوای بە بێ لیس‌و ئاگر لەگەڵیان ڕێك دەكەوتی • چما نابی من دزن ؟ »

« ئیمام ! ئەمن حاجی موڕادی (خونزاخ)یم • »

« منیش شامیلی (گمری)م • (كەبەد محەمەد)ی (تەلەتلیا)یی‌و (حسێن)ی (چیركی)ش هەن• بوو بە چی ؟ ئاڤارو خیندالیال‌و كومیك‌و لیزجیان‌و لەك‌و خایداكی‌و تەبەسارانیت هەموو تاڵان كردوون • هەموویان ڕۆڵەی یەك داغستانن • ئێمە دەبێ لە یەك بگەین • ئێمە پەنجەی یەك دەستین • دەبێ هەموو پەنجەكان توند یەك بگرن تا مشتێك پێك بێنن • حاجی موراد سوپاسی نەبەردیت دەكەم • لەم بارەیەوە شایەنی هەموو پاداشتێكیت • تۆ كەشیدەت لەسەرە بەڵام ئێستا ڕام لە كردەوەكانت نیە • »

« كاتێ كەشیدە بە سەرەكانی‌دی دی تاڵانیان برد هیچت پێ نەگوتن، ئیمام ، ئێستا لە هەر كوێ بروسكەیەك بگرمێنێ تروسكەكەی بەسەر سەری مندا دەڕژێ • »

« دەزانم چیت لە مێشكدایە ، حاجی موراد ، ئەخبەردیلاف‌و قازی محەمەدی كوڕو هەتا منیشت مەبەستە • بەڵام ئەخبەردیلاف دوژمنەكەمانی لە مۆزدۆك تاڵان كرد • منیش كەرەستەم لەو خانانە سەند كە نەیاندەویست پشتمان بگرن‌و تەنانەت هەوڵیان دەدا لە

ڕووشمان بچەقن • نەخێر حاجی موراد ، بوونە نایب هەر بەوە نابێ دڵێكی نەبەردو خەنجەرێكی تیژت هەبێ ، دەبێ سەرێكی باشیشت هەبێ • »

زۆر جار ئەو مشت‌و مڕە لە نێوان شامیل‌و حاجی مورادا دەبوو • دووزمانی جیاوازی نێوانی تیژترو ناخۆشتر كردن • تا لە كۆتاییدا دوژمنداری لێكی جودا كردنەوە • حاجی موراد شامیلی بە جێ هێشت • چوە بەرەكەی دی‌و سەری خۆی دۆڕاند • مەیتی لە (نۆخا) نێژرا • دابەش‌كردنێكی گرنگ : سەری لای دوژمن مایەوە ، بەڵام دڵی هەر لە داغستان بوو • ئای لەم چارەنووسە !!

سەری حاجی موراد

سەرێكی بڕاوم دەبینم •
گرمەی شەڕم دێتە بەر گوێ
لە گوندە هەڵچووەكانا
خوێن بەسەر بەردی ڕووتدا دەڕژێ •

ئەو شیرانەی عاجباتیان دیوەو
بە بەرد تیژكراونەتەوە ، شریقەیان دێ •
مریدی دڵسۆز بەرەو قەوقاس
ڕێی هەڵەت‌و سەختیان گرتۆتە بەر •

لە سەری خۆنیاویم پرسی :
تكایە ، تۆ سەری كێ بووی ؟ پێم بڵێ •
تۆیەكی سەربڵندو سەركەوتوو
چۆن كەوتویتە بەر دەستی بێگانان ؟

لەنكاوڕا دەنگێكم هاتە بەر گوێ :
پێی ناوێ بیشارمەوە
من سەری حاجی موڕادم

لەسەر شانی بەربوومەوە .
چونکە وێڵو سەرگەردان بووم .
ڕێی ڕاستیم نەگرتە بەر ،
ئەویش لە مەغروری خۆم بوو .
سەیری سەری وێڵ کـە
کە لە شەڕێکی ناحەق بڕاوە .

ئەی ئەوانەی لە شاخان لە دایك بوون ،
هەمووماں ، زیندوو مردوو ،
دەبێ بە ڕێـگای ئاسۆی دوورەوە
بگەڕێینەوە سەر ترۆپکەی شاخان .

ئیمامیان لـە داغستان سـەند . قەڵای وا دامەزران کـە هـەموو لایان مەتەرێز بوو . تۆپو تفەنگ لەو مەتەرێزانە سەریان دەرهێنا بوو.

ئەگـەر چی نەدەتەقین بەڵام دەتـگوت دەڵێن : « چایینە ، بـە هێمنی دانیشن ! بۆ خۆتان پیاو بن ، داکاسێن . »

« داغستان ! کـەی برینەکانت سارێژ دەبن ؟ چما ئەو ماوە درێژە تەنیـا بۆ پارچـە تیشکێك دەجەنـگای ؟ تۆ چتۆ شاخت هەن ! هـەر چـەندەی خوێنیان بەسـەر دابڕژێ هیچ گوڵـکیان لێ شین نابێ – یا خـود خوێنی تۆ شـەرابەو داگیرکەرەکان دەینۆشن ؟

خەڵـکی ئەم شاخانە غەمبارن ،
ڕووبارو دڕندەو باڵندە غەمبارن ،
ڕێی ئازادییان لێگیراوەو
تەنیا بە مردن لەم بەندیخانەیە ڕزگار دەبن .

حاکمێك کـە داغستانی بە جێ هێشت گوتی : «ووڵاتی کیوییانە !»

یەکێکی‌تر نووسیویە : « لەسـەر زەوی ئاسایی ئاژین ، لەسـەر هەڵدێران دەژین . »

سێیەم گووتوویە : « کێوی وا ئـەو خاکەشیان لێ زیادە کـە هـەیانە . »

بەڵام تا لـەو کاتە دواکەوتوەشدا دەنگی لیرمەنتوفو دۆبرۆلوبۆفو چیرنیفسکیو بیستۆجیفو مارلینسکیو بیرگۆف دەزرینگایەوە . بـەڵێ ڕوسیای قڕالی هی وای تێدا بوو لـە چیاییـان بـگەنو قسـەی باش دەرهەق گەلی داغستان بکەن . وای ئەگەر بهاتایە چیایی لـە زمانیـان گـەیشتبان ! داغستانی بـە تەنێ لـە ژێر سەرکردایـەتی شـامیل دژی قڕال نەدەجەنگان ، بەڵـکو ڕوسو پۆلونیش پاش ڕاپەڕینەکەی ١٨٦٣ هـەڵاتنو خۆیان گـەیاندە قەوقاس . ئەو جوتیارە ڕووسانەی لە دەست ڕژێمی بەندایەتی هـەڵاتبوون چـەکیـان بۆ هێزەکانی شـامیل دروست دەکرد . دەڵێن پاشـان کـە قڕال شامیلی گرتو نەفی کالوگەی کرد ، شـامیل لـەوێ تووشی سـەربازە ڕووسەکانی گۆرین هـات –

چیاکانی داغستان بەفری سپی جاویدانو
تاریکی شەوی جاویدانیان بەسەرەوەیە .

جارێکیان کە سلێمان ستالسکی سـەیری خـاکی باوكو باپیرانی دەکرد وای گوت .

باوکم جارێکیان نووسیویە : « لەوەتی داغستان خراوەتە زیندانێ ، هـەموو مانگێك سیو یەك ڕۆژە . »

ئەبووتالیب گوتوویە : « چیاکان ! ئێمـەو ئێوە لە زیندانێك داین .» خاتوو ئەخیل مارین لـە گۆرانیەکانیدا دەڵێ :

« تەنانەت بزنە کێویەکانیش بەشداری خەممان دەکەن . »

مەحموود ڕایماڵی : «ئەم دونیایە شایەنی بیر کردنەوە نیە ئەوەی

خۆراکی خنکالی بێ گەورەترین ناوبانگی دەبێ • »

باتیرای گوتوویە : « گەورە بە تەپڵی سەری گچکەدا دەدا • گچکە تەنیا لە چیرۆکو ئەفسانەدا شادومانە • »

« ئەحمەد مونگی»ی کوباچی دوای ئەوەی دونیا گەڕا گەیشتە ئەو ئەنجامە : « بەختیاری لە هیچ شوێنێکدا نیە • »

بەڵام ئیرچی کازاك نووسیویە : « داغستانی دەبێ لە هەموو شتێك داغستانی بێ • »

هەمان باتیرای پێش مردنی نووسیویە :

« یاخوا پیاوی ئازا قەت توخمی منۆخی لێنەکەوێتەوە • »

مەحموود خۆیشی گوتوویە :

« ئەگەر نێری لەناو شاخی تاریك هەڵەتە بێ ، یان ڕێی خۆی دەدۆزێتەوە یان دەمرێ • »

ئینجا ئەبوو تالیب گوتی : « بەم زوانە بروسك بەسەر ئەم دونیایەدا دەگرمێنی • دەبا گرمەی هەر بەرز بێ • »

کە وەختی داهات ، بروسکەکە دەنگی هات • لە دوورەوە چەخماخەی دا • یەکسەر نەهاتە داغستان ، بەڵام هەموو شتێك بە خەتێکی سوور ببو بە دوو بەش :

مێژوو ، چارەنووس ، ژیانی هەر کەسێکو هی هەموو مرۆڤایەتی • ڕقو ئەوین ، بیرو خەون ـ هەموو شتێك ببووە دوو بەش •

« وا بروسکە داوێ ! »
« لە کوێ ؟ »

« لە سەرانسەری ڕووسیا • »
« چ شتێ دەبرووسکێنێ ؟ »
« شۆڕش ! »
« شۆڕشی کێ ؟ »
« ڕۆلەکانی گەلی چەوساوە • »
« ئامانجی ؟ »
« ئەوەی هیچ نەبوو دەبێ بە هەموو شت • »
« ڕەنگی ؟ »
« سوورە ! »
« گۆرانی ؟ »
« با بەرەنگاری دوا شەڕ بین • »
« سوپای ؟ »
« هەموو برسیو بە ئازارەکان سوپای گەورەی چەوساوە • »
« زمانی ؟ نەتەوەی ؟ »
« بە هەموو زمانێکە • هی هەموو نەتەوەیەکە • »
« سەرکردەی ؟ »
« لینینە ! »
« شۆڕش دەبێ چ بە چیایەکانی داغستان بڵێ ؟ ڕونی کەوە • »

پاڵەوانو گورانیبێژەکان زمانی شۆڕشیان وەرگێڕایە سەر هەموو زمانەکانی داغستان •

« ئەی گەلەکانی داغستان کە سەدان ساڵ چەوساونەتەوە ! شۆڕشی مەزن هاتۆتە ماڵمان ، کێڵگەکانمان ، پێچی ڕەوەزە شاخەکانمان • گوێی لێبگرنو یاریدەی بدەن • ووشەی وای بۆ هێناون هەرگیز نەتانبیستوە ، پێتان دەڵێ :

« براینە ! ڕووسیای نوێ دەستی بۆ درێژ کردوون • دەستی بگرن • دەستی لەگەڵ دەست تێکەڵ بکەنو مستێکی توند پێك بێنن ، هێزو دڵسۆزیتان لەوەدایە •

ڕۆڵەی شاخو دۆڵان ! پەنجەرەتان بە ڕووی دونیادا بکەنەوە ! بەخێر هاتنی نەك هەر ڕۆژێکی نوێ ، بەڵکو چارەنووسێکی نوێ بکەن • بڕۆن بەرەو ئەو چارەنووسە بڕۆن !

ئێستا ، چیدی پێویست ناکات سەر بۆ بەهێزان دابنەوێنن • لەمەو دوا هیچ دوژمنێك سواری ئەسپتان نابێ • لەمەودوا ئەسپی خۆتان بۆخۆتانە • »

بەم چەشنە ، زمانی (ئاورۆرا)(١) وەرگێڕدرایە سەر زمانەکانی داغستان • مەحەچ ، ئوللوبی ، ئوسکار جەلال ، قازی محەمەد ، محەمەد میرزا ، هارونو مریدەکانی تری شوڕش ، کە باش لە کێشەو بێشەی داغستان گەیشتبوون وەریان گێڕا • بەم جۆرە داغستان بەرەو پێشەوە ، بەرەو چارەنووسی خۆی چوو • چیایەکان ڕەنگو گۆرانی شۆڕشیان قبوڵ کرد •

بەڵام دوژمنەکانی ترسان • برووسکە بەسەرسەریانەوە گرماندی ، زەوی لە ژێر پێیانەوە لەرزی ، دەریا لەبەر دەمیانەوە هەڵچوو ، شاخ لە پشتیانەوە هەڕفی • دونیای کۆن هەژاو هەرەسی هێنا • بیرازێکی قووڵ دەمی بەش کردەوە • دوژمنەکانی شۆڕش ، کە بە خۆیان دەگوت دۆستی داغستان ، پاڕانەوە : « دەستمان بگرە ! »

---

(١) ئاورۆرا : کە شتی ئوستۆلی بەلتیك کە بە خۆیو شێلکەوە نیشانەی سەرەتای شۆڕشی ئوکتۆبەری ١٩١٧ یە •

« ئێوە دەستتان بە خوێن ئالوودە بوە • »

« بوەستە ، مەڕۆ ، ئاوڕ دەوە ، داغستان ! »

« چ هەیە هەتا ئاوڕی لێ بدەمەوە ؟ هەر گرانیو درۆو تاریکیو خوێنە • »

« داغستان ، داغستانی خنجیلە ، بۆ کوێ دەچی ؟ »

« دەچم لە شتی گەورە دەگەڕێم • »

هەڕو گیفیان کرد : « وەکو بەلەمێکی بچووکت لێ دێ لە دەریالوشێکی گەورەدا ونـدا دەبیت ! زمانت ، ئاینت ، ڕەوشتت ، تەپڵەت ، سەرت بزر دەبێ ! »

« من لە ڕۆیشتنی سەر کلکە شاخی تەنگەبەر ڕاهاتووم • تازە بترسم نەکو لە ڕاستەڕێدا لاقم بشکێ ؟ زۆر بە دوای ئەم ڕێگایەدا گەڕاوم • قەت داوە موویەکی سەرم ناکەوێ • »

قەلەکان قیڕاندیان ، گورگەکان لووراندیان :

« داغستان چەتەیە ، دەفەوتێ • داغستان ڕزگارکەن • »

هاواریان کرد ، گەفیان کرد ، کوشتیان ، بڕیان ، فێڵیان دامەزراند •• وای زۆر بوون ئەوانەی ویستیان بەرد بهاوێنە چراوگی داگیرساو ، ئەوانەی ویستیان پردی گەورە بڕمێنن !

ئالآیەك جێگەی بۆ ئالآیەکی دی بەجێ هێشت • دزێك بۆ دزێکی دی • وەك کەپەنکی شەوی ساردی زستانان داغستانیان بەم لاو ئەو لادا ڕاکێشاو زوێر بە زوێریان کرد • ئەویش وەك بزنە کێوی تێ کۆشاو زنجیرەکانی پساند ، هەر کەسە دەیەویست وەکو دڕندەی برسیو چاوچنۆك هەڵی لووشێ ، زۆر ڕاوکەو خۆیان خۆش کرد بوو بیبێکن •

« من – نەجموددین کوتسنیسکی – م ئیمامی داغستانم • گەل لە گوندی ئاندیدا هەڵی بژاردووم ، شیرەکەم بە دوای ئەو تەپڵانەدا دەگەڕێ کە تیلمەی سووریان بەسەرەوەیە • »

یەکێکی‌تر کە ناوی (ئۆزون حاجی) بوو مراندی :

« برای دینینە ، موسلمانینە ! وەرنە دووم • من ئاڵای سەوزی ئیسلامەتیم هەڵکردوە • »

میر نوخبەك تارکۆفسکی نەڕاندی : « تا سەری دوا بۆلشەفیك بە دارێ وەنەکەمو لەسەر بڵندترین چیای داغستانی نەچەقێنم ، چەکم دانانێم • »

لەو ساڵەدا بوو کە کۆلۆنیل کاتیماز عەلیخانۆف/ی سوپای قڕال کۆشکێکی بۆ خۆی لە خونزاخ دروست کرد •

چیاییەکی بانگ کردە ناوێ بۆ ئەوەی خانوە نوێکەی پێشان بدا • زۆر لە خۆیو لە کۆشکەکەی ڕازی بوو • لە کابرای پرسی :
« باشە ، کۆشکەکەم خۆشە ؟ »
چیاییەکە وەڵامی دایەوە : « بۆ پیاوێك کە لە گیانەلادا بێ ، زۆر باشە ! »

« من بۆ دەمرم ! »

« شۆڕش »

کۆلۆنێل عەلیخانۆف گوتی : « لێناگەڕێم بێتە خونزاخ »و خۆی هەڵدایە سەر ئەسبە سپیەکەی •

یەکێکی‌تر لەگەڵ پاشاو بەگلەرەکانی تورك هاتبوو ، گوتی :
« من – سەعید بەگ – م نەوەی ئیمام شامیلم • لەلایەن سولتانی

تورکەوە هاتووم بۆ ئەوەی بە سوپای ئەوەوە داغستان ڕزگار بکەم • »

خۆتێ‌هەڵقوتێنو تاقمەیەکی نێردراوی ئینگلیزی کە هاتنە داغستان هاواریان کرد : «ئێمە دۆستی داغستانین ! »

کۆلۆنیل بیچەراخۆف/ی سوپای قڕال هەوای پەڕیە سەرو پۆرت پیترۆفسك/ی کاول کرد : « داغستان قەنتەرەی ڕوو لە باکۆیە • قوفڵێکی توند بەو قەنتەرەیەوە دەکەم • »

میوانی ناخوندی زۆر بوون • زۆر دەستی پیسو پۆخڵ کراسی بەر داغستانیان دڕی • زۆر ناو بیسترا زۆر (با) وورشەی هات ، زۆر شەپۆڵ لەسەر تاشە بەردان شکانەوە •

دوژمنەکان هەڕەشەیان کرد : «داغستان ، ئەگەر بۆمان دانەهێنی ، فڕێت دەدەینە ناو دەریاو بەخنکاندنت دەدەین • »

لەو کاتەدا باوکم نووسی : «داغستان وەکو گیاندارێکە باڵندە لە هەموو لایەکەوە دوندوکی لێ‌بدەن • »

تەقە بوو ، ئاگر دەباری ، خوێن دەڕژا ، شاخەکان دووکەڵیان دەدەماند ، گەنم دەسووتا ، گوند وێران دەبوون ، نەخۆشی خەڵکی هەڵدەوەراند ، قەڵا ئەم دەست ئەو دەستیان پێدەکرا • ئەمە هەمووی چوار ساڵی خایاند •

چیاییەکان دەیانگوت : « زەویمان دەفرۆت ئەسپمان پێدەکڕی ، مانگامان دەفرۆت شمشێرمان پێدەکڕی • »

ئەسپی بێ‌سوار دەیانحیلاند • قەلەڕەشکە چاوی شەهیدانیان دەردێنا •

ئەو کـاتە باوکم داغستانی لەگەڵ کەورێك بەراورد کرد کە زۆر ڕووباری جۆر بـە جۆری بەسـەردا ڕژا بێ بەڵام دایکم لەگەڵ ماسیەکی بەراورد کرد کـە دژی شووفو تەووژمی بەگوڕ مەلەوانی بکات •

ئەبوتالیب دەگێڕێتەوە : « وولاتەکەمان گوێی لە زۆر بۆقیلێـدەر بوو • » خۆیشی بۆق لێدەری بەتەلیۆنی پارتیزان بوو •

ئەمڕۆ پێنووس ئـەو مێژووە تۆمار دەکـات کـە ئەو کـاتە بە شمشیر نووسرا بوو • ئەمڕۆ ئەو زانایانەی لـەو کـاتی دەکۆڵـنەوە ناوبانگو دەسکەوت بە تای تەرازوو هەڵدەسەنگێنن • زاناکان پیلەکـە دەکـەن و لەسـەر نرخاندنی پاڵەوانەکانی دەکەونە بەربەرەکانێ •

بەڵام ئەو پاڵەوانانە شـەڕی خۆیان کردو بڕایەوە • بەلای منەوە ئەوەندە ناهێنێ داخـۆ کێ یەکـەم بوەو کێ دوەمو کێ سێیەم • گرنگی لـە شوێنیکیتردایە : شوڕش خەنجەری خستوتەوە کالان و بە لاچکی ساقۆی خـوێنی لەسـەر دوا دوژمنی کوژراو سڕیوەتەوە • چیـایش خەنجەرەکەی کردۆتە داس • قەمەی توورِ هەڵداوەتە ناو بەردی قـەد شاخان • خۆی دەسـەر هەوجاڕ داهێناوە ، زەوی دەکێڵێ • گایەکانی دەنگ دەدا ، قرشەی لـە عارەبانە بار دەکات •

داغستان کـە ئاڵای سووری لەسەر بەرزترین تۆپکەدا دەشەکایەوە سمێڵی بادەدا ••• کەشیدەی ئیمام گوتسنسکی/ی ساختەچی کردۆتـە داوەڵو گوتسنسکی خۆیشی سزای خـۆی لە شۆڕش وەرگرت • لەبەر دەم دادگـادا گوتی : « قڕاڵ شامیلی نەکوشت • دەستیان لـە موویەکی سـەری نەدا • ئەدی ئێوە بۆچی ئەمن دەکوژن ؟ »

داغستانو شوڕش وەلامیـان دایەوە : « شامیلیش بوایە سـەری

پیاوی وەکو تۆی دەپەڕاند • »

شامیل دەیگوت : « پیـاوی خاین لـە ژیر زەوی بێ باشترە نەك لەسەر زەوی • »

بەڵێ ، بڕیارەکە جێ بـە جێ کراو هیچ شاخێك نەلەرزی ، هیچ کەسێك نەگریا ، هیچ کەسێك بەردێـکی لەسەر گۆڕەکەی دا نەنا •

کایتماز عەلیخانۆف بـە سواری ئەسپەسپیەکـەوە بە ناو دارستانی (تسونتن)دا هەلات • دوو کوڕی لەگەڵدا بوو • بەڵام گوللەی پارتیزانە سوورەکانیان گـەیشتێ • ئەسپە سپیەکـەی کۆلۆنێل ، لۆژلوژ ، بـە شەلەشەل ، ملی ڕێـگای خۆی گرتو گەڕایەوە (خونزاخ) •

موسلم عەتاییف بەو ئەسپە بەستەزمانەی گوت :

« بەڕێـگایەکی چەوتیاند بردیو ویستیان داغستانیش بە هەمـان ڕێـگادا باژۆن • »

بیچەراخۆف ـ یشیان وەدەرنا • تاقمە پەرتو بلاوەکـەی لـە قەزویندا خنکان • کـە شەپۆلەکان لوولیان دا گوتیان «ئامین !» چیاکان گوتیان : «ئامین» « با دۆزەخ بۆ ئەوان کەسان بکرێتەوە کە دۆزەخیـان لەسەر زەوی دروست کرد • »

لـە ئەستەمبۆڵ چوومـە بازاڕ ، ئەو پیرە ـ ئاڤـارەی لەگەڵمدا بوو پەنجـەی بۆ پیرەمێردێك ڕاکێشا لـە ناو حەشامەتەکە دەڕۆیشت • وەکو جواڵە گەنمکێکی نیمچە بەتاڵ وا بوو •

« ئەوە ـ کازنبێ ـ یە ! »

« کام کازنبێ ؟ »

« ئەوەی کـە لەگەڵ لەشکری سولتاندا هاتە داغستان • »

« چی ؟! چما هەر ماوە ؟ »

« ئەوە دەیبینی ، ئەوەتا خۆیەتی ! »

پێکیان ناساندین .

کابرای پیرە کەترە گوتی : « داغستان ! ئا ئەو وولاتە دەناسم . »

گوتم : « داغستانیش تۆ دەناسێ !! »

« بەڵێ ، لەوێ بووم . »

بە تەوسەوە پرسیم : «جارێکی دی دێی ؟ »

گوتی : « نەء » و بە پەلەپەل کەوتە شوێن دەوارەکەیو ڕۆیشت .

ئایا ئەم بازرگانە چرووکە توانیویە ئەوە لەبیر بکات چۆن لە (کاسومکێنت) سێ جوتیاری ڕاست لەسەر زەوی خۆیانەوە کوشت ؟ ئایا دەتوانێ ئەو هەڵدێرە لە بیر بکات کە کچێك لە ترسی جەندرمەکانی خۆی لێ‌هەڵدێرا ؟ ئایا ئەم بازرگانە توانیویە ئەوە لە بیر بکات چۆن لەناو باخچەیەکدا منداڵێکی بچووکیان بۆ هێنا ، گەرازەکانی لە دەست فڕێداو ناوکەکەی لە چاوان کوتا ؟ بەڵام زەحمەت ئەو ڕۆژەی لە بیر کرد بێ کە بە خۆی ڕانەگەیشتو بە شمەکی سەرگۆشتی هەڵاتو ژنێك هەیهای بۆ لێدا :

« هێ ! تەپڵەکەت لە بیر چوو ! »

تاڵانکەرەکان لە داغستان هەڵاتن . هەروەها ئینگلیزە خۆتێهەڵقوتێنەکانیش . کازنبیش ، سەعید بەگی نەوەی شامیلیش .

لە ئەستەمبۆڵ پرسیم : « ئێستا سەعید بەگ لە کوێیە ؟ »

« چۆتە سعودیەی عارەبی . »

« بۆچی ؟ »

« بە بازرگانی . نەختێ زەوی لەوێ چنگ کەوتوە . »

بازرگانینە ! پێتان نەکرا بازرگانیتان لە داغستان بکەن . شوڕش گوتی : « بازاڕ داخراوە . » هەموو پیسیەکی بە گەسکێکی خوێناوی تووڕ دایە دەرەوەی وولاتی شاخاوی . «ئیستاش لەشی لەڕو لاوازی پاسەوانو دڵسۆزانی داغستان لە وولاتی بێگانان دەسووڕێنەوە .

بەر لە چەند ساڵێ ، کۆنگرەیەکی نووسەرانی ئاسیاو ئەفریقیا لە بیرۆت بەسترا . منیش چووبووم . داوایان لێ‌دەکردم نەك تەنیا بۆ گۆنگرە بەڵکو بۆ گوێگرانی دیکەش وتار بدەم . لەو کۆبوونەوەیەدا من باسی داغستانی خۆمم بۆ کردن ، باسی گەلێ ڕەوشتەکانی ، شیعری گەلێ شاعیری داغستانیو هی خۆیشم خوێندەوە .

پاشان ، ئافرەتێکی جوانو جاحێل لەسەر قاڵدرمان ڕایگرتم :

« جەنابی ڕەسوول ، دەتوانی چەند دەقیقەیەك بۆ من تەرخان بکەی ؟ »

پێکەوە بە ناو شەقامەکانی بیروتدا گەڕاین . هاوڕێ نوێکەم داوای لێ‌کردم : « باسی داغستانم بۆ بکە . تکات لێ‌دەکەم ، هەموو شتێکم بۆ باس کە . »

« ئەوە سەعاتێکی تەواوە باسی داغستان دەکەم . »

« هێشتا ! هێشتا ! »

« چیت لە هەموو شتێ پێ خۆشترە ؟ »

« هەموو شتێك ، هەر شتێك کە پەیوەندی بە داغستانەوە هەبێ . »

دەستم بە قسان کرد . بە بێ ئامانج دەسووڕاینەوە . لێ نەدەگەڕا کڕ بمەوە هەر دەیگوت : « هێشتا ! هێشتا ! »

منیش هەر قسەم بۆ کرد .

« شیعری خۆت بە ئاڤاری بخوێنەوە . »

« ئاخر ، تۆ تێی ناگەی ! »

« گرنگ نیە . »

جا شیعرم بۆ خوێندەوە . چ دەکەی ، کە ئافرەتێکی جوان‌و جاحێل داوا بکات ؟ بێجگە لەوەش تاسەو پەرۆشیەکی پڕ بە دڵم لە دەنگیەوە دەبیست بۆیە ئەستەم بوو قسەی بشکێنم .

ئەرێ گۆرانیەکی ئاڤاری نالێی ؟ »

« ئاە ـ نەخێر . گۆرانی نازانم . »

بیرم کردەوە دەمێکی‌تر داوام لێ‌دەکا هەڵیش‌پەڕم .

« حەز دەکەی من گۆرانیەکت بۆ بڵێم . »

« زۆرم پێ خۆشە . »

لەو کاتەدا گەیشتینە سەر دەریا کە لەبەر تریفەی مانگدا کەسك دەچوەوە . جا ، ئەو حەلە لە بێروتی دووردا ، ئەو ئافرەتە نازدارە گۆرانی (دەلالێ)ی داغستانیمانی بە زمانێك گوت نەمزانی چ زمانە . بەڵام کە دەستی بە گۆرانی دووەم کرد زانیم بە کومیکی گۆرانی دەڵێ .

بە سەرسامیەوە پرسیم :ـ « تۆ چۆن فێری زمانی کومیکی بووی ؟ »

« بە داخەوە نایزانم ! »

« ئەدی گۆرانیەکە . »

« باپیرم فێری کردم . »

« بۆ باپیرت لە داغستان ژیاوە ؟ »

« بە ڕێکەوت ! »

« لە مێژە ؟ »

« نوخبەك تارکۆڤسکی باپیرم بوو . دەیناسی ؟ »

« کۆلۆنێلەکە ؟ ئێستا لە کوێیە ؟ »

« لە تاران دەژیا . ئەمساڵ عەمرێ خوای کرد . لە سەرەمەرگدا هەر داوای لێ‌دەکردم ئەو گۆرانیەی بۆ بڵێم . »

« گۆرانیەکە لەبارەی چیە ؟

« باڵندەی کۆچەر . هەڵبەرکێیەکی داغستانیشی فێر کردم . سەیر کە ! »

وەك مانگی نوێ بە ناسکی دەدرەوشایەوە . بە نەرمی باسکی هەڵدەهاویشت . وەك مراوی سەر گۆماو لە ئەڵقەیەکی خڕ دا سووڕی دەدا .

داوام لێ‌کرد جارێکی‌تر گۆرانی باڵندەی کۆچەرم بۆ بڵێتەوە . ووشەکانی بۆ لێك دامەوە . کە چوومە ئوتێلەکەم لە دەفتەری بیرەوەریدا نووسیمەوە ، بەڵام بە ئاڤاری .

بەڵێ ، بەهار هاتۆتەوە داغستان . بەڵام زۆرم پێ سەیرە ، ئەو گورانیەی باڵندەی کۆچەر بە لای میر نوخبەك تارکۆڤسکی مانای چی بوە ؟ ئەو کۆلۆنێلە ، کە لە ووڵاتی شۆڕشگێڕانەی خۆی‌و لەبەر تۆڵەی داغستان هەڵاتبووو لە ژێر دەسەڵاتی شادا دەژیا ، بۆچی شاخە جوانەکانی بەرهەتاوی هاتبوەوە بیر ؟

ئاخۆ ، هەستی بە چ تاسەو غەریبیەك کرد بێ ؟ تارکۆڤسکی ، کە لە ئێران دەژیا ، یەکەم جار دەیگوت :

« ئەوەی لە منو داغستان قەوماوە هەلەیەکی چارەنووسە ؛ دەگەڕێمەوە بۆ ئەوەی ئەو هەلەیە ڕاست بکەمەوە . »

هەموو ڕۆژێ لەگەڵ کۆچ‌کردوەکانی‌تر دەچوە کەناری قەزوین بۆ ئەوەی گوێی لە دوا دەنگ‌و باسی داغستان بێ . بەڵام هەمیشە ئاڵای سووری بەسەر کەشتیانەوە دەدی . پایزان کە ژنەکەی سەیری باڵندانی دەکرد لە باکوورەوە دەهاتنە خوارێ ، غەریبی هەڵدەستاو گۆرانی دەچڕی . ئەویش ئەو گۆرانییەی باڵندەی کۆچەری دەچڕی . لە سەرەتاوە میر تارکۆڤسکی‌بە تەواوی ڕکی لەم گۆرانییە دەبووەوە .

ساڵ هات‌و ڕۆیشت . منداڵی فەراڕی بوون‌و کۆلۆنیلیش کەوتە ساڵانەوە . تێ‌گەیشت هەتایە داغستانی لە دەست چوە . تێ‌گەیشت داغستان چارەنووسێکی نوێی هەیە . ووڵات خۆی ڕێگای ڕاست‌و دروستی خۆی هەڵبژاردوە . ئەو حەلە میری بە ساڵا چوو خۆیشی دەستی پێ‌کرد گۆرانی باڵندەی کۆچەری چڕی .

باوکم دەیگوت : «داغستان هەرگیز لەگەڵ ئەو کەسانەدا ناڕوا کە لەگەڵ داغستان نەڕۆیشتن . »

ئەبوتالیب بۆی زیاد دەکرد : « ئەوەی سواری ئەسپێکی بێگانە بێ زوو دەگلێ . خەنجەری ئێمە هەرگیز لە جۆرە جلێکی‌تر نایە . »

سلێمان ستالسکی نووسیویە : « من وەکو چەقۆیەك وا بووم کە لە زەویدا نێژرا بێ ، هێزی سۆڤێت دەری هێنام ، قوڕەکەی پاکژ کردەوەو منیش درەوشامەوە . »

باوکیشم گوتوویە : «ئەگەرچی ئێمە هەمیشە جیایی بووین ، ئێستا وا بە سەر تەپکە شاخان کەوتین . »

ئەبوتالیب بۆی زیاد دەکرد : «داغستان ، لە زیندانێ وەرە دەرێ . »

دایکم کە لانکی ڕادەژەند ، گۆرانی دەگوت :

بخەوە : ئاشتی هەموو چیاکانی ئەم ناوەی گرتۆتەوە
تەقەش لەناو شاخی هەزار بە هەزاردا ناتەقێتەوە .

ئەبوتالیب گوتوویە : «شوبات لە هەموو مانگان کورت‌ترە ، بەڵام لە هەموویان گرنگترە . لە شوباتێ بوو قڕاڵ تەختی وەرگەڕا . لە شوبات سوپای سوور دامەزرا . هەر لە شوباتیش دا بوو لینین بەخێر هاتنی وەفدێکی ئەم شاخانەی کرد .

لەو کاتەدا لە گوندی (روگودجاب)ی دوور ، ئافرەت گۆرانیەکیان لە بارەی لینین دانا :

یەکەم کەس تۆ بووی لە ووڵاتی خۆماندا ئازادت کردین .
چەکی سەرکەوتنت خستە ناو دەستی بەهێزمانەوە .
چۆن کە قاز گوێیان لە قیرەی هەڵۆ دەبێ هەڵدێن‌و دەڕۆن .
بەم جۆرە ، شەو لەبەر دەم خۆری لینینی مەزندا ڕێی بۆ ڕۆژ چۆل کرد

گەلێکی بچووك‌و چارەنووسێکی گەورە . باڵندە لە داغستاندا دەخوێنن . ئەو ووشانەی لە دەمی نەوەکانی شۆڕش دێنە دەرەوە ، دەنگ دەدەنەوەو دەزرنگێنەوە . منداڵ باسیان دەکەن ناویان لەسەر کێلە قەبران هەڵدەکەنرێ ، بەڵام هەندێ پاڵەوان لە گۆڕی بزردا ڕاکشاون .

پێم خۆشە بە شەوی کپ‌و هێمن لە ناو شەقامەکانی پێتەختی داغستان بسووڕێمەوە . کە ناوی شەقامەکان دەخوێنمەوە ، وا هەست دەکەم کە لیژنەی شۆڕش دوبارە کۆبۆتەوە . مەحەچ دەخەدایێڤ !!

گوێم لە دەنگییەتی : « ئێمە جەنگاوەری شۆڕشین • زمانمان ، ناومان ، ڕەوشتمان جودایە ؛ بەڵام هەموومان لە شتێکدا هاوبەشین : هەموومان دڵسۆزی شۆڕش‌و داغستانین • هیچ کەسێکمان لە پێناوی شۆڕش‌و داغستان سووی لە خوێن‌و ژیانی خۆی نابێتەوە • »

مەحەچ بە دەستی چەند ڕێگرێکی پەلی تارکۆفسکی کوژرا • ئوللوبی بویناکسکی • گوێم لە دەنگییەتی : «دوژمنەکانمان ئەمن دەکوژن • هاوڕێکانم دەکوژن ، بەڵام هیچ دوژمنێك ئەو پەنجەمان خاو ناکاتەوە کە مشتێکیان پێك هێناوە • ئەو مشتە قوڕس‌و بەهێزە چونکە شاخی داغستان‌و باوەڕی شۆڕش قوچاندویانەتەوە • ئەم مشتەیە قوڕگی داگیرکەران دەگرێ • بیزانە ! »

ئوللوبی لاوی کۆمۆنیستی داغستانی (بیست‌و هەشت ساڵان بوو) بە دەستی پیاوەکانی (دەنیکین) کوژرا • لە بیاباندا کوژرا • ئێستا گوڵە خاشخاشی سوور لەو شوێنەدا شین بوە •

دەنگی «ئوسکار لێشچنسکی» ، (قازی ـ محەمەد ئاگاسیف) ، (هارون سەیدۆف) ، (عەلی بەگ بەگەتیریێف) ، (سەفەر دودارۆف)، (سولتان ـ سەید کازبەکۆف) ، (باتیر موزاییف‌و کوڕی) ، (عومەر چۆخسکی) ••• دەبیسم • زۆر کوژران ••• بەڵام هەر ناوێك زمانەیەکی هاڵاوی ئاگرە ، ئەستێرەیەکە ، گۆرانییەکە • هەموویان پاڵەوانی وان هەتا هەتایە هەر لاون • ئەوانە (چەپاییف)و (شچۆرس)و (شاومیان)ەکانی داغستانی ئێمەن • لە (ئاختی) ، لە دۆڵی (ئایا ـ کاك) لە دەم ڕوباری (کاسومکێنت) ، لەسەر دیوارەکانی قەڵای (خونزاخ) ، لە (خەساڤیورت)ی شەوتی ، لە (دەربەندی دێرین)دا فەوتان • لە گەلی (ئەراکان) دا بەرد نیە بە خوێنی سەربازانی داغستان سوور نەبو

بێ • لە زنجیرەی (مۆچۆخ)دا بۆسەیان لە پەلی (بەگەتیریێف) داناوە • خوێن لە (تەمەر خان شورا)و پۆرت پترۆڤسك‌و هەر چوار قۆیسو ، کە ئێستا لە یادی شەهیدان گوڵی تێداوێن ، جۆگەلەی بەست • سەد هەزار داغستانی فەوتان ، هەموو کۆمۆنیست‌و پارتیزان بوون • بەڵام گەلەکانی دی بە داغستانیان زانی • ملیۆنەها دۆست دەستیان بۆ داغستانی سوور درێژ کرد • داغستانییەکان کە هەستیان بە گەرمانی ئەو دەستانەی دۆستان کرد گوتیان : « ئێمە ئێستا زۆرین » !

شەڕ خەلکی لێ ناکەوێتەوە • بەڵام داغستانێکی نوێ لە ناو ئاگری جەنگی شوڕشگێڕانەدا هاتە دونیاوە •

لە ١٣/ی تشرینی دووەمی ١٩٢٠ دا یەکەم گۆنکرەی تایبەتی گەلانی داغستان بەسترا ••• ستالین بە ناوی حکومەتی ڕوسیای فیدرالی کۆنفراسەکەی کردەوە • ئۆتۆنۆمی بۆ وولاتە شاخاوییەکەی داغستانیان ڕاکەیاند • ناوێکی نوێ ، ڕێگایەکی نوێ ، چارەنووسێکی نوێ • لە ڕۆژمێرە داغستانییەکان ئەو ڕۆژە بە خەتێکی سوور نیشان کرا •

پاش ماوەیەك لینین لە ژووری خۆی ، لە کرملین پێشوازی وەفدێکی داغستانی کرد ، پاش گفتوگۆیەکی زۆرو لەسەر داخوازی چیاییەکان خۆیان لینین وێنەی خۆی بە دیاری بۆ ناردن لێی نووسرا بوو : « بۆ داغستانی سوور • »

ئاسنگەری (کوباچی)و تەنەکەچی (ئونتسول) چوارچێوەیەکی ئەوتۆیان بۆ دارشت کەس شتی وای نەدی بوو • لە هەمان ساڵدا کەشتییەکی نوێ لە بەندەری مەحەچ قەڵادا هاتە دەرێ ـ ناوی داغستانی سوور بوو • داغستان خۆیشی وەکو کەشتییەکی گەورە وا بوو کەوتبوە کەشتێکی نوێی گەورەوەو بەرەو پێش دەچوو •

(ئەستێرەی بەیان) • ئەمە ناوی یەکەم گۆڤاری داغستانی بوو • بەیانی لە داغستان هەڵاتبوو • پەنجەرەیەك بەرەو دونیای هەراودا کرابووەوە •

لە ڕۆژە سەختەکانی شەڕی نیشتمانیدا کە تاقمەکەی گۆتسنسکی بە شاخان وەر ببوو باوکم نامەیەکی هاوڕێیەکی بە ساڵاچووی پێ گەیشت کە هاوڕێی خوێندنی (مدرسە)ی بوو •

باسی نەجمەددین گۆتسنسکیو سەربازەکانی کرد بوو • لە کۆتاییدا گوتبووی :

« نەجمەددین لێت ڕازی نیە • وا بزانم زۆری پێخۆشە ئەگەر بێتو تۆ شیعر بۆ ئەم چیایە هەژارانە بنووسیو ڕاستەقینەی ئیمامیان تێبگەیەنی • من وەئەستۆم گرتوە کە خۆم بگەیەنمە تۆو هەرێم داوە کە تۆ ئەمە دەکەی • تکایە داوای منو ئارەزووی ئیمام بەجێ بێنە • نەجمەددین چاوەڕێی نامەت دەکات • »

باوکم وەڵامی دایەوە : «ئەگەر تۆ کاری وات گرتۆتە ئەستۆ خۆت شیعرەکان بنووسە • ئەمن یەك بە باری خۆم نامەوێ ئاو بەر بدەمەوە سەر ئاژگێڕێ ئەوەوە • والسلام و الکلام • »

لەو کاتەدا محەمەد ـ میرزا خزرۆف/ی بولشەفی ، ناردیە دوو باوکم بۆ ئەوەی بچێتە تەمەر ـ خان ـ شووراو داوای لێ کرد لە ڕۆژنامەی (کراسنێی گۆری ـ شاخە سوورەکان) ێش بکات • ئەم ڕۆژنامەیە بوو کە شیعری (بانگێك بۆ هەژارەکانی شاخ)ی باوکمی بڵاو کردەوە •

باوکم لە بارەی داغستانی نوێی نووسی • بۆ (کراسنێی گۆری)ی

نووسی • ڕۆژگار هاتو چوو ، محەمەد ـ میرزا خزروف کچێکی بوو • ڕوویان لە باوکم نا ناوێکی بۆ پێشنیار بکات • ئەویش بڵندی کردو گوتی : «زوهرە!» زوهرە مانای ئەستێرەیە •

ئەستێرەی نوێ لە دایك بوون • منداڵ گەورە بوونو بە ناوی پاڵەوانە مردوەکان کران • داغستان وەکو لانکێکی گەورە وا بوو • شەپۆلی قەزوین لایلایەی بۆ دەگوت • ووڵاتێکی گەورە وەکو هەتیو خۆی دەسەر داغستان داهێنا بوو •

لەو کاتەدا دایکم گۆرانی بە پەڕەسێلکەو گیای بن بەردو گوڵی پشکوتووی پایزان هەڵگوت • بە دەم ئەم لایلایانەوە سێ کوڕو کچێك لە ماڵی ئێمەدا پێ گەیین •

دیسان سەد هەزار کوڕو کچ لە داغستان پێ گەیشتن ـ جوتیار ، شوانکارە ، باخچەوان ، ماسیگر ، بەردتاش ، مۆرهەلکەن ، ئەندازیاری کشتو کاڵی ، دەختۆر ، مامۆستا ، ئەندازیار ، شاعیر ، هونەرمەند • کەشتی کەوتنە دەریاوەو فڕوکە کەوتنە ئاسمانەوەو چرای وا ڕوناکیان بڵاو کردەوە کە شتی وا پێشتر نەدیترا بوو •

سلێمان ستالسکی گوتی : « ئێستا بوومەتە خاوەنی سامانێکی گەورە • »

باوکم گوتی : « ئێستا تەنیا لێپرسراوی دێ نیم ، بەڵکو هی هەموو ووڵاتم • »

ئەبوتالیب هاواری کرد : «بفڕە ، گۆرانییەکەم ، بەرەو کرملین بفڕە • »

نەوەی نوێ سەرو سیمای نوێیان بە گەلەکەمان بەخشی •

ووڵاتی گەورەی سۆڤیەت وەکو درەختێکی گەورە وایە • داغستان چڵێکیەتی •

نازییەکان بۆیە پەلاماریان داین تا ئەو درەختە ڕیشەکێش بکەنو قەدو چڵەکانی بسووتێنن •

ئەو ڕۆژە ژیان ڕێچکەی ئاسایی خۆی گرتبوو ، لە خونزاخ بازاڕی یەك شەم هەبوو • لە قەڵادا پیشەنگای کشتو کاڵی ناوچەیی هەبوو • تیپێك لە گەنجان چوو بوون بە قەد (چیای زینێ) هەڵگەڕێن • شانۆی ئاڤاری خۆی بۆ یەکەم شەوی شانۆگەری (قوتووی گیروگرفت)ی باوکم ئامادە دەکرد •

بەڵام بۆ بەیانی قوتوویەکی گیروگرفتی وا کرایەوە کە ئەوانەی دی هەموو لە بیر کران • شەڕ دەستی پێ کرد •

ڕەوە گەنجو پیاو لە هەموو گوندە شاخاوییەکانەوە ڕەوانە کران ، کە تا دوێنێ ڕەزەوان بوونو ئەمڕۆ پاسەوانو بەرگریکەری ووڵاتەکەیانن لە هەموو گوندەکانی داغستان ، پیرەژنو کچە عازەبو منداڵ چووبوونە سەر بانانو سەیری زەلامانیان دەکرد کە خەریك بوون دەڕۆیشتن • دەچوون ماوەیەکی زۆریان پێ دەچوو ، هەندێك بە یەکجاری دەڕۆیشتن • لە هەموو شوێنێکدا هەمان قسە بوو دەکرا :

« خوا حافیز ، دایە ! »

« بە خێر بمێنن بابە ! »

« ئەو ماڵە هەر ئاوا بێ داغستان ! »

« بەختتان لە بار بێ منداڵینە ! بەسەر کەوتوویی بێنەوە ! »

شەمەندەفەر لە دوای شەمەندەفەر مەحەچقەڵایان بە جێ هێشت ،

وەك هێلێك وا بوون لە نێوان دەریاو شاخەکاندا •

گەنجو هێزو جوانی داغستانیان پێ بوو • سەراپای ووڵات پێویستی بەم هێزە بوو •

پیاو لە هەموو شوێنێکدا دەبیست :ـ

« دوڵبەر ، حوا حافیز ! »

« حورمێ ، خوا بتپارێزێ ! »

« بە جێم مێلە ، دەمەوێ لەگەڵتا بێم ! »

« بە سەرکەوتوویی دێینەوە ! »

شەمەندەفەرەکان ڕۆیشتن • سەریان لە دوو یەك نا بوو •

(کۆلیجی ڕاهێنانی مامۆستایان)ی خۆم دەبینم • بەتالیۆنی سوارەی داغستانی بە تەك گۆڕستانی ئەو کەسانەدا تێپەڕی کە لە پێناوی شۆڕشدا شەهید کران • (کەراکەرایێف)ی پارتیزانی سوور سەرکردەیان بوو • ڕوویەکی ترشو تاڵی هەبوو • بەتالیۆنەکەی خۆی لە شیری خوا دا •

ئینجا چیایەکی نەوەد ساڵی قسەی بۆ بەتالیۆنەکە کرد :

« داخم ناچێ کە ئەمڕۆ لە تەمەنی سی ساڵیدا نیم • بەڵام بە سێ کوڕم لەگەڵتاندام • »

ئینجا تیپی جەنگاوەری داغستان ، بەتالیۆنی تانکی شامیل ، شەمەندەفەری شەڕکەری کۆمسۆمۆلی داغستان هاتن • کوڕو باب شان بە شانی یەکدی دەجەنگان •

جارێکی دی ناوبانگی جەنگاوەران لەسەر شاخان درەوشایەوە • ئافرەت ، خەناو کەو گوارەومەنتكو کەمەرەو ئەنگوستیلەیان بەخشی ـ کە دیاری دەزگیرانو مێردو باوکان بوو ـ زێڕو زیوو مرواریان بە

وولاته‌كه‌یان به‌خشی بۆ ئه‌وه‌ی سه‌ركه‌وتن به ده‌ست بێنن •

به‌ڵێ داغستانییه‌كان چوونه سه‌نگه‌ر• بۆ ئه‌وه‌ی شان به شانی سه‌راپای وولات بجه‌نگن • له هه‌موو قوژبنێكدا ده‌كه‌وتنه به‌رچاو ـ ده‌ریاوان ، پیاده ، تانكچی ، نیشانه‌شكێن ، فڕۆكه‌وان ، تفه‌نگچی ، كۆماندۆ ، پارتیزان • له هه‌موو سه‌نگه‌ره‌كانیشه‌وه نامه‌ی ناخۆش بۆ داغستانی بچكۆله ده‌هات •

گوندی (تسادا)مان حه‌فتا ماڵه • نزیكه‌ی حه‌فتا لاوی چوونه سه‌نگه‌ر • له كاتی شه‌ڕدا دایكم ده‌یگوت : «زۆر جار له خه‌وندا ده‌بینم هه‌موو منداڵه تسادایه‌كانمان له مێرگی خوارێ كۆبوونه‌ته‌وه • » هه‌ندێ جار سه‌ری هه‌ڵده‌بڕی‌و ته‌ماشای ئه‌ستێره‌یه‌كی ده‌كردو ده‌یگوت : « ئه‌و ئه‌ستێره‌یه له شوێنێكی نزیك لینینگراد به‌سه‌ر منداڵه‌كانماندا ده‌جریوێنێ • » كه باڵنده‌ی كۆچه‌ر له باكووره‌وه ده‌هاتن ده‌یگوت : « ئه‌رێ منداڵه تسادایه‌كانمانتان نه‌دیوه ؟ »

ژنه چیاییه‌كانمان ، به نامه خوێندنه‌وه‌و گوێدانه ڕادیۆ زۆر ناوی سه‌یرو گران فێربوون : كێرچ ، برێست ، كۆرسون ـ شێڤچینكۆڤسكی ، پلۆیستی ، كۆنستانتا ، فرانكفۆرت/ی سه‌رمێن ، براندنبرگ • دوو ناو هه‌بوو هه‌میشه لێیان تێكه‌ڵ ده‌بوو ـ بۆخارێست‌و بۆدابێست • باوه‌ڕیان نه‌ده‌كرد ئه‌مانه دوو شاری جودا بن •

به‌ڵێ ، منداڵه تسادایه‌كانمان چوونه زۆر وولاتی بێگانه •

له چل‌و سێدا من‌و باوكم چووینه شاری به‌لاشۆف • براگه‌وره‌كه‌م (محه‌مه‌د هه‌مزه‌تۆف) له‌وێ له نه‌خۆشخانه‌ی سه‌ربازی ئه‌مری خوای كرد بوو •

باوكم ئه‌مامێكی له‌سه‌ر گۆڕه‌كه چاند ، چنارێكی ڕووسی • گوتی : « گۆڕستانی تسادامان فراوان بوه • گونده‌كه‌مان گه‌وره بوه • »

گۆڕستانی تسادا

دراوسێینه ، ئێوه
له گۆڕستانی تسادا
له‌ناو كفنی سپی ڕاكشاون و تاریكی نووڵی داون •
من له دووره‌وه هاتومه‌ته‌وه ماڵێ •
ئه‌چی ئێوه ئه‌وه‌نده نزیكن‌و
نا ئه‌ڕێنه‌وه ماڵێ •
كه‌م برادەر له گوند ماوه •
گونده‌كه‌مان خزمی تێدا كه‌م بۆته‌وه •
توش كچی كاكه‌م •
ئه‌مڕو نه‌هاتیته پێشوازیم •
ئه‌ی نه‌شمیل‌و ڕوح‌سووك ، چیت لێ‌هاتوه ؟
ڕۆژگار وه‌ك ڕوبار به‌سه‌رتا تێ‌ده‌په‌ڕێ •
هاوڕێكانی دوێنێت خوێندنیان ته‌واو كرد ،
كه‌چی تو هه‌تا هه‌تایه هه‌ر له پۆلی پێنجه‌می •
پێم سه‌یرو ناشیرین بوو ،
له‌م ناوچه چۆڵه ،
له‌سه‌ر گۆڕه‌كه‌ی •
زوڕنای بیاسلان فیقه‌ی دێ
ده‌فی باوكی سه‌مه‌دی هاوڕێی لێی‌دا
گوێی له ڕۆژگاری پێشوو بوو •
هه‌ستم كرد ، وه‌كو شادی
زه‌ماوه‌ندی دراوسێ‌كه‌یان
شاد بوون •
نه‌خێر خه‌ڵكی ئێره حه‌زیان له هه‌را نیه ••
ئه‌وه‌ی بانگیشی بكه‌ی وه‌ڵامت ناداته‌وه •
گۆڕستانی تسادا ، نیشتمانی بێده‌نگان ،
دوا مه‌نزڵی ڕۆڵه‌كانی نیشتمان •

تۆ گەورە دەبیو بێسنوور دەکشێی •
ساڵ بە ساڵ پڕ کێلتر دەبی •
دەزانم ڕۆژێ دێو ،
منیش دەکەومە ناو سنووری تۆ •
لە نێو چەوانمان نووسراوە •
هەر چەندە ڕێمان جودا بێ
دوا قۆناغ لێرە پێك دەگەینەوە ،
بەڵام زۆر تسادایی هەن •
لێرە نایانبینم •
ئەگەرچی لە مێژیشە مردوون •
زۆر سەربازی گەنجو جەنگاوەری کاڵ
لە ماڵەوە نەمردوون •
ئیسحاق بیاسلانۆف ، لە کوێ نێژراوی ؟
حاجی ماگوی ، برام ، ئەدی تۆ لە کوێی ؟
برا ئازیزە کوژراوەکانم ، ئێوە لە کوێن ؟
دەزانم چیتر یەکدی نابینینەوە •
بەڵام ســـەد ئاخ •
گۆڕتان لە گۆڕستانی تسادا نیە !
گوللە لە شەڕکەی دوورا دڵی سمیون •
لە شەڕگەی دوور دەستتان تێك گرتوە •
گۆڕستانی تسادا ،
تۆ چۆن گۆڕی ڕۆڵەکانت وا دوورفڕێ داوە •
ئێستاش لە وولاتی گەرمو سارد
کە ڕۆژ دەجۆشێو زریان دەیبەستێ •
ژنە ئاڤار گوڵ ناهێننە سەر گۆڕتانو
لە سەر گوڵکۆی دانانێن •

لـــە کـاتی شـەڕدا نەخشەیەکی گەورە بـــە دیواری سۆڤێتی گوندەکەمانەوە هەڵواسرا بوو • ئەو جۆرە نەخشەیە لـە سەرانسەری وولاتدا هەبوون • ئالآی بچکۆلەی سووریان لەسەر چەقابوو کـە جێ سەنـگەرەکانیان پێشان دەدا •

نەخشەی ئێمەش ئالآی بـە سـەرەوە بوو • بەڵام مانایەکی تریان دەگەیاند • ئەو جێگایانەیان پێشان دەدا کـە زەلامەکانمان لێ شەهیـد ببوون • ئەو ئالآیانە زۆر بوون • بە قـەد ئەو نووکـە دەرزیبە تیژانە بوون کـە دڵی دایکانیان سمی بوو •

بەڵێ ، گۆڕستانی تسادا گچکە نەبوو • دایکە پەرۆشەکان دەچوونە لای فاڵچییان ، ئەوانیش دڵیان دەدانەوە : «ڕێیەك هەیە • ئاگرێك هەیە • سەرکەوتنێك هەیە • کوڕت دێتەوە • ئاشتی دوبارە دەگەڕێتەوە • »

ئەو فاڵچییانە حیلەباز بوون • بەڵام لە بارەی سەرکەوتنەوە بـــە هەڵـەدا نەچووبوون • لـە سـەر دیوارەکـانی (ڕێچستاگ) نووسینێك لـەناو گەلێ نووسینی تردا هەیە • بە نووکە قەمە هەڵکەندراوە :

« ئێمە خەڵکی داغستانین ! »

دوبارە ، پیرەمێردو ژنو منـداڵ بە سـەر بانان کەوتنو لـە دوور ڕامـان • ئەمجارە هەڵۆکانیان بە ڕێ نەدەکرد ، بەڵـکو چاوەڕێ بوون بگەڕێنەوە • چ دیار نەبوو زەلام لـە کلکە شاخـان شریتـە ببەستن • هـەموو پێـکەوە چوون بەڵام یەك یەك هاتنـــەوە • هـــەندێ ئافرەت دەسرۆکی ڕەنـگینیان بەست ، بەڵام هەندێـکی تر هی ڕەش • ئەوانەی گەڕابوونەوە دایکەکان لێیان دەپرسین :ـ

« کوا عومەری من ؟ »

« ئەرێ عەلی منت نەدیوە ؟ »

« محەمەدی من بەم زوانە دێتەوە ؟ »

دایکیشم دەسرۆکێـکی ڕەشی بەستا بوو • محەمـەدو ئەخیلچی ـ جوتە کوڕی ئەوو جوتە برای من ـ تازە نایەنەوە • ئەوانەی دایـکم

خەونی پێوە دیبوون لە مێرگی خوارێ یاری دەکەن ، زۆر بەیان نەهاتنەوە • زۆربەی ئەوانەش نەگەڕانەوە کە فاڵچییەکان پێشبینی گەڕانەوەیان کرد بوون •

نزیکەی سەد زەلام نەهاتنەوە گوندەکەمان ، سەد هەزار نەهاتنەوە داغستان •

تەماشای ئالایەکانی سەر نەخشە دەکەم • ناوی شوێنان دەخوێنمەوە ، ناوی پیاوەکانی گوندی خۆمانم دێتەوە بیر •

محەمەد حاجییف لە دەریای بارنیتسدا خنکا • محەمەد زاهید عەبدولمەنافۆڤی تانکچی ، لە سمفرۆپۆل کوژرا • خان پاشانورادیلۆڤی دۆشکەچی لە ستالینگراد شەهید بوو ـ چەچان بوو بەڵام ڕۆڵەی داغستان بوو • کەمالۆڤی نەبەرد سەرکردایەتی چەتە شەڕکەرەکانی کرد لە ئیتالیاو لەوێ مرد •

هەر گوندێکی چیایی پەیکەرێکی قووچەکانی لێیە • ناو ، ناوی تێدایە • چیایی لە ئەسپەکەی دادەبەزێو بە سەر کۆتی لە دیاری ڕادەوەستێ •

کانی شاخان ناوی شەهیدانیان لێیە • پیرەمێرد لەسەر ئەو کانیانە دادەنیشن چونکە لە زمانی ئاو دەگەن • لە هەموو ماڵێکیشدا ، لە جێگای پیرۆزو متەفەڕك وێنەی ئەوان کەسان هەڵواسراوە کە هەتا هەتایە هەر جوانو جەحێلن •

هەر کاتێ کە لە گەشتێکی دوورو درێژ دەگەڕێمەوە ، هەندێ دایك بە دزە ئومێدەوە لێم دەپرسن :

« قەت لەوێ تووشی کوڕی من نەبووی ؟ »

بە هیواو کوڵو کەسەرەوە سەیری قورینگان دەکەن کە بە ڕەوە دەفڕن • منیش ناتوانم چاو لەو قورینگانە هەڵگۆزم کە بەسەر سەرمدا تێدەپەڕن •

قورینک

هەندێ جار وا دەزانم سوارەی دلێر ،
کە لە شەڕی خوێناویدا مردوون ،
نەخراونەتە گۆڕ ،
بەڵکو هەڵفڕیونو بوونەتە قورینگی پەڕسپی •

لەو کاتەوە تا ئەمڕۆ
بەسەر سەرمانەوە دەفڕنو دەقیڕێنن •
ئەدی بۆیە نیە بە کپو بێدەنگی
نێیان نز دەبینەوە •

لە وولاتی هەرە دووری بێگانانداا
قورینک لە نێو زەردەپەڕدا دەبینم
وەك ئەسپ سواری چالاك
بە کۆمەڵ تیژ دەفڕنو تێدەپەڕن •

کاتێ کە دەفڕنو دوور دەکەونەوە
گوێم لێیانە ناوی یەکێك دەبەن •
ئەوە بۆیەیە کە دەنگی زمانی ئاڤاری
قیڕەی قورینگانی تێدایە •

بەناو ئاسمانی شەکەتدا پێشبڕکێیانە •
دۆستو خزمن !
بۆشاییەك لە ریزەکانیان دەبینم •
ڕەنگە بۆمنیان دانابێ ؟

ڕۆژێ دێ دەچمە ناو ڕەوە قورینگان •
لەگەڵ ئەواندا لە شەققەی باڵ دەدەمو دەڕۆم •
ئێوەش کە لێرە لەسەر زەوی دەمێننەوە •
گوێتان لە قیڕەی بڵندو بەهێزی من دەبێ •

قورینگەکان دەفڕن ، گیا دەڕوێ ، بێشکەکان ڕادەهەژێن • لە ماڵی مندا سێ کەس لە سەر پشتی لانك ڕاکشاون • سێ کچم بوە • ئەوانی دی چوار یا دە یا پازدە یان هەیە • سەد لانك لە تسادا ڕادەهەژێ • سەد هەزار لانك لە داغستان ڕادەهەژێ • ڕادەی منداڵ بوونی داغستان لە هەموو ڕوسیای فیدرالیدا زیاترە • ئێستا ، ئێمە ملیۆنو نیوێکین • تا خەڵك زۆر بێ زەماوەند زۆر دەبێ ، تا زەماوەندیش زۆر بێ خەڵك زۆر دەبێ •

چیاییەکان دەڵێن : سێ شت هەن نابێ وە درەنگ بخرێن : ناشتنی مردوو ، دانانو بەخێر هێنانی میوان ، بە شوودانی کچی سەرو عوزر شۆر •

داغستان قەت لەم سێ شتەدا سستی ناکات • دەهۆڵ دەکوترێ ، زوڕنا فیقەی دێ ، ئاهەنگو زەماوەند دەست پێدەکات • خاوەنی ئاهەنگەکە کە پێکی یەکەم هەڵدەدا دەڵێ : « بووك کوڕی ببێ ! »

سێ شتی تریش هەن دەبێ چیایی بە ویژدانی بیانکات :

شاخی ـ شەراب تا دوا تلّپ هەڵقوڕێنێ ، ناوی خۆی بپارێزێو هەرگیز لە ساتی تەنگانەدا وورەی نەڕووخێ •

چیاییەکانیش تەنگانەیان کەم نەدیوە • چارەنووس زۆر زەبری گرانی سرەواندۆتە زنجەکانی داغستان ، بەڵام توند خۆیان ڕاگرتوە •

ئێستا وەکو پێشان ، ئاشتی لە دونیادا بەماوە • تفەنگ دەتەقێ ، بۆمبا لێرەو لەوێ دەگرمێنێو دایك هەمیشە کۆرپەکانیان بە خۆوە دەقرسێنن •

کە هەوری ئەرو تاری بە ئاسماندا دەڕوا سەپان بە هەڵەداوان دەچێتە سەر زەوی بۆ ئەوەی قرشەی درواوە دا بکات • کە ئاسمان بەسەر دونیاداتاریك دادێ ، گەلان بە لەزو بەز دەچن بۆ ئەوەی ئاشتی لە هەڕەشەی شەڕ بپارێزن •

ئێمە لە داغستاندا دەڵێین : « گای کێوی قۆچەکانی دەبڕێ ، سەگی دڕ زنجیر دەکرێ » ئەگەر ئەمە لە ئاستی دونیادا بکرایە ژیان زۆر ئاسان دەبوو ! ئەمڕۆ داغستانی بچکۆلە خەمی دونیای گەورەی لەبەرە •

کاتی خۆی کە چیاییەکان دەچوونە شەڕ ، منداڵیان نەدەبردن • بەڵام شامیل گوتی دەبێ بیانبەین • ڕەنگە قلینجك بێسوود بێ بەڵام مستی توند بێ قلینجك پێك نایە •

دەبا داغستان لە مستی قوچاوەی وولاتدا وەکو قلینجك وا بێ • دوژمن هەر چەندە هەوڵ بدەن ئەو مستەیان پێ خاو نابێتەوە • مست تەنیا بۆ دوژمنانە • بۆ شانی دۆستان دەستی والا هەیە • بەڵام ئەو دەستەش قلینجکی خۆی هەیە •

کە لە وولاتانی تر بم ، یەکەمجار ناسیاوی لەگەڵ شاعیراندا پەیدا دەکەم • گۆرانی زوو لە گۆرانی دەگات • بەڵام هەوڵیش دەدەم هاونیشتمانەکانم بدۆزمەوە • بێ گومان ، زۆر جۆرە کەس لە دەرەوە هەن • بەڵام کەیفم بە هیچ هەڵوێستێکی هاونیشتمانیان نایە هەر لەبەر ئەوەی لایان داوە • لە تورکیا ، سوریا ، ئەڵمانیای ڕۆژئاوا تووشیان هاتووم • جا لە کوێ تووشیان نەهاتووم ؟!

هەندێ داغستانی لە سەر دەمی شامیلیش داغستانیان بەجێهێشت • بە دوای بەختیاریەك داچوون کە لە ماڵێ جنگیان نەدەکەوت •

هەندێکیتر بۆیە ڕۆیشتن چونکە لە شۆڕش نەگەیشتن یا تیێ گەیشتن بەڵام ترسان • هەندێکی تریسیش شۆڕش خۆی وەدەری نان • جۆری چوارەمیش هەن ، لە هەمووان کەمترو بێ هوورەترن • ئەمانە لە شەڕی بەم دوایەدا خاینی نیشتمانەکەیان بوون • زۆر جۆرە داغستانیم دیوە • بگرە لە تورکیا چوومە سەردانی گوندێکی داغستانی • خەڵکی گوندەکە پێیان گوتم :

« ئێمە ، لێرە داغستانی بچکۆڵەی خۆمان هەیە • »

« نەخێر ، وا نیە • تەنیا یەك داغستان هەیە ، قەت نابێتە دوو • »

« ئەدی ئێمە کێین ؟ و خەڵکی کوێین ؟ »

« ڕاستە ، کێن‌و خەڵکی کوێن ؟ »

« خەڵکی (کەرەت) ، خەڵکی (باتلوخ) ، (خونزاخ) ، (ئاکوش) ، (کوموخ) ، (چۆخ)) (سۆگراتلی)ین • ئێمە خەڵکی گەلێ دێهاتی داغستانین • هەروەها ئەوانەش کە لە گۆڕستانی گوندەکەمان ڕاکشاون • ئێمەش داغستانێکی بچووکین • »

پەنجەم بۆ وێنەی « گوتسنسکی » ، (عەلیخانۆف) ، «ئوزون حاجی» درێژ کردو پرسیم : « کاتی خۆی هەو بوون • هەندێك هێشتا دەیانەوێ هەو بن • ڕەنگە ئەمەش داغستان بێ ؟ »

« ئەدی چییە ؟ ئەوانە لەگەلی خۆمانن ، بە هەمان زمان دەدوێن •»

« داغستان لە زمانیان نەگەیشت‌و ئەوانیش لە زمانی داغستان نەگەیشتن • »

« هەر کەسە بە شێوەی تایبەتی خۆی لە داغستان دەگات • هەر

کەسە داغستانی خۆی لە نێو دڵدایە • »

« بەڵام داغستان هەموویان بە کوڕی خۆی دانانێ • »

« کەوا بوو ، ئەدی کێ بە کوڕی خۆی دادەنێ ؟ »

« وەرنە ئەو شوێنەی لانکی منداڵەکانمی لێ ڕادەهەژێ • »

« لەوێ چیمان دەرهەق دەڵێن • »

« دەڵێن ئەو بەردانەن کە لە کاتی دروست کردنی داغستاندا لەگەڵ دیوار نەگونجان‌و فڕێ دران • ئەو گەڵایانەن بای خەزان ڕایماڵین • ئەو ژێیانەن کە لەگەڵ ژێیە سەرەکییەکانی پاندوردا ڕێك نەکەوتن • »

ئاوها لەگەڵ ئەو هاونیشتمانانە دوام کە لە وڵاتی بێگانەدا دەژین • دەوڵەمەندو هەژار ، باش‌و خراپ ، سەربەرزو سەرشۆڕ ، تەفرەخۆرو تەفرەدەریان تێدایە • سەمای (لێزجینکا)یان بۆ کردم ؛ بەڵام دەهۆڵەکە بیانی بوو • کە دەڵێن ئێمەی داغستانی ملیۆن‌و نیوێکین ئەوانە حسێب ناکەین •

کە سووریام بە جێ هێشت ، ژنە ئاڤارێك داوای لێ کردم سڵاوی بە دارقەیسییەك بگەیەنم لە گەرگەبیل ، دەستی لەسەر دابنێم •

منداڵە ئاڤاو لەسەر کەناری دەریای مەڕمەڕە ، کە باوکیان چوو بوە مەککە ، پێیان گوتم : « مەککەی ئێمە داغستانە • یەکێ بچێتە مەککە دەبێتە حاجی ، بەڵام ئێمە حاجیمان ئەو کەسەیە بچێتە داغستان ! »

جارێکیان حاجییەك کە چل ساڵ وڵاتی خۆی نەدی بوو ، لە مەحەچ قەڵا هاتە لام • لێم پرسی :

« باشه ، دەبینی داغستان گۆڕا بێ ؟ »

« ئەگەر بچم لەوێ بۆ خەڵکی باس بکەم باوەڕ ناکەن • بەڵام دەتوانم یەك شت بڵێم : داغستان دەژی ! »

بەڵێ ، دەژی ، داغستانەکەم ، کۆمارەکەم • گەلەکەم ـ زمانی ، ناوی ، ڕەوشتی ، هەمووی دەژین • ئەوەیە چارەنووسی داغستان • ئاهەنگی زەماوەند دەگەڕێ ، لانك ڕادەهەژێ ، مەی دەخورێتەوەو گۆرانی دەگوترێ •

زمان

ئەی دابەشکەری زمانان ، جارێکی تریش سوپاست دەکەم • سوپاست دەکەم کە شاخەکانمان ، گوندەکانمان ، دڵەکانمانت لە بیر نەکرد •

سوپاس بۆ ئێوەش هەمووتان کە بە زمانی زگماکی خۆتان گۆرانی دەبێژنو بیر دەکەنەوە •

★ ★ ★

ووشەی « میللەت »ی ئاڤاری دوو مانای هەیە : « نەتەوە » « بایەخ» یان « پەیوەندی » • باوکم دەیگوت : ئەوەی بایەخ بە نەتەوەی خۆی نەدات ناتوانێ بایەخ بە دونیا بدات • »

ئەبوتالیب دەیپرسی : « ئاخۆ دەبێ نەتەوە بایەخ بەو کەسانە بدا کە بایەخ بە نەتەوە نادەن ؟ »•

دایکم دەیگوت :

« مریشك ، قاز ، مشك ، نەتەوەیان نیە ، بەڵام خەڵك هەیانە .»

دەشێ یەك نەتەوە لە دوو کۆماردا هەبێ . وەکو « ئۆسێت »ی دراوسێکانمان . یان یەك کۆمار چل نەتەوەی تێدا هەبێ .

ڕێبوارێك لە بارەی داغستانەوە گوتوویە : « یەك شاخ زمانو گەلن . »

دوژمنەکانمان گوتوویانە : « عەزیایەکی هەزار سەرە . »

دۆستەکانمان گوتوویانە : « درەختێکی هەزار لکە . »

ڕێبوارەکان گوتوویانە : « هەموو دونیا بگەڕێی وولاتێکی وا بچووك نادۆزیتەوە ئەوەندە نەتەوە زۆرەی تێدا بێ . »

ئەبوتالیب بە گاڵتە دەیگوت : « ئێمە یارمەتیەکی زۆری پێشکەوتنی ڕۆشنبیریی جۆرجیمان داوە . »

«مەبەستت چیە ؟ ئەوان تەمەنی ڕۆشنبیریان هەزار ساڵە . شۆتا ڕۆستاڤێلی هەشت سەد ساڵ پێش ئێستا ژیاوە . ئێمە دوێنێ فێری خوێندەواری بووین ، چۆن توانیومانە یارمەتیان بدەین ؟ »

« بەم شێوەیە : ئێمە هەر گوندێکمان زمانێکی تایبەتی خۆی هەیە . جۆرجیە دراوسێکانمان بڕیاریان دا ئەو زمانانە فێر بنو بەراوردیان بکەن. ئەوانەی لە زمانەکانیان کۆڵیەوە ووتارو کتێبی زانستیان نووسیو بوون بە باحثو خاوەن ماستەرو دکتۆری زانست ئەگەر داغستان تەنیا یەك زمانی هەبایە ئەوەندە دکتۆرە پەیدا نەدەبوو . »

بەڵێ ، زۆر کتێب لە بارەی ڕێزمانو سینتاکسو فۆنەتیكو ووشەی

زمانەکانی داغستان نووسراوەو دەنووسرێ . زۆر ئیش ماوە بکرێ ، لێکۆلەرەوەینە ، وەرنە بەرێ ، بەشی خۆتانو منداڵەکانیشتان دەکات .

زاناکان مشتو مڕو گفتوگۆ لەسەر زمانەکانی داغستان دەکەن . هەندێ دەڵێن ژمارەی زمانەکانی ئەوەندەیە ، هەندێکی دی دەڵێن نە ئەوەندەیە .

هەندێ دەڵێن زمانەکان بەم جۆرە پەیدا بوون ، هەندێکیدی دەڵێن بەو جۆرە ـ بەڵگەو سەبارەتەکانیان زۆر دژو ناکۆکە .

بەڵام شتێ هەیە من باشی دەزانم : دەشێ ئەوانەی بە ترومبێل سەفەر دەکەن بە پێنج زمانی جودا بدوێن . خۆ ئەگەر پێنج ترومبێل لە چوار ڕیانێك بگەنە یەك ئەوا گوێت لە (٣٠) سی زمان دەبێ .

کە ڕێکخراوی ژێرزەمینی پارتی بە سەرۆکایەتی ئوللوبی بویناکسلی کەوتنە بەر تەقەی دوژمن ـ خۆیان شەش کەس بوون ـ پێش مردن بە پێنج زمان جوێنیان حەواڵەی دوژمن کرد :

ئوللوبی بویناکسلی	بە کومیکی
سعید عبدالعلیمۆف	بە ئاڤاری
عبدالوهاب حاجییف	بە دارجینی
مجید علی ئۆغلی	بە کومیکی
عبدالرحمن اسماعیلۆف	بە لیزجیانی
ئوسکار لێشچنسکی	بە ڕووسی

محەمەد سلێمانۆڤی نووسەری داغستانی پازدە چیرۆکی گاڵتەجاری لە بارەی پازدە محەمەدی پازدە نەتەوەی داغستانیەوە هەیە . ئەو کۆمەڵە چیرۆکەی ناو ناوە « پازدە محەمەد . »

دیمتری ترونۆڤی نووســـەری ڕووسی کـە لە داغسـتان دەژی ، ووتارێکی لە بارەی کولخۆزێکەوە نووسیوە کە ئەندامەکانی لە (٣٠) سی نەتەوەن •

دەفتەری بیرەوەری ئەفەندی کەپاییف باسێکی تێدایە لە بارەی سێ نووسەری داغستانی – سلێمان ستالسکی ، هەمزە تساداسا ، عەبدولـــلا محەمەدۆف کە هەموو پێکەوە بە یەك ترومبێل چوونە مۆسکۆ بۆ یەکەم کۆنگرەی نووسەرانی یەکێتی سۆڤیەت • سێ ڕۆژ بە ڕێوە بوون ، هەموو شاعیری میللی داغستان بوون بەڵام نەیاندەتوانی قسە لەگەڵ یەکـــدی بکەن • هەر کەسە زمانی خۆی هەبوو ناچار بـە ئیشارەتو لاسایـی قسەیان دەکرد •

ئەبوتالیب کە باسی تاقی کردنـەوەی پارتیزانـی خۆی دەکـرد ، دەیگێڕایەوە : « خەڵك لە دەوری یەك مەنجەڵە مزەورەدا بە بیست زمان دەدوان • یەك فەردە ئارد بە ناو بیست نەتەوەدا دەبەشرایەوە • »

جونگوتای ژێریو جونگوتای ژووریمان هەیە • بەینیان ســـێ کیلۆمەترە • جونگوتا ی ژێری بە کومیکی دەدوێن ، کەچی جونگوتای ژووری بە ئاڤاری داخڤن •

دارجین دەڵێن خەڵکی « مەگەب » دارجینن ؟ کەچی ئاڤار دەڵێن نەء ئاڤارن • باشە خەڵکی مەگەب خۆیان چ دەڵێن ؟

« ئێمە نە دارجینینو نە ئاڤار • ئێمە مەگەبین • زمانی مەگەبـــی خۆمان هەیە • » لە مەگەب حەفت کیلۆمەتر هێوە برۆ بۆ چۆخ ، زمانی مەگەبی دادت نادا ، ئەوانیش زمانی تایبەتی خۆیان هەیە •

دەڵێن بۆیە ئەو ماوە دوورو درێژە نهێنی ئاسنگرانی کوباچـــی

نەزانراوە چونکە کەس نەیتوانیوە لە زمانیان بگات • تۆ ئەگەر بشتەوێ نهێنیەك بدۆزیتەوە چت پێ ناکرێ چونکە هیچ ڕێگایەکت نیە •

هەروەها دەڵێن جارێکیان خانی خونزاخ خەفیەکانی خۆی نـاردە گیداتلی بۆ ئەوەی لە گۆدەکانو لە بازاڕ گوێ ڕابگرنو بزانن نیازیان چیە ؟

خەفیەکان بە پەلەپەل گەڕانەوە •

« چیان لێ تێ گەیشتن ؟ »

« هیـــچ • »

« چـۆن دەبێ ؟ »

« هەر کەسە بە زمانـی تایبەتـی خـۆی دەدوێ ، لـە هیچێکیان نەگەیشتین • »

چاییەك چوە بازاڕی ئاندی کەپەنکێك بکڕێ • تەماشای کەپەنکێکی کردو لە قیاتی پرسیو مامڵەتی کرد ، بۆیان داشکاند • پاشان کابـرای ئاندی بای داوە سەر زمانی تایبەتی خۆی • چاییەکە ناڕەزایی پێشان دا :

« مادام من کڕیارم دەبێ بە زمانێکی وا بدوێی کە تێی بگەم • »

« کە بە نرخەکەمان ڕازی بووی وا دەکەین • »

بەڵێ ، ڕاستە • ئاندی قەت لە مامڵەت تێ نەگەوتوون •

چاییەك ئەشقی کچێکی جوان بوو • ویستی سێ ووشەی بـــۆ بنووسێ :

« تۆ – م – خۆش دەوێ » بەڵام بە نامە نەء • بەڵکو ویستی لە جێگەیەکی وا بنووسێ کە هاتوچۆی کچەی بە سەرەوە بێو نووسینەکە ببینێ – لەسەر شاخ ، لەسەر ڕێیەکانی ، لەسەر دیواری ماڵی نازداری ،

لەسەر پاندوور • نووسینەکە سانا بوو بەڵام کورە وای بە خەیاڵ داهات کە بە هەموو زمانەکانی داغستان بینووسێ بۆیە کەوتە گەشتو گەڕان • وای دەزانی گەشتەکەی درێژە ناکێشێ بەڵام بینی هەر گوندێك بە شێوەی تایبەتی خۆی ئەم ووشانە دەردەبڕێ :

دیێ – مون – یۆکیولا	« ئافاری »
زاز – ڤون – کیاندا	« لیزجیان »
تتون – ئنا – چای‌بورا	« لەك »
خیو – ناب – ڕیگولرا	« دارجین »
مێن – سێنی – سیوێمێن	« کومیك »
ئوزوز – ئوقو – ککوندوزاز	« تەباساری »
مێ – تورێ – خۆسدەنوم	« تات »

ئینجا بۆتلیخ ، چۆخ ، تسومادین ، تسوتین و هی دیکەش هەبوون •

دەڵێن ئەو ئاشقە ئێستاش هەر بە شاخاندا دەسووڕێتەوە • کچە لە مێژە شووی کردووەو سەری سپی بوە ، کەچی کابرا هەر خەریکی نووسینی ئەم ووشانەیە •

پیرەمێردێك لە گەنجێکی پرسی : « ئازانی بە زمانی خۆتان پێی‌بڵێی : تۆم خۆش دەوێ »

گەنجەکە کچێکی لە تەنیشت بوو ، هامێزی تێ وەرهێناو وەڵامی دایەوە : « بە زمانی ئێمە ئاوها باسی خۆشەویستی دەکەن »

هەر باڵندەیەکی بچووك ، هەر گوڵێك ، هەر ڕووبارێك ، لە داغستان دەرزنە ناوێکی هەیە •

بە پێی دەستوور ، ئێمە هەشت نەتەوەی سەرەکیمان هەیە : ئاڤار ، دارجین ، کومیك ، لیزجیان ، لەك ، تات ، تەبەسارانی ، نۆگایی •

پێنج ڕۆژمێر بە پێنج زمان دەردەکەین : دوڤاڵ ، دوسلوك ، تلماگدیش ، گودولچی ••• هەموویشیان یەك مانایان هەیە : « دۆستینی » •

لە داغستاندا کتێب بە نۆ زمان چاپ دەکرێ • ئەدی داخۆ گۆرانی بە چەند زمان دەگوترێ ؟ هەر مافوورێك نەخشی تایبەتی خۆی هەیە • هەر شیرێکیش نووسینی خۆی لەسەرە •

بەڵام چۆن ئەوەندە پەنجەیە لە یەك دەستدا ڕواون ؟ ئەو هەموو زمانانە چۆن لە داغستان پەیدا بوون ؟

لێ گەڕێ با زاناکان بە شێوەی تایبەتی خۆیان لێکی بدەنەوە ، بەڵام باوکم ئەم چیرۆکەی بۆ دەگێڕامەوە :

« قاسیدی خوا بە سواری ئێستر کەوتە ناو ئەم دونیایە ، فەردەیەکی گەورەی پڕ زمانی پێ بوو هەر نەتەوەیەكو زمانێکی پێ بەخشی • چوە چینو زمانی چینی پێ بەخشین • چوە عارەبستانو زمانی عارەبی پێ بەخشین • زمانی گریکی بە گریکان بەخشی ، ڕووسی بە ڕووسانو فەرەنگی بە گەلی فەرەنگ بەخشی • زمانەکانیان جیا بوون • هەندێ زمان ناسك بوونو هەندێکی‌تر ڕەق • هەندێ زمان تەڕو پاراو بوونو هەندێکی‌تر ووشكو برینگ • خەڵك هەموویان بەم دیاریە هاتو یەکسەر بە زمانی ئادەمانە کەوتنە گفتوگۆ • هەر کەسە بە زمانی تایبەتی خۆی • وای لێ‌هات بە خێرا زمان خەلك باشتر تێك بگەنو هەر گەلەو باشتر لە گەلەکانی دراوسێی بگات •

بەم جۆرە قاسید بە سواری ئێستر هاتە داغستان ، تازە زمانی بە جۆرجیەکان بەخشی بوو کە پاشان شۆتا ڕوستاڤێلی داستانە بە ناوبانگەکەی پێ نووسی • هەروەها تازە زمانی بە ئۆسێتەکان بەخشی بوو کە کۆستا خێتاگوروڤ پێی‌نووسیوە • ئینجا بوو بە نۆرەی ئێمە •

بە ڕێکەوت ئەو ڕۆژە زریان بوو لە چیاکان • بەفر لە دۆڵان تێك دەئاڵاو هەڵدەکشایە ئاسمان • چاو چاوی نەدەدی • نە ڕێ دیار بوو نە ئاوەدانی • تەنیا لووڕەی (با) لە تاریکی دەهات • ڕنگەی گلۆربوونەوەی بەردان دەهات • شلپ‌و هۆڕی چوار قۆیسوەکانمان دەهات • قاسیدی خوا ، کە سمێلی بەست بووی ، گوتی : « نەخێر بەسەر ئەم شاخانە ناکەوم ، بە تایبەتی لەم ڕۆژە تووش‌و سەختەدا •» فەردەکەی کردەوەو ئەو مشتە زمانەی تێیدا مابوو بەسەر چیاکانی وەرکردو گوتی : « هەر کەسە چ زمانێکی دەوێ با بۆ خۆی بیبا • » ئیدی گەڕایەوە بارەگای خودا •

(با) زمانەکانی هەڵگرت‌و بە ناو شاخ‌و گەلیانی وەرکردن • لەو کاتەدا هەموو داغستانیەکان لە ماڵەوە دەرپەڕین بە ڕاکردن‌و پاڵدان چوون ئەو بارانە زێڕینە بگرنەوە کە هەزار ساڵ بوو چاوەڕێیان دەکرد • دانەی گرانبەهایان هەڵگرتەوەو کۆیان کردەوە • هەر کەسە چی کەوتە بەر دەست بردی • بەم جۆرە هەر کەسە بوو بە خاوەنی زمانی زگماکی خۆی • ئینجا هەموو ڕایانکردەوە ماڵێ‌و چاوەڕێ بوون تا زریان بڕایەوە •

بۆ بەیانی دونیا خۆش بوو ڕۆژ بە دەرەوە بوو ، دەتگوت زریان‌و ڕەهێڵە هەر نەبوە • تەماشای چیایان‌کرد ناوی ـ چیا !! هەبوو • دەیانتوانی ناوی بێنن • دەریا ناوی هەبوو • هەر شتێکی بینیان ناوی

خۆی هەبوو • سەیرە ! نان ، دایك ، زنج ، ئاگردان ، کوڕ ، دراوسێ گەڵ ••• ناویان هەبوو •

هەموو دەرپەڕینە کۆڵان‌و هاواریان کرد •• چیا !! بەڵام هەر یەکە جۆرە دەنگێکی دایەوە • هاواریان کرد : دەریا !! دیسان هەر یەکە جۆرە دەنگێکی دایەوە • لەو کاتەوە ئاڤار ، لیزجیان ، دارجین ، کومیك ، تات ، لەك ••• پەیدابوون بەڵام هێشتا هەموو بە یەکەوە پێیان‌دەگوترا : داغستان • بنیادەم لە مەڕو گورگ‌و ئەسپ‌و کلۆ دابڕا ••• دەڵێن ئەگەر زمانێك بمابایەوە بۆ ئەسپ ئەویش دەبوو بە بنیادەم •

بەڵام ئەی قاسیدی خوا ! تۆ بۆچی لە زریان‌و شاخەکانمان سڵەمیتەوە ؟ بۆچی کوێرانە زمانەکانی ئێمەت بڵاو کردەوە ؟ وای چ کووکەیەکت نایەوە ! ئەو گەلەی کە بە گیان‌و دڵ و شێوەو دەستوورو جۆری ژیان هێندە لەیەك نزیکن ئەو زمانە جودایانە لێکی کردوون !

لەگەڵ ئەمەشدا ، بەجێیە ، سوپاست دەکەین بۆ ئەوەی کە هەیە • هیچ زمانێك لە زمانێکی‌تر خراپتر یان باشتر نیە • ئەوەی‌تریش خۆمان پێکی دێنین • خۆمان ڕێگای بە یەك گەیشتنی خۆمان دەدۆزینەوەو دەزانین زمانی جودا لێکمان جودا ناکاتەوە بگرە یەکمان دەخا •

ئینجا تەیموور لەنگ‌و پێخواس‌و شای ئێران پەلاماریان داین • ویستیان زمانی خۆیانمان بەسەردا بسەپێنن • بەڵام کە قۆڵیان هەڵتەکاندین پەنجەمان هەڵنەوەڕا ، کە درەختیان ڕاوەشاندین چڵەکانی نەشکان •

شامیل دەیگوت : « دەبێ زمانەکەمان وەکو نیشتمانی زگمان بپارێزین » •

حاجی موراد دەیگوت : « ووشە وەکو گوللە وان خەساریان مەکەن ! »

باوکیشم دەیگوت : « کە باوك دەمرێ خانووو زەوی‌و شیرو پاندور بۆ کوڕەکانی بەجێ دێلێ ، بەلام هەر نەوەیەك زمان بۆ نەوەی پاش خۆی بەجێ دێلێ • ئەوەی زمانی هەبێ خانوو دروست دەکا ، شیر دروست دەکا ، پاندور دروست دەکاو ئاوازی پێ لێدەدا • »

ئەی زمانی زگماکم ! نازانم داخۆ تۆ بە من ڕازی یان نەء ؛ بەلام من لە ناو تۆدا دەژیم‌و بە تۆ دەپەسنم • چۆن ئاوی سازگاری کانی لە ناخی تاریکیەوە هەڵدەقوڵێتە سەر سەوزایی‌و بەر هەتاو ، ووشەی زمانی زگماکی منیش ئاوها لە ناخی دڵمەوە دێ‌و لە گەرووم هەڵدەقوڵێ‌و لێوم دەیچرپێنێ • گوێ لە چرپەی خۆم دەگرم ، گوێ لە تۆ دەگرم ، ئەی زمانی زگماکم !

هەست بە گرمەی بەهێزی ڕوبارێکی شاخاوی دەکەم کە لە تەنگەبەرێك ڕێگای خۆی بکاتەوە • خوڕەی ئاوم خۆش دەوێ • کە دوو خەنجەری ڕووت بە یەك دەکەون زرنگەیان دێ ، ئەو زرنگەیەم خۆش دەوێ • ئەمانە هەموو لە زمانی مندا هەن • چرپەی خۆشەویستیم خۆش دەوێ •

ئەی زمانی زگماکم ! ناتوانم بە هەموو کەست بناسێنم • لەم دەنگان دەوڵەمەندی ! زۆرت دەنگ هەیە • زۆر زەحمەتە تا بێگانەیەك فێرت دەبێ بەلام کە فێرت بوو دەزانی چەند شیرینە پێت بدوێ !

بۆ نموونە ژماردن وەر بگرە لە یەکەوە تا دە چەند ئاسانە :

چۆ ، کێگۆ ، لابگۆ ، ئونکگۆ ، چوگۆ ، ئانلگۆ ، میلگۆ ئچیگۆ ، ئانچیگۆ • کە تووشی یەکێ دەبم بتوانێ بە ڕەوانی تا دە بە ئاڤاری بژمێرێ ، ئەم ژماردنە وەکو ئەو پیاوەتیە وایە کە پیاو پێویستیەتی‌بۆ ئەوەی لە کەنارێکی ڕوبارەوە بپەڕێتەوە کەنارەکەی‌ترو بەردێکی زلیشی لەسەر شان بێ • ئەگەر بتوانی تا دە بژمێری هەموو شتێکت پێ دەکرێ • دەتوانی مەلە بکەی ••• فەرموو ئازایانە وەرە پێش •

ئەدی لە بارەی نەتەوەکانی دی چ بڵێم ! پیرەمێرد بە منداڵە ئاڤاران دەڵێن : سێ جار لەسەر یەك بە بێ گرێ‌و ڕاوەستان بڵێ : کۆدا گۆرك کڤێرك کڤا کڤا دانا • » واتە : « بۆق لە بن پرد دەقیرێنێ • » خۆی تەنیا چوار ووشەیە بەلام ئێمە کە منداڵی گوندەکەمان بووین چەند ڕۆژێ مەشقمان دەکرد بۆ ئەوەی بتوانین ئەم ڕستەیە بە دروستی‌و خێرایی بڵێینەوە •

ئەبوتالیب خۆی ئاڤاری دەزانی ، کوڕەکەی نارده تسادا بۆ ئەوەی ئەویش فێری ئاڤاری ببێ • کە کوڕەکەی گەڕایەوە ، ئەبوتالیب لێی‌پرسی :

— سواری کەر بووی ؟

+ بەڵێ سواری بووم •

— دەزانی تا دە بژمێری ؟

+ بەڵێ دەزانم •

– بزانم سێ جار لەسەر یەك بڵێ : «کۆدا گۆرك کڤێرك کڤاکڤادانا • »

کوڕەکەی گوتی : « چما تۆ وا دەزانی من ئامانجی تۆم بە تەواوی هێناوەتە جێ ؟ »

زمانی گوندە ترنجاوەکانی ناو شاخەکانمان ئەمانەن • هیچ زمانێکی دونیا ئەوەندە پیتەی نیە بایی نووسینەوەی ووشەو دەنگی زمانی ئێمە بکات • یان وەك زاناکان گۆتەنی – بایی ئەوە بکات کە بە ڕەمز دەنگی گەروویی و دەنگی گیرەو توند دەربڕێ • بۆیە کە ئەلف‌و بێمان دانا ناچار بووین هەندێ پیت بخەینە سەر پیتەکانی ڕووسی بە تایبەتی پیتە دەنگیەکان • ئەمەش هەندێکیانن : گی ، خی ، فی ، لیل •

هەر سەبارەت بەم پیتە زیادانەش کە کتێبێکی ئاڤاری دەکرێتە ڕووسی لە ئاڤاریەکە کەمتر دەردەچێ ! وەکو گوندیەك وایە کە سێ مانگی تەواو وەك موسلمانان بە ڕۆژوو بوو بێ •

یەکێك لە شامیلی پرسی : « بۆچی ئەوەندە نەتەوە زۆرە لە داغستاندا هەن ؟ »

« بۆ ئەوەی لە تەنگانەدا بچنە هانای یەك ، بۆ ئەوەی کە یەکێ گۆرانی گوت ئەوانەی دی بۆی بگێڕنەوە • »

ئێستا ، پرسیارم لێ‌دەکەن : « باشە ، وەزع چۆنە ؟ ئایا بە هەموو لایەك چوونەتە هانای تاکە کەسێکەوە ؟ »

« بەڵێ ، هیچ تاقە کەسێك لاتەریك نەوەستاوە • »

« ئەدی گۆرانی بە کۆمەڵ گوتراوە ؟ »

« بەڵێ ، نیشتمانەکەمان یەکە • زۆر ئاواز هەن بەڵام یەك گۆرانی پێك دێنن • زۆر زمانی جودا هەن بەڵام یەك دڵ هەیە •

دەستکەوتە پیرۆزەکانی هەموو خەڵك لەناو یەك دەستکەوتی گەورەدا تواوەتەوە • » •

« بەڵام دیسان نەتەوەکان جیاوازیان هەیە ، باشە ئەم جیاوازیە چیە ؟ »

« وەڵام دانەوەی ئەم پرسیارە زۆر زەحمەتە • »

لە بارەی نەتەوەکانمانەوە دەڵێن : « هەندێك بۆ جەنگان لە دایك بوون ، هەندێکی‌تر بۆ چەك دروست کردن ، هەندێکی تر بۆ مەڕ لەوەڕاندن ، هەندێکی‌تر بۆ زەوی کێلان ، هەندێکی‌تر بۆ باخ پەروەردە کردن • بەڵام ئەمە قسەی قۆڕە • هەر گەلێك جەنگاوەری خۆی ، شوانی خۆی ، ئاسنگری خۆی ، باخچەوانی خۆی هەیە • هەر یەکە پاڵەوانی خۆی ، گۆرانیبێژی خۆی ، وەستای خۆی هەیە •

ئاڤارەکان : شامیل‌و حاجی مورادی پیرە جەنگاوەر ، هەمزەو مەحموودی شاعیر ، مەحەچو خزرۆڤی شۆڕشگێڕ ، محەمەدحاجییف‌و سعدوالیڤی قارەمانی شەڕی نیشتمانی •

دارجین : باتیرای ، بەگەتیرێڤ ، ئەحمەد مونگی ، ڕەبەدان نورۆڤ ، کەراکەرایێڤ •

لیزجیان : سلێمان ، ئەمین ، تاهیر ، ئاگاسێڤ ئەمیرۆڤ •

کومیك : ئیرچی کازاك ، عەلیم پاشا ، ئوللوبی ، سولتان سەعید ، زەینولعابید ، باتیرموزایێڤ ، نوخای •

لەك : هارون سعیدۆڤ ، سەعید گابێڤ ، ئەفەندی کاپاییڤ ، سورخای – ئێ ، ئەبوتالیبی برادەریشم •

لە زۆر نەتەوەو ناو تەنیا ناوی ئەوانەم هێنا کە یەکەم جار بە مێشکم داهاتن • لای ئێمەو لای نەتەوەکانی دی وێنەیان زۆرە • ناوی بەرزیش زۆر هەن • هەیانە پیرە جەنگاوەرە ، شاعیرە ، پیشەگەرە ، هەیشیانە پاڵەوانی ئەم زەمانەیە •

دەرهەق هەندێکیان دەڵێن : سەرکێشن ، دەرهەق هەندێکی‌تر دەڵێن : گێلن ، هەندێکی‌تر :دزن ، هی‌تر : ساختەچین • بەڵام بە لای منەوە ئەمە هەمووی درۆیە • لە هەموو نەتەوەیەك پیاوی کورت‌و درێژ ، کۆك‌و پووخەڵە هەن • دزو دووزمانیش هەن ؛ بەڵام ئەمانە دڕك‌و داڵن ، بەشەر نین •

برادەرێکم دەیگوت : دەتوانم پێشەکی نەتەوەی هەر کەسێ بزانم •

ـ چۆن ؟

ـ ئاسانە • نەتەوە هەیە لە داغستان (ناوی ناهێنین) ڕۆڵەکانی هەر کە گەیشتنە مەحەچ قەڵا خێرا دەچنە ڕێستۆران‌و لە شوێنی وا دەگەڕێن کە کچی جوانی لێ بێ • کەسێ کەسیان دەگەنە یەك دەیکەنە کۆڕی ڕابواردن•نەتەوەی‌تر هەیە (ناوی ناهێنین) ڕۆڵەکانی هەر خێرا ڕادەکەن بۆ سینەماو شانۆو ئاهەنگی مۆسیقا • کە سێ کەسیان دەگەنە یەك دەیکەنە ئۆرکسترا ، کە بوون بە پێنج دەیکەنە تیپی سەماو هەڵپەڕکێ‌و گۆرانی • هەندێکی‌تر دەچنە کتێبخانەکان‌و دەیانەوێ لە ئامۆژگا بخوێنن‌و نامەی دکتۆرا پێشکەش بکەن • کەسێ کەسیان دەگەنەیەك دەبێتە لیژنەی زانایان‌و کە بوون بە پێنج کەس دەبێتە کۆڕی زانیاری • هەندێکی‌تر (ناویان ناهێنین) تەنیا بیر لە ترومبێل کڕین دەکەنەوەو دەیانەوێ ببن بە شوفێرو لە ناو ترومبێلان بگەڕێن • کە سێ کەسیان دەگەنەیەك دەبێتە ئێستگەی ترومبێل‌و کە بوون بە پێنج

کەس دەیکەنە گەراجی هات‌و چۆ • هەندێکی‌تر وەرشە ، یان دوکان، یان چێشتخانە یان کۆشك پەسند دەکەن • لە هەر کوێ سێ کەسیان بگەنە یەك دەبێتە دوکانی بازرگانی‌و کە بوون بە پێنج کەس دەبێتە گەڕەکی پیشەسازی •

بەڵام هەر بۆ گاڵتە ئەم قسەیە دەکەین • ئاخۆ هیچ نەتەوە هەیە پیاوەکانی کچی جوانیان خۆش نەوێ‌و حەز نەکەن بچنە ڕێستۆران • هەر نەتەوەیەك شانۆی خۆی‌هەیەو شایی خۆی هەیەو گۆرانی خۆی هەیە ••• تیپێکی‌هاوبەشمان هەیە بۆ هەموو نەتەوەکان : « لیزجینکا » • لە هەموو نەتەوەیەك هی وا هەیە حەزی لە ترومبێلی ڤۆلگاو کارگەو دوکانی بازرگانییە • جارێکیان ئەبوتالیب باسی نەخۆشیەکی دەکرد کە پێشتر کەس لە داغستان نەیبیستبوو ، ئەویش نەخۆشی سەرخۆشیە•ئەبوتالیب دەیگوت : «وەختی خۆی یەك سەرخۆش لە گوندەکەمان هەبوو ، ناوی دا بوو ، کەس نەبوو نەیناسێ ، کەچی ئێستا تەنیا یەك تاکە کەس لە گوندەکەمان هەیە کە سەرخۆش نیە • خەڵك پێیان‌سەیرەو لە دورەوە دێن‌و وەکو عاجباتی تەماشای دەکەن •

ئەبوتالیب زۆر چیرۆکی وای دەگێڕایەوە بەڵام دەترسم ئەگەر بە بەر چیرۆکەکانی دا بچین خۆمان لە بیر بکەین‌و بە تەواوی لە باسەکەمان بچینە دەرەوە •

باسی ئەم نیشانەیەمان دەکرد کە نەتەوەکانی داغستان لێك جودا دەکاتەوە • ئاخۆ دەبێ ئەم نیشانەیە جل‌وبەرگ بێ ؟ تەپڵە بێ ؟ یان جۆری تەپڵە لەسەر نان بێ ؟ بەڵام ئێستا هەموو کەس چاکەت‌و کراس لەبەر دەکات‌و ڤۆندرە لە پێ دەکات‌و تەپڵە لەسەر دەنێ • نەخێر ئەگەر یەك شت ما بێ نەتەوەیەك لە نەتەوەیەکی دی جودا بکاتەوە ،

زمانە • سەیر ئەوەیە ئەگەر یەکێکی لیزجی یان تات یان ئاڤار یان دارجین بە ڕووسی بدوێ یەکسەر لە نەبرەی دەنگو شێواندنی ئەکسێنتی ڕووسیەکە دەتوانی کومێك لە لەكو لیزجین لە کومێك جودا بکەیتەوە • بۆ نموونە هەر ووشەیەك سەرەتاکەی (س) بێ ، ئاڤار (ئی)ی بۆ زیاد دەکەن ، دەیکە نە (ئیس) • لە باتی (ستەمبۆل ـ بە ڕووسی) دەڵێن (ئیستەمبۆل) ، لە باتی (ستکان) دەڵێن (ئیستیکان) ، لە باتی (ستالسکی) دەڵێن (ئیستالسکی) •

ڕۆژێکیان باسی زمانەکانمان دەکرا ، ئەبوتالیب لەوێ بوو • کابرایەك جیاوازی شێوەی دەربڕینی زمانەکانی پێشان دەداو دەولاسکەی دەکردنەوە • ئەبوتالیب گوێی لێ گرتو پاشان قسەی پێ بڕیو گوتی :

« وا چاکە بێ دەنگ بی ، زۆرت گوت ، ئێستا نۆرەی منە • نابێ هەلەی تاکە کەسێك بدەیتە پاڵ هەموو گەل ، دارستان بە درەختێك و بە سێ درەختو بە سەد درەختیش نابێ • مەسەلەی زمانەکانمان مەسەلەیەکی زۆر سەختو ئاڵۆزە • وەکو گرێیەك وایە لە پەتێکی تەڕ درا بێ • کاتی خۆی وایان دەزانی ئاسانترین ڕێگا بۆ لە تەنگانە دەرچوون ئەوەیە وا پێشان بدەی هیچ تەنگانە لە گۆڕێ نیە • بەڵام گرفتەکە هەر دەمێنێ • لە سەردەمی دێرین هیچ شتێ هێندەی جیاوازی نەتەوایەتی گەلەکانی تێك بەر نەدەداو شیری پێ لێك نەدەسوون •

لە یادمە کۆنگرەیەکی ڕۆژنامەگەری لە مەحەچ قەڵا بەسترا • سیو هەشت پەیامنێر کە لە مۆسکۆ کاریان دەکردو نوێنەری بیستو نۆ دەوڵەت بوون هاتنە داغستان • یەکەم جار بە ناو گوندە شاخاویەکاندا گەڕانو قسەیان لەگەڵ ئافرەتو پیاوان کرد • ئینجا لە

کۆنگرەیەکی ڕۆژنامەگەری کۆبوونەوە • کامیرا چرتەی هات ، ڤیدیۆ فڕەی هات ، پەیامنێرەکان پێنووسیان تیژ کردو کاغەزی خاوێنیان دەرهێنا •

هەموومان لە دەوری مێزێکی گەورە دانیشتینو لەبەر ئەوەی ئەبوتالیب لە هەموومان پیرتر بوو ڕومان لێ نا کۆنگرەکە بکاتەوە •

دەستی پێ کرد : « خوشکینە ، براینە ، هاوڕێینە ! » پێمان گوتبوو ئەم ووشانە بۆ سەرەتای ووتارەکەی لەبارن ، پاشان لە خۆوە دەستی بە قسە کرد ـ « با یەکتر بناسین • ئەمە ماڵمانە • ئەمەش خۆمانین • ئەمانەش بەناوبانگترین شاعیرمانن (پەنجەی بۆ وێنەکانی سەر دیوار درێژ کرد • باتیرای ، کازاك، مەحموود ، سلێمان ، هەمزە ، ئەفەندی ، چاویان بڕیبوە میوانان • »

ئەبوتالیب لە بارەی هەر یەکێکەوە هەندێ قسەی کرد : کێیە ؟ لە چ نەتەوەیەکە ؟ بە چ زمانێك نووسیویە ؟ چۆن ژیاوە ؟ بە چ ناوبانگی پەیدا کردوە ؟ کە گەیشتە وێنەی خۆی هیچ خۆی تێك نەدا :

« ئەمەیش خۆم • بەڵام تکایە وا تێ مەگەن لەسەر دیوار هاتوومەتە خوارێ بۆ سەر مێز ، لێرە ، لەسەر ئەم مێزەوە چوومەتە سەر دیوار • »

پاشان ئەو شاعیرانەی لەوێ ، لە دەوری مێزەکە دانیشتبوون بە میوانەکانی ناساندن • گوتی :

« لەوانەیە هەندێکیان شوێنێ لەسەر ئەم دیوارە دابگرن • ئەحمەد خان ئەبووبەکرتان پێشکەش دەکەم : ئاسنگری کوباچیو شاعیری میللی داغستانە •

فازو مووسای ژن‌و مێرد : دوو نووسەرن ، دوو ڕۆماننووسن ، دوو شاعیرن ، دوو شانۆگەرینووسن لە یەك خێزاندا • هەندێ جار بە دوو قۆڵی دەنووسن‌و هەندێ جار هەر کەسە بە تەنێ •

موتەلیب میتارۆف : زاوای گەلی ئاقارە ، شاعیرێکی تەبەسارانیە •

شێخ ئەمیر مورادۆف : (کۆتری ئاشتی) شاعیرێکی لیزجیە ، هەمیشە لەبارەی کۆترە باریکەوە دەنووسێ •

ژامدین : ی گالتەجاڕمان ، مارك توین/ی داغستانەو لە هەمان کاتدا لێبرسلاوی (لیفۆند)ە •

ئەنوەر : شاعیری میللی داغستانە ، سەرنووسەری پێنج ڕۆژمێری ئەدەبیە •

ترۆنۆف : نووسەرێکی ڕووسیەو لە داغستان دەژی •

خزجبل ئەخشالومۆف : نووسەرێکی تاتە ، بە زمانی خۆی‌و بە ڕووسیش دەنووسێ •

ئەبوتالیب لە پێشکەش کردن بەردەوام بووو ناوی (بەدەوی ، سلێمان ، ساشا گراچ ، ئیبراهیم ، ئەلیرزا ، مەجید ، ئاشوگ ،ڕوتولسگی) ی هێنا • نووسەری بڵاوکراوە ئەدەبیەکانیشی بە میوانەکان ناساند •

ئینجا گوتی : «دەستووری خانەخوێتی ڕێمان نادا ناوی میوانان بپرسین • »

هەموو میوانەکان بە ڕیز هەستانەوەو ناوی خۆیان‌و وڵاتەکەیان‌و ڕۆژنامەکەیان پێشکەش کرد •

ئینجا بوو بە پرسیارو وەڵام ـ کۆنگرەیەکی ڕۆژنامەگەری ئاسایی بوو •

پرسیار :

ئێوە کە ئەوەندە زمانەتان هەیە ، ئەوەندە گەلەن ـ کە بە ڕاستی بورجی بابلە ـ چۆن لەیەك دەگەن ؟

ئەبوتالیب :

ئەو زمانانەی پێیان دەدوێین جودان ، بەڵام زمانەکانی ناو زارمان یەك شتن • (دەستی خستە سەر دڵی) ئەمەش باش تێدەگا • (دەستی دا گوێچکەکانی) بەڵام ئەمانە نەء •

پرسیار :

من پەیامنێری ڕۆژنامەیەکی بولگاریم • تکایە پێمان بڵێ هیچ پەیوەندی وا لە نێو زمانەکانی داغستاندا هەیە ، وەك ئەوەی بڵێین لە نێوان زمانی بولگاری‌و رووسیدا هەیە ؟

ئەبوتالیب :

زمانی بولگاری و زمانی ڕووسی جمکن • بەڵام زمانەکانی ئێمە بنعامیش نین • هیچ ووشەی هاوبەشیان تێدا نیە • نووسەرەکانمان تاقمی تایبەتیان تێدا هەیە ؛ بەڵام زمانەکانمان ـ نەء • هەر زمانێك سەربەخۆیە •

پرسیار :

زمانەکانتان پەیوەندیان بە کام زمانی ترەوە هەیە ـ سەر بە کام کۆمەڵە زمانێکن ؟

ئەبوتالیب :

تات دەڵێن : ئێمە دەتوانین لە تاجیکی بگەین‌و حافز بخوێنینەوە • بەڵام لێیان‌دەپرسم : ئەگەر ئێوە لە زمانی سەعدی‌و خەییام دەگەن ، ئەدی بۆچی وەکو ئەوان نانووسن ؟

لە ڕۆژگاری کۆندا کە دەچوونە داخوازی ، ئەگەر بیانگوتبایە زاوا زمانی کومیکی دەزانێ ، ئەوە مەتحێکی زۆر بوو - مانای ئەوە بوو کە کابرا زۆر دەزانێو هەرگیز تێناکەوێ • ڕاستە ، ئەگەر زمانی کومیکی بزانی ، دەتوانی لە تورکیو ئازەربێجانیو تەتەریو بەلکاریو کازاخیو ئۆزبەکیو کیرگیزیو باشکیریو زۆر زمانی پەیدەندیداری تریش بگەی • دەتوانی حیکمەتو کایسین کۆلییڤو موستای کەریم بە زمانی ڕەسەنی خۆیان بخوێنیتەوە • بەڵام زمانی من - بێجگە لە لەکایەتی خۆمان تەنیا ئەو تۆژەوەرانە دەیزانن کە چەند ساڵ خۆیان پێوە خەریك کردوەو نامەی دکتۆرایان لێ وەرگرتوە • لەکێك دوای ئەوەی سەراپای دونیا گەرا ، لە ئەسیوپیا گیرسایەوەو لەوێ بوو بە وەزیر ••• کابرا گوتوویە تووشی هیچ زمانێ نەبوە وەکو زمانی لەکی خۆمان وا بێ •

عومەر حاجی :

زمانی ئاڤاری ئێمەش وەکو هیچ زمانێکیدی نیە •

ئەبوتالیب :

هیچ زمانێك نیە لە زمانی دارجینی یان لیزجیانی یان تەبەسارانی بکات •

پرسیار :

تۆ چۆن توانیوتە ئەم هەموو زمانە فێر بیت ؟

ئەبوتالیب :

کاتی خۆی زۆر گەشتم بە داغستاندا دەکرد • من نانم دەویستو خەڵك گۆرانی • کە بچیتە گوندێكو زمانیان نەزانی هەتا سەگەکانیشیان دڕترن • پێویستی هانی دام زمانەکانی داغستان فێر ببم •

پرسیار :

ناتوانی نەختێ زیاتر باسی ئەو نیشانانە بکەی کە پەیوەندیو جیاوازی زمانەکانتان پێشان دەدەن ؟ چۆن وا ڕێك کەوتوە ئەم وولاتە بچووکە ئەوەندە زمانەی هەیە ؟

ئەبوتالیب :

زۆر کتێب لە بارەی ئەم پەیوەندیو جیاوازیانەوە نووسراوە • من تۆژەوەرنیم ؛ بەڵام پێت دەڵێم چۆنی تێدەگەم • تۆ دەمانبینی لێرە دانیشتووین • هەندێکمان لە شاخان لە دایك بووینو پێگەیشتین ، هەندێکیش لە دەشت • هەندێك لە ناوچەی ساردو هەندێك لە ناوچەی گەرم • هەندێك لە دەم ڕوبارو هەندێك لە قەراغ دەریا • هەندێك لەو شوێنانەی گایان لێیە بەڵام زەویان لێنیە • هەندێك لەو شوێنانە لە دایك بوون کە ئاگریان لێیەبەڵام ئاویان لێنیە • هەندێکیتر لەو شوێنانەی کە ئاویان لێیە بەڵام ئاگریان لێ نیە •

لێرە گۆشتو لەو لای گەنمو لەولاتر تەڕە هەیە • ئەو شوێنەی پەنیری لێ هەڵبگیرێ مشکی لێ پەیدا دەبێ ، بەڵام ئەو شوێنەی مەڕی لێ بەخێو بکرێ گورگی دەبێ • سەرباری ئەمەش مێژووو شەڕو جوگرافیاو دراوسێی باشقەو سروشت هەن •

ووشەی «سروشت» ، بەلای ئێمەوە دوو مانای هەیە • لە لایەکەوە مانای : زەوی ، گیا ، درەخت ، شاخ ، دەدات • لەلایەکیدیشەوە سروشتی بنیادەمە • سروشتی جۆر بە جۆر لە جێگای جۆراوجۆرەوە ناوو دەستوورو ڕەوشتی جۆراو جۆری دروست کردوە •

لە هەر شوێنێ بە جۆرێ تەپڵە لەسەر دەنێنو بە جۆرێ جلو بەرگ هەڵدەبڕنو بە جۆرێ خانوو دروست دەکەن •

لەیلایەی جۆر بە جۆر هـەن • مەحموود گۆرانی بە پاندووری دوو ژێ دەچڕی • پاندووری ئیرچی کازاك سێ ژێی هەیە • سلێمـــان ستالسکی لیزجیانی (تارا)ی لێ دەدا • ئامێر هەیە ژێیەکانی ڕیخۆڵـەی بزنەو ئامێر هەیە ژێیەکانی تێلە •

زۆر گـەل هـەن ، بەڵام هـەر یەکـە ڕەوشتی تایبەتی خـۆی هەیە • وەکو هەموو شوێنێکیتر : منداڵ لـە دایك دەبێ • گەل هـەیە ئاهەنـگی ناونانی بۆ دەکەن ، گەل هەیە سوونەتی دەکەن ، گەل هەیە بە ئاسانی بڕوانامەی لە دایك بوونی بۆ دەردێنن •

کوڕە گەورە دەبێو دیسان ڕەوشتیتر هـەیە • ژنی بۆ داخوازی دەکرێ ـ داخوازی‌کردنیش ڕەوشتی خـۆی هـەیە • ژن دێنێو زەماوەند دەکا ، ئەویش ڕەوشتی خۆی هەیە • ئەگەر باسی هـەموو جـۆرە زەماوەندەکـانی داغستان بـکەم ڕۆژێـکی ڕەبەقو زیاتریش دەخایەنێ • ئەوەی حـەز دەکا کتێبێك هـەیە پێشکەشی دەکەین ناوی «ڕەوشتی گەلەکانی داغستان»ە ، کـە چوونەوە بیخوێننەوە •

پرسیار :

ڕەوشتتان جودایە ، زمانتان جودایە ، باشە چ شتێ بەیەکـــەوە دەتانبەستێتەوە ؟

ئەبوتالیب : داغستان •

پرسیار :

داغستان ••• دەنا تۆ بۆت باس‌کردین ئەگەر ناوەکە وەربگێڕدرێ مانای « وولاتی شاخان » دەدات • مانای وایە داغستان ناوی ناوچەیەکە ؟

ئەبوتالیب :

نەك هـەر ناوچەیەکە بگرە نیشتمانە ، کۆمـارە • ووشەکـــە بۆ

ئەوانەی لە شاخان دەژینو ئەوانەی لە دۆڵان دەژین یەك شتە • نەخێـر (داغستان) تەنیـا مانایەکی جوگرافی نیـە • ڕوخساری خۆی هـەیە ، ئارەزووی خۆی هەیە ، خـەونی خۆی هەیە • لە مێژووو چارەنووسو خەمو شادی هاوبەشین • لەو بڕوایە دای ئازاری پەنجەیەك کـار لـە پەنجەکانی دی ناکات ؟ هەندێ ووشەمان هەیە لـە هەموو زمانەکانماندا هـەیە وەکو ، ئۆکتۆبەر ، لینین ، ڕوسیا • پێویست ناکا ئەم ووشـــانە وەربگێڕینە سـەر هـەموو زمانەکان • هەموو کـەس تێیان دەگـــا • ئێمـەی نووسـەر سەرمان بۆ پیلەکەی گەرم دەخورێ بەڵام لە بارەی ئەم ووشانەوە جیاوازیمان نیە • تێ‌گەیشتن ؟

پرسیار :

بەڵێ حاڵی بووین ، بـەڵام دەمـەوێ پرسیارێکیترت لێ‌بکەم • ئەمڕۆ شیعرێکی (عـادل عەلییڤ)م لە ڕۆژنامەیەك خوێندەوە • «ئەناتۆلی زایاتس» کردبووی بە ڕووسی • نووسرابوو شیعرەکە لـە داغستانیەوە وەرگێڕدراوە • ئاخۆ ئەمە چ زمانێکە ؟

ئەبوتالیب :

منیش نازانم داخۆ ئەمـە چ زمانێـکە • دوێنێ عادل عەلییڤم بینیو قسەم لەگەڵ کرد ، ئەو حەلە ئاقـار بوو ، نازانم چی بەسـەر هـاتوە • بەڵام خەم ناکا • هەڵەیەك بوەو ڕووی داوە •

پرسیار :

لـە ئەمریکایش ئێمـە زۆر نەتەوەو زۆر زمـانمان هـەیە ، بەڵام زمـانی ڕەسمیو سەرەکیمان ئینگلیزیە • لـە هـەموو کاروبارێكو بۆ هەموو دوکەمەنتێك بە کار دێ • ئەدی ئێوە ؟ زمانی سەرەکیتان کامەیە ؟

ئەبوتالیب :

زمـــانی سـەرەکی هـەر کەسێك زمانی دایکیەتی • ئەوەی چیای خـۆی خۆش نەوێ ناتوانێ دەشتی بێـگانانێ خۆش بوێ • بەختیاریەك لـە ماڵەوە چنگت نەکەوێ لەسـەر شەقام دەستت ناکەوێ • ئەوەی تف لە دایك خۆی بـکا تف لە هـەموو ئافرەتێکی‌تر دەکـا • کـە بتەوێ مشتووی شمشێر بـگری یان دەستی برادەرێك بگوشی هەموو پەنجەکانی دەستت گەرەکـە •

پرسیار :

شیعرێکی (موتەلیب میتارۆڤ)م خوێندۆتەوە • لە شیعرەکەدا دەڵێ گوایە خۆی نە ئاڤارە نە تاتە نە تەبەسارانیە • بەڵـکو داغستانیە • ئـەدی بەمـــە دەڵێی‌چی ؟

ئەبوتالیب :

(چاوی لە میتارۆڤ گێڕا) میتارۆڤ گوێت لێ بێ • لە مێژە زانیومە تۆ نە ئاڤاری نە کومیکی نە تاتی نـە نۆگایی نە لیزجیانی ؛ بـەڵام تازە بزانـم تۆ تەبەسارانی نی • کـەوا بوو ، تۆ چی ؟ بۆی هـــەیە بەیانی بنووسی کـە موتەلیب میتارۆڤیش نی • ئەوەتا من • ئەبوتالیب غەفورۆڤم • یەکـەم جار لەکم ، دوەم جـار داغستانیـم ، سێیەم جـار شاعیرێـکی سـۆڤێتیم • یان دەتوانین بە جۆرێـکی‌تری بڵێین : یەکـەم شاعیرێـکی سۆڤێتیم ، دوەم لە کۆماری داغستان دەژیم ، سێیەم‌نەتەوەم لەکەو بـــە زمانی لەکی دەنووسم • ئەمـانە قەت لێك جـودا نابنەوە • پارچـەیەکی بنچینەیین لـە خـــۆم • شتی زۆر بەنرخ‌و بەهـادارن • لـەم سیانە دەستبەرداری هیچیان نابم • لـە پێناوی ئەوانەوە مل بە ئاگرەوە دەنێم •

پرسیار :

«پەیامنێری کۆماری دیموکراتی ئەلمانیا» : کتێبێـــکی هـــاوڕێ عەلیکیشێڤ/ی کـــاندیدای زانستی پزیشـکم لێرە دی بـــە ناوی : « تەمەن‌درێژی لە داغستاندا » لـەم کتێبەدا باسی ئەو کەسانە دەکا کـە سـەد ساڵ زیاتر دەژین‌و دەڵێ لـە بارەی تەمەن‌درێژیەوە ، داغستان لە هەموو یەکێتی سۆڤێت بە پلەی یەکـەم دێ • ئینجا دەڵێ نەتەوەکـــان وا بەربەرە لێك نزیك دەبنەوەو وای لێ ڕەچاو دەکرێ یـەك نەتەوەی تایبـەتی لـە داغستان بێتـە کایەوە • واتە پاش چەند ساڵێکی دی ئاڤارو دارجین‌و نۆگای خۆیان بە داغستانی دادەنێن‌و ڕەنگە لە پەساپۆرتیش‌دا هـەر وایان بۆ بنووسرێ • هەروەها ووتارێکی زانایەکتانم خوێنـدەوە دەڵێ گوایە ئەدەبەکـەتان خەریـکە سنووری نەتەوایەتی دەڕووخێنێ‌و دەبێ بـە ئەدەبێـکی گشتی داغستانی • مادام کـــاندیدو دکتۆرەکـانێ مەسـەلەی وا لـە کتێب‌و ووتاران هەڵایسێنن ، دیارە مەسەلەکـە زۆر گرنگ‌و بەکـارە ؟

ئەبوتالیب :

منیش هاوڕێ عەلیکیشێڤ دەناسم • خەڵـکی قەزاکەمانە • لەگەڵ پیرەمێردان دەدوێ‌و گوێ لە باسی‌ژیانیان ڕادەگرێ • بەڵام زۆر لـەوە بە گومانم کـە هیچ پیرەمێردێکی بە ڕێزی‌چیایی باسی ئەوەی بۆ کرد بێ کـە هەموو نەتەوەکان لە ناو یەك نەتەوەدا دەتوێنەوە • ئەمەی لە خەیاڵی خۆیـەوە دروست کـردوە • زۆر کـەم (میچورین)ی وام دیوە لـــە ئەزموونـگا هەوڵ بدا وەك (کەروێشك) منداڵی زۆڵ چاك بکاو زمانیان لێك بداو بیانخاتە بەر تاقی کردنەوە •

ویستیان حەفت شانۆی نەتەوایەتی داغستان بکەن بە یەك شانۆ • ویستیان پێنج ڕۆژنامەی نەتەوایەتی داغستان بـکەن بە یەك تاکـــە

ڕۆژنامە • ویستیان زۆر لکی یەکێتی نووسەرانمان بکەن بە یەك ، بەڵام ئەمە وەکو ئەوە وایە کە درەختێکی پڕ لكو پۆپ بکەینە یەك تاکە کاریتە •

پرسیار :

من نوێنەری ڕۆژنامەیەکی هیندیم ئێمەش لە هندستان زۆر زمانمان هەیە ـ هیندی ، ئوردوو ، بەنگالی ••• هەندێ نەتەوەخواز ویستیان زمانەکەیان ببێ بە زمانی ڕەسمی سەراپای هیند • بوو بە مشتومڕو تەنانەت شەڕی خوێناویش • شتی وا لای ئێوە ڕوو نادات ؟

ئەبوتالیب :

جارێکیان مشتو مڕێکی وا کەوتە بەینی کوڕێکی ئاڤاریو کوڕێکی کومیکی کە هەردووکیان سواری یەك کەر ببوون • کوڕە ئاڤارەکە هەر هاواری دەکرد : « خیا ، خیا ، خیاما !» کومیکەکەش هەر هاواری دەکرد : «ئێش ، ئێش ، ئێشێك ! » هەردوو وشەکە مانای (کەر) دەگەیەنن ، بەڵام ئەو دوو کوڕە لەسەر ئەم ووشەیە بەشەڕ هاتنو لە ئەنجامدا هەردووکیان گلانو بێ «خیاما» و «ئێشێك» مانەوە • بەلای منەوە مشتو مڕی وا ، کارێکی منداڵانەیە • زمانەکانمان گورگ نین ، زمانەکانمان لەگەڵ یەك بەشەڕ نایەن • قسەیەکی نەستەقمان هەیە ، دەڵێ : « گێلی ماڵەوە جنێو بە دەرو جیرانان دەدا ، گێل گوند جنێو بە گوندە دراوسێکانی دی دەدا ، گێلی وولات جنێو بە وولاتەکانی دی دەدا • »

ئەوەی بە خراپە باسی زمانەکانی دی بکا ، ئێمە بە پیاوی دانانێین •

پرسیار :

کەواتە ، بە قسەی تۆ ، ئێوە لەم بارەیەوە هیچ مشتومڕو تێك نەگەیشتنتان نەبوە ؟

ئەبوتالیب :

مشتو مڕ بوە ، بەڵام هیچ کەس بە دڵ پەلاماری زمانەکانمان یان ناوەکانمانی نەداوە • با هەر کەسە چ زمانێکی پێ خۆشە بەو زمانە بنووسێو بخوێنێتەوەو گۆرانی بڵێو بدوێ • دەتوانی پیلەکە لەسەر ئەوە بکەی کە ئەم شتە یان ئەو شتە چاکە یان خراپە ، ڕاستە یان چەوتە ، جوانە یان ناشیرینە ، بەڵام چۆن زمانێك یان سەراپای نەتەوەیەك یان گەلێك چەوت یان خراپ یان دزێو دەبێ ؟ ئەگەر ئەم باسە پیلەکەیشی لەسەر کرا بێ نە کەس بردوویەوە ، نە کەس دۆڕاندوویە •

پرسیار :

ئەمە وا ، ئاخۆ باشتر نەبوو ئەگەر داغستان یەك نەتەوەو یەك زمانی تێدا بوایە ؟

ئەبوتالیب :

زۆر کەس دەڵێ : « ئاخ ئەگەر زمانمان یەك دەبوو !! » لە کاتی پەلامارێکی جورجیا (ڕاژبەندین)ە شەل بە عیراقلی پاشای گوت: «بۆیە ئەم هەموو گرفتەمان بەسەر هات چونکە زمانی یەکترمان نەدەزانی • » حاجی موراد لە (خایداك ـ تەبەساران)وە بۆ ئیمامی نووسی : « ئێمە تێك نەگەیشتین • »

بێ گومان ، ئەگەر خەڵك لەگەڵ یەکەم ووشە لە یەك گەیشتبان باشتر بوو ، زۆر شت ئاسانتر دەبوو ، بە ئەرکێکی کەمتر دەسکەوتێکی پترمان دەبوو • بەڵام بە لای منەوە ، خراپ نیە ئەگەر ماڵێك منداڵیان زۆر بێ • ئەو ماڵە دەبێ بایەخ بەهەموو منداڵەکان بدەن • کەم دایكو باوك هەیە پاشان پەشیمان بووبنەوە کە منداڵیان زۆر بوە •

هەندێك دەڵێن : « لە (دەربەند) دەربچی کێ پێویستی بە

زمانەکەمانە ؟ کەس تێمان ناگات ؟ »

هەندێکی‌تر دەڵێن : « لە گەرووی (ئاراکین) ئاوا بە زمانەکەمان بە کەلکی چ دێ ؟ »

هەندێکی‌تر گلەیی دەکەن : « گۆرانیەکانمان ناگەنە دەریاش • • » بەڵام زۆر خێرا زمانی زگماکیان پشت گوێ دەخەن •

پرسیار : لە بارەی پشتگیریەوە دەڵێی‌چی ؟

ئەبوتالیب :

پشتگیری لە نێو نەیارو بێگانان پێویستە ، برا پێویستیان پێ نیە •

پرسیار :

بەڵام هـــەر یەکـــە ! برا بۆ ئەوەی لەگەڵ برای بدوێ پێویستی بە یەك زمـانە •

ئەبوتالیب : ئێمە ئەو زمانەمان هەیە •

پرسیار : کامـــە ؟

ئەبوتالیب :

ئەوەی ئێستا بەکاری دێنین : ڕووسی • ئاڤارو دارجین‌و لیزجیـان‌و کومیك‌و لەك‌و تات ـ هـەموو تێی دەگەن (پەنجە بۆ وێنەی لیرمەنتۆف‌و پوشکین‌و لینین درێژ دەکات •) بە خێرا ئەمانە ئێمـە زۆر باش لەیـەك دەگـــەین •

پرسیار :

بەرهەمێکی «دوو بەرگی»ی ڕەسووڵ هەمزەتۆڤم خوێندۆتەوە • لـە بەرگی یەکەم ، لە شیعری «زمانی زگماکم»دا بە زمـــانی ئاڤـــاری هەڵدەڵێ ؛ بەڵام لـە بەرگی دوەم لـە شیعرێکی بە هەمان ناوو نیشانەوە

بە زمـــانی ڕووسی هەڵدەڵێ • ئایا دەتوانی لە یەك کـاتدا سـواری دوو ئەسپ ببی ؟ باشە ، بڕوا بە کام هەمزەتۆڤ بکەین : ئەوەی بەرگی یەکەم یان ئەوەی بەرگی دوەم ؟

ئەبوتالیب :

با ڕەسووڵ خۆی وەڵامی ئەم پرسیارە بداتەوە •

رەسووڵ :

منیش دەڵێم پێت ناکرێ لـە یەك کاتدا سواری دوو ئەسپ ببی ، بەڵام دەتوانی دوو ئەسپ لە گالیسکەیەك بخـــەیت‌و بە هەردووکیـان گالیسکەکە ڕابکێشن • دوو ئەسپ ، واتە دوو زمان ، داغستان بـەرەو پێشـــەوە دەبەن • یەکێکیان زمانی ڕووسیە ، ئەوەی‌تر زمانی خۆمـــانە ـ بۆ ئاڤارەکان ئاڤاری‌و بۆ لەکەکان لەکی • من زمانی زگماکی خـــۆم خۆش دەوێ ، هەروەها زمـانی زگماکی دوەمیشم خۆش دەوێ کـە بە سـەر ئەم شاخانەو بە تووڵە ڕێـگاکاندا بردوومیەتە دەشتە هـــەراو ، بردوومیەتە دونیای گەورەو فراوان‌و دەوڵەمـەند • ئەوەی زگمـاك بێ دەڵێم زگماکەو چیترم لـە دەست نایە •

پرسیار :

دەمەوێ شتێکی دی لـەم بارەیەوە لە ڕەسووڵ هەمزەتۆڤ بپرسم• لـە شیعرەکەیدا نووسیویە : «ئەگەر لە ناوچەوانی زمانی ئاڤاری نووسرا بێ کـە بەیانی بمرێ حەز دەکـەم من ئەمڕۆ دڵم بوەستێ‌و یەکسـەر بمرم • » بەڵام ئێوە گۆتەیەکتان هەیە ، دەڵێ : « کـە گەورە بێ دەبێ گچکە جێی بۆ چۆڵ بکا • » ئێستا زمانی ڕووسی هاتوە ئەدی نابێ زمانە ناوچەییەکان ڕێی بۆ چۆڵ بکەن ؟ ئەدی ئەوە ڕەوشتی خۆتان‌نیە ؟ بـە گوێرەی گۆتەی خۆتان ناتوانی لە یەك کاتدا دوو تەپڵە لەسەر بنێی ، یان بۆچی دوو جگەرە بە دەمتەوە دەگری ؟

ڕەسووڵ :

زمان جگەرەو تەپڵە نیە • زمانێك دوژمنی زمانێکیتر نیە • گۆرانی گۆرانی لەناو نابات • کە پوشکین هاتۆتە داغستان پێویست ناکا مەحموود شوێنی خۆی بە جێ بێڵی • لیرمەنتۆف هیچ هەقی نیەجێگەی باتیرای داگیر بکا • ئەگەر برادەرێکی باش دەستت بگوشێ ، دەستی تۆ لەناو دەستی ئەوا وون نابێ ، بگرە گەرمترو بە تینتر دەبێ • زمان جگەرە نیە ، چراوگی ژیانە • من دوو چراوگم هەیە • یەکێ لەسەر لێوی پەنجەرەی زنجی باوکمەو ڕێگام بۆ ڕوناك دەکاتەوە ، دایکم بۆی داگیرساندووم تا ڕێگام لەبەر بزر نەبێ • ئەگەر ئەم چراوگە بکوژێتەوە ، ژیانیشم لەگەڵ دەکوژێتەوە • ئەگەو بە لەشیش نەمرم ژیانم دەبێتە یەك پارچە تاریکی • چراوگی دوەم ، نیشتمانی گەورەم ، وولاتی مەزنی ڕوسیا بۆی داگیرساندووم بۆ ئەوەی لە دونیای فراوانو بەر هەڵ دا ڕێم لەبەر بزر نەبێ • ئەوە نەبێ ژیانم تاریكو پووچە •

ئەبوتالیب :

چۆن ئاسانترە بەرد هەڵبگری : یەك دەستو شانت بەکار بێنییان هەردوو دەستو تێکڕای لەشت ؟

پرسیار :

هەر چۆن بێ ، چیایەکان ئەو زنجانە هەر بەجێ دێلن کە دایکیان چراوگیان تێدا داگیرساندوە و شۆڕ دەبنەوە پێ دەشت ، وا نیە ؟

ئەبوتالیب :

بەڵام کە دەچن زمانو ناویان لەگەڵ خۆیان دەبەن • تەپڵەشیان دەبەن • چراوگی لێوی پەنجەرەکانیان لەوێش هەمان شتە •

پرسیار :

بەڵام لەو شوێنە تازەیە ، زۆر جار کوڕ لە نەتەوەکانی دی ژن دێنن • ئاخۆ ئەو حەلە چ زمانێك بەکار دێنن ؟ پاشان منداڵەکانیان بە چ زمانێك دەدوێن ؟

ئەبوتالیب :

چیرۆکێکی کۆنمان هەیە : کوڕێك حەزی لە کچێکی نەتەوەیەکی دی کردو ویستی بیهێنێ • بەڵام کچەکە گوتی : (مێردت پێ دەکەم بەڵام دەبێ سەد شتم بۆ بکەی •) گەنجەکە کەوتە بە جێ هێنانی مەرجەکانی کچەکە • یەکەم جار کچە داوای لێ کرد بە شاخێکی ڕووتو ڕکدا هەڵبگەڕێ کە هیچ پێگیری پێوە نەبوو • پاشان داوای لێکرد لەوێوە خۆی فڕێ بداتە خوارەوە • کوڕە بازی داو لاقی سەقەت بوو • کچە داوای لێکرد بە بێ شەلین بڕوا ، بێ شەلین ڕۆیشت • هەموو جۆرە داوایەکی لێکرد : لە ڕوبارێك بداتو خورجینەی تەڕ نەبێ ، لە بایە غارێ ئەسپ ڕابگرێو چۆکی پێ دابدا ، کچە سێوێکی لەسەر سنگی خۆی داناو داوای لە کوڕە کرد نیشانەی لێ هەڵبگریو ئەو سێوە بپێکێ • کوڕەکە نەوەدو نۆ مەرجی بە جێ هێنا • مایەوە یەك مەرج • ئینجا کچە گوتی : ئێستا دایکتو باوکتو زمانەکەت لە بیر بکە • گەنجەکە کە ئەمەی بیست خۆی هەڵدایە سەر ئەسپەکەیو قامچی لێداو ڕۆیشت هەتا هەتایە نەگەڕایەوە •

پرسیار :

ئەمە چیرۆکێکی زۆر خۆشە ، بەڵام لە ژیانی ڕاستەقینەدا چۆن دێتە دی ؟

ئەبوتالیب :

لە ژیانی ڕاستەقینەدا ، کە کوڕو کچێك خێزان پێکەوە دەنێن زۆر ئەرك وەئەستۆ دەگرن • بەڵام هیچێکیان خورتی لەوەی دی ناکا کە زمانی خۆی لە بیر بکا • بە پێچەوانەوە هەر کەسە هەوڵ دەدا زمانی هاوسەرەکەی فێر ببێ •

لە ژیانی ڕاستەقینەدا ، بە داخو ڕەخنەوە تەماشای ئەو منداڵانە دەکەین کە زمانی دایكو باوکیان نازانن • منداڵەکان خۆیشیان گازاندە لە دایكو باوکیان دەکەن چۆنکە زمانی خۆیان فێر نەکردوون • بەخوا بەستەزمانن !!

لە ژیانی ڕاستەقینەدا ، ئەوەتا دەبینن ئێمە لە دیار ئێوە دانیشتووین • ئەوەتە شیعرەکانمان ، چیرۆکەکانمان ، ڕۆمانەکانمان ، کتێبەکانمان • ئەوەتەن ڕۆژنامەو گۆڤارەکانمان • بە زۆر زمان بڵاو دەکرێنەوە • ساڵ بە ساڵ تا دێ زۆر دەبن• ئەم وولاتە گەورەیە زمانەکانی ئێمەی ڕەت نەکردۆتەوە • مافی ڕەوای خۆی داونەتێ ، چەسپاندوونی ، ئەوانیش وەك ئەستێرە دەدرەوشێنەوە : « ئەستێرە ئەستێرە دەئاخێوێ • » _ ئێمە خەڵك دەبینینو خەڵکیش ئێمە دەبینێ • ئەگەر وا نەبا ئێوە قەت باسی ئێمەتان نەدەبیستو کەیفتان بە ئێمە نەدەهاتو ئەمڕۆ لێرە پێکەوە نەدەبووین • ئەوەیە ژیانی ڕاستەقینە •

پرسیارو وەڵام ، پرسیارو وەڵام • ئەگەر دەرفەت هەبوایە کۆنگرەکە هەتا هەتایە دەوامی دەکرد • قسە لە بارەی هەموو زمانێکی دونیاو هی هەموو ڕۆژگارێك دەکراو بنیشی نەدەهات •

ئەبوتالیب _ ئەمەی بەلاوە شتێکی نوێ بوو _ کە هەستی کرد زۆری درێژە پێداوە ، گوتی : «ئەم کۆنگرە ڕۆژنامەگەریە وەکو

یاریو گۆرانی ئێمە وایە ، کە هەندێك پرسیار دەکەنو هەندێکیتر وەڵام دەدەنەوە • »

پرسیار تیرێکە کوێرانە دەهاوێژرێ ، وەڵام تیرێکە نیشانە دەپێکێ• پرسیار _ وەڵام • نیشانەی پرسیار _ نیشانەی سەرسامی • رابردوو پرسیارە ئێستا وەڵامە •

داغستانی کۆن وەکو پیرێژنێك وا بوو کە لەسەر بەردێك دانیشتبێ • ئەمە نیشانەی پرسیار بوو • داغستانی ئەمڕۆ نیشانەی سەرسامیە • شیرێکی لە کالان دەرهاتووەو قیت کراوەتەوە •

کە شۆڕش گەیشتە داغستان ، ئەوانەی لێی دەترسان گوتیان هەموو نەتەوەو زمانو ناوو گەلەکان بەم زوانە لەناو دەچن • (مەسەدو) دەبێ بە (ماروسیا) و (موسا) دەبێ بە (ڤاسیا) • گوتیان پیاو ماوەی نابێ بیر لەوە بکاتەوە داخۆ سەر بە کام نەتەوەیەو خەڵقی کام شوێنە ؟ هەموو لە ژێر یەك بەڕە دەخەون • جا ئەوەی لە هەموویان بەهێزتر بێ بەڕەکە لەسەر ئەوانی کە ڕادەکێشێو هەرە بێهێزەکەیان لەبەر سەرما دەمێنێتەوە •

بەڵام داغستان گوێی نەدانێ • حەیدەر بەمەتۆڤ کە ئەندامی حکوومەتی نەتەوایەتی چاییان بوو ، کە بە ترومبێل دەیانبردە دەرەوە ، لەسەر لێوی ترومبێلەکە دەیگوت : «قسەی منیان نەچوە دڵ ، پاشان دەبینین چ دەبێ • »

دەبینن پاشان چ بوو • هەمووی لە کتێب دەنووسرێو بە گۆرانی دەگوترێ • ئەوەی گوێی هەیە با ببیسێ ، ئەوەی چاوی هەیە با بیخوێنێتەوە •

جیایەك ، کە لە بەرەی هاوبەش دەترسا ، پشتی کردە داغستانو چوە تورکیا • دوای پەنجا ساڵ هاتەوە ناو شاخەکانمان بۆ ئەوەی بزانێ دونیـا چۆنە داوام لێ کرد پیاسەیەك بە ناو مەحەج قەڵادا بکات کە پێشتر ناوی پۆرت پێترۆڤسکی بوو • ئەم شـارە پێشان ناوی قراڵێکی ڕووسی لێ بوو ، ئێستا ناوی مەحەچی شۆڕشـگێڕی داغستانی لێیـە • ئـەو شەقامانەم پێشان دا کـە بە ناوی باتیرایو ئوللوبیو کاپییڤ کراون ، بە ناوی ڕۆڵـە دڵسۆزەکانی داغستان کراون • لە گۆڕەپانی (مارین)دا ، ماوەیەکی زۆر لـە پەیکەری سلێمان ستالسکی ڕاما • لە شەقامی لینین پەیکەری هەمزەی تساداسای باوکمی بینی • دیار بوو پێش ئەوەی بار بـکا ناسیاری لەگـەڵ باوکم هـەبوو • لە ئاکادیمیای زانستی چـوە لای زاناکان • لـە ئامۆژگەی تۆژینەوەی زمـانو ئەدەبو مێژوو لەگـەڵ خەڵکەکە دوا • چوە مووزەخانەی هونەرو مێژووی داغستان • چـوە زانکۆ کـە کوڕو کچی شاخـان لـە پازدە کۆلیجی جۆر بـە جۆردا دەخوێنن • بۆ ئێوارێ چووینە شانۆی میری ئاڤاریو لەوێ (ئەنخیـل مارین)ی حـاجی زالۆڤمان دی • کـە ئاڤارێك لـە بارەی کچـە ئاڤارێـکەوە نووسیویە • کـە فاتیمە خزرۆیڤای هونەرمەندی میللی یەکێتی سۆڤێت گۆرانیەکی کۆنی لەسەر شانۆ چڕی ، میوانەکەم چاوی پڕ ئاو بوو •

لە گۆڕەپانی گەورەدا ، ماوەیەکی زۆر لـە دیار پەیـکەری لینین ڕاوەستا ، ئینجا گوتی :

« ئەرێ ئەوە خەونە دەیبینم ؟ »

« کە چوویتەوە تورکیا ئەم خەونە بۆ ئاڤارەکان بگێڕەوە • »

« باوەڕ ناکەن • منیش ، ئەگـەر بە چاوی سەری خۆم نەمدیبـا ،

بڕوام نەدەکرد • »

جارێکیان ئەبوتالیب گوتی :

« یەکـەم جـار قامیشێکم بڕیەوە ، شمشاڵێـکم دروست کـردو فووم لێ کرد گوند گوێی لـە دەنـگی شمشاڵەکەم بوو • ئینجا چلێـکم بڕیەوە شمشاڵێکی گەورەترم دروست کردو ئاوازێـکی ترم لێدا ، لـە شاخە دوورەکان گوێیان لێ بوو • پاشان درەختێکم بڕیەوەو زوڕنایەکم دروست کرد ، سەراپای داغستان گوێی لە فیقـەی زوڕناکەم بوو • ئینجا دەستم دایە قەڵەمێکی بچووكو شیعرێکم لەسەر کاغـەز نووسی ، لـە سنووری داغستان پەڕیەوە •

ئەی دابەشـکەری زمانان ، جارێکی تریش سوپاست دەکـەم • سوپاست دەکەم کـە شاخەکانمان ، گوندەکانمان ، دڵەکانمانت لـە بیر نەکـرد •

سوپاس بۆ ئێوەش هـەمووتان کـە بـە زمانی زگماکی خۆتان گۆرانی دەبێژنو بیر دەکەنەوە •

گۆرانی

نووسینی سەر تەنبوورێك :
خەنجەر پیاو دەخاتە باوەشی مەرگەو
تەنبوور زیندووی دەکاتەوە •

★ ★ ★

ووشەی «باکان»ی ئاڤاری دوو مانای هەیە : (ئاواز)و بارو هەستی پیاو یان سەلامەتی دونیا • کە بتەوێ بڵێی ئاوازێکم بۆ لێدە دەبێ ووشەی (باکان) بەکار بێنی ، کە بپرسیت چۆنی ؟ دەبێ هەمان ووشە بەکار بێنی • بەم جۆرە بەلای ئێمەوە ئەحواڵی پیاوو گۆرانی هەردووکیان لەناویەك ووشە دان •

ووشەو قسە لە بێژنگ بدە گۆرانیت دەست دەکەوێ • ڕكو کەربو خۆشەویستی لە بێژنگ بدە گۆرانیت دەست دەکەوێ • بەسەرهاتو کاروباری مرۆڤایەتیو سەرلەبەری ژیان لە بێژنگ بدە گۆرانیت دەست دەکەوێ •

« بەتایبەتی گۆرانیەکی ئاڤلی بزواندی • ووشەکانی کەم بوو ، هەموو جوانیەکەی لە کۆرسی خەمباردا بوو : ئێ ، دێ ، دەلالێ • یەرۆشکا ووشەکانی وەرگێڕا : گەنجێك پەزی لە گوندەوە بەرەو شاخان هاژوا • ڕووس هاتن گوندەکەیان سووتاند • پیاوەکانیان کوشت • ژنەکانیان یەخسیر کرد • گەنجەکە لە شاخ هاتەوە جێی گوند چۆڵو هۆل بوو • نە دایك ما بوو ، نە برا ، نە ماڵ • یەك تاقە درەخت ما بوو • لە ژێر درەختەکە دانیشتو گریا : (تەنیام ، ئەی درەختەکە وەکو تۆ تەنیام) : ئینجا هەڵی کردە گۆرانی : ئێ ، دێ ، دەلالێ ! » _ (لیۆ تۆلستۆی ، قەوقاسیەکان) !

ئێ ، دێ ، دەلالێ ، دەللا ، دەلالێ ، دەلالێ ! ئەی گۆرانی خۆمان ! ئەی گۆرانیە غەمگینەکانی شاخان ! ئێوە کەیو لە کوێو چۆن پەیدا بوون ؟ ئێوە کە هێندە سەیرو ئازیزن لە کوێرە هاتوون ؟

نووسینی سەر تەنبوورێك :
وا دەزانی ئەم ئاوازە لە ژێیەکانەوە هەڵدەستێ ؟
نەخێر ، ئەمە زایەڵەی ووشەی ناخی دڵە •

نووسینی سەر خەنجەرێك :
دوو گۆرانیو دوو دەمو دوو دیو ؛
مەرگی دوژمنو ئازادی نیشتمان •

نووسینی سەر لانکێك :
کەس نیە لەم دونیایەدا ،
لەسەر پشتی لانك
گۆرانی ناسك ، گۆرانی دایکی
بۆ نەگوترا بێ •

نووسینی سەر بەردێکی دەم ڕێـگا :
گۆرانیو ڕێـگا ـ عەگید لە ڕێـگا گۆرانی دەڵێ •
گۆرانیو ڕێـگا قەت بنیان نایە •

نووسینی سەر کێلێك :
کە گۆرانی دەگوت خەڵك گوێیان لێدەگرت ،
ئێستاش خەڵك گۆرانی دەڵێو ئەو گوێیان لێڕادەگرێ •

گۆرانی کۆنو نوێ ••• لایلایـە ، گۆرانی زەماوەند ، گۆرانی جەنگ ، گۆرانی کورتو درێژ ، گۆرانی غەمبارو خەمڕەوێن ! ئێـوە لە سـەراپای دونیـادا دەچڕێن • ووشەکـان وەکو مووروو ، وەکو زریرەی زیو دەهۆنرێنـەوە • ووشەکان وەکو بزمـار دادەکوترێن • چۆن کـە ئافرەتێکی نازدار دەگری فرمێسکەکانی ڕێچکە دەبەستن ، ووشەیش ئاوهـا بە نەرمی دێنو دادەڕژێن • ووشە وەکو تیـری نیشانەشکێنی مەعلان دەڕواو نیشانە دەپێکێ • ووشـە وەکو ئەو کلـکە شاخانەی دەتوانی تا بنی دونیـا پێیاندا بڕۆی ، ئاوا پێچ دەکەنو دوورت دەخەنەوە • بۆشایی بەینی دێرەکان وەکو کۆڵانیماڵی خۆشەویستەکەتە وەکو دێرە جووتی سەر زەوی باوکتە ، وەکو کاتی گزنگ دانی بەیانیو ئاوابوونی ڕۆژ وایە ، شەو و ڕۆژ لێك جودا دەکاتەوە •

گۆرانی هەیە نووسراوەتەوەو هەیە نەنووسراوەتەوە • بەڵام هەر چۆنێك بێ مادام گۆرانیە دەبێ بچڕێ • ئەو گۆرانیەی نەچڕێ وەکـو باڵندەیەکە نەتوانێ بفڕێ ، وەکو دڵێکە نەتوانێ لێبدات •

ئێمە لە شاخان دەڵێین : کـە شـوان گۆرانی نەڵێ ، مێگەل لـە لەوەڕ دەبێ • بەڵام کـە گۆرانی لە قەدشاخی سەوز زرنـگایەوە هـەتا بەرخی ساواو باقۆش گیا هەڵدەوێژنێ •

کابرایەك میوانی هـاتو بە میوانەکەی گوت کـە بەزمانی خۆی گۆرانیەك بڵێ ؛ بەڵام میوانەکە هیچ گۆرانی نەدەزانی ، یان تاقـەتی گۆرانی گوتنی نەبوو ، ئیـدی هەموو قسەی ئـەوە بوو کـە گوتی : گەلەکەمان یەك تاقـە گۆرانی چیـە نیەتی •

« جا ئایا تۆ خۆت هەیت یاننا ؟ چونکە گەل بە بێ گۆرانی نابێ ! »

ئێ ، دێ ، دەلالێ ، گۆرانی کلیلەو سندووقی پیرۆزی زمانی پێ دەکرێتەوە • ئێ ، دێ ، دەلالێ ، دەلالا ، دەلالێ •

بۆتان باس دەکـەم گۆرانی چۆن پەیدا بوە • شیعرێکم لـەم بارەیەوە نووسیوە • فەرموو بیخوێننەوە :

خەنجەرو گیتار

لە ڕۆژگاری هەرە هەرە کۆندا
گەنجێکی لادێیی : لەو دیو دەربەندی چیاکان هەبوو •
تەنیا یەك خەنجەرو
یەك دار هەنجیری هەبوو •

یەك بزنی تاقانەیشی هەبوو •
لە مێرگو میرغوزاری سەوز دەیلەوەڕاند •
ئـەم گەنجـە ،
ئەشقی کچی خـان بوو •

ئەگەرچی گەنجەکە زیخو ئازا بوو
بەڵام کە چوە داخوازی کچەکە ،
خـان
قاقا پێیپێکەنی •

با خودانی دارهەنجیرو تاکە خەنجەر
هـەر بزنی خۆی بدۆشێ •

پاشای خاوەن زەوی‌و مالآت
کچی خۆی ناداتێ •

گەنجی کلۆڵ ئاگری لە دڵ بەر بوو
دەستی دایە خەنجەرەکەی ،
بزنەکەی بۆ خوا کردە قوربانی‌و
دارهەنجیرەکەی لە ڕیشەوە هەڵکێشا •

بە تەگبیری خوای شیعر
قەدی دارەکەی کردە گیتارو
ڕیخۆڵەی بزنەکەی
بۆ کردە ژێ •

هـــەر هێندە ،
پەنجەی گەیاندە ژێیەکان
ووشەی « سوێند » و « بەڵێنی »
لێ پەیدا بوو •

خۆشەویستەکەی بۆ بوو •
کچە بە بێ ماندووبوون
بوو بە هی خاوەنی
دوو گەنجینەی : خەنجەرو گیتار •

گوند هێلانەی لە قەدی چیا کردوە ،
پشتی داوەتە شاخ •
دوکەڵ لە دێ بەرز دەبێتەوە ،
خەنجەرو گیتار بە دارەوە هەڵواسراون •

پاندوورو خەنجەر ، شەڕو گۆرانی • ئەوین‌و کردەوەی مێرانە • مێژووی گەلەکەم • چیاییەکان شانازی بەم دوو شتە دەکەن •

ئەم دوو گـەنجینەیە ، لـە مـالآن ، وەك قۆڵی چاکەت ، لەسـەر مافووری سـەر دیوار ڕاست‌و چەپ لێك تێ‌دەپەڕن • بە ئەسپایی‌و بـە

ڕێزو خۆشەویستی دەیانهێننە خوارێ • بە خۆڕایی دەستیان نادەنێ • کـە دەست درێژ بـکەی خەنجەر دابـگری ، یەکێکی لە خۆت گەورەتر پێت دەڵێ • « ووریا بـە ، ژێی پەندوورەکـە نەپسێنی • » کـە بچی پاندوورەکە بێنیتە خوارێ ، یەکێکی‌تر دەڵێ :

« ووریا بە ، پەنجەت بە خەنجەرەکە نەبڕی • »

وێنـەی پاندوور لەسـەر پشتی خەنجەر هـەڵدەکەنن‌و وێنـەی خەنجەریش لەسەر پاندوور دەکێشن • کـە خەنجـەرو پاندوور بـە دیوارەوە هەڵدەواسن، بەسەر کەمەرەی زیوو خەناوکەی کچاندا شۆڕ دەبنـەوە • پیاو کـە دەچوونە شـەڕ خەنجەرو پاندووریان لەگەڵ خۆیان دەبردو ئەو شوێنە پیرۆزەی سەر دیوار بە ڕووتی دەمایەوە •

« جا پاندوور بۆ دەبەنە شەڕ ؟ »

« تواهوو !! کـە ژێیەکانی بلەرێنیتەوە یان هەر دەستیان لێ بدەی ، وولآتی باوك‌و باپیرت ، گوندی خۆت ، ماڵی دایکت دێتەوە بەر چـاو • تۆش بۆ ئەمانە دەجەنگی‌و ئەمانە شایەنی ئەوەن خۆیان بۆ بەخت بکەی•»

پیـاوی ڕەشید گوتوویانە : « کـە شیر وێك دەکەون ، گوندت لێ نزیك دەبێتەوە • » بەڵام هیچ شتێ وەکو پاندوور ماڵ نزیك ناخاتەوە •

ئێ ، دێ ، دەلالێ دەللا ، دەللا ، دەللالێ !

مەحموود لە شاخەکانی کربات گۆرانی دەگوت‌و گوندە چیاییەکانی خـۆی لا بوو ، مێرەمی گراوی خـۆی لا بوو ، مەحموود وەسیەتی کردوە ، نووسیویە :

نەختێ کەمتر خۆڵ بەسەر گۆڕی من داکەن •
تا گوێم تەواو قەپات نەبێ ،

بۆ ئەوەی بە دڵو گیان ،
گوێ لە گورانی چیاییەکانی دێ کەمان بگرم •

تەنبوورە ئازیزەکەم لەگەڵما بخەنە گۆڕ ،
بۆ ئەوەی ئازدارەکانی گوندەکەمان ،
لە گۆرانی من بێبەش نەبن‌و
گوێ لە دەنگی پەروشم بگرن •

مەحموود هەروەها دەیگوت :

کە ئاوازێك لێدەدەم چیا دەچەمێتەوە •
بەڵام ، مێرەم ، خۆشەویستم ،
نازانم چۆن چۆنی
دڵی تۆ نەرم بکەمەوە •

کە تەنبوور لێدەدەم مار دەکەوێتە سەما •
بەڵام مێرەم ، خۆشەویستم ،
نازانم چۆن چۆنی
دڵی تۆ نەرم بکەمەوە •

دەتەوێ بزانی گۆرانی چیا لە کوێوە هاتوە ؟
لە خەونی گەل پەیدا بوە ،
لە سینگی بەرین تواوەتەوەو
لە خوێنی گەرم هەڵقوڵاوە •

لە جەوزای ئەستێرە بەندەوە هاتوە •
لە ماڵو گوندەکانی داغستانەوە هاتوە
پێش ئەوەی تۆ گوێی بدەیتێ
سەدان پشت گوێیان لێ بوە •

گۆرانی سێلاوێکە لە قەد شاخەوە دەڕژێتە خوارێ • گۆرانی ئەسپێکی بەبەزی قاسیدی شەڕگەیە • گۆرانی ئەو برادەرانەیە لەنکاوڕا دەبنە میوانت • دەست بدە پاندور ، چۆنگور ، جاگان ، دووزەلە ،

کەمانچە ، زوڕنا ، تەمبوورین ، ئەکۆردیۆن ، دەهۆڵ ، تەنانەت لەگەن‌و سنیش • لەپ لە لەپ دە ، قونیانی لە زەوی بکوتە ، گوێ لە پێك کەوتنی شمشیر بگرە ، گوێ بدە چرتەی ئەو پلووکەبەردەی بە بەنجەرەی خۆشەویستەکەت دەکەوێ • گۆرانی بڵێ‌و گوێ لە گۆرانیەکانی خۆت ڕاگرە • گۆرانی نوێنەری خەم‌و خۆشیە ، بەساپۆرتی شەرەف‌و نەبەردیە ، بەڵگەی بیر کردنەوەیە • گۆرانی پیاوی گەنج ڕەشیدو نەبەرد دەکا ، پیاوی پیرو ژیر گەنج دەکاتەوە • سوار ناچار دەکا پیا ببێ‌و گوێی لێ ڕابگرێ • وا لە پیادە دەکا خۆی هەڵداتە سەر خانەی زین‌و وەك (با) تێی‌بتەقێنێ • سەرخۆش هوشیار دەکاتەوەو وای لێ دەکا بیر لە ژیانی خۆی بکاتەوە • هوشیاریش سەرخۆش دەکا • گۆرانی لە بارەی چەند شتەوە گوتراوە ؟ چیایی لەبەر ئاگردانی گەرمی خۆی دابنێ‌و بادەیەك شەرابی سەربەکەفی خۆمانەی بۆ بێنەو داوای گۆرانی لێ بکە • گۆرانیت بۆ دەڵێ • تا بەیانی گۆرانی دەڵێ‌و ئەوەی دەیڵێ نایڵێتەوە بەڵام ئەوەندە هەیە زۆر بە نەزاکەتی داوای لێ بکەو پێشی بڵێ گۆرانی لەبارەی چی بێ • لەبارەی خۆشەویستی ؟ لە بارەی خۆشەویستیەوە گۆرانیت بۆ دەڵێ :

ئێ ، دێ ، دەلالێ ،
ئەوین وەك خوێن‌و گوڵەخەزێمە سوورە •
ئەوین وەك شەوی تاریك ڕەشە •
ئەوین وەك خەناوکەی کچۆڵان سپیە •
ئەوین لە ئاسمان‌و سەهۆڵ شینترە •
ئەوین وەکو ئەستێرەی مەزن وایە •
بەفر دەبارێ‌و لێشاو ووشك دەکا •
بەڵام گوڵی ئەوین‌و دڵداری قەت هەڵناوەرێ •

« جوانترین شت لە دونیادا چیە ؟ »
« وەنەوشەی شاخان ! »

« چ شتێ لە وەنەوشەی شاخانیش جوانترە ؟ »
« ئەوین ! »
« گەشترین شت لە دونیادا چیە ؟ »
« ڕۆژی سەرشاخی سبەینان ! »
« چ شتێ لە ڕۆژی سەرشاخی سبەینان گەشترە ؟ »
« ئەوین » •

ئێ ، دێ ، دەلالێ •
باشە گۆرانی لەبارەی چیترەوە بڵێم ؟

« لەبارەی ئەو دڵدارانەی بوونە قوربانی ئەوینو خۆشەویستی • »

« ڕۆمیۆو جۆلێت ، تاهیرو زوهرە ، تریستانو ئیزۆلت • »

ئەدی زۆری واش لە داغستان نەبوون ؟ زۆریان بەو کەسەرەوە مردن کە بۆیەك نەبوون • خەونەکانیان هەڵبرینگاو لێویان قەت نەگەیشتە یەكو دەستیان نەکەوتە ناو دەستی یەك ـ زۆر گەنج لە شەڕ فەوتان بەڵام زۆریش لە ڕێگای خۆشەویستی سەریان نایەوە • لەناو ئاگری خۆشەویستیدا سووتانو لە شاخی بەرز خۆیان هەڵدێرا • خۆیان فڕێ دایە ناو تەوژمی ڕوباران •

ئەمە کچێکی گوندی ئازینیەو ئەمەش گەنجێکی گوندی کوموخە• فەرموو ئەمەش بەسەرهاتەکەیان • ئەمەش ئەنجامی دڵدارییان • باسی سەرەنجامی خۆشەویستی ئەم کوڕو کچەتان بۆ دەکەم کە سەراپای داغستان دەیزانێ :

گەنجێ لە کوموخەوە چوە ئازینی بۆ ئەوەی بە دیداری خۆشەویستەکەی شاد بێ • بەڵام خۆشەویستەکەی لێی نەهاتە دەرێ • کوڕە چوار شەوو چوار ڕۆژ چاوەڕێی کرد • ڕۆژی پێنجەم سواری ئەسپ بوو بۆ ئەوەی بگەڕێتەوە ماڵێ •

سەری دانەواند ـ زەوی ووشك بوو •
سەری هەڵبڕی ـ ئاسمان ساماڵ بوو •
ئەم بارانە لە کوێ هاتو
بەتیەی تەڕ کرد ؟

میسیدۆی دەزگیرانی لەسەر بان بوو ، وەك جۆگەی شاخاز فرمێسکی لە چاو دەهات •

— چوار شەوو چوار ڕۆژە چاوەڕێت دەکەم بۆچی خۆت شاردۆتەوە ؟

— کە براکانم گوێیانلە ترپەی سمی ئەسپەکەت بوو ،
لە پشت چوار دیوار بە چوار قوفل بەندیان کردم •
چوار شەوو چوار ڕۆژ دانیشتم •
ڕۆژی پێنجەم کە سواری ئەسپ بووی
دەرووەست خۆم نەهاتم
هێندە خۆشم دەویستی ،
هەر چوار قوفلم شکاند !
ئێرە بازاڕە ، هەڕاجخانەیە !
وەك کاڵای بازاڕ دەمفرۆشن •
دەمدەنێ یەکێکی وا کە خۆشم ناوێ ،
مەڕۆ ، زینی ئەسپەکەت بکەوە •

بەڵام گەنجی کوموخی ڕازی نەبوو بگەڕێتەوە :

— ئەسپم تەیار کردوە ، تازە زینی لێ بکەمەوە
برادەر چیم پێدەڵێن ؟ دراوسێ چیم پێ دەڵێن ؟
دوعابوونم لە برادەرەکەم خواستوە ،
تازە چۆن بچمەوە کنی ؟
دەڕۆم بەڵام دڵی خۆمت بۆ بە جێ دێلم •
— نەکەی ، نەوەك براکانم وەك قەل دەکەونە سەریو دەیخۆن •
+ چاوی خۆمت بۆ بە جێ دێلم •
— نەکەی ، نەوەك براکانم وەك تلیەترێ هەڵیمدەمژن •
ئەگەر هەر بڕیارت داوە بڕۆی
تا پەڕگەی دێ جلەوی ئەسپەکەت ڕاکێشمە •

لەوێ ئاوڕێکم لێبدەوە : تەماشایەکی ترم بکە ·
سەوزە گیا دەرخواردی ئەسپەکەت بدە ،
ئاوی سازگاری ڕووبار بدە ئەسپەکەت ·
کە شەو داهات
لە ژێر بەتیەکەت بخەوەو
کە واگا هاتی یادم بکەوە ·
ئەگەر باران باری ، بزانە ئەوە فرمێسکی منە ·
ئەگەر بەفر باری ، بزانە ئەوە ئازاری منە ·

گەنجی بە هەیبەتی کوموخی سێ قامچی لە ئەسپەکەی دا ، سێ ئاوڕی لە خۆشەویستەکەی دایەوەو ڕۆیشت · سێ حەفتە پێ چوو ، بەفر شاخەکانی داپۆشی ، میسیدۆی سەرشین ، نەیدەویست مێرد بەو کەسە بکا کە خۆشی نەدەویست ، چوو لەسەر چیایەك خۆی هەڵدێرا · ئێوارەی پێشوو باوكو براکانی لە کۆنگەی زریان و ڕەشەبادا میسیدۆیان وەدەرنا بوو · ئەو شەوە میسیدۆ ئەم گۆرانییەی دانا :

یاخوا ئەم ماڵە سەد کچی ببێ
بۆ ئەوەی باوکم بیانفرۆشێ ،
تا تێر پارەو زێڕ بێو
لە خەنی خۆشییان هەر هەڵپەڕێ ·

یاخوا براژنەکانم حەشەری دەربچن ·
یاخوا براژنەکانم حەز لە براکانم نەکەن ·

یاخوا ئەو بارانەی لە ئاسمانەوە دەبارێو
ئەو ئاوەی بە ڕووباردا دەڕوا
هەمووی ببێ بە پارەی مەلعوون ·

خۆشەویستم ، بەفر دەبارێ ،
شوێنێکی گەرمتر بۆ خۆت بدۆزەوە ،
خۆشەویستم ، ژێر پێم شەختەیە
هەر بڕوانە پێش خۆتو
هیچ ئاوڕ مەدەوە ·

لەوانەیە لاوە گوێی لە ناڵەی ئاوزنگدانی خۆشەویستەکەی بوو بێو لەوانەیشە دڵی خەبەری دابێ · هەر چۆنی بێ ، خێرا بە سواری ئەسپ لە کوموخەوە هات · ئەسپەکەی کەفو ئارەقەی لێ دەچۆڕایەوە · کە بەو کارەساتە غەمگینەی زانی جلەوی ئەسپەکەی بەرداو زناری لە پشت کردەوە چەکی فڕێ دا · تفەنگی بە بەردێك داداو هووردو پووردی کرد · هەر ڕای کردە کن باوكو برای دڵخوازی ناکامی و گوتی :

« نە : نامەوێ خۆشی ماڵەوەتان لێ تێك بدەم ،
خەنجەرم بە هەسان ناسووم ،
نامەوێ بە گوللەو پۆلا تۆڵەم بسێنمەوە ·
تەنیا ڕووی خۆشەویستەکەمم پێشان بدەن
با یەك جار سەیری سنگی بەفرینی بکەم ؟
پیرەباب لەسەر چاوی کچەی هەڵدایەوە
کوڕە لە شوێن خۆی سپی بوو ،
دەتگوت لە گۆڕ ڕاست بۆتەوە ،
کە سنگیان والا کردەوە
کوڕە تەماشای کردو دەلا هاتو
بێ جوولە کەوتو مرد ·

هەردووکیان مردن · چارەنووسیان یەك بوو · بەڵام لەشیان جودا بوو · چار ؟ چۆنیان بنێژن ؟ گۆڕێکی گەورەیان بەست · دونیادیتە لە هەموو لایەکی داغستانەوە هاتن · پێغەمبەرە ناودارەکانی خۆشەویستی گوتیان :

ژیان ڕوومردەوەو خوێن بەستی ·
بە ڕاستی یەکتریان خۆشدەویست ·
دوو لەشو یەك خۆشەویستی ·
دوو ژیانو یەك خۆشەویستی ·

یەك گۆڕی بەرین
بۆ هەردووکیان هەڵکەنن ·

ژیان ماوەیەك لێكی كردن •
مردن هەتا هەتایە پێكی گەیاندن •

بە یەك كورك دەیانپێچین •
خۆلیان بەسەردا دەكەین •
یەك كێلیان بۆ دەچەقێنین •

چۆنیان گوتبوو وایان كرد • گۆلێكی سوور لە بن كێلەكە ڕواوە بە بەفر هەڵناوەرێ بگرە كە بەفری پێدەكەوێ یەكسەر بەفرەكە دەتوێتەوە دەڵێی گوڵی ئاگرە • لە خوار گۆڕەكەش كانیەك دەربوە، خەڵك لێیدەخواتەوە • لەم لاو لەو لای گۆڕەكەش دوو درەختی وا ڕواون لەناو ئەفسانانیش نموونەیان نیە • كە بای دێ چلەكان لێك دوور دەكەونەوەو كە كزەو نەسیمێكی فێنك دێ تێك دەئاڵێنو وەك دوو دڵدار یەكتر دەگرنە باوەش : گەنجی كوموخیو كچی ئازینی •

دەمەوێ گۆرانیەكی تریشتان بۆ باس بكەم كە لە بارەی عەلیە؛ بەڵام زۆر درێژە • ڕێم بدەن وەك چیرۆكەكەی پێشوو، هەندێكی بە بەستە بڵێمو هەندێكی بە قسە بگێڕمەوە •

هەبوو نەبوو، لە گوندێكا، كابرایەك هەبوو ناوی عەلی بوو • عەلی خۆی لە كن مەڕی بوو • مەڕی دەبردە شەوبەكێو •

ڕۆژێ، كابرایەك چوە لای عەلیو گوتی دایكت گوتوویە مەڕەكەی جێ بێڵێو زوو بگاتەوە ماڵێ • عەلی دڵی كەوتە قرتوفرت • دەبێ چە قەوما بێ ؟ بۆ دایكی لە دووی ناردوە ؟ ئەگەر شتێ قەوما بێ، لە ژنی جحێڵی بترازێ پەیوەندی بە كەسیترەوە نیە •

عەلی پرسیاری لە قاسید كرد • قاسید وەڵامی نەدایەوە پرسیاری لێ دووپات كردەوە • دەریای تووڕەیی هاتە جۆش • خەنجەری لێهەڵكێشا • ئەو حەلە قاسید دەستی پێكرد گوتی :

عەلی، ژنت جوانو جحێلە،
خەڵك شەو بێ خەمو خەیاڵ دەخەوێ،
بەڵام، عەلی، برام، نازانم
بۆچی شەو سیرەی پەنجەرەی ژووری ژنەكەت دێ •

عەلی، ژنت جوانو جحێلە
بەفر دونیای داپۆشیوە،
بەڵام، عەلی برام، نازانم
شوونی سەربەفری تازە، شوونی كێیە ؟

نەخێر (با) نیە پەنجەرەت ڕادەهەژێنێ ؟
ژنەكەت خۆی پەنجەرە دەكاتەوە •
بازنی دیاری تۆی فڕێداوە،
ئەنگوستیلەت لە قامك ناكا •

عەلی بە هەلەداوان ڕای كردەوە دێ • پێش ئەوەی بچێتەوە لای دایكی خۆی كرد بە ژووری ژنە جوانو جحێڵەكەیدا • ژنە ویستی كوركو تەپڵەی لەبەرداكەنێ و بوزای لەبەر دابنێ، تا پاش شەكەتی ڕێ ماندووی بحەسێتەوە :

+ جلت داكەنە، بوزات بنۆشە •
نانو پەنیرمان هەیە •
– لێرە، كوركی منت بە سەر شانی كێ داداوە ؟
+ پیاویژگە، تەپڵەت لەسەر كەوە •
عەگیدەكەم، شۆڕە سوارەكەم •
– لێرە، بوزات لەبەر كێ داناوە ؟

عەلی خەنجەری هەڵكێشاو دوو خەنجەری لە ژنەكەی دا :

عەلی، عەگیدی بەر دڵێ من،
شادو بەختیار بە، یاخوا عومرت سێ سەد ساڵ بێ،
بەڵام : عەلی، عەگیدی بەر دڵێ من،
سەیر كە چۆن لە خوێنی خۆم دەگەوزم •

دەستت خۆش ،
خوا پیرۆزی کـــا ،
بەڵام تو خوا لە باوەشم کەو
لە ناو جێو بالینگانم دانێ •

عەلی گوتی : داتدەنێم •
بەڵام ڕاستیم پێ بڵێ :
کوا بازنی دیاری من ؟
بۆ ئەنگوستیلەت فڕێ داوە ؟

عەگیدی بەر دڵێ من ، عەلی !
ئەو سندووقە بکەوە •
بازنو ئەنگوستیلەی تێدایە •
عەلی ، کە تۆم لە کن نەبی ،
چەکو خشلم بۆچیە ، عەلی ؟

عەلی ڕایکردە لای دایـکی :

— دایە بۆ لە دووت ناردووم ، چ بوە ؟

+ ژنەکـەت غەریبی دەکردی ، منـداڵ غەریبیان دەکردی • ناردم بەڵکو بێنەوەو هەندێ گۆشتە مەڕمان بۆ بێنی • لەمێژە گۆشتمان نەخواردوە •

عەلی بە نائومێدی سەری هەڵگرتو غاری دایەوە کن ژنەکەی :

چاوی ڕومردبوەوە ، ڕوناکی تێدا نەمابوو ،
دەستی سارد ببوو : سینگی کپ ببوو •
عەلی فرمێسکی داباراند ،
ژنی چوو تازە نایەتەوە •

عەلی بۆ جاری سێیەم خەنجەری هەڵکێشا
هێشتا دەمی هەر بە خوێن بوو ،
خستیە سەر سینگی خۆیو دایگرت ،
بەبێ جوولە لەتەك ژنەکەی ڕاکشا •

بەم جۆرە چیرۆکەکە کۆتایی هات ـ هەردووکیان بـە یەکـەوە نێژران دوو درەخت لە نزیك گۆڕەکەیانەوە سەوز بوو •

دەتانەوێ چ گۆرانیەکی ترتان بۆ بڵێم • گۆرانی کـەمال بـەشیر ، کام کەمـال بەشیر ؟ دون جوانی داغستان کە گەردەنی هێندە ناسك بوو، کـاتێ ئاوی زولالی دەخواردەوە لـە گـەردەنی دیار بوو • باوکی بە دەستی خۆی ئەو گەردنە ناسکەی هەڵبڕی • بەڵام بۆ ؟ هەر لەبەر ئەوەی کـە کوڕەکەی بێتام جوان بوو •

کـەمال بەشیر مرد بەڵام ئێستاش خەڵك گۆرانی ئەوینو دڵداری دەچڕن • هـەر هێندە منداڵێ لە دایك ببێ ئیدی گۆرانی دڵداری لەسەر بێشکەی بەرز دەبێتەوە •

ئێستاش باسی ئەو یاریە میللییەی خۆمـان دەکـەم کە پێی دەڵێن : « باکیری ڕاخین » •

یاریەکە بریتی بوو لـە شەڕە شیعری گۆرانی • بریتی بوو لـە پێشبڕکێ زوو دۆزینەوەی ووشەی جوانو لەبار • ئەم یاریە لـە هەموو گوندێکی داغستان باوە • شەوی درێژی زستان کوڕو کچی دێ لەماڵێك کۆ دەبنەوە • شەراب نانۆشن ، قومـار ناکەن ، هەراو گاڵتە ناکـــەن ، بەڵـکو شیعر شیعرانێ دەکەن • توخوا جوان نیە ؟

کچێك دێ داردەستێکی بـە دەستەوەیە • دارەکـە لـە گەنجێك دەداو گۆرانی دەچڕێ :

ئەی جوانترین گەنج ، ئەم دارە بگرە ،
جوانترین کچ بۆ خۆت هەڵبژێرە •

گەنجەکە کچێك هەڵدەبژێرێ کچەکە لەسەر کورسیەك دادەنیشێو بە گۆرانی دەکەونە گفتوگۆ :

هۆ جوانێ ، جوانێ ،
تۆ کێی ؟
هۆ جوانێ ، جوانێ ،
له چ نەتەوەیەکی ؟

هەموو لا پێکەوە چەپڵە لێدەدەن‌و بەستە دەڵێن :

« ئێ ، دێ ، دەلالێ »
— ناوی خۆم گوتوە
بەلام بە یەکێکی‌تر
پەیمانی خۆشەویستم داوە
بەلام بە یەکێکی‌تر .

هەموو لا پێکەوە چەپڵە لێدەدەن‌و گۆرانی دەڵێن :

« ئێ : دێ ، دەلالێ » .

ئینجا کچەکە لەسەر کورسی هەڵدەستێ‌و بە داردەستەکە گەنجێك هەڵدەبژێرێ‌و گەنجەکە له جێی ئەو دادەنیشێ . ئەم دوە بە گۆرانی دەکەونە گفتوگۆ :

کچ : بەفر چیای داپۆشیوە .
ڕێ‌و بان دیار نیە .
چ گیا نیە .
کاوڕی خوری زێڕ بیخوا .
کوڕ : بەفر دەتوێتەوە
وەك ڕوباری زیوین شۆڕ دەبێتەوە .
کـاوڕی زێڕین
لەسەر سنگی تۆ دەلەوەڕێ .
« ئێ ، دێ ، دەلالێ »

جووتێکی‌تر دێنە پێشەوە :

کچ : عـەزیایەك
بەری ئاوی کانی ساردی گرتوە
لێ ناگەڕێ
نێری زێڕین تێر ئاو بخواتەوە .

کوڕ : بە عەزیای ناو کانی سارد
مەمانترسێنە
نێری تێر تێر
ئاوی چاوی تۆ دەخواتەوە .
« ئێ ، دێ ، دەلالێ »

جووتێکی‌تر دێنە پێشەوە :

کوڕ : له دۆڵان زریانە
ڕوبار یەك پارچە شەختەیە .
کچەکە مێردم پێ بکە .
با ماڵێکی نوێ پێکەوە بنێین !
کچ : بۆ خۆت ، له گوندێکی تر :
له کچێکی‌تر بگەڕێ .
لـە حەوشەی ئێوە
کەو ناچێتە ناو کۆڵێتی مریشکان .
« ئێ ، دێ ، دەلالێ »

هەموو چـەپڵە دەکوتن‌و پێدەکەنن . شـەوی درێژی زسـتان بەم جۆرە دەبەنە سـەر .

ئەی «گۆرانی دڵداری» ی داغستان ! کـە کوڕە داوای لـە کچە دەکرد مێردی پێ بـکانامەردێك دەچوو هـەڵی دەگرت . کـە بـە ڕیزەوە لـە دەرگای ماڵی کچەیان دەدا یەکێکی‌تر له پەنجەرەوە بازی دەدا ژووری .

ڕۆژگـــار دێ و دەڕوا بـەڵام گۆرانی هـەر دەمێنێ . گۆرانیبێژ گۆرانی دروست دەکاو گۆرانی گۆرانیبێژ دروست دەکا . ئایا زەماوەند بێ گۆرانی دەبی ؟ ڕۆژ بـــە بێ گۆرانی دەڕوا ؟ پیـاو بـە بێ گۆرانی دەژی ؟

لـە دەڤەرەکەماندا دەڵێن : «ئەوەی هیچ گۆرانی نەزانێ نابێ لـە خانوودا بژی ، دەبێ لە کۆڵێتدا بژی . »

هەروەها دەڵێن : ئەو زەبەڵلاحەی دڵداری نەکرد بێ بەژنی ناگاتە پشتێنی دڵدارێك •

چیرۆکێك لـە مەحموود دەگێڕنەوە ؛ لـە کاتی شـەڕی یەکەمی جیهانی لـە سەنگەری (کارپاسی)دا لەگەڵ سوارەی داغستانی دا بوو • لەوێ بوو گۆرانی (مێرەم)ی نووسی‌و هەموو هاوڕێـکانی لـــە کـاتی حەسانەوەدا دەیانچڕی • ئەمەش چیرۆکی گۆرانیەکەیە :

دوای شەڕێـکی گران هێزەکانی ڕووس گوندێکیان لـــە دەست نەمساویەکان دەرهێنا • مەحموود کە ڕاوی دوژمنی دەنا خـــۆی لـــە تەنیشت کلیسەیەك دۆزیەوە • نەمساویەکی زەندەق چوو لـە دەرگـاوە دەرپەڕی بەڵام کە چاوی بەم چیاییە تۆقێنەرە کەوت خۆی لـە ژووری کوتایەوە • هەمووی چـەند ڕۆژێك بوو مەحموود برای کوژرا بوو • شێتی تۆڵە سەندنەوە بوو • بێ ئەوەی توزقاڵێ بیر بـکاتەوە خۆی لـە ئەسپەکەی فڕێ دایـە خـوارێ‌و خەنجەری هەڵکێشاو کـــەوتە دوای کـابرای نەمساوی بۆ ئەوەی پـــەل پەلی بـکا • خـــۆی کرد بە ناو کڵیسەکەدا ـ و هەڵوەستەیەکی کرد • دیتی کابرای نەمساوی چو بوە ســـەر چۆك ، نوێژی بۆ پەیکەری مێرەمی پاکیزە دەکرد •

لە داغستاندا ، یەکێ لە کڕنۆش بردندا بێ کەس دەستی ناداتێ • بە تایبەتی ئەگـەر خەریکی نوێژ بێ • سەرباری ئەمەش ئەو ئافرەتەی کـابرای نەمساوی نوێژی لەبەردەمدا دەکـــرد ئەوەندە جـــوان بوو مەحموودی ڕاچەناند • مەحموود کت‌وپڕ (موی)ی خۆشەویستی هاتەوە یاد ـ چاوی ، خـەمی ناو چاوی ، ڕوخساری ، بەرگی • خەنجەری لـە دەست بەربووەوە • نازانـــم داخـۆ کـابرای نەمساوی ، پاشـــان ، چیرۆکەکەی چۆن گێڕاوەتەوە بەڵام ئەوەندە هەیە ئەم چیاییەتۆقێنەرە لە

تەنیشت کابرا چۆکی داداو بە دانی دیانانی کەوتە نوێژکردن•پەنجەی لە هەنیـەو شان‌و سنـگی دا • مەحموود ئاگـای لێ نەبوو کـەی کابرای نەمساوی ڕۆیشت بەڵام کـە هـاتەوە سەرخۆی شیعرە بەناوبانگەکەی (مێرەم)ی نووسی کـە باسی مێرەم دەکا • بەلای ئەوەوە (موی)و (مێرەم) بوونە یەك • لە بارەی (مێرەم)ی دەنووسی بیری لە (موی) دەکردەوە • لـە بارەی (موی) دەنووسی بیری لە (مێرەم) دەکردەوە •

لـەو ڕۆژە بـە دواوە ، مەحموود لـەم دونیایەدا تەنیا دانی بـــە یـــەك شت دەناو بەس : خۆشەویستی • دڵی هیـــچ گۆرانی‌تری قبوڵ نەدەکرد • لەناو گۆرانیبێژەکانی داغستان کەس نەبوە لە گۆرانیدا بگاتە بەرزایی سۆزو قووڵایی هەستی ئەوەوە • هـەرگیز ئاگای لـەوە نەبوە کـــە شیعری نووسیوە ، بـە شیعر دواوە ، قسـەی نەکردوەو گۆرانی گوتوە • وەك ئەوەی کـە یەکی‌تر قسەی بۆکرد بێ‌و گۆرانی بۆ گوتبێ وا بوە • هەموو سەرکەوتنی خۆی لـە موی‌و هـەستی بەرامبـەر موی دەزانی • ئەگەر برادەرێك بێجگە لە موی باسی شتێکی‌تری بۆ بـکردایە گوێی لێ نەدەگرت •

باوکم ئاوهای بۆ گێڕامەوە :

زۆر کـەس دەهاتنە لای مەحمود ـ بەڵام تەنیـا دڵـدار هەستیان بە هێزی ووشەکانی کرد بوو • داوایان لێدەکرد شیعریان بۆ دابنێ • هـەبوو یەکەم جـاربوو کەوتبوە داوی دڵداری و نەیدەزانی چۆن بـــە بەر ڕووی خۆشەویستەکەی هەڵبێنێ • هـەبوو خۆشەویستەکەی مێردی بـە یەکێکی‌تر کرد بوو کـابرای دڵتەنگ نەیدەزانی چ لەگـــەڵ ئەم خـەم‌و جەخارە بـکا کە لێکی دەپچڕاندەوە • هـەبوو حـەزی لـــە بێوەژنێك دەکردو نەیدەزانی چۆن دڵی نەرم بـکا • هەبوو تەفرە درا

بوو ، هەبوو لە خۆشەویستیدا شێوا بوو ، هەبوون بەشەڕ هاتبوون ، هەبوون لێك جودا ببوونەوە •

چەند کەس هەیە ئەوەندە دڵدارە هەیە • چەند خۆشەویستی هەیە ئەوەندە دڵدارە هەیە • قەت دوویشیان وەکو یەك نین • جا مەحموود شیعری وای دادەنا بۆ هەموو کەسێك و لەگەڵ هەموو بارێك دەگونجا • دڵدارو دڵخوازی پێك شاد دەکرد ، شەڕکەری پێکدەهێنانەوە ، دڵی بێوەژنی خەفەتبارو بێمنداڵی نەرم دەکرد ، زاتی دەخستە بەر لاوان ، بێ ئەمەکی شەرمەزاو دەکرد ، دڵی تەفرەدراوانی دەدایەوە •

یەکێ لێی پرسی : « تۆ چۆن دەتوانی شیعری وا دابنێی کە لەگەڵ میزاجی زۆربەی ئەم خەڵکە جیاوازە بگونجێ ؟ »

« بۆی هەیە چارەنووسی هەموو کەس لەناو یەك دڵدا بێ • بۆ چما ئەمن شیعر بۆ ئەوان دەنووسم ؟ بۆ خۆشەویستی ئەوان ؟ ئازاری ئەوان ؟ نەخێر ، من لەبارەی خۆمەوە دەنووسم • بە گەنجی ، کە کوڕی ڕەزووکەرێکی بێ نەوا بووم ، لە گوندی «بێتلی» حەزم لە (موی) کرد • بەڵام موی شووی بە یەکێکیدی کرد هەر وەخت بوو لە هەژمەتان دڵم بتەقێ • پاشان موی مێردی مردو بە بێوەژنی مایەوە دیسان دڵم حەجمانی لێ بڕا • بەڵێ من هەموو شتێ لە بارەی خۆشەویستیەوە دەزانم ؟ جا بۆ دەبێ شیعر لە بارەی خەڵکی ترەوە بنووسم ؟ »

هەروەها دەڵێن خەڵك داوایان لە مەحموود دەکرد شیعر لە بارەی ئەوانەوە بنووسێ کە مردوون یان لە شەڕدا کوژراون — دایك بۆ جگەرگۆشەی ، خوشك بۆ برای ، ژن بۆ مێردی • دەزگیران بۆ دڵداری • بەڵام مەحموود نەیدەتوانی شیعری وا دابنێ • دەیگوت : «من

کە تەنانەت لە کاتی شەڕیش شیعری دڵداریم دادەنا ئێستا لە گوندێکی هێمن و ئارام چۆن دەتوانم شیعر لەبارەی شەڕەوە بنووسم ؟ »

چیاییەکان دەڵێن : «تەنیا ئەو کاتەی کە شەڕ دێ ، بە ڕاستی گۆرانی ئاشتیت خۆش دەوێ • »

هەروەها دەڵێن : « بۆ ئەوەی خۆشەویستی خۆت تاقی بکەیتەوە بڕۆ ناو مەیدانی شەڕ • »

خەنجەر دوو دەمی هەیە : یەکێ خۆشەویستیە بۆ وولاتی خۆت ، ئەوەیتر ڕقە بۆ دوژمنان •

پاندووور دوو ژێی هەیە : یەکێ بۆ گۆرانی ڕقە ، ئەوەیتر بۆ گۆرانی خۆشەویستیە •

لە بارەی چیاییانەوە دەڵێن : کە دەستێك لە ملی خۆشەویستیان دەکەن دەستەکەیتریان لەسەر خەنجەرە • بەلاش نیە کە زۆر گۆرانی و چیرۆکی کۆن بە زەبرێکی خەنجەر کۆتاییان دێ • زۆریش کۆتاییان ئەوەیە کە چیاییەکە دەگەڕێتەوە گوندو کچێکی لە پێش خۆی سوار کردوە •

کە گۆڕی کۆن لە شاخان دەدۆزنەوە ، خەنجەرو شیریان تێدایە • « ئەدی بۆ پاندووریان تێدا نیە ؟ » « پاندور بۆ زیندوان بە جێ دەمێنێ تا گۆرانی بە پاڵەوانە مردوەکان هەڵبڵێن • جا ئەگەر چەك قات بێ ، ئەگەر یەك خەنجەر نەمێنێ ، گۆرانی هەر دەمێنێ •

باوکم دەیگوت میوانی ئاسایی میوانی ماڵی تۆیە ، بەڵام میوانی گۆرانیبێژو سازندە میوانی سەراپای دێیە • هەموو کەس بە پیریەوە دەچێ و هەموو کەسیش بە ڕێی دەکا • بۆ نموونە ، مەحموود هەمیشە

لە حاکم گەرمتر بە خێر هاتنی دەکرا • ڕەنگە هەر بۆیەش بێ کە حاکم گۆرانیبێژی سەربەستیان خۆش ناوێ •

باوکم باسی دوو ڕێبواری داغستانی دەکرد • کە تاریك داهات یەکێ بەوەی تری گوت : «وەختی حەسانەوەمان نەهاتوە ؟ شەو داهات • تۆش سەرماتەو ماندووی • ئەوەتە گوندێك با لابدەین و ئەم شەو لێرە بمێنینەوە • »

« ڕاستە ، سەر مامەو ماندووشم • ڕاستت دەوێ نەخۆشیشم ، بەڵام من لانەدەمە ئەم گوندە • »

« بۆچی ؟ »

« گوندێکی کرێتە • کەس گۆرانی لێ نەبیستوون • »

ڕەنگە ڕێبوار تووشی گوندی وا ببن • بەڵام کەس ناتوانێ دەرهەق داغستان بڵێ : « با بە تەك ئەم وولاتەدا بڕۆین و لانەدەین • کەس گۆرانی لەم وولاتە نەبیستوە • »

(بیستوژیف ـ مارلینسکی) لە کتێبەکەیدا گۆرانی داغستانی بە نموونە هێناوە • بلینسکی دەیگوت ئەو گۆرانیانە لە کتێبەکە بە ترخترن • دەیگوت پوشکین شەرمی پێ نەبوە بە هی خۆیان دابنێ •

لیرمەنتۆف بە لاوی ، لە تەمەر خان شورا گوێی لە گۆرانی شاخان بوو • هەر چەندە زمانی ئێمەی نەدەزانی بەڵام زۆری تام لێوەردەگرت •

پرۆفیسۆر (ئوسلار) دەیگوت ئاوازەکانی «گونیب» خەڵاتی جوانین بۆ مرۆڤایەتی •

کێ و چی ئەم دەنگ و گۆرانیانەی بە ئێمە بەخشیوە ؟ کێ چیاییەکانی فێری ئەم هەستە کردوە ؟

هەڵۆو ئەسپ ، شمشێرو گیا ، لانك ، هەر چوار ڕووباری قۆیسوو قەزوینی سەربەست ، مێرەمی دڵخوازی مەحموود ، سەراپای مێژووی داغستان ، هەموو زمانەکانی ، تێکڕای داغستان •

« جارێکیان لە ئەبوتالیبیان پرسی : « چەند شاعیر لە داغستاندا هەن ؟ »

« ئاە ! سێ چوار ملیۆن دەبێ ! »

« شتی وا چۆن دەبێ ؟ بە هەمووتان یەك ملیۆنن • »

« هەر یەکە سێ چوار شاعیری تێدایە بەڵام هەموو شاعیرەکان گۆرانی ناهۆننەوە • هەموو کەسیش پێیان نازانێ • »

« لەگەڵ ئەمەش‌دا ، باشترین شاعیر کێیە ؟ »

« ئەوەی لە هەموانیش باشتر بێ ، یەك هەر هەیە لەو باشتر بێ • بەڵام ناوی یەکێکت دەدەمێ • »

« کێیە ؟ »

« دایکی داغستانی • چیاییەکان بە گشتی تەنیا سێ گۆرانی دەزانن ! »

« ئەمانە چین ؟ »

« یەکەم ئەو گۆرانییە کاتێ دایك منداڵی دەبێ لە تەنیشت بێشکەی دادەنیشێ و دەیچڕێ • »

« ئەدی دووەم ؟ »

« دوەم ئەو گۆرانیەیە کە کاتێ دایك کوڕی دەفەوتێ دادەنیشێو دەیچڕێ • »

« ئەدی سێیەم ؟ »

« سێیەم هەموو گۆرانیەکانیتر • »

بەڵێ ، دایك •• شایەدی ڕاستەقینەی ئەوەیە کـە دەگـەشێتەوەو دەبووچێتەوە • دەبێو دەمرێ • دێو دەڕوا • دایك لانك ڕادەژەنێ • منداڵ لە باوەش دەکا • ئەو کوڕەی دەگرێتە هامێز کە هەتا هەتایـــە دەڕواو چاوی پێناکەوێتەوە •

ئەوەیە جوانی ، ئەوەیە ڕاستی ، ئەوەیە سەربەرزی •

خەڵکی خراپو چاك هەیە • تەنانەت گۆرانیش چاكو خراپـی هەیە • بەڵام دایكو گۆرانی دایك هەمیشە هەر جوانن •

هەڵبەت ئەو لایلایانەم بە بیر نایە کە لەسەر پشتی لانك بۆیـــان گوتووم ، بەڵام پاشان لە زۆر گوندا زۆر گۆرانیم بیستوە ، گوێم لـە لایلایەش بوە • ئەمە لایلایەکە :

کۆرپەکەم ! گەورە دەبی ، بەهێز دەبی •
گۆشت لە بن کەڵبەی گورگ دەردێنی •
کـۆرپەکەم ، گەورە دەبی ، زرنگ دەبی
کۆتر لە ژێر چڕنۆکی پڵنگ دەردێنی •
کۆرپەکەم ! گەورە دەبی : هەموو شتت پێ دەکرێ •
گوێ لە یەختیاران ڕادەگری ، لەبرادەران دەگری •
کۆرپەکەم ! گەورە دەبی ، زیرەك دەبی •
جێت لەناو لانك نابێتەوە •
دەفڕیتـە ئاسمان •
دەبی بە کوڕی من ، کوڕی دایـکی خۆت
دەبی بە زاوای ئەو ژنە بیانیە •

دەبی بە مێردی ژنێکی جوان •
دەبی بە گۆرانی نیشتمانی بەنرخت •

وای لەو بڕوایە ! دایك نیە گۆرانی نەزانێ •

باوکم دەیگوت : دایك نیە لە ناخی دەروونەوە شاعیر نەبێ •

بارانی هاوینێکی ووشكو برینگ
تۆی بچکۆلانەکەم !
خۆری هاوینێکی بە باران
تۆی بچکۆلانەکەم !
دوو لێوی وەك شانەی هەنگوین
تۆی بچکۆلانەکەم !
دوو چاوی وەك دووتلیە ترێ
تۆی بچکۆلانەکەم !
ناوی لە هەنگوین شیرینتر
تۆی بچکۆلانەکەم !
ڕوخساری بەر چاوان
تۆی بچکۆلانەکەم !
دڵی زیندووی خورپەدار
تۆی بچکۆلانەکەم !
کلیلی دڵی زینـــدوو
تۆی بچکۆلانەکەم !
سندووقی ناو کەف زیو
زێڕی ناو سندووق
تۆی بچکۆلانەکەم !
ئێستا نانێـکی خڕو بچووکی
بەڵام دەبی بە گوللە •
دەبی بە چەکوشێکی قوڕسو
بەرد دەهـاڕی •
دەبی بە تیرێـکی تیژو
ئامـانج دەپێـکی •
دەبی بە سەماکەرێـکی ناسك ،
بە گۆیندەیەکی دەنگ خۆش ،
بە سەرتۆپی لاوانی هۆز •

دەبی بە ڕاوکەرێکی بێ وێنــە •
بە شۆڕە سوارێــکی بێ هاوتاو
دۆڵاو دۆڵ تێیدەتەقێنی
سمی ئەسپەکەت تۆز دەکاتو
وەك هەوری ڕەش بەری ئاسمان دەگرێ •

باوکم دەیگوت : ئەوەی گوێی لە گۆرانی دایکی نەبوو بێ وەکو ئەوەیە بە هەتیوی گەورە بوو بێ • ئەوەی لەسەر پشتی لانك گۆرانــی داغستانی بۆ بگوترێ ئەگەر بێ دایكو باوکیش بێ بە هەتیو دانادرێ •

کە دایكو باوك نەبێ کێ گۆرانی بۆ دەڵێ ؟

داغستان خۆی گۆرانی بۆ دەڵێ ، چیای سەرکەش گۆرانی بۆ دەڵێ، ڕوباری قەد شاخی بەرز گۆرانی بۆ دەڵێ ، جیاییەکان گۆرانی بۆ دەڵێن :

کچەکەم کەلەفە دەزووی زێڕە •
کچەکەم گلۆڵە زیوە •
کچەکەم مانــگی سەر چیای بەرزە •
کچەکەم بزنی سەر چیای بەرزە •

نەوێرۆك لێمان دوورکەوە •
من کچیخۆم نادەمە پیاوی نەوێرۆك
قەلەزراو بەس بەر دەرگەمان بکوتەوە •
من کچی خۆم نادەمە پیاوی قەلەزراو •

کچی من گوڵێکی گەشی بەهاریە •
کچی من چەپکەگوڵێکی بەهاریە •
مافووری گیای ناسکە •
کچی نازداری من !

سێ کەری پەزم بدەنێ ،
برۆکانی نادەم •
سێ فەردە زێڕم بدەنێ
ڕومــەتی نادەم •

سێ فەردە زێڕم بدەنێ
خاڵی سەر گۆنای نادەم •

نایدەمە قەڵەڕەشکان •
نایدەمە تاوسی بە فیز •
کەوەکەم ،
لەقلەقەکەم •

دایــکێــکیتر ئەم گۆرانیەی دەچڕی :

ئەوەی پڵنگ بە زەبری دار بکوژێ
کچی خۆمی دەدەمێ •
ئەوەی بە مشتێ بەرد وورد بــکا
کچی خۆمی دەدەمێ •
ئەوەی بە زەبری قامچی قەڵا بگرێ •
کچی خۆمی دەدەمێ •
ئەوەێ وەك پەنیر مانگ لەت بــکا
کچی خۆمی دەدەمێ •
ئەوەی وەك گوڵ ئەستێرە بچنێ
کچی خۆمی دەدەمێ •
سێوی گوڵبەدەمی خۆمی دەدەمی !

یــــان ئەم گۆرانیە :

کچەکەم پێش پشکوتنی گوڵ
دەپشکوێ •
هێشتا ڕوبار نەڕۆیشتوە ،
ئەو بسکی شۆڕ بۆتەوە •
هێشتا بەفر نەتواوەتەوە ،
ئەو داخوازیکەری هاتوە •
ئەگــەر هاتنــە داخوازی
با یەك بەرمیل هەنگوین بێنن ،
با مــەڕو بەران بێنن
بەڵام باوکیشی هــەیە ،
با ڕەوە ئەسپێکی سەرکەشیش
بێنن •

فەرمـوون ، ئەمەش ئەو ئاواتەیـە کە لەسـەر بێشـکەی منـداڵ دەگوتـرێ :

پێش جریوەی چۆلەکەی بەیان
کچی من لەسەر زەویە ٠
پێش واگا هاتنی ئاقتاقکەرەی دارستانی دوور
کچی من لە ناو میرگ و میرغوزاری سەوزە ٠
کچی‌تر هێشتا لەبەر ئاوێنە خۆ دەڕازێننەوە
کچی من جەڕە لەسەر شان لە سەراوێ دێتەوە ٠

ئەگەر لایلایە نەبوایە ڕەنگە هیچ گۆرانی لە دونیا پەیدا نەبوایە٠ژیان هێندەی ئێستا ڕوناك نەبوایە ٠ پاڵەوانێتی دەگمەنترو شیعر کەمتر بوایە ٠

یەکەم شاعیر دایکە ٠ دایکە کە تۆوی شیعر لە وەردی دەروونی کوڕو کچەکانی دەوەشێنێ ٠ ئەم تۆوە پاشان شین دەبـێ‌و گـوڵ دەرد دەکاو دەپشکوێ ٠ پیاو لە ساتی هەرە سەخت‌و تەنگ‌و ناخۆشی ژیاندا ئەو گۆرانیانەی دێتەوە بیر کە بە منداڵی بیستوونی ٠

حاجی موراد بە جەنگاوەرێکی ترسنۆکی گوت :

« دیارە دایکت لە سەر پشتی لانك لایلایەی بۆ نەگوتووی ؟! »

کە حاجی موراد خۆیشی ناپاك دەرچوو و خۆی هاوێشتە باوەشی قڕاڵ ، شامیل بە سووکیەوە گوتی : « دیارە لایلایەی دایـکی لە بیر نەمـاوە ٠ »

ئەمـە بوو لایلایەی دایـکی :

ڕۆڵە لایلایە ، ڕۆڵە لایلایە ٠
خەندەت لەسەر لێو بێ
بۆت بە پیاوێـکی ئازا هەڵدەڵێم
ئازاو نەبەرد ٠

شیری لەبەر کەمـەر بوو ٠
شـەرەفی خۆی دەپاراست ٠
لەبای غارێ ، خۆی هەڵدەدا
سـەر ئەسپ‌و ڕایدەگرت ٠

وەك ڕوباری شاخان سنووری دەبڕی ٠
وەك بریسکەی دەمی شمشیر
پشتی چیـای دەبڕی ٠
بە دەست دار چنـاری با دەداو
دەیـکرد بە ئەڵقە
تۆش ، هەڵۆکەم ،
وەك ئەو پیاوە وا بە !

دایکی تەماشای ڕوخساری خەنداوەری کۆرپەکەی دەکردو بڕواو متمانەی بە لایلایەی خۆی هەبوو ٠ ئەو کاتە نەیدەزانی حاجی موڕادی کوڕی تووشی چ دەردو چارەنووسێك دەبێ ٠

بەڵام کە زانی کوڕەکەی وازی لە شامیل هێناوەو پەنای بردۆتـە بەر دوژمن ٠ گۆرانیەکی‌تری دانا ، ئەم گۆرانیەی چڕی :

لە ترۆپکی چیا هەڵدێرای ،
لە شوێنی بەرز نەدەترسای ،
تازە جارێـکی‌تر
لـەو هەڵەتە دەرباز نابی ٠

بە شـەوی تار
لە غەزای نەبەردانە دەهاتیتەوە شاخان
ئێستا بووی بە پارووەکی چەور چەور
ئازە هەرگیز نایەیتەوە ماڵێ ٠

ئیمامت سووك کرد ، قڕالت سووك کرد ٠
لەسەر کەوتن ڕا هاتبووی ،
چیاکانت سووك کرد ،
تازە هەرگیز نایەیتەوە ماڵێ ٠

هەروەکو دەزانین ، پاشان حاجی موراد ویستی لە دەست قڕاڵ ڕا بکات و بگەڕێتەوە ناو کەس و کاری خۆی ، بەڵام لە عانی گەڕانەوەدا خۆیان گەیاندێ و کوشتیان • بە مردوویی سەریان لێ کردەوە • ئەوحەلە گۆرانیەکی تری دایکی حاجی موراد لە شاخان بڵاو بوەوە :

شیریان باداو سەریان پەل دا •
بەڵام درۆیە
لە کۆڕی شەڕو تۆغرمی گران
پێویستمان بەم سەرەیە •

کە لەشی بێ سەریان لە دەم ڕێگا ناشت
بەڵام قسەی بۆشە •
لە شاخی سووتاوو ئابلوقەدراوا
پێویستمان بەم دەستو شانەیە •

لە شیرو خەنجەری تیژ بپرسن :
ئایا نایبی شامیل مردوە ؟
بەرد بۆنی بارود هەڵئەمژێ و
دووکەڵ زەوی دائەپۆشێ

ناوی وەك هەڵۆ فڕییە ئاسمان •
بریقەی دامردەوە •
شمشێر خوارایی ژیانی ڕاست دەکاتەوەو
شەرمو شوورەیی دەسڕێتەوە •

گۆرانی دایك سەرەتایە • کانگای هەموو گۆرانی مرۆڤایەتیـە • یەکەم خەندەو یەکەم ڕۆندکە •

گۆرانی لە دڵەوە پەیدا دەبێ • دڵ بە زمانی دەداو زمان بۆ دڵی هەموانی دەباو دڵی هەموانیش بە سەدەو چاخەکانی دادێی دەگەیەنێ •

جێی خۆیەتی کە لێرەدا نەختێ زیاتر باسی ئەم گۆرانیانە بکەین •

گۆرانی دایکی شامیل

بگرین ، دێنشینە چیاییەکان ،
بۆ مردوان بگرین و پێیان هەڵبڵێین •
دوژمن قەڵای ئەخولگۆی گرتوەو
کەس بە زیندوویی دەرباز نەبوە •

★ ★ ★

« گۆرانی تەنیا دوو شتی تێدایە : یان خەندە یان ڕۆندك • لەم سەردەمەدا ، ئێمەی چیایی پێویستمان بە هیچێکیان نیە • ئێمە لە جەنگداین • هەر چەندە تەنگانەش بێ پیاوی ئازا لاوانەوەو گریان نازانێ • لە لایەکی تریشەوە هیچ دڵخۆشیمان بە دەستەوە نیە • دڵمان کەیلی خەفەت و تاڵیە • دوێنێ سەمایان دەکردو گۆرانیان دەگوت ••• ئەوانە چرووکن • ئەگەر بەو شێوە بیانبینمەوە دیسان سزایان دەدەم • ئەگەر شیعرت دەوێ بڕۆ قورعان بخوێنەوە، فەرموودەکانی خۆشەویست بخوێنەوە کە لەسەر دەرگەی کابە هەڵکەندراون • »

ئیمام شامیل بەم قسانە گۆرانی لە داغستان قەدەغە کرد • ژن بـە گەسك و پیاو بە قەمچی سزا دەدرا • فەرمان فەرمانە • لەوان ساڵاندا زۆر گۆرانیبێژ تامی قەمچیان چەشت •

بەڵام کێ دەتوانێ دەنگی گۆرانی کپ بکا ؟ لەوانەیە گۆرانیبێژ سزا بدرێ ، بەڵام گۆرانی ــ نەء زۆر بەردەکێل دەبینین خەڵکی لە ژێر نێژراوە ، بەڵام کێ بەردەکێلی گۆرانی دیوە ؟

لەسەر بەردەکێلێك خوێندمەوە نووسرا بوو : « ئەمە مرد • خەڵك ئێستاش دەمرن • لە دواڕۆژیش دەمـرن • » دەتوانـین لە بـارەی گۆرانیەوە بڵێین :

« نەمردوە ، ئێستا نامرێ ، لە دواڕۆژیش نامـرێ • » لـەو ڕۆژانەی خەبات و تێکۆشاندا ، چ ماوە بە گۆرانی نەکرا بێ ؟ بـەڵام گۆرانیەکان نەك هـەر ماون و پێمـان گـەیشتوون بەڵکو بۆ گاڵتەی چارەنووس ، بە « گۆرانی‌یەکانی شامیل » ناسراون •

ئەدی گۆرانی دایکی شامیل ؟

دوژمن گوندی «ئەخولگۆ»ی داگیر کرد • ئەو شەڕە زۆر پاڵەوانی خوڵقاند بەڵام هەموویان لە شەڕگەدا گیرسانەوە • ئەو بریندارانـەی دەستیان نەدا خۆیان فڕێدایە ناو قۆیسۆی ئاڤاری • خوشکی شامیـل بە خۆو بە منداڵەکانی لەگەڵ ئابلوقەدراوەکاندا بوو • لەم کاتە سەخت و ناخۆشەدا ئیمامی شەکەت و بریندار چووە گوندی « گمری » خۆیان • هێشتا جلەوی ئەسپیان لە دەست وەرنەگرتبوو کە گۆرانیەك یان بڵێین سەردوولکەیەکی کەوتە بەر گوێ :

بگرین ، دێ‌نشینە چیاییەکان ،
بۆ مردوان بگرین و پێیان هەڵبڵێین •

دوژمن قەڵای ئەخولگۆی گرتووە
کەس بە زیندوویی دەرباز نەبوە •

گۆرانیەکە ناوی هەموو شەهیدەکانی هێنا بوو • داوای دەکرد کە بەرگی شین و تازیە بپۆشن • دەڵێن ، لە چیاکاندا کە کانیەکان ئـەم هەواڵە جەرگبڕەیان بیست هەموو چکیان کرد • دەپاڕانەوە خوا چیاییان چەپاڵە بدا • ئیمان بپارێزێ • دەست بە باڵی جەماڵەددینی بیست و هەشت ساڵەی کوڕی شامیلەوە بگرێ کە لە سانت پترسبۆرگ مەرووونەی بـەر دەستی قڕال بوو •

شامیل لەسەر بەردێك دانیشت • پەنجەی لە ڕدێنی بۆزو خەناوی وەرداو بە توندی تەماشای پیاوەکانی دەوروبەری خۆی کرد ، گوتی :

« یونس ، ئەم گۆرانیە چەند دێرە ؟ »

« سەدو دوو دێرە ، ئیمام • »

« بزانە کێ ئەم گۆرانیەی داناوە ، سەد قامچی لێ دە • دووی بۆ من بێلەوە • »

مریدەکە یەکسەر قامچی ڕاکێشا •

« کێ ئەو گۆرانیەی داناوە ؟ »

هەموو قوڕقاپیان کرد •

« دەڵێم ، کێ ئەو گۆرانیەی داناوە ؟ »

ئیمام دایکی خەمبارو پشت کۆماوی هاتـە لا • گەسکێکی بـە دەستەوە بوو :

ڕۆڵە ، ئەو گۆرانیە من دامناوە • ئەمڕۆ ، لـە ماڵی ئێمە تازیمانەیە ، هانێ ئەم گەسکەو فەرمانی خۆت بە جێ بێنە •

ئیمام نەختێ داما • ئینجا گەسکەکەی لـە دەست دایکی دەرهێنـاو

به دیواری هەڵپەسارد : «دایە ، تۆ بڕۆوە ماڵێ ! »

دایکە سەیری کوڕەکەی کردو بایداوەو ڕۆیشت • هەر کە لە کۆڵانێ بزر بوو ، شامیل شیری داکەند ، پشتێنی کردەوەو چاکەتی فڕێ دا •

« دایکم نابێ لێدان بخوا ، من کە شامیلی کوڕی ئەوم سزای تاوانەکەی دەکێشم • »

تا کەمەر خۆی ڕووت کردەوە • لەسەر سەکۆیەك ڕاکشاو بە موریدەکەی گوت :

« بۆ قامچیت وەلا نا ؟ دەری بێنەو چیت پێ دەڵێم وا بکە • »

مورید دوودڵ بوو • ئیمام ڕووی گرژ کرد • موریدەکە لە هەموو کەس باشتر دەیزانی ئەم ڕووگرژیە چی بە دواوەیە •

کەوتە دارکاری کردنی ئیمام ، بەڵام بە هێدی لێی دەدا ، لە باتی لێدان هەر پێی دا دەهێنا • شامیل قیت‌بووەوەو نەڕاندی •

« لە جێی من ڕاکشێ • »

مورید بە ڕووتی لەسەر سەکۆکە ڕاکشا •

شامیل دەستی دا قامچی‌و سێ قامچی توندی لێ‌دا • کابرا پشتی هەموو شووی بەست •

« لێدان ئاوهایە ــ تێ گەیشتی ؟ ئێستا دەست پێ کە ، نەکەی ڕەخاوەتیم پێ بکەی ، ها • »

مورید کەوتە دارکاری شامیل‌و دەیژمارد :

« بیست‌و هەشت ، بیست‌و نۆ ••• »

« نەء ، تازە بوو بە بیست‌و حەفت ، باز نەدەی ! »

کابرا ئارەقەی بە ڕوودا هاتە خوارێ ، بە قۆڵی چەپە سڕیەوە • پشتی ئیمام وەك ڕەوەزە شاخێك وا بوو ڕێگای لێك تێپەڕیوی تێدا بێ ، وەك تەلانێك وا بوو کە ڕەوە ئەسپێك پێ‌شێلیان کرد بێ •

دارکاری تەواو بوو • مورید لاکەوت‌و هەناسەیەکی قووڵی هەڵکێشا • شامیل جلی کردەوە بەروچەکی لە خۆی دا • ئینجا ڕووی کردە ئەوانەی دەوروبەری‌و گوتی : « چیایینە ئێمە دەبێ شەڕ بکەین • هیچ وەختی گۆرانی گوتن‌و هەقایەت گێڕانەوەمان نیە • با دوژمن گۆرانیمان دەرهەق بڵێن • بە شمشیر فێری گۆرانیان دەکەین • فرمێسکتان بسڕنەوە ، چەکتان بسوون • ئەخولگۆمان لە دەست چوو بەڵام داغستان ماوەو شەڕ هێشتا بەردەوامە • »

داغستان بیست و پێنج ساڵی‌تر جەنگا • لە دوا شەڕدا گونیب گیرا • لە گەرمەی شەڕی گونیبدا ، کە چەند ڕۆژێکی خایاند ، ئیمام لە مزگەوت نوێژی دەکرد •

فاتیمەی ژنی گەورەی ئیمام گوتی : « داغستان قەت بەدبەختی وای نەدیوە ! »

« سەهووی ، فاتیمە ! داغستان پێشتر بەدبەختیەکی تری وای دیوە•• »

« کامە ؟ »

« ئەوەی کە من ژنێکی وەکو تۆم هەبوو ،چووم (شواینە)م بەسەر هێنای • »

ئیمام پێ کەنی • مریدە بریندارەکانی ، کە لە مزگەوت ڕاکشابوون لەگەڵی پێکەنین • داغستان کە بۆ یەکەم جار گوێی لە پێکەنینی ئیمام بوو دەتگوت هەمووی پێ‌دەکەنێ •

ئیمام لەم ساتە هەرە سەختەی داغستاندا پێ کەنی، کە ئەو هەموو شتەی بە شانازیەوە دەستی خستبوو ، هەرەسی دەهێنا. چەند ساتێ پێش دیل بوونی پێکەنی.»

کت‌وپڕ، شامیل هەیبەتی گرت. هەر سێ ژنەکەی لەسەر بەردێکی گونیب داناو پێی گوتن:

«ئەو گۆرانیەم بۆ بڵێن کە دایکی ڕەحمەتیم داینا بوو.»

فاتیمەو نەفیسەو شواینە پێکەوە هەڵیان کردە گۆرانی:

بگرین، دێنشینە چیاییەکان،
بۆ مردوان بگرین‌و پێیان هەڵبلێین...

دوا ووشەی گۆرانیەکە بڕایەوە. مانگ هەڵات. ئیمام پەست بوو: «دووبارەی بکەنەوە.»

دیسان فاتیمەو نەفیسەو شواینە گۆرانیەکەیان گوت. ئەمجارەیان گۆرانیەکە دوورتر ڕۆیشت. چیای ژێر تریفەی مانگ‌و شۆڕە بی‌و دارخۆخەکانی گونیب گوێیان لێ بوو.

شامیل هاواری کرد: «سێ بارەی بکەنەوە.»

ئەمجارە گۆرانیەکە دوورتر فڕی. گوندە سووتاوەکانی نزیك گونیب، گوندە کپەکانی ناو شاخە دوورەکان، هەموو موریدە شەهید بوەکانی ئیمام لە ناو گۆڕ گوێیان لێ بوو. لەگەڵ گەردوگۆلی بەیانی دیسان گرمەی شەڕ، دوا شەڕ دەستی پێ کرد. کە دەنگی چەك نەما، گۆرانی کپ بوەوە.

دوژمن بە سەربەرزی لەگەڵ ئیمام جولانەوە. چەك‌و ئەسپیان دایەوە، ژنیان دایەوە، بەڵام داغستانیان نەدایەوە. هەڵیان دا بۆ باکوور.

داغستان تەنیا گۆرانی پیرە دایکی شامیلی بۆ مایەوە. یەکەم جار هەر سێ ژنی شامیل گۆرانیەکەیان بۆ دیلی سەربەرز چڕی، پاشان مایەوە نەفیسەو شواینە؛ پاشتریش کە شواینە پاش هەوێکانی ما بوو، لە بیابانی دووری عارەبیدا گۆرانیەکەی بۆ شامیلی کۆچکردوو چڕی - دوا ژن‌و دوا گۆرانی.

خەڵك کە دەهاتنە سەر باسی شواینە، باوکم دەیگوت: «جوانترین ئافرەتی ماڵی شامیل بوو. یەکەم خۆشەویست‌و دوا ژنی ئیمام بوو. ئیمام وەکو هەموو چیاییەك بە پێی ڕەوشتی خۆمان ژنی دەهێنا. بەڵام ئەمەیان خەڵاتێکی ڕێکەوت بوو. کاتێ ئەخفەردیل محەمەدی نایبی هەرە ئازا هەڵمەتی بردە سەر (مۆزدۆك) کچە بازرگانێکی ئەرمەنی بە دیل گرت (ئانا)ی نازداری بە یەخسیر گرت. (ئانا) تەنیا چەند ڕۆژێکی ما بوو بۆ دەزگیرانەکەی بگوازرێتەوە. مورید ئەم دەسکەوتەی لە کەپەنك پێچاو بۆ کۆشکی ئیمامی برد. کە لە سەریان هەڵدایەوە، ئیمام چ ببینێ باشە؟ دوو چاوی گەورەو شینی وەك ئاسمانی داغستان. ئەو چاوانە، یەکەو ڕاست، بێ‌ترس لە چاوی ئیمام چەقین. بە پێڵاوی قاڵتاغ‌و چەك‌و ڕدێن‌و چاوەکانی ئیمامدا گەڕان. ئەو کچە ئەرمەنیە ئیمامی وا دی کە نە گەنجەو نە قۆز بەڵام شتێکی وای لە نیگای چاوەکاندا بوو کچەکەی سەراسیمە کرد. کچە، لەگەڵ هێزو توندیدا نەرمی‌و بەزەییشی لەو چاوانەدا بینی. چاویان بە چاوی یەك کەوت. جەنگاوەری نەبەرد لە دڵەوە هەستی بە بێ هێزی یەك کرد. ئەمەی پێ شتێکی سەیر بوو و ترسێکی کەوتە دڵەوە.

ئینجا فەرمانی دا:

«ئەم کچەت لە کوێ هێناوە، ببەوە ئەوێ.»

« بۆچی ئیمام ؟ کچێکی جوانە ، هەموو شتێکی هەر لە خۆی دێ •»

« من خۆم دەزانم ! ئەسپەکەت زین کە • »

« بەرامبەر بەم کچە ، داوای چ فدیەیەك بکەم • »

« هیچ ، هەر وا ، بێ فدیە بیدەوە • »

ئەخفەردیل محەمەد سەری سوڕما • شامیل قەت بێ فدیە دیلی بەرنەداوە • بەڵام ئەوە ئیمامە ، پیلەکەی لەگەڵ ناکرێ • »

شامیل بە کچە بەخسیرەکەی گوت : « وا دەتنێرمەوە بۆ باوانت • کەیفیان پێ دێ • پێیان بڵێ شامیل جەردە نیە • »

کە قسەی شامیلیان لە (ئانا) گەیاند • ئانا بە سەرسامی تەماشای شامیلی کرد • لەو بڕوایەدا بوون کچە ئەوەندەی هەوەس بەو قسەیە دێ نەبێتەوە •

دوبارە پێیان گوت : «ئیمام ئەو ڕوداوەی زۆر لە دڵ گرانە ، بە بێ فدیە دەتنێرێتەوە • »

ئینجا کچە نەشمیلەکە ڕوی کردە شامیلو گوتی :

« سەرۆکی داغستان ، کەس منی بە خورتی نەهێناوە ، من خۆم بۆ تۆ هاتووم ، هاتووم ببم بە بەندەی تۆ • »

« چۆن ؟ بۆچی ؟ »

« هاتم ئەو پاڵەوانە ببینم کە هەموو قەوقاسو سەراپای دونیا باسی دەکا • چ دەکەی بکە ، بەڵام من بۆ هیچ شتێ واز لەو دیلایەتیە ناهێنم کە خۆم هەڵمبژاردوە ، هەنگاوێك لێرە دوور ناکەومەوە • »

« نەخێر ، وا باشە بچیتەوە • »

« شامیل ، ئەوە تۆی قسەی وا دەکەی ، کە هەموو کەس بە پیاوی ئازات دەزانن ؟ »

« فەرمانی خوایە ! »

« خوا فەرمانی وا نادا • »

« خوای منو خوای تۆ فەرمانیان جودایە • »

« سەرۆکی داغستان ، من دیلی تۆم ، کۆیلەو بەندەی تۆم ، لەمەولا خوای تۆ دەبێ بە خوای من • لە دەوری منداڵیەوە گۆرانیم لەبارەی تۆوە بیستوە ؟ ئێستاش گۆرانیەکەم لەبیر ماوە ، لە ناخی دڵم چەسپاوە •

ئەو کچە ئەرمەنیە هەڵی کردە گۆرانی ، گۆرانیەکی خۆشی بە زمانی بیانی چڕی • مانگ لە پەنا شاخی بەرزەوە هەڵاتو کچە ئەرمەنیەکە هەر گۆرانی لەبارەی شامیلەوە چڕی •

موریدەکە وەژووری کەوت :

« ئیمام ، ئەسپ زین کراوە ، کچەکە ببەم ؟ »

« لێی گەڕێ ، با گۆرانیەکەی تەواو بکا ، ئەگەر بە قەد هەموو ژیانیشی بخایەنێ دەبێ تەواوی بکا • »

پاش چەند ڕۆژێ مقۆمقۆ بە داغستاندا بڵاو بووەوە • خەڵك چرپاندیە گوێی خەڵك ، گوند چرپاندیە گوێی گوند چرپەی نەهامەت:

« بیستوتە ، شامیل ژنێکی تری هێناوە • »

« ئیمامی ئیمانداری ڕاستەقینەمان کچە ئەرمەنیەکی هێناوە • »

« گاور مەندیلی ئیمام دەشوا ، ئیمام لە باتی نوێژ گوێ لە گۆرانی ژنەکەی دەگرێ • »

بەم جۆرە هەموو داغستان چرپاندی • جرپەجرپەکە ڕاست

دەرچوو • ئیمام سێیەم ژنی هێنا • ژنە بوو بە ئیسلام و بەرگی شاخانی کردە بەرو ناوێکی ئاڤاریان لێ نا • (ئانا) بوو بە (شواینە) • خۆشترین خواردنی ئیمام ئەوە بوو کە ئەو ژنەی بۆی لێ دەنا • نەرمترین نوێنی ئەوە بوو ئەم بۆی ڕادەخست • ژوورەکەی ئەم لە هەموو ژووران ڕوناکترو گەرمتر بوو • قسەی لە هەموان خۆشتر بوو • ڕووی گرژی ئیمام نەرمو خاو بوەوە ، لە جاران بە ڕەحمترو میهرەبانتری لێ هات • زۆر جار قاسیدی باوکی کچە لە (مۆزدۆك)ەوە دەهاتن تکای باوکیان بە شامیل دەگەیاند کە شواینە بنێرێتەوە و بخوازی مالّی دونیایە • هەموو جارێ شامیل بە شواینەی دەگوت بەلّام شواینە هەموو جارێ یەك وەلّامی دەدایەوە :

« ئیمام ، تۆ مێردی منی ، حەز دەکەی سەرم ببڕە ، بەلّام ناچمەوە • »

ئیمام وەلّامەکەی دەدایەوە دەست قاسیدەکانی مۆزدۆك • پاشان برای شواینە هات • ئیمام بە خێر هاتنێکی گەرمی کردو ڕێی‌دا شواینە ببینێ‌و قسەی لەگەلّ بکا • خوشك‌و برا دوو سەعات بە تەنێ پێکەوە بوون • برا باسی خەفەتی باوکی‌و فرمێسکی دایکی بۆ خوشکی کرد ، باسی ژیانی خۆشی مالّەوەی بۆ کرد • باسی دەزگیرانی گەنجی بۆ کرد کە هێشتا هەر خۆشی دەوێ‌و بە تەمایەتی • بێ هوودە بوو • شواینە نەهاتە ڕایی‌و برای بە نائومێدی گەڕایەوە •

فاتیمەی ژنە گەورەی ئیمام ، دەرفەتێکی باشی قسەکردنی بۆ ڕەخسا ، بە مێردی گوت :

« ئیمام ، وا خوێن دەڕژێ ، زەلام دەکوژرێ ، تۆ چۆن دەتوانی گوێ لە گۆرانی شواینە ڕابگری کە پێت وەکو ویردو نوێژ وایە ؟

تۆ خۆت گۆرانی گوتنت لە داغستان قەدەغە کردوە • بگرە گۆرانی دایکی خۆیشت ڕەت کردەوە • »

شامیل گوتی : « فاتیمە ، گۆرانی شواینە ، ئەو گۆرانیەیە کە دوژمن لە بارەی ئێمەوە گوتوویانە ئەگەر لێ بگەڕابام گۆرانی فرمێسکاوی بلاّوبێتەوە ، دوژمن دەیانبیست‌و بە جۆرێکی دی تێمان دەگەیشتن • ئەو حەلە ڕووم هەلّنەدەهێنا تەماشای چاوی ئەو دایکانە بکەم کە کوڕیان لەگەلّ مندا بووو کوژران • بەلاّم با دوژمنمان لە بارەی ئێمەوە گۆرانی بلێن • بە شادی گوێیان لێ دەگرم • داوا لە خەلّکیش دەکەم گوێیان‌لێ بگرن •

فاتیمە لەبەر ئەوە هەراسان نەبو چونکە ئیمام گوێی دەدایە گۆرانی ژنە بچووکەکەی ؛ بەلّکو لەبەر ئەوە هەراسان ببوو چونکە هێندە ڕووی نەدەدایە ژنە گەورەکانی • زۆری پێ نەچوو :

« ڕۆژێکیان بە ئیمامیان گوت قرالّی زۆردار حەز دەکا جەمالەددینی کوڕی ڕەوانە بکاتەوە کە لە سانت پترسبۆرگ ، لە کۆلێژی سەربازی (کادێت کۆرپس) دەیخوێند بەو مەرجەی شامیلیش شواینە ئازاد بکا • هەلّوێستێکی سەخت بوو • ئیمام ڕازی نەبوو بەلّام لای کەسی نەدرکاند کە داوای شتی وای لێ کراوە لەگەلّ ئەمەشدا فاتیمە پێی زانی ••• خۆی گەیاندە هەوێی بچووکی :

« شواینە ، هەرێم بدێ ، قسەیەکت لە کن دەکەم لە خوا زیاتر کەس پێی‌نەزانێ • »

« هەرێت دەدەمێ • »

« خۆت لە من باشتر دەزانی شامیل بەم دوایە خەوی لێ حەرام بوە • زۆر هەراسان‌و بە ئازارە • »

« دەزانم ، فاتیمە ، دەزانم • •

« نازانی هۆی چیە ؟ »

« نەخێر » •

« ئەمن دەزانم • ئەگەر مەیلت لەسەر بێ دەرمانی بە دەستی تۆیە • •

« پێم بڵێ چیە فاتیمە ، پێم بڵێ گیانەکەم • •

« بێ گومان باسی جەماڵەددینت بیستوە ، کە جگەرگۆشەی منو شامیلە • »

« بەڵێ ، بیستوومە » •

« گەڕانەوەی بۆ لامان بە تۆوە بەسراوە • هەڵبەت تۆ دایکی خۆت لە بیرە • منیش دایکم • دەساڵە کوڕی خۆمم نەدیوە • فریام کەوە • بۆ خاتری من نا ، بۆ خاتری ئیمام • •

« ئەوەی لە دەستم بێ بۆ شامیل تەخسیری ناکەم ، بەڵام من چیم لە دەست دێ ؟ ! »

« ئەگەر تۆ بچیتەوە کن دایك و باوکت قراڵ جەماڵەددینمان بۆ ڕەوانە دەکاتەوە • کوڕەکەم دەربازکە • خوا پاداشتت دەداتەوە ، هەتاهەتایە جێگەت بەهەشت دەبێ • تکام بگرە شواینە • •

« شواینە فرمێسکی لە چاوان قەتیس ما • »

« ئەوەی لە دەستم بێ دەیکەم ، فاتیمە ، دەیکەم • •

شواینە لە ژووری خۆی کەوتە سەر مافوور • زۆر گریا • پاشان هەڵی کردە گۆرانی خەم • شامیل هاتە ژوورەوە •

« شواینە ، چیتە ؟ بۆ وا هەراسان بووی ؟ »

« ئیمام ، ڕێم بدە بچمەوە لای دایكو باوکی خۆم • »

« بۆ ؟ »

« دەبێ بچمەوە • •

« ئێ ، ئاخر ، بۆ ؟ چ بوە ؟ تۆ چ دەڵێی ؟ تۆ خۆت ڕازی نەبووی بچیتەوە ، ئێستاش ڕێت نادەم بچی • »

« شامیل ، بمنێرەوە ، هیچ چارەی تر نیە • »

« دیارە نەخۆشی ! »

« دەمەوێ تۆ بە دیداری جەماڵەددین شاد بی • •

« ئێ ، ئەوەیە مەسەلە !! لێ ناگەڕێم بچیتەوە شواینە • ئەگەر کوڕم وا بکەوێتەوە بەر دەست کە سەودای پێ لەگەڵ ژنی خۆم بکەم ، با هەتا هەتایە بێ کوڕ بم • ئەگەر کوڕ کوڕی من بێ خۆی ڕێگای خۆی دەکاتەوەو دەگەڕێتەوە لای دایکیو وولاتی خۆی • بەڵام بەو ڕێگایەی تۆ داتناوە ناگەمە کوڕەکەم • خۆم ڕێگایەکی بۆ دەدۆزمەوە کە لە منو لەویش بوەشێتەوە • ئەسپەکەم بۆ بێنە • »

شواینە ئەسپی ڕاکێشا قەنتەرەو قامچی لە سنگ کردەوەو دایە دەست شامیل •

لە هەموو هەڵمەتو هەموو گەڕانێك ، لە داغستان ، لە سانت پترسبۆرگ ، لە کالوگە ، لە عارەبستان ، شامیل تا مرد شواینەی ژنی هەر لە تەکی بوو ، لێی دوور نەدەکەوتەوە • تا ئەمڕۆش ئەفسانەکان باسی ئەو ژنە جوانە دەکەن • دواجار یاریدەی گەڕانەی جەماڵەددینی دا بۆ کن باوکی - بەڵام ئەمەش چیرۆکێکی ترە •

گۆرانی جەماڵەددین

ئەگەر گۆرانی لە داغستان نەبایە کەس وەکو ئێستا نەیدەناسی • داغستان وەکو بزنەکێویەکی وێڵ وا بوو ، گۆرانی لە توولە ڕێی شاخاوی ڕێنمایی کردینو بە دونیای گەورەی گەیاندینو برادەری تۆ پەیدا کردین •

★ ★ ★

جەماڵەددینی هەشت ساڵ مەروونەی بەردەستی دوژمن گەڕایەوە داغستان • گەنجێکی بیستو چوار ساڵی • شامیل فێڵو تەقەللاو خۆڕاگرتنێکی زۆری خستە کار تا کوڕەکەی لای قڕاڵی زۆردار هێنایەوە • شامیل زۆر دیلی ڕووسی خستە مەیدانی ئالوگۆڕەوە بەڵام قڕاڵ بە گۆڕینەوە ڕازی نەبوو • دەیەویست لە سانت پترسبۆرگ ئەو چاییە گەنجەی هەر لەبەر دەستدا بێ • هەڕەشەی کوشتنی لێدەکردو دەیەویست شامیل ناچار بکا دەست لە خەباتی بێبەر بەربدا • بەڵام شامیل

گوێی بەم هەڕەشانە نەبزووت • نامەیەکی بۆ هات کە بە ناوی کوڕەکەی نووسرابوو ـ لەوانەیشە کوڕە خۆی نووسیبێتی ـ نووسیبووی قڕاڵ بەهێزەو خۆڕاگرتن بێسوودەو هیچ ئومێدێك نیە • داغستان خوێنی لەبەر دەڕواو بەرگری لەمەودوای لە کەسەرو ماڵوێرانی چیتری بە بەرەوە نیە • بەڵام ئیمامی لاسار بڕوای بە هیچ نەکرد •

حاجی موراد لەگەڵ هەندێ موریدا خۆیان دایە پاڵ ڕووسەکان بەڵام خێزانی لە شاخان مایەوە ـ دایکی ، ژنی ، خوشکی ، کوڕی ••• بێگومان هەموویان لەبەر دەستی شامیلدا بوون • شامیل بۆ حاجی مورادی نووسی :

« ئەگەر نەگەڕێیتەوە (بۆلچی)ی کوڕت لەسەری دەدرێو سەرباز دایكو ژنو خوشکت هەتك دەکەن • »

حاجی مورادیش یەك بە باری خۆی لە ڕێگاو دەرەتانێك دەگەڕا خاوخێزانەکەی پێ دەرباز بکاتو دەستی بێ شەڕ لەگەڵ ئیمامی لامل بکا • لەو سەردەمەدا دەیگوت : « من بە پەتێك بەسراومەتەوە سەرەکەی لە مست شامیلە • » مەسەلەی فدیە نابێ • کە شامیل زانی کۆنە مریدەکەی بە تەمایە فدیە لە باتی خێزانەکەی بدا ، گوتی « دیارە حاجی موراد شێت بوە • »

بەڵام ئەگەر شامیل سەرەپەتکی حاجی مورادی بەدەستەوە بوو ، حاجی مورادیش پەتێکی بە دەستەوە بوو ئەو سەرەکەی بە دڵی شامیلەوە بوو • پەتەکە جەماڵەددین بوو • حاجی موراد چوە لای « ڤۆرۆنتسۆڤ »و تکای لێکرد : « وا بکە قڕاڵ جەماڵەددین بۆ باوکی بنێرێتەوە بەڵکو شامیل خێزانەکەم ئازاد بکا • تا ئەوان لەبەر دەستی ئیمامدا بن شەڕ کردنی من وەکو ئەوە وایە کە دایكو کوڕو ژنو هەموو

خاوخێزانەکەم بە دەستی خۆم بکوژم • »

«ڤۆرۆنتسۆڤ» بۆ قڕالی نووسی‌و قڕال بڕیاری ئاڵوگۆڕی دا • بۆ شامیلیان نووسی : «ئەگەر خاوخێزانی حاجی مورادبەر بدەی کوڕەکەت ڕەوانە دەکەینەوە • »

هەڵوێستێکی ناخۆش بوو • سێ شەو نە شامیل‌و نە خێزانەکەی خەویان لێ نەکەوت • بۆ ڕۆژی چوارەم ئیمام ناردیە دوو بولچی/ی کوڕی حاجی موراد :

« تۆ کوڕی حاجی موورادی ؟ »

« بەڵێ ئیمام ، کوڕی حاجی مورادم • »

« دەزانی حاجی چی کردوە ؟ »

« بەڵێ دەزانم ، ئیمام • »

« ڕات بەم ئیشە چیە ؟ »

« نازانم بڵێم چی ؟ »

« حەز دەکەی چاوت پێ بکەوێ ؟ »

« زۆر ، زۆر • »

« ڕێگەتان دەدەم بە خۆت‌و دایکت و داپیرت‌و هەموو خێزانەکەتان بچنە لای • »

« نەخێر ، ئیمام ، ئەمن ناچم • شوێنی من داغستانەو ئەویش لە داغستان نەماوە • »

« دەبێ بچی بولچی ، فەرمانی منە • »

« قەت ناچم ، ئیمام • لێرە لەسەر ئەم خاکە بمکوژە باشترە • »

« دەبینم وەکو باوکت سەرکێشی دەکەی !؟ »

« ئێمە هەموو فەرمانبەرداری تۆین ، ئیمام • تەنیا ئەوەندە هەیە زۆرم لێ‌مەکە بچمە ئەوێ • بمنێرە شەڕ باشترە ، سووم لە ژیانی خۆم نیە • »

« دژی باوکت دەجەنگی ؟ »

« دژی دوژمنان • »

ئەو ڕۆژە شامیل خەنجەرێکی هەرە چاکی خۆی بە بولچی بەخشی •

بەم جۆرە ئالوگوڕەکە سەری نەگرت • نە کوڕی حاجی موراد چوە لای باوکی و نە جەمالەددینیش گەڕایەوە لای ئیمام •

شامیل هەنگاوێکی‌تری نا • قازی محەمەدی کوڕی نارد بە سەر قەلەمڕەوی میر تسیناندلی جورجیای دادا • لەم پەلامارەدا خاتوو چاڤچاڤادزێ‌و خاتوو ئوربیلیانێ‌و مامانێکی فەڕەنسی یەخسیر کران • موریدەکان (ئیکاتەرینا چاڤچاڤادزێ)ی خوشکی (نینا گریبۆیەدۆڤا)(١) یان بینی چوو بوە ناو کەلەنە داربەڕوویەك ، ڕایانکێشا دەرێ •

ئەو حەلە ئیمام توانی مەرجی خۆی بەسەر قڕاڵدا بسەپێنێ ؛ جونکە قڕاڵ ئامادە بوو لە پێناوی ڕزگارکردنی خاتوونە جۆرجی‌یەکان هەموو شتێ بەخت بکا • دوا قسەی شامیل ئەوە بوو : «تەنیا بە ناردنەوەی کوڕەکەم خاتوونەکانتان دەدەمەوە • »

ڕۆژی خۆی هات • ڕوبارێکی بەرین بوو • خاتوونەکان لەسەر کەنارێك ڕاوەستابوون چاوەڕێی ئازادیان دەکرد • کوڕی ئیمامیش هات گەیشتە کەناری ئەوبەر ، ئەفسەری ڕووسی لەگەڵدا بوون • شامیل بە سواری ئەسپ هاتە دەم ڕوبار • تەماشای زەلامەکانی ئەوبەری ڕوباری

(١) ژنی ئەلیکساندەر گرتیۆیەدۆڤ (١٧٩٥-١٨٢٩)ی نووسەری ناوداری ڕووسیە •

کـرد بەڵـکو جەماڵەددینیان لـــەناو بدۆزێتەوە • لە مێژ بوو چـاوی پێ نەکەوتبوو • ئاخۆ دەبێ کوڕو باب یەکتر بناسنەوە ؟!

ئەفسەرێـکی ڕەقەڵەی ڕووسییان پێشانی ئیمام دا کـە چاکەتێـکی گەورەی بە کەتافەی لەبەر بوو ، قسەی لەگەڵ ئەفسەرە ڕووسەکانی‌دی دەکردو دەیـگرتنە باوەش‌و مـاڵاوایی لێ‌دەکردن • پاشـان چـوە لای کچێکی عازەب ، کـە نەختێ بەولا وە وەستا بوو ، دەستی مـاچ کرد • هـەر ناو بە ناویش سەرنجێکی لە باوکی دەدا کە بە سواری ئەسپێـکی سپی وەستا بوو •

ئیمام چاوی لەســەر کوڕەکە هەڵنەدەگۆزی‌و دەیەویست هـەموو هەڵس‌و کەوتێـکی بەدی بکا ، پرسی :

« ئەوە کوڕەکەمە ؟ »

« بەڵێ ، ئەوە جەماڵەددینە ! »

« چاکەتێکی چەرکەسی‌و چەکێکی خۆمانەی بۆ ببەنە ئەو بەر • تازە ئیتر ئەفسەری قراڵ نیە • بەڵـکو جەنگاوەرێکی داغستانە • ئـــەو بەرگـــەی بەری فرێ دەنە ناو ڕوبار نەوەك لێ‌ناگەڕێم لێم نزیك بێتەوە ••

جەماڵەددین بە گوێی باوکی کردو جل‌و بەرگی خۆی گۆڕی • چـەکی چیایی لەسـەر چاکەتی چیایی لە خۆی دا • بەڵام دڵ‌و سەری جەماڵەددین لـە ژێـر چاکـەت‌و تەپڵەدا هـەروەکو خۆیان مـانەوە • نەیتوانی دڵ‌و سەری بگۆڕێ •

ئەنجام ، جەماڵەددین لە ڕوبار پەڕیەوەو چوە خزمەت باوکی •

« ڕۆڵەی ئازیزم ! »

« باوکـــە ! »

ئەسپێکیان دایـــە جەماڵەددین • کوڕو باوك تا (فێدێنۆ) پێـــکەوە ڕۆیشتن • باوك جار جار لە کوڕی دەپرسی :

« پێم بڵێ جەماڵەددین ، ئەم شوێنەت دێتەوە بیر ؟ ئـەم شاخانەت لەیاد ماوە ؟ گوندی (گمری) مانت لەبیرە ؟ ئەخولگۆت لەیاد ماوە ؟ »

« بابە ، ئەو کاتە من زۆر بچووك بووم • »

« پێم بڵێ لانی کەم دوعایەکت بۆ داغستان کردوە ؟ خۆ نوێژت لە بیر نەکردوە ؟ سوورەتی قورعانت لە بیر نەکردوە ؟ »

جەماڵەددین بە گرانی وەڵامی دایەوە : « ئەو جێگەی من لێ‌بووم قورعانی لێ‌نەبوو • »

« چ ؟ قەت کڕنۆشت بۆ خوای گـەورەو بە دەستەڵات نەبردوە ؟ دوعات نەخوێندوە ؟ ڕۆژیت نەگرتوە ؟ نوێژت نەکردوە ؟ »

« بابە ، قسەیەکی لێ‌دەکەین • »

بەڵام شامیل ئەسپی دەنگ داو هاژوای •

بۆ بەیانی پاشی ، ئیمام ناردیە شوێن کوڕەکەی : «جەماڵەددین ، سەیری ڕۆژ بکە سەر لە پەنا شاخان دەردێنێ ، جوان نیە ؟ »

« با ، زۆر جوانە ، بابە • »

« ئامادەی ژیانت لە پێناوی ئەم شاخانە ، لە پێناوی ئەم ڕۆژە بەخت کـــەی ؟ »

« بابە ، قسەیەکی لێ دەکەین • »

« دەقسەکەت بکە ، دەی ! »

« بابە ، ڕووسیا گەورەیە ، دەوڵەمەندە ، بە دەستەڵاتە ، بۆچـــی

ئێمە داكۆكی لە هەژاریی چیاكانمان ، لە پیس‌و پلۆخیمان ، لە كوێرەوەریمان ، لە نەزانیمان بكەین ؟ ڕووسیا ئەدەبێكی گەورەو مۆسیقایەكی گەورەو زمانێكی گەورەی هەیە • ئەمانەمان بۆ دێ • داغستان قازانجی تەنیا لە خۆدانە پاڵ ڕووسیا دایە • وەختی ئەوە هاتوە ڕوو بە ڕووی ڕاستی بین‌و چەك دابنێین‌و برینمان سارێژ بكەین • بڕوام پێ بكە ، ئەمن لە تۆ كەمتر داغستانم خۆش ناوێ • »

« جەمالەددین !! »

« بابە ! لەداغستاندا ، گوند نیە بەلانی كەمەوە جارێك نەسووتا بێ ، چیا نیە زامدار نەكرا بێ ، بەرد نیە بە خوێن سوور نەكرا بێ • »

« دیارە ئامادە نی یان ناتوانی بەرگری لەم شاخە بریندارانە بكەی ؟! »

« بابە ! »

من باوكی تۆ نیم ، تۆش كوڕی من نی • مردوو گوێیان لەم قسەیە بێ گۆڕ هەڵدەتەكێنن ، ئەدی منی زیندوو كە گوێم لێ دەبێ چ بكەم ؟ دەبینی چیاكان چۆن ڕەش داگەڕاون ؟

شامیل ناردیە شوێن قەوم‌و قیلەو خێزان‌و پیاوە دڵسۆزەكانی :

«گەلۆ ، با پێتان بڵێم كوڕەكەم چ دەڵێ • دەڵێ ڕووسیا گەورەیە • دەڵێ دوژمنمان بەهێزە • دەڵێ وولاتی قڕاڵ فراوانە و ئێمە بێ هوودە دەجەنگین • دەڵێ كاتی ئەوە هاتوە چەك دابنێین‌و سەر بۆ قڕاڵ شۆڕ بكەین • لەو بڕوایە دا بووم هەر كەسێ نەك قسەی وا بكا بەڵكو هەر بیر لە شتی وا بكاتەوە نایەلم ساتێك لە داغستاندا بمێنێ • ئەمڕۆ وا ئەم قسانەم بیست • لە كوێ ؟ لە ماڵی خۆم • لە چ كەسێ ؟ لە كوڕی

خۆم ! باشە ، چی لێ بكەم • چ لەو كەسە بكەم كە قڕاڵ ناردوویە بۆ ئەوەی من‌و داغستان شەرمەزار بكا ؟ خۆتان دەزانن چەند جار شیری دوژمن دڵی من‌و داغستانی دڕیوە ؟ ئێستاش ئەو شیرەی خۆم دروستم كرد بوو وا قڕال ساوی داوەو لە دڵی چەقاندووم • چ بكەم ؟ »

خاووخێزانەكەی بە داخ‌و كەسەرەوە گوێیان دایە قسەكانی شامیل • تەنیا دایكی جەمالەددین بڕوای نەدەكرد • شامیل ڕووی كردە جەمالەددین :

« تۆ ، هەی دوژمنی شاخان ، دەبێ بچیتە شوێنێكی وا گوێم لە دەنگت نەبێ • تۆ بێ باوكی • داغستان داغستانی تۆ نیە • من خاتوونە جۆرجیەكانم بە تۆ گۆڕییەوە ، ئەدی تۆ بە كێ بگۆڕمەوە ؟ نازانم چ لە تۆ بكەم ؟ »

« بابە ، چ لە كوڕی خۆت دەكەی لێی بكە • بمكوژە ، بەلام نەختێ گوێم لێ ڕابگرە • »

« بەسیەتی ، من هەمیشە فەرمانبەرداری خوا بوویم ، بەلام ئەمڕۆ گوێدێری ئەویش ناكەم • خوا دەفەرموێ : «دوژمنت بكوژە» • منیش دەڵێم : « ئەوە دوژمن نیە ، كوڕی گومڕامە • » پێی دەڵێم من ناتوانم پەنجەی خۆم ببڕمەوە ••• كەواتە بۆ خۆت بژی بەلام ئەم خەنجەرە دانێ • چەك بۆ ئەو كەسانەیە كە دەست وەكەری دەكەن • »

شامیل كوڕەكەی ڕەوانەی گوندێكی دوور كرد • جەمال لەوێ وەك گەلای وەریو دەژیا • لەبەر بیرو غایەڵەی ناخۆش داوەشا • لەبەر خواردنی خراپ‌و هەوای تووش پووت بوو • دیقی كرد • ئیمام نە گەرمەی شەڕ بوو • كوڕیشی بە ئاستەم هەناسەی دەهات‌و دەچوو •

به تەواوی دەبەری خستبوو • لەو کاتەدا ، بێ ئەوەی ئیمام پێ بزانێ فاتیمە بە دزی چوە سەردانی • هەندێ پەپکە نانی بۆ برد • هەبوو لە شێوەی خەنجەردا بوو ، هەبوو لە شێوەی هەڵۆدا بوو ، هەبوو لە شێوەی شمشیر • هەندێ دارو دووی لەو ناوە هێناو ئاگری لە ئاگردان جۆش دا فاتیمە پەپکەکانی گەرم کردەوەو بە چۆکی خۆی داهێنان‌و خۆڵەمێشی لێ پاك کردنەوە • یەکێکی شکاندو وەکو منداڵێکی ساوا دایە دەست جەمالەددین‌و گوتی :

« **دایك ئەگەر مەمکی شیری تێدا نەبێ کۆرپەی شیرەخۆرەی لە شیری بزنە کێوی ڕادێنێ •** »

جەمالەددین تەماشای دایکی کرد تاسێك بردیەوە • دەتگوت یەکەمجارە دایکی دەبینێ • یەکسەر ئەو کاتەی هاتەوە یاد کە دایکی جوان‌و جاحێڵ بوو ، ئەویش بچکۆلە بوو ، هەموو جارێ دایکی ئەم پەپکانەی دەدایە • لە تەنیشت لانکی ئەسپ شێوە دادەنیشت‌و لایلایەی بەو گەنجەدا هەڵدەگوت کە بە شیری شێر گەورە کرابووو خەنجەرێکی داری خرابوە ژێر سەرین •

جەمالەددین وەك سەردەمی منداڵی هاواری کرد :

« **دایە !!** »

فاتیمە گوتی : «جەمالەددین ، کوڕم ، بگەڕێوە لام • »

ئەو حەلە جەمالەددین هەستی کرد کە ئەمە بە ڕاستی دایکیەتی • دایکی لەبەر پەڕەنگی ڕوومردوودا خۆی دەسەر کوڕی نەخۆشی داهێناو لایلایەی بۆ گوت ، هەر وەکو چۆن کە کوڕی کۆرپە بوو لایلایەی وای بۆ دەگوت •

ئیمام بە خۆو بە مریدەکانی لە جێگایەکی دوور دەجەنگا ، کەچی لێرە فاتیمەی ژنی گۆرانی ماڵاوایی بۆ نۆبەرەی جوانەمەرگی دەگوت کە لە سەرەمەرەگدا بوو •

جەمالەددین شڵپەی ئاوی ڕوبارێکی شاخاوی نزیکی هاتە بەر گوێ • گۆلکێکی هاتە بەر چاو کە لەبەر دەرگا لەسەر قەسەر پاڵی دابێتەوە • ماڵی خۆیانی لە «گمری» هاتەوە یاد • باوکی هاتەوە یاد • یەکەم ئەسپی خۆی هاتەوە یاد • دایکی گۆرانی بە «دینگر دانگارچۆ»ی مەشرەبخۆش هەڵگوت کە بە داوەباران بە ئاسمان هەڵگەڕا •

— دینگر دانگارچۆ ، بۆ کوێ دەچی ؟
+ دینگر دانگارچۆ لە دارستان بوو •
— دینگر دانگارچۆ ، بۆ لە دارستان بووی ؟
+ دینگر دانگارچۆ چووبوە داران •
— دینگر دانگارچۆ : بۆ چووبوویتە داران ؟
+ بۆ ئەوەی دینگر دانگارچۆ خانوو دروست بکا •
— دینگر دانگارچۆ ، خانووت بۆ چیە ؟
+ دینگر دانگارچۆ دەیەوێ ژن بێنێ •
— دینگر دانگارچۆ بۆچ ژن دێنی ؟
+ بۆ ئەوەی دینگر دانگارچۆ قارەمانی ببێ •
— دینگر دانگارچۆ قارەمانت بۆچیە ؟
— بۆ ئەوەی دینگر دانگارچۆ شانازی پێوە بکا •

ئینجا جەمالەددین شاخەکانی ووڵاتی خۆی لەبەر چاو قیت بوەوە • بەفر دەتوایەوەو سێلاو بەردی بانگەرۆز دەکردەوە ، هەور بە ناو زنجیرە شاخدا پێچی دەخوارد • ئەو داغستانەی لە دەوروبەری خۆی بینی کە لە ووڵاتی بێگانان لە بیری کرد بوو • دایکیشی هەر لە گۆرانی گوتن بەردەوام بوو • هەندێ گۆرانی‌وای گوت کە بۆ لە دایك بوونی کوڕ دەگوترێن • هەندێ گۆرانی وای گوت کە لە کاتی مردنی کوڕ

دەگوترین • هەندێ گۆرانی وایش کە دەڵێ ئەو کاتەی کوڕ دەمرێ گۆرانی لە پاش بە جێ دەمێنێ •

گۆرانی بە شامیلو حاجی مورادو قازی محەمەدو هەمزە بەگو خۆچباری ئازاو پارتو فاتیمەو شکانی نادرشاو بەوانەی چوونە ناو کوورەی شەڕو نەگەڕانەوە ، هەڵگوت •

هەندێ ئاگر لە ئاگرداندا ما بوو • داغستان لەناو ئاگری شەڕ بڵێسەی دەدا • ئێستا ئەم دوو ئاگرە لە ناو چاوی جەمالەددیندا دەبریسکانەوە • گۆرانی دایکی هوشیاری کردەوەو بزواندی • خۆشەویستی کوڕو بابانەی بەرامبەر داغستان واگا هاتو کڵپەی سەند • بانگی کردێ بۆ ئەوەی شان بە شانی باوکی بوەستێ •

« دایە ، من تازە گەڕاومەتەوە داغستان ، تازە بە خزمەت باوکم گەیشتووم • چەکەکانم بۆ بێنە • من کوڕی شامیلم • نابێ لەبەر کوچکاگر دا بنیشم لێم گەڕێ بچمە ناو تەقو تۆقی شەڕ • »

بەم جۆرە گۆرانی دایکی کارێکی وای لێ کرد ، نە بە قورعان دەکراو بە فەرمانی باوکی •

بەڵام ئەمە تەنیا trووسکەیەکی وەختی بوو • گۆرانیەکانی دایکی جەمالەددین نەیانتوانی گۆرانیەکانی دیکەی لە دڵدا بخنکێنن • جەمالەددین سانت پترسبۆرگی لە بیر نەکرد کە لەوێ گەورە ببوو • بە زمانی بیانی هەندێ قسەی دەکرد چیایەکانی داغستان تێی نەدەگەیشتن :

دەستکردی پترس ، خۆشم دەوێی •
دیمەنی تورتو نازداری تۆم خۆش دەوێ •
ئاوی ڕەوانی نیڤاو

کەناری گرانیتیم خۆش دەوێ •
شوورەی نەخشی ئاسنینو
شەوی تروسکەداری بێمانگی تۆم خۆش دەوێ •
کە لە ژوورەکەم بم •
بێ چرا دەنووسمو دەخوێنمەوە •
شەقامە چۆلەکانت ڕوناکن •
بورجی دوڕیانی بینای ئەدمیرالی
دەدرەوشێتەوە •

بە ڕاستی ئەم ووشانە زۆر سەیر لەم زنجە تەنیایەی گوندێکی چیایدا دەنگیان دایەوە • جەمالەددین شەو خەونی دەدی • وای دەزانی لە کۆلێژی سەربازی (کادێت کۆرپس)ە و لە تەنشیت دیواری (باغی‌هاوین) تووشی (نینا)ی پەری جورجی دەبێ •

جەمالەددین دوو هەڵۆی لە دڵدا بوو هەر یەکە بۆ لای خۆی ڕایدەکێشا • دوو گۆرانی لە دڵدا بوو • (نینا)ی دڵبەری لێ دوور بوو • ڕوبارێکی بەرینیان بەین بوو • نامەی لێ نەدەپەڕیەوە • ئەفسەری ڕووس ، کوڕی ئیمامی داغستان ، لەم ڕوبارەدا دەخنکا ، هەموو خەونەکانی ڕادەپێچا • خۆشترین خەونی جەمالەددین ئەوە بوو پردێك لەسەر ئەم ڕوبارە بەرینە دروست بکا هەر دوو بەری پێکەوە ببەستێتەوە • بۆ ئەوەی میهرەبانیو دۆستێنیو ژیان بخاتە جێگەی شوومی شەڕو کوشتاری بێ ویژدانانە •

جەمالە گۆرانیە چیایەکانی دایکی دەگەیشت بەڵام لە گۆرانی پوشکینیش دەگەیشت • دوو گۆرانی لەناو یەك دڵدا بوون • وای ئەگەر باوکی پێی دەزانی !؟ وای ئەگەر خەڵك تێی دەگەیشتن ؟! وای ئەگەر ئەو دوو گۆرانیە لێك حاڵی دەبوونو یەکتریان خۆش دەویست ؟!

بەڵام گۆرانیەکان وەکو شمشیر وا بوون ، لە هەوادا پێك

دەکەوتن‌و پرِوشکیان دەهاویشت • داغستانی زامدار گۆرانی لەبارەی خوێن‌و مەردی نەبەردو چاوی قەڵکۆلیوو حیلەی کەحێل‌و ترنگەی خەنجەرو ئەو ئەسپەی بە پرتاوی دەگەڕێتەوە ماڵێ‌و سوارەکەی لە شەڕگەدا بە جێ دێڵی ، دەگوت •

بەڵام ئەگەر گۆرانیەکان لە یەك گەیشتبان ، خەڵکی کەنارێك لە گۆرانی خەڵکی کەنارەکەی دی گەیشتبان ، تەقە دەوەستا • خەنجەر چیدی پێك نەدەکەوتن • خوێن چیدی نەدەڕژا • دەستی بەرزەوەبووی تۆڵە سەندن دەهاتە خوارێ • لەناو دڵدا ڕك جێی بۆ خۆشەویستی چۆل دەکرد •

ڕووداوێك :

لە شەڕێکی دەم ڕوباری (ڤالیریك) مەلا محەمەدی موریدی شامیل بریندار کرا و ڕووسەکان بە دیلیان گرت • لە گوندی وایان زانی کوژراوەو تازیەیان بۆ دانان ؛ بەڵام دوای مانگێك بە ساغ‌و سەلامەتی هاتەوە • خەڵك‌و دراوسێ واق‌وڕماو لێیان پرسی چۆن‌توانیویە ڕا بکات • مەلا لەم پرسیارە ڕقی هەستا :« وا تێ نەگەن مەلا محەمەد بە درۆو کوسکێشی خۆی قوتار کردوە • من ترسنۆك نیم • »

« دەزانین تۆ مریدێکی دلێری • دیارە بە شمشیر ڕێی خۆت کردۆتەوە • » •

« چ شمشیرم پێ نەبوو • پێشم بایە بە کەلکم نەدەهات • »
« ئەدی کەوا بوو کوو ڕزگار بووی ؟ »
« فڕێیان دامە زیندان‌و دەرگایان لەسەر کلیل دام • »
« لەوێ هەستت دەکرد وەکو جی وای ؟ »

« وەکو بزنەکیویەك کە بە تەلەوە بووبێ • بەڵام لەو زیندانەدا کت‌وپڕ گۆرانی (عەلی)م هاتە یاد کە برا قوڵتەبازەکانی لەسەر شاخێکی بەرز بەجێیان‌هێشت • گۆرانیەکم چڕی • پاشان گۆرانی‌ترم گوت : گۆرانی ئەو باڵندانەی بەهاران دێن، گۆرانی ئەو قورینگانەی پایزان لە شەقەی باڵ دەدەن‌و دەڕۆن ، گۆرانی ئەو مامزەی نۆ جار بە دەستی ڕاوکەرێکی دلڕەق بریندار بوو ، گۆرانی پایز ، گۆرانی زستان ، گۆرانی وام گوت پێشتر نەگوترابوو • سێ ڕۆژ هیچم نەکرد هەر گۆرانیم گوت • پاسەوانەکان دەمکوتیان نەکردمەوە • گۆرانی هەر گۆرانیە • ئەگەر مانای ووشەکانیشی نەزانی هەر گۆرانیەو هەموو کەس گوێی بۆ شل دەکا •

تا ڕۆژێکیان ئەفسەرێکی گەنج هات بۆ بەسەر کردنەوەی پاسەوانەکان • گوتم ڕۆژی پێ بچم ئەمڕۆیە • کابرایەکی لەگەڵدا بوو زمانی ئێمەی دەزانی ، پێی‌گوتم ، « ئەفسەر دەیەوێ بزانێ تۆ گۆرانی لەبارەی چیەوە دەڵێی ؟ گۆرانیەکەت دوو گارکی **بکەوە** ! » تێم هەلکرد گۆرانیم لە بارەی داغستانی سووتاوەوە گوت • داوای گۆرانیەکی تریان کرد • گۆرانیم بە دایکی هەژارو ژنی خۆشەویستم هەڵگوت •

ئەفسەرەکە گوێی ڕاگرت‌و سەیری شاخە سەر بە هەورەکانی کردو فەرمانی بە پاسەوانەکان کرد کە بەرم بدەن • ئەو کابرایەی زمانی ئێمەی دەزانی گوتی : « ئەم ئەفسەرە بەرت دەدا • بۆیە بەرت دەدا بچیتەوە ماڵی خۆت چونکە گۆرانی تۆی زۆر پێ خۆش بوو • »

لەو کاتەوە بیر دەکەمەوە : « باشتر وا بوو داغستان هەمیشە هەر گۆرانی بچڕێ ، نەك خوێنی خۆی بڕێژێ • »

بەڵام شامیل بە موریدی لە بەند دەرباز بووی گوت : « من گۆرانیم

قەدەغە کردوە • تۆ بۆچ گۆرانیت چڕی ؟ »

« ئیمام ، تۆ گۆرانی گوتنت لە داغستان قەدەغە کردوە ، نەك لەوێ • »

شامیل گوتی : «وەلامەکەتم زۆر بە دڵە • » دوای نەختێ بیرکردنەوە گوتی : « مەلا محەمەد ، ئیزنم دای ، بڕۆ هەر گۆرانی بڵێ • »

لەو کاتەوە ، مەلا محەمەد وا ناسراوە دەڵێن ئەو محەمەدەی بە گۆرانی ڕزگار بوو • داغستان گۆرانیەکی دەویست ڕزگاری بکا ، بەڵام ئاخۆ هەموو کەس وەکو ئەو ئەفسەرە تێگەیشتنیان دەبوو؟ ئەدی ئەوە کێ بوو ؟ ئینسگن لیرمەنتۆف نەبوو ؟ ئەویش بەشداری شەڕی (ڤالیریك) بوو •

ڕووداوێکی تر :

دوای هێرشێکی سەرکەوتوانە بۆ سەر تەمەرخان شورا ، حاجی موراد لەگەڵ زەلامەکانی بەرەو ماڵ دەبوونەوە • لە دارستانێکدا ، سێ سەربازی ڕووسیان لە دەم ڕێگادا دی • بە هێمنی دەوریان لە ئاگر دابوو و گۆرانیان دەگوت •

حاجی موراد ، لە پیاوەکانی خۆی لە یەکێکی پرسی کە نەختێ ڕووسی دەزانی ، گوتی : « ئەمانە گۆرانی دەربارەی چ دەڵێن ؟ »

« دەربارەی دایکیان ، دەربارەی دەزگیرانیان ، دەربارەی ئەو بارانەی بەسەر وولاتی دووریاندا دەبارێ • »

حاجی موراد ماوەیەکی باش گوێی بۆ گۆرانیە ڕووسیەکان شل کرد ، ئینجا بە نەرمی گوتی :

« ئەم پیاوانە دوژمن نین ، ئاشتییان لێ تێك مەدەن ، لێیان گەڕێن با گۆرانی بە دایکیان هەڵبڵێن • »

بەم جۆرە گۆرانی گوللەی لە خەڵك گێڕایەوە • ئەگەر بێت و ئەم خەڵکە لەیەك بگەن داخۆ چەند گوللە دەگەڕێتەوە !!

ڕووداوی سێیەم :

مەحەچی قومیساری شۆڕشگێڕی داغستان نامەیەکی گرنگی بە مەحموودی شاعیر بۆ پارتیزانەکانی خونزاخ ناردو گوتی : بە پاندوور ڕێگات بکەوە نەك خەنجەر • »

مەحموود لە گوندی «تسادانیخ» گیراو خرایە زیندانەوە ، نامەکەی مەحەچیان لێ گرت • خەریك بوون گوللە بارانی بکەن ، بەڵام ، لەو زیندانەدا مەحموود گۆرانیەکی لەبارەی خۆشەویستەکەیەوە گوت ، سەراپای دێ هات گوێی ڕاگرت ، بگرە لە گوندەکانی تریشەوە هاتن • نەجمەددین گۆتسنسکی کە ئەمەی دی گوتی : «ئەگەر ئەمڕۆ لەسەری ئەم گۆرانییێژە بدەم سبەینێ هەموو خەڵکی چیام لێ هەڵدەگەڕێتەوە •» ئیدی شاعیرەکەی ئازاد کرد •

ئێرچی کازاك دەیگوت کە دوورخرامەوە سیبریا ئەگەر گۆرانی نەبایە لە داخان شەقم دەبرد •

زۆر چیرۆکی لەم بابەتە هەن • دەبێ بڕوایان پێ بکەین • گۆرانی ژیانی خەڵکی ڕزگار کردوە ، پیادەی کردۆتە سوار ، پیاوی ترسنۆك وا بوە کە گۆرانی لە بارەی ئازایەوە بیستوە ، هەموو جۆرە ترسێکی لە خۆی داڕنیوە •

ئەم چیرۆکەیەم لە ئەبوتالیب بیست :

کە لە هیند هاتمەوە . ئەبوتالیب زۆر پرسیاری لەبارەی ئەو وولاتە لێ کردم . منیش بۆم باس کرد چۆن دەروێش‌و مارگری هیندی بە بلوێرلێدانی تایبەتی وەکو کچە سەماکەر کوبرا دەخەنە تیتلە سەما .

ئەبوتالیب گوتی : « جا ئەوە سەیر نیە . شوانەکانی ئێمە کە شمشاڵ لێ دەدەن بزنە کێوی لەسەر شاخی بەرز دەخەنە سەما . من خۆم دیومە ترسنۆکترین شوور بەو پەڕی شادیەوە شوێن دەنگی مۆسیقا کەوتوە . دیومە وورچ وەك باشترین پاڵەوانی سەر تەناف لەگەڵ فیقەی زوڕنا هەڵپەڕیوە . » ئەبوتالیب تۆزێ وەستا ، ئینجا گوتی : « زۆر جار لە ژیانما ئاواز بە هانامەوە هاتوە . ڕەنگە بزانی من زوڕنام لە هەموو شتێ خۆشتر دەوێ . فیقەی دوور دەڕوا . زوڕنا پێشوازی لە دایكبوونی کوڕو گەڕانەوەی برادەرو ئاهەنگ‌گێڕان دەکات .

کە یەکێك لە زۆرانێ دەیباتەوە یان لە تەڕادانێ یەکەم دەبێ زوڕنا مزگێنی پێ‌دەدا . دەنگی زوڕنا مزگێنی هەموو خۆشییەکە لە داغستان . زوڕنا شای هەموو ئامێرە مۆسیقیەکانی ترە . سەبارەت بە شتێکی تریشە من مۆسیقام خۆش دەوێ سەبارەت بەوەیە کە لەسەردەمی لاویدا تێری کردووم . دەمەوێ بۆت بگێڕمەوە جارێکیان چی بوو :

« تازە هەڕەتی لاویم بوو . لە گوندێکی دووری شاخاویدا ، لە زەماوەندێك لە دووم گەڕابووەوە . زستان بوو ، بەفر کلۆ کلۆ دەهاتە خوارێ ، ڕێ وەکو ژمارە دوو ، سێ ، پێنج‌و بگرە هەشت پێچی دەکردە ماندوو بووم ، لەسەر بەردێك دانیشتم بۆ ئەوەی پشوویەك بدەم . زۆرم ما بوو کیسە تووتنەکەم تەواو بکەم . لە پڕ ، لە پێچێکی ڕێگا ، زرنگەی زەنگوڵم هاتە بەر گوێ . دیم بەیتوونێك هات سێ زەلامی تێدا بوو : ئێر و تەسەل ، ئازا ، مەست ، سەر گەرم‌و خەندان . دیار بوو

دەوڵەمەند بوون . ئەسپێکیان سپی وەك بەفر بوو . ئەوەی‌تر ڕەش بووو نەخشێکی سپی لە ناوچەوانی دا بوو :

« السلام علیکم »

« وعلیکم السلام »

کە زانیم بۆ عەینی زەماوەند دەچن داوام لێ کردن لەگەڵ خۆیان هەڵم بگرن ؛ بەڵام ئەوانیش وەکو شوفێری لاساری ئەم عەیامە هەڵیان نەگرتم‌و گاڵتەیان پێ کردم : « گوێ مەدێ بۆ زەماوەندێکی‌تر پێ ڕادەگەی . با ئەم زەماوەندە بێ تۆ بکرێ . »

منی شەکەت‌و تووڕە ، زوڕنام دەرهێناو فووم پێدا کرد . پێشتر زوڕنای وام لێ نەدا بوو . سەیر ئەوە بوو کە ئەسپەکان گوێیان لە فیقەی زوڕنا بوو ، لە شوێن خۆیان چەقین ، دەتگوت ڕەگیان لە زەوی داکوتاوە . کابرای هاژوەر تێی‌ڕاخوڕین‌و قامچی لێدان ، بێ هوودە بوو . ئەسپەکان نەجولانەوە . ئاشکرا بوو کە دڵبەندی ئاوازی منن . هەراو پڕکێشی زۆری خایاند . ئەسپەکان لای من بوون . ئیدی ناچار بوون سواری بەیتونەکەم بکەن . بەم جۆرە زوڕنام دەهانامەوە هات . هەر گۆرانیش بوو کە لە زیندان بەرزی کردمەوە بۆ بەرزە ڕێی شەڕەف‌و ڕێزو سەربلندی . »

لە ئەبوتالیبم پرسی : « تۆ بلوێر لێ‌دەدەی ، زوڕنا دەژەنی ، هەموو چەشنە شمشاڵێك بەکار دێنی . نەك هەر دەتوانی لێیان‌بدەی بگرە لە هەموویان وەستای . ئەدی بۆ نازانی کەمان لێ بدەی ؟ چیایی زۆر حەزیان لەم ئامێرەیە . »

« پێت بڵێم بۆچی کەمان لێ‌نادەم ؟ گوێ بگرە . کە گەنج بووم

لێم دەدا . تا ڕۆژێ ئاڤارێکی شەکەت و بەدبەخت هاتە گوندی لەکیمان. لە گوندی خۆیان زەلامێکی لە دەست زەڕ ببووو دەرکرا بوو . ئەوەی لە گوندی خۆی دەر بکرێ دەبێ لە پەڕگەی ئاوایی زنجێك بۆ خۆی دروست بکا . کەس سەری لێ ناداو ئەویش ناچێتە سەردانی کەس . بەڵام من کە نەختێ ئاڤاریم دەزانی جاروبار دەچوومە لای . تیوارەیەکیان بە خۆم و بە کەمانچەمەوە چووم . کابرا لەبەر ئاگردان دانیشتبوو ، بەردەسێلی لێ نابوو . دەستم بە کەمانژەنین کرد . ئاڤاری سەوداسەر لە ئاگرەکە نز بوەوەو بە کڕی هەستی ڕاگرت . پاشان لە هیکرا کەمانەکەی لە دەست دەرهێنام . تەماشەیەکی کرد . هەڵگێڕو وەرگێڕی کرد . نەختێ ڕێکی خست و دەستی پێ کرد ئاوازێکی لێ دا .

وای ڕەسوول ! چۆنی لێ دا !! هەتا ماوم ئەو ئاوازەم لە بیر ناچێتەوە . (کا) لەناو ئاگرداندا دەسوتاو پڕوشکی گەشی دەهاویشت و چاوی ڕون دەکردینەوە . فرمێسکمان لەچاو دەهات . کەمانم بۆ کابرای ئاڤاری بەجێ هێشت و گەڕامەوە ماڵێ . بۆ ڕۆژی پاشی وەشاخان کەوتم و گوندەکەیانم دۆزیەوەو چوومە لای دوژمنە خوێنخۆرەکانی . لەگەڵ خۆم هێنامن . بە ڕۆژ لە ماڵی من بوون و شەو دەمبردنە ماڵی کابراو گوێیان دەدایە کەمانچەلێدانی دوژمنی خوێنیان . سێ شەو لەسەر یەك چووین . ڕۆژی چوارەم لە دوژمنەکەیان خۆش بوون و پێیان گوت : « وەرەوە ماڵێ ، ئێمە لێت خۆش بووین . »

کاتێ کابرای ئاڤاری هات بڕوا ویستی کەمانەکەم بداتەوە ، بەڵام من لێم وەرنەگرتەوە . پێم گوت : « قەت وام لێ نایە بتوانم وەکو تۆ کەمان بژەنم . ناشمەوێ خراپتری لێ بدەم ، بۆیە کەمان چیتر بەکەڵك من نایە . »

لەو کاتەوە هیچ کەمانم هەڵنەگرتوە . بەڵام قەت ئەو ئاوازەم لە یاد ناچێ کە ئەودوژمنانەی پێك هێنایەوە . زۆر جار بیر دەکەمەوە . ئەگەر هەموو کەس ئەو جۆرە ئاوازەی لە کەمان بیستایە کەس خراپەی نەدەکردو هیچ ڕق و دوژمنداری لە دونیادا نەدەما . »

ئێستا دوو چیرۆکی کورتتان لە بارەی باوکمەوە بۆ دەگێڕمەوە :

حاجیەکی گوندی «گۆتساتلی» ئوتێلێکی لە خونزاخ کردەوە . بانگی باوکمی کردو گوتی :

« تۆ لەم چیایانە باش ناسراوی گۆرانیەك لە بارەی ئوتێلەکەمەوە دابنێ و قسەی باشی دەرهەق بکە بۆ ئەوەی بناسرێ . بۆ هەقیش ئەوەندەی زارت هەڵدەگرێ دەتدەمێ . »

باوکم بە ڕاستی شیعرێکی لەسەر داناو بەڕاستیش وای کرد ئوتێلەکەی بناسرێ ، بەڵام وەکو شوێنێکی پیس و پلۆخ و ناتەواو . پاشان خەڵك پەنجەیان بۆ ئۆتێل و خاوەنەکەی درێژ دەکردو دەیانگوت: « ئەمە بوو کە هەمزە ڕسوای کرد . »

کە خاوەنی ئوتێلەکە بەم شیعرەی زانی تەنگاو بوو . گفتی بە باوکم دا ئەگەر وا بکا شیعرەکەی بڵاو نەبێتەوە ئەسپێکی بە زینەوە پێشکەش دەکا . بەڵام ووشە هەر هێندە لە دەم هاتە دەرەوە ئیدی دەگاتە سەراپای چیاکان و هیچ هێزێ نیە بەربەستی بکا . هەموو گوندیەکان ئەو شیعرەیان بیست کە باوکم لەسەر خاوەن ئوتێلی چارەڕەش دای نابوو . ئێستا شیعرەکە بە گۆرانی دەگوترێ . حاجیش ناچار بوو ئوتێلەکەی دا بخات .

جارێکیان گۆشتیڕانی مەڕێکمان لە ماڵەوە بزر بوو . نەمانزانی

چۆن بیدۆزینەوە و لە کوێ بەسەری بگرینەوە • بەڵام لەو کاتەدا لە گوندی بوو بە مقۆمقۆ گوایە هەمزە گۆرانیەکی لەسەر دزەکان داناوە • هەر چەندە باوکم بە تەمای دانانی گۆرانی وا نەبوو بەڵام هەر ئەو ڕۆژە گۆشتەکەیان فڕێدایەوە بالکۆنی ماڵێ •

هەندێ جار بووکو زاوای نوێ بەشەڕ دێن • ئێواری برادەرێکیان، بە تایبەتی برادەری زاوا ، دەچێتە بەر پەنجەرەیانو چونگوریان بۆ لێدەدا • ئاوازی چنگورەکە هەموو شەڕو دەمەقاڵێك لە بیر بووکو زاوا دەباتەوە •

منیش برادەرێکی دڵسۆزم هەبوو • سازندەو نیگارکێش بوو ، ناوی ئەمین چەتۆییف بوو • کە تازە ژنم هێنا بوو زۆر جار دەهاتە بەر پەنجەرەکەمانو ئاوازی بۆ لێ دەدایین •

ئەرێ ئەمین چەتۆییف ! بۆچی دەست نادەیتە کەمانو بچی لەبەر پەنجەرەی دونیا بیژەنی بەڵکو شەڕو لێکدانی ئەم سەدەیەمان دابمرێتەوە ؟

جارێکیان ، لە شیکاگۆ ، لەگەڵ هاوڕێیەکی ئەمەریکی لێم بوو بە دەمەتەقێیەکی گەرم • وێ نەدەچوو بسگەینەیەك • کتوپڕ کابرای ئەمەریکی هەندێ شیعری برای خوێندەوە کە لە جەنگی ڕابردوودا ، لە ئەڵەمانیا کوژرا بوو • منیش شیعری برایەکی خۆم خوێندەوە کە لەو کاتەدا شەهید کرا بوو • دەمەتەقێ بڕایەوە • مایەوە شیعرو بەس • ئاخ ! ئەگەر هەر یادی مردوانمان بکردایەوەو زیاتر ئاوڕمان لە شیعرو گۆرانی بدابایەوە !

باوكو باپیرانی ئێمە زۆر جار پەلاماری جۆرجیای دراوسێیان دەدا•

لە پەلامارێکدا داڤید گۆرامیشڤیلی/ی لاویان قۆڵبەست کردو هێنایانە چیاکانی ئاڤاری ، هەو بوو پاشان بوو بە نووسەرێکی کلاسی جۆرجی •

دیلی غەمبارو دڵ بەکەسەر کە لە شاخان ، لە (ئونتسوکول) خرایە زیندان ، دەستی بە گۆرانی جۆرجی کرد • هەر لەوێش ملی دایە شیعردانان • پاشان لە ئونتسوکول ڕای کردو چوە ڕوسیاو ئینجا چوە ئۆکرانیا •

لە یۆبیلی ئەم شاعیرە مەزنەدا چوبومە تبلیسی • کە نۆرەی قسەم هات بە گاڵتەوە گوتم : داڤید گۆرامیشڤیلی/ی شاعیری گەورەی جۆرجیا قەرداری ئێمەی داغستانیە • ئەگەر ئێمە نەمانگرتباو نەمانهێناباو نەمانخستبا ناو زیندان لەوانەیە قەت شیعری دانەنابا و نەچووبایە ڕوسیاو ئۆکرانیا • ڕەنگە سەراپای ژیانی بە جۆرێکیتر بایە • بەڵام پاشان ئەوەندەشم گوت : « کە باوكو باپیرانمان ئەم شازادەیان گرت نەیانزانی شاعیرێکیان گرتوە ئەگەر نا ئیشی وایان نەدەکرد • بەڵام ئەوەی بوو بوو • هەر چەندە ڕۆژێ لە ڕۆژان داڤید گۆرامیشڤیلی دیلی داغستان بوە بەڵام ئەمڕۆ داغستان دیلی شیعرەکانی ئەوە • تەماشا کەن ڕۆژگار چۆن دەگۆڕێ • »

ئەمڕۆ گۆرانی نوێ دەگوترێ بەڵام ئێمە گۆرانی کۆنمان لە بیر نەکردوە • ئێستا ئەم گەنجینەیەی داغستان بەر هەموو کەس دەکەوێ •

سروشت لە چیاکاندا سەختە • لە زەمانی کۆندا منداڵ زۆر دەمردن ، بەڵام ئەوەی بژیبا زۆر دەژیا • سەد ساڵ پتر دەژیا • ئەو گۆرانیانەی گوتراون هەموو نەماون ، بەڵام ئەوەی ماوە هەتا هەتایە هەر دەمێنێ •

ئەو منداڵانەی بە ساوایی دەمردن زۆربەیان کوڕ بوون لەوە دەچوو کچ توانای بەرگرییان زیاتر بێ •

دەربارەی گۆرانیش هەمان شتە : نازانم بۆچی گۆرانی پیاوان ، گۆرانی شەڕو جوامێریو نەبەردی ، گۆرانی هێرشو پەلامار ، گۆرانی جەنگو گوڕ ، گۆرانی تۆڵەو خوێن و دلێری و سەرکەوتن پێش گۆرانی ئەوینو دڵداری دادەمرکێنەوە •

هەموو گۆرانیە کۆنەکانمان پێشەکی بوونو پێشەکین بۆ مۆسیقای نوێی داغستان • پاندووری کۆن ژێی نوێی تێدەخرێو پەنجەی نەرمی ژنە چیاییان لەسەر کلیلی ڕەشو سپی پیانۆ دێو دەچێ •

من لە ماڵێکی پڕ گۆرانی لە دایك بوومو پێ گەیشتم • بە ترسەوە قەلەمم گرتە دەست • دەترسام دەست لە شیعر بدەم بەڵام پێم نەدەکرا خۆی لێ لا بدەم • هەڵوێستم ناخۆش بوو •

پاش هەمزە تساداسا ، کە ڕەسووڵ هاتە مەیدان (لە گوندی تسادا) ـ هەمان گوندو هەمان ماڵو هەمان داغستان بوو •

لە هەر کوێ بووبم ، هەر کاتێ بۆ خەڵك دوا بم ، تا ئێستاش کە ڕدێنم ماشو برنج بوە ، لە هەموو شوێنێکدا دەڵێن : ئێستا نۆرەی ڕەسووڵە ، ڕەسووڵی کوڕی هەمزەی خۆمان • بێ گومان کەم نیە پیاو کوڕی هەمزە بێ ، بەڵام من دەمەوێ خۆم بم ، ئەمەش شتێکی ئاسان نیە •

جارێکیان چوومە شاخانو سەرم لە هەندێ دێ دا • تەنیا گوندی (تسوما) ما بوو • لە دوورەوە دیم حەشامەتێکی زۆر لە پەڕگەی دێ ژاوەژاویان بوو • فیقەی زوڕناو چریکەی گۆرانی دەگەیشتە کەشکەلانی فەلەك • دیار بوو بۆ پێشوازی یەکێ کۆ ببوونەوە ، لە

منیش زیاتر کەس نەبوو پێشوازی بکەن • خۆش بوو بەڵام جێی سەرسامیش بوو • دەمزانی هێشتا وام لێ نەهاتوە بەم جۆرە پێشوازیم بکەن • کە لێیان نزیك کەوتینەوەو ڕامان گرتو لە ترومبێل دابەزینو چووینە لایان ، پرسیان : «ئەدی کوا پیرە هەمزە ؟! »

« هەمزە لە مەحەچ قەڵایە • قەت بە تەما نەبوە بێ • من هاتووم • ڕەسووڵی کوڕی هەمزەم • »

« تواهو !! بیستبوومان هەمزە دێ • »

هەموو پەرتەیان کرد • تەنیا چەند گەنجێکم لە کن مایەوە• ئێمەش دەستمان کرد بە گۆرانی گوتن ـ زۆرمان گۆرانی گوت • هەندێ گۆرانی خەڵك دایاننابوو ، هەندێك باوکم دای نابوون ، بگرە گۆرانیەك لەوانە بوو کە خۆم دامنابوو •

ئەم گۆرانیەی من وەکو منداڵێکی بچووك وا بوو کە قامچی بەدەست بێو لە دوای باوکیەوە کە زینی هەڵگرتبێ ، بەسەر قادرمە بکەوێ •

ئەی پاندووری چیاییم ! هەتا گەورەتر دەبم و زیاتر لە ژیانو خەڵكو دونیا دەگەم زیاتر بە ترسەوە دەتگرمە دەست • هەزار ساڵە ژێیەکانت بەستراونو ئاوازیان لێ هەڵدەستێ • هەزار گۆرانیبێژ دەنگو ئاوازی خۆشیان پێ لێ داوی •

کە دەست دەبەم ژێیەکانت توند بکەم ، دڵم دادەخورپێ • ئەگەر تاکە ژێیەك بپسێ وا دەزانم دڵم دەتەقێ • کە ژێیەك بپسێ مانای وایە گۆرانیەك سەری دەبڕێ •

بەڵام چی دەبێ با ببێ • من دەتگرمە دەست • ئاوازت پێ لێ دەدەمو گۆرانی خۆم دەڵێم • با لەناو گۆرانیەکانی داغستان وون ببێ •

دەنگی من لە دەنگی گۆرانیبێژە کۆنەکان ناکا • بەڵێ ، گۆرانیەکان جودان •

« چما کەس پاشی مەحموود نەکەوتۆتە داوی دڵداری ؟ »

نازانم بۆچی ئێستا هیچ گۆرانی دڵداری ناگوترێ • بەڵێ هەیە دەکەوێتە داوی دڵداری بەڵام بۆ گۆرانی دابنێ ؟ پێویست بەوە نەماوە گۆرانی لەبەر پەنجەرەی موی لێ بدەی یان موی هەڵبگری • موی خۆی دێ •

« چما پاشی شامیل چ پیاوی نەبەردو ئازا هەڵنەکەوتوە ؟ » نازانم بۆچی لەبارەی پیاوی مێرخاسو شەڕی بێئامانەوە گوێمان لە گۆرانی نابێ !؟ »

هەڵبەت پیاوی ئازا هەیە ، بەڵام بۆچی ئەمڕۆ گۆرانی لەبارەی شەڕەوە بگوترێ کە شمشێریش داوای ئاشتی دەکا • »

چ دەبێ ئەگەر من دەنگم لەناو دەنگەکانی تری داغستان وون بێ ؟ ئەوەی نەمگوتوە ، ئەوانەی دوای من دەیڵێن و تەواوی دەکەن •

پیری ، زۆر خۆشی ژیان لە پیاو حەرام دەکا • هێزی دەبا • چاوی کزو گوێی گران دەکا • پەردەیەکی دەخاتە سەرچاوو لە دونیای دادەبڕێنێ • وای لێ دێ ناتوانێ بادەی شەرابیش بەرز کاتەوە •

بەڵام من ترسم لێی نیە • چونکە هەموو شتێکیشم لێ بسەنێ ، گۆرانیم هەر دەمێنێ • مەحموودو باتیرایو پوشکینو هێنیو بلۆکو هەموو گۆرانیبێژە گەورەکانم دەمێنێ ، گۆرانیبێژێکی گەورەی وەکو داغستانم دەمێنێ • تا داغستان هەبێ حاڵمان خراپ نیە • تا داغستانمان هەبێ نافەوتێینو بزر نابین •

یاریەکی منداڵانە لە گوندە شاخاویەکان هەیە ، دەتوانین پێی

بڵێین : « ئەوەی بگەڕێ دەیدۆزێتەوە ، ئەوەی بیدۆزێتەوە بۆ خۆی دەبێ • »

جارێکیان بە شداری ئەم یاریەم کرد •

لە ژوورێکی‌تر چاوی کوڕێکی بچکۆلە دەبەستنەوە • کچێك خۆی دەشارێتەوە • ئینجا کوڕەکە دێو بە دوای کچەکەدا دەگەڕێ • لەگەڵ گەڕانی ئەودا هەموو بە کۆڕس گۆرانی دەڵێن : « ئێ ، دێ ، دەلالێ • » کە کوڕەکە سارد بێ گۆرانیەکە کز دەبێ ، کە کوڕەکە گەرم بێ گۆرانیەکە توند دەبێ • کە کوڕەکە کچەکە دەدۆزێتەوە هەموو دەیکەنە چەپڵە ڕێزانو سەمایان پێ دەکەن • بەم جۆرە گۆرانی ڕێنوێنی کوڕە چاوبەستراوەکە دەکاتو ڕێگای ئامانجی دەدۆزیتەوە •

من لە ماڵێکی گۆرانیبێژ ، لە داغستانی گۆرانیبێژ ، لە وولاتی ڕووسیای گۆرانیبێژ ، لە دونیای گۆرانیبێژ لە دایك بووم •

دەزانم گۆرانی چەند بەهێزە • چەند بە نرخە • ئەگەر گۆرانی لە داغستان نەبایە ، کەس وەکو ئێستا نەیدەناسی • داغستان وەکو بزنەکێویەکی ئاوگەلە وا دەبوو • بەڵام گۆرانی لە توولەڕێی شاخاوی ڕێنمایی کردینو بە دونیای گەورەی گەیاندینو برادەری بۆ پەیدا کردین •

ئەبوتالیب پەندە(١) باوەکەی خۆمانی هەڵدەگێڕایەوەو دەیگوت : « گۆرانیەکم بۆ بێژە ، پێت دەڵێم تۆ کێی » داغستان گۆرانی گوتو دونیا ناسی •

---

(١) پەندەکە دەڵێ : « پێم بڵێ برادەرەکانت کێن ، پێت دەڵێم تۆ کێی » !

کتێب

ئەوەی کتێب هەتك بکا ، کتێب هەتکی دەکا .

« پیاو پێویستی بە کتێبە تا خۆی بناسێ . پێویستی بە کتێبە تا خەڵك بناسێ » .

« گەلی بێ کتێب وەکو پیاوی چاو بەستراوە وایە دونیای پێ نابینرێ ، وەکو پیاوی بێ ئاوێنە وایە ڕووی خۆی پێ نابینرێ » .

★ ★ ★

ووشەی (تیخ)ی ئاڤاری دوو مانای هەیە ـ کەوڵەمەڕو کتێب .

دەڵێن : دەبێ هەموو کەس سەری خۆیو پەپەخای سەر ئەو سەرەی بپارێزێ . پەپەخا لە کەوڵەمەڕ دروست دەکرێ . سەدان ساڵ بوو سەری چیایان کتێبێکی نەنوسراو بوو . کۆگای زمانمان ، مێژوومان ، ڕۆمانو چیرۆکمان ، کەلەپوورو ڕەوشتمان بوو ـ کە سەزاپای بیری خەڵکە . سەدان ساڵ بوو کەوڵەمەڕ ئەم کتێبە نەنووسراوەی ـ کە سەری چیایانەو لە بارەی داغستانە ـ دەپاراستو گەرمی دەکردەوەو بەرگری لێ دەکرد . زۆر شت ماوەتەوەو بۆمان

هاتۆتە خوارەوە ، بەڵام زۆر شتیش لە ڕێگادا لە بیر کراونو هەرگیز جێگەیان پڕ نابێتەوە . هەندێ پەڕەی ئەم کتێبە وەکو قارەمانان لەناو ئاگری شەڕدا لەناو چوون ، (چونکە پەپەخا گوللەو شمشێری پێ ناگەڕێتەوە) کەچی ئەوانەی دی وەك ئەو ڕێبوارە بەدبەختانەی هەڵتە دەبن ، ئاوا زریان شەپڕێوەیان دەکا . دەکەونە ژێر هەرەسی ڕنیە بەفر ، لە هەڵەمۆتێکدا هەڵدەدێرێن ، جەردەو ڕێگر دەیانکوژن .

ئەوەی وون بێو لە بیر بچێ ، خەڵکی لە هەموو شتێکی بە چاکتر دەزانن .

ئەگەر تۆ شیعرێك بخوێنیتەوەو دێرێکی لێ لە بیر بکەی ئەو دێرە لە هەمووان گرنگتر دیارە .

کە مانگایەکی مردووت دێتەوە یاد ، دڵنیای کە باشترینو چەوترین شیری پێداوی .

باوکی مەحموود یەك سندووقە نووسینی کوڕە شاعیرەکەی سووتاند ، دڵنیا بوو کە شیعر بوو کوڕە قەت ـ چاکە ـ نەکردوەکەی بەرەو ڕووخان برد .

ئێستا هەموو کەس لەو بڕوایە دان باشترین بەرهەمی مەحموود ئەوەیە کە فەوتاوە .

باتیرای کە گۆرانی گوتبا هەرگیز دووپاتی نەدەکردەوە . بە زۆری لە زەماوەندا کاتێ هەموو لا مەست دەبوون ، گۆرانی دەگوت . ئەم گۆرانیانە نەپارێزراون . ئێستا هەموو کەس دەڵێن ئەمانە باشترین گۆرانی بوون . ئیرچی کازاك لە بارەگای شامخاڵدا زۆر گۆرانی چڕی . بەڵام کەمیان لە دیوارە بڵندەکانەوە پەڕینەوە لای خەڵك .

ئێرچی کازاك خۆی گوتویە : « هەر گۆرانیەکی حەزت لێیەبیچڕە ، نە شامخالێك تێت دەگاتو نە کەرێك » • دەڵێن ئەو گۆرانیە ونیوانەی ئێرچی کازاك باشترین گۆرانی ئەو بوون •

نە دەنگی پاندوری سوتاومان بۆ هاتۆتە خوارێ‌نە ئاوازی ئەو چونگورانەی فرێ دراونەتە ناو ڕوبار • ئەمڕۆش من تازی بۆ هەموو بزرو مردوویەك دادەگرم •

بەڵام کە ئەوە دەبیسمو دەخوێنمەوە کە بۆمان ماوەتەوە دڵم گۆرانی دەڵێو منیش سوپاسی ئەو هەموو چاپیە هەزارانە دەکەم کە کتێبە بەهادارو نەنووسراوەکانیان پێ گەیاندووین •

ئەم چیرۆكو گۆرانیانە بەم کتێبانەی ئەمڕۆ لەسەر کاغەز نووسراونەتەوە دەڵێن :

« ئێمەی نەنووسراو سەدان ساڵ بەناو لافاوو گەرداودا سەرمان هەڵگرتووەو بۆ ئێوە هاتووین • ئاخۆ ئێوە کە هێندە بە جوانی چاپ کراونو بەستراون ، بە نەوەی داهاتوو دەگەن ؟ » • دەڵێن : « دەبینین ، داخۆ کامەیان پارێزەری ڕاستەقینەی کتێبانە ـ کتێبخانەو کۆگای کتێب ، یان دڵی بنیادەم » •

زۆرشت لە بیر دەکرێ • لە سەد دێر یەکێك دەمێنێ ، بەڵام ئەم دێرە سەردەمێکی زۆر دەژی •

زۆر جار گوتوومە لە ڕۆژگاری دێریندا گەلێ کۆرپە لەسەر پشتی لانك دەمردن •

ئیمام فەرمانی بە برینداران کرد خۆیان باوێنە ناو ڕوبار • پیاوی

سەقەت سوودیان نەبوو ، شەڕیان پێ نەدەکرا ، بەڵام دەبا خواردنیان بدرێتێ •

ڕۆژگار گۆڕاوە ، کۆرپە بە دختۆرو داوو دەرمان گەورە دەکرێن • بریندار تیمار دەکرێن • پەلی دەستکرد لێ‌دەندرێتەوە • گەلێك ئەم گۆڕانانەی بەسەردا بێ ، پێی‌دەڵێن گەلی شارستانو پێشکەوتوو •

بەڵام ئاخۆ بیری سەقەتو شیعری لاوازو سۆزی نیوەگیانو گۆرانی تازە کوورەش هەمان شتیان بەسەر نایە ؟ هەموو شتێك لە نێو کتێباندا دەمێنێتەوە • هەموو شتێك دەخرێتە سەر کاغەز ، هەموو شتێك لە کتێبخانان هەڵدەگیرێو دەپارێزرێ •

دەڵێن : « پەیڤی سەر زار دەفەوتێ ، هی نووسراو دەمێنێ » • با بەو ئومێدە بین قسەکەمان لێ‌نەبێتە پێچەوانە •

بەڵام وا نەزانی من دژی کتێبو نووسینم • ئەمانە وەکو ئەو ڕۆژەوان کە لەسەر شاخان هەڵاتبێو ڕوناکی بە نێو دۆڵدا بڵاو بکاتەوەو تاریکیو نەزانی بڕەوێنێتەوە •

دایکم چیرۆکی ڕێویو باڵندەی بۆ گێڕامەوە :

هەبوو نەبوو ، باڵندەیەك هەبوو لەسەر درەختێکدا دەژیا • هێلانەیەکی مکوومو گەرمی هەبوو بێچوەکانی تێدا بەخێو دەکرد • هیچ لە گۆرێدا نەبوو • تا ڕۆژێکیان ڕێوییەك چوە ژێر درەختەکەو هەڵی کردە گۆرانی :

دەبینم لەسەر درەختی من ،
هێلانەت لەسەر چڵێك هەڵناوە •
ئەگەر ئێستا بێچوەکم نەدەیتێ
بۆ ئەوەی واز لەوانی دی بێنم

ئەم درەختە بە تەورەکەم دەبڕمەوەو
هەرچی بێچووت هەڵێناوە هەڵیان دەلووشم •

باڵندەی داکانە بۆ ئەوەی درەختو هێلانەکەی بپارێزێ ، بۆ ئەوەی بێچوەکانی دی بپارێزێ ، بچووکترین زەڕنەقووتەی بە ڕێوییەکە بەخشی •

بۆ ڕۆژی پاشی ، دیسان ڕێوییەکە هاتەوەو هەمان گۆرانی چڕی • باڵندەکە ناچار بوو بێچوویەکی دی بکاتە بەلاگێڕ • تا وای لێهات ماوەی تازی داگرتنی نەما • یەك لە دوای یەك بێچووەکانی فەوتان ــ هەر ڕۆژە یەکێك •

باڵندەکانی دی بە دەردیان زانی لە شەققەی باڵیان دا هاتنە لایو پرسیان مەسەلە چیە ؟

باڵندەی گەمژە بۆی گێڕانەوەو باڵندە ژیرەکانیش گوتیان :

سووچی خۆتە
تۆ باڵندەیەکی کەودەنی ، مێشك بۆشی •
کە ڕێوی فێڵباز هات
هەرچی گوت پێت بڕوا کرد •
ڕێوی چۆن دەیتوانی دار ببڕێتەوە ،
تەنیا ، ئەگەر کلکی بەکار بێنایە •
نەیدەتوانی دەست بداتە بێچوەکانت ،
ئەگەر بە کلکی پێیان بگەیشتایە ؟

بەڵام ڕێوی هیچ ئاگای لەم کسەینو بەینە نەبوو ، دیسان هاتەوە بۆ ئەوەی باڵندەکە بترسێنێو هەڕەشەی لێ بکا • داوای بێچوویەکی دی لێکرد ، گوتی درەختەکە دەبڕمەوەو هەموو بێچووەکان دەکوژم • بەڵام ئەو هەڕەشەو گوڕەشەی باڵندەکەیان تۆقاند بوو ، ئەم جارە بە بێ نرخیان تێگەیشتو وەلامی دایەوە :

ئەم درەختە ڕەگی لە زەوی داکوتاوە •
خۆت مەگنخێنە : بێڵێك بێنەو هەڵی کۆڵە •
ئەم درەختە قەلایەکی شوورەبەندە •
جا تەورێك بێنەو بکەوە کار •
دەتەوێ بە هێلانەی بەرزم بگەی ،
کەواتە پێ پلکەیەك بێنەو وەرە تاقی بکەوە •

بەم جۆرە ڕێوییەکە ناچار بوو بە برسێتی بڕواتو ئیدی نەگەڕایەوە • باڵندەکەش ئائێستا بە شادومانی ڕادەبوێرێو بێچەوەکانی بەخێو دەکات • بێچوەکانی گەورە دەبنو گۆرانی دەخوێنن •

داخۆ داغستان لەبەر دواکەوتنو نەزانینەوە چەند بێچووی لە دەست چوە ! پیاو پێویستی بە کتێبە تا خۆی بناسێ ، پێویستی بە کتێبە تا خەڵك بناسێ • گەلی بێ کتێب وەکو پیاوی چاو بەستراوە وایە دونیای پێنابینرێ ، وەکو پیاوی بێ ئاوێنە وایە ڕووی خۆی پێ نابینرێ •

ڕێبوارەکان لە بارەی ئێمەوە نووسیویانە : « چیایی نەزانو دوواکەوتوون • » ئەم ووشانە ڕاستیان پتر تێدایە تا لووتبەرزیو دوژمنداری • بێگانەیەك نووسیویە : « ئەمانە وەکو منداڵی بە کەلەشوان» دوژمنەکانمان گوتوویانە : «خوێندەوارییان نیە دەتوانین سوود لەمەوە وەربگرین » •

جەنەڕاڵێك گوتوویە : « ئەگەو ئەم گەلە هونەری شەڕکردنیان بزانیایە کەس نەیدەوێرا دەستیان لەبەر ڕاست بکاتەوە • »

چیاییەکان دەڵێن : « وای ، ئەگەر لەگەڵ ئەم زانستەی ئەمڕۆ نەبەردی حاجی مورادو بەهرەی حاجی مەحموودمان دەبوو ! » جارێکیان حاجی موراد لە شامیلی پرسی « ئیمام ! ئێمە بۆ دەبێ

ڕاوەستین ؟ دڵمـــان دەجۆشێ ، خەنجـەری دەبانمان بـە دەستەوەیە ، چاوەڕوانی بۆ چیە ؟ با بۆ پێشەوە مل بنێین و ڕێـگای خۆمان بکەینەوە .»

« هێواش ، حاجی موراد ، پەلەت نەبێ . ڕووباری بەلەز قەت ناگـاتە دەریا . پرس بـە کتێب دەکـەم و ئەویش تێم دەگـەیەنێ . کتێب حیکمەتی هەیە » .

« ئیمـام ، دەشێ کتێبی تۆ حیکمەتی تێـدابێ ، بەڵام ئەوەی ئێستا پێویستمان بێ ئازاییە و ئەویش بەسەر شمشێری تیژ و پشتی ئەسپەوەیە » .

« کتێبیش دەشێ ئازا بێ » .

کتێب ... پیتـە ، دێرە ، پەڕەیە ، پـەڕە کاغەزێـکی پانە ، بەڵام ئاوازی ووشـە و گۆرانی زمـان و بیری تێدایە ، منی تێدایە کە نووسیومە، خەڵـکی دی تێدایە کـە من دەربارەم نووسیون ، ئەوانەش کە دەربارەی خۆیان نووسیوە . گەرمایی هاوین و زریانی زستان و ڕووداوی دوێنێ و خـەونی ئەمڕۆ و کردەوەی بەیانی تێدایە .

مێژووی جیهانیش وەکو ژیانی هـەر کەسێك دەبێ بـکرێتە دوو بەش : پێش کتێب و پاش کتێب . ماوەی پێشەوە شـەوە ، ماوەی پاشەوە ڕۆژی ڕووناکە . یەکـەم دۆڵێـکی تەنگ و تاریـکە ، دووەم دەشتێکی پانە ، یان تەپکە شاخە .

باوکم دەیگوت : « مادام مێژوو بە هۆی نەزانینەوە ئەو ماوە دوورو درێژە وا بە توندی سزای داوین بە ڕاستی دەبێ نەزانین تاوان بێ » .

دوو سەردەم ـ بە کتێب و بێ کتێب . لەسەردەمی ئێستاماندا کتێب زوو دەکەوێتە بەر دەستی خەڵك . خەڵك کە تازە پێ دەگرێ و فێری ڕۆیشتن دەبێ کتێبی پێ دەگات . بەڵام کتێب کاتێك هاتە داغستان کـە

تەمەنی هەزار ساڵ بوو . ڕاستی ، داغستان ، درەنگ فێری خوێنـدن و نووسین بوو .

سەدان ساڵ بوو ئاسمـان لاپەڕەی چیـایان بوو . ئەستێرە پیتیان بوو . هـەوری تار مەرەکەبدانیان بوو . باران مەرەکەبیان بوو . زەوی کاغـەزیان بووو درەخت و گیـاو گوڵیش پیتی سـەر کاغـەزەکە بوون و چیاکانیش داهاتبوونەوە سەر ئەم لاپەڕەیە بۆ ئەوەی بیخوێننەوە . تیشکە سوورەکانی خۆر قەڵەم بوون و مێژووی ئێمەیان بە گەڵێ هەڵەوە لەسەر شاخان دەنووسی . لەشی پیـاو مەرەکـەبدانی بوو . خوێنی مەرەکـەب بوو ، خەنجەری پێنووس بوو . کتێبە نووسراوەکەش کتێبی مـــردن بوو . هەموو کەس لە زمانی دەگەیشت و پێویستی بە وەرگێڕان نەبوو .

چەوساندنەوەی ئافرەت مەرەکەبدانی بوو . فرمێسکی مەرەکەب بوو . سـەرینی لاپەڕە بوو . کتێبەکەش کتێبێ ئازار بوو . بەڵام کـەم کەس خوێندیانەوە . چونـکە ژنە چیایی فرمێسکەکانی خۆی پێشان نادا.

کتێب ، نووسین ... ئەمانە ئەو دوو گەنجینەیەن کـە ئەو وەختەی قاسیدی خوا زمانەکانی پێ بەخشین لـە بیر کرابوون .

کتێب پەنجەرەی واڵای خانوون . بەڵام ئێمـە لەناو کوێرە دیوار دانیشتبووین . دەمانتوانی لـە پەنجەرانەوە دەشتی هەراوو دەریای بێ پایان و کەشتی عاجباتی بەردەم پیلان بەدی بـکەین . ئێمە وەکو ئـــەو باڵـندانە بووین کـە زستان بمێننەوەو دەنووك لـە پەنجەرە بدەن و بـە دوای گەرمایدا بگەڕێن . لێوی چیاییەکان ووشك و بە بار بوو . چاویان برسی و داگیرساو بوو .

« ئەگـەر بمانتوانیایە کاغەز و قەڵەم بەکار بێنین ئەوەندە بە زۆری خەنجەرمان بەکار نەدەهێنا » .

ئێمە هەرگیز لە زین کردنی ئەسپو بازدانە سەر خانەی زینو هەڵکوتانە مەیدانی شەڕ دوا نەکەوتووین • بۆ ئەمە کەس شەلو کەڕو کوێر نەبوە • کەچی لە فێر بوونی ئەم پیتە ووردو بەچاو بێ نرخانە زۆر دواکەوتین • کاتێکیش کە بیر لەنگ دەبێ هیچ تاقمێکی پسپۆری (ئونتسوکول) داد نادا •

هەزارو پێنج سەد ساڵ بەر لە ئێستا (میسروپ ماشتۆتز)ی جەنگاوەری بەناوبانگی ئەرمەنی ئەو بیرەی بۆ هات کە نووسین لە چەك بە هێزترە • ئەوە بوو ئەلفو بێی ئەرمەنی دانا •

چوومە ماتێنەدەران کە دەستنووسی کۆنی تێدا هەڵگیراوە • لەوێ زۆرم بەزەیی بە داغستاندا هاتەوە کە هەزارساڵی بێ کتێبو نووسین لە دەست چوە • مێژوو بەناو بێژنگی زەمانەدا ڕۆیشتو بێجگە لە گۆرانیو ڕەوشتی بێ متمانە هیچ دەوسی لێ بەجێ نەما ، ئەویش دەم بە دەمو دڵ بە دڵ هاتۆتە خوارێ •

لە هەقایەتان ،
زەمانی کۆن کۆنمان دێتەوە یاد
لە هەقایەتەکانی دایکم
یەکێکم لە بیرە

چیاییەکی نەبەرد لە گوندێکا هەبوو
ئیشی مەردانەی دەکرد •
ڕۆژێ لە ڕۆژان
خانی زۆردار بانگی کرد •

چیاییەکە ناوی سەلیم بوو
چوە ناو کۆشك
هەموو دەرگاکانیان
یەك یەك بۆ کردەوە

خان مافوورو گلۆپو ڤیچقەو
ئاوی وەك مرواریو
هەرچی گەنجینەی هەبوو
پێشانی دا •

چیایی ئەوەندەی شت بینی
نایەتە ژمار •
هەرچی لەسەر ڕووی زەوی هەبێ
لە کۆشکی خاندا هەبوو •

خانی پیرو بە ساڵا چوو ،
بە مێوانی ئازیزی گوت :
« هەرچی ئەقڵت دەیگرێو دڵت دەیخوازێ
پێشکەشت بێ بیبە !

ئەم شتانە هەموو شتی چاکن
بەڵام لە بیر نەکەی
لە کاتی هەڵبژاردندا پەلە نەکەی
تا پەشیمان نەبیتەوە •

بەڵام چیایی ئازاو نەبەرد
زۆر بە هەیبەت وەڵامی دایەوە :
« شیرێكو خەنجەرێكو
ئەسپێکی بە بەزم دەوێ • »

ئەم سندووقانە وێنەیان نیە
بەڵام من نامەوێن ؟
شیرو ئەسپم هەبێ
ئەوانەیشم پێ پەیدا دەبێ •

ئاخ • چیاییەکە ! چیاییەکە !
ئاخ ، باپیرە ! چ تاوانێکت کرد
کە ئەسپو شیرت ویستو
خۆت لە کتێب نەگەیاند •

ئاخ باپیرەی ساویلکە
کوو ، کاغەزێکو
قەڵەمێکت
نەخستە ناو هەگبەکەت .

باپیرە ، دەروونت پاکو
صەرت بەتاڵ بوو .
ئەگەر شتێکی وات بکردایە
کتێب لە پۆلا سوودی پتر دەبوو .

کە چارەنووسی خۆمان نایە دەستی
نەمـــان دەزانی ؛
ووشە لە دەمی شیر تیژترەو
لـە ئەسپ بڵندترو بەهێزترە .

جوانیی حیکمەتو
حیکمەتی جوانی تێدایە
باپیرە ، تۆ وات کرد
ســەدان ســاڵ دوا بکەوین .

وەك ئـەوەی
قوتابیەك درەنگ بـگاتە پۆلو
لـــە مێژ بێ
دەرز خوێندرابێ .

جۆرجیا ، نزیکە . تەنیا زنجیرە شاخێکمان لە نێواندایە . بەر لـە سەدەیەك شۆتا ڕوستاڤێلی شیعرە نەمرەکەی خۆی لەبارەی شۆڕە سواری ناو پێستی پڵنگ‌نووسی . ماوەیەکی زۆر لە گۆڕەکەی گەڕانو سەراپای ڕۆژ هەڵاتیان پشکنی . ئافرەتێك گوتی :

« گۆڕی لـە هیچ شوێنێکدا نیە بەڵام دڵی زیندووی لـە هـەموو شوێنێکدا لێ دەدا » .

سەراپای مرۆڤایەتی چیرۆکی پرۆمیسوس دەخوێنێتەوە کـە لـە قەوقاس بە زنجیر لە چیایەك بەسرابووەوە . عارەب هەزار ساڵ بەسـەر لاپەڕەی شیعردا گریاون . پێش هـەزار ساڵ هیندەکان هەڵەو ڕاستی خۆیان لەسـەر گەڵای دارخورما نووسییەوە . بە دەستی لەرزۆکـەوە دەستم دایە ئەو گەڵایانەو لـە چاوی خۆم نزیك کردنەوە . ئەدی شیعرە سێ دێرییە خۆشەکـانی یابان !! ئـەدی چینی کۆن کـە هەر پیتێك یان هیرۆگلیفێك بیرێکی تەواو دەگەیەنێ !!

ئەگـەر شایەکـانی ئێران شمشێرو ئاگریان نەهێنابایە داغستان ، بەڵـکو حیکمەتی فیردەوسیو ئەوینی حافزو دلێری سەعدیو بیرقوڵی ئیبنی سینایان بهێنایە ناچارنەدەکران بە ڕاکردن بگەڕێنەوە .

لـە نیساپور سـەرم لـە گۆڕی خـەییام دا . لەوێ ئـەو بیرەم بۆ هات : « خەیامی هاوڕێ ! ئەگـەر تۆ لە باتی شا بهاتیتایە وولاتەکەمان ، خەڵـکی چیاکان چەند بە شادومانی پێشوازیان دەکردی !!! »

جـەبر پەیدا ببوو ، ئێمـــە هێشتا شتمـان پێ نەدەخوێندرایەوە . شیعری بەرز باوی هەبوو ، ئێمە هێشتا نووشتەیەکمان پێ نەدەنووسرا .

یەکەم جار سەربازی ڕووسمـان ناسی پاشـان شاعیری ڕووس . ئەگـەر چیاییەکانمان پوشکینو لیرمەنتۆڤیان بخوێندایەوە ڕەنگە مێژوو خۆی ڕێچکەیەکی دی بگرتایە . چیاییەك کە گوێی لە (حاجی‌موراد)ی تۆلستۆی بوو بە دەنگ خوێندرایەوە گوتی : کتێبێ وا ژیرانە هـــەر تەنیا بە خوا دەنووسرێ ، نەك بە بنیادەم » .

هـەر شتێکی بۆ کتێب پێویست بێ هەمان بوو : ئەوینی بەسۆز ، قارەمانی بە جەرگ ، کارەسات ، سروشتی سەخت ـ بەڵام هیچ کتێبمان نـــەبوو .

چەندمان کارەسات بینی •
چەند پیاوی نەبەردو دلێرمان هەبوو •
چەند دەست دەمی چەقۆی دەگرتو چەند سنگ نالەی دەهاتو
لە دیدەموناى چیایی نزیک دەکەوتەوە •

سـەدان سـاڵە
چەند کەس لە شاخان هاتو چوون
وەك هاملێتو ئۆلیفیاو جولێت
بەلاّم شەکسپیرمان نەبوو •

چەند ئاوازو مۆسیقا لە شاخان دەنگی دایەوە !
چەند خورەی ڕوبارو جریوەی چۆلەکەمان بیست !
بەلاّم هیچ (باخ)ی چیاییمان نەبووو
چ (بتهۆڤن) سمفۆنیای نەنووسی •

کە ڕێـگای کورتی جولێت دوایی دەهات
دەبوو بە مەرگو مردن
چاو بە خوێنەکان ، نەك شاعیرەکان ،
بە گوللە ، نەك بە ووشە : یادیان دەکردەوە •

کاتێ چیاییەکان دوای شەڕێکی سەخت دژی جەردەکانی تەیمـور لە نزیك کوموخ کەوتنە کۆکردنەوەی دەسکەوت • کتێبێکیان لە گیرفانی کوژراوێك دۆزییەوە • پەڕەکانیان هەڵدایەوەو تەماشای پیتەکانیان کرد ، بەلاّم کەسی وا نـەبوو بتوانـێ بیخوێنێتـەوە • جـا ویسـتیان بیسووتێنن و مشکیەکەی بە با بکەن • لەو کاتەدا ژنێکی ژیر هاتە پێشەوە ، کـە پارتو فاتیمـەی ئازا بوو ، گوتی : « لەگـەڵ ئەو چەکانە هەڵیگرن کە لە دوژمن دەستمان کەوتوون • »

« چ پێویستمان پێ دەبێ ؟ کەس ناتوانێ بیخوێنێتەوە ! »

ئەگەر خۆشمان پێمان نەخوێندرێتەوە ، منداڵەکانمان یان نەوەکانمان دەیخوێننەوە • ئێمە نازانین چی تێـدایە • ڕەنـگە چارەنوسی خۆمـانی تێدا بـێ • »

لـەو شەڕەدا کـە (سوراکات)ی (تینووس)ی لەگـەڵ عارەباندا کردی • عارەبێکی یەخسیر کرد • عارەب ئەسپو چەكو زرێی دانـا بەلاّم نەیوست ئەو کتێبە دابنێ کە لەسنگی خۆی شاردبوویەوە• سوراکات چەكو ئەسپی دیلەکەی دایەوە ، بەلاّم فەرمانی دا کتێبەکەی لێ بستێنن • گوتی :

« ئێمە ئەسپو شمشێرمان گەلێ زۆرە ، بەلاّم هیچ کتێبمان نیـە •

عارەبینە ! ئێوە کتێبتان زۆرە • بۆچی بە کتێبێك ڕەزیلیمان پـێ دەکەن • »

جەنگاوەرەکان پێ کەنینو بـە سەرکردەکـەیان گـوت : « ئێمە چ پێویستمان بە کتێبە ؟ پێمان ناخوێندرێتەوە • بگرە نازانین چۆن دەگیرێ • ماقووڵە ئەمە لە باتی ئەسپو چەك بگێڕینەوە ؟!•

« ئەو کاتە دێ کە بخوێندرێتەوە • ئەو کاتە دێ کە بۆ چیایی لـە چاکەتو پەپەخاو ئەسپو خەنجەر زۆر بە کەلکتر بێ • »

شای ئێران کە پەلاماری داغستانی داو خراپی بۆ هات ئەو گەنجینەیەی شاردەوە کە هەرگیز لێی جودا نەدەبووەوە • شەپکەیەکی لەسەر جێگاکە دانا کە ناڵێکی لەسەر هەڵکەندرابوو • ئەوانەش کە لە دیار بوون هەموو بـە فەرمانی شا لە سەریان درا • لەگەڵ ئەمەشدا مورتەزال ـ خان شوێنەکەی دۆزییەوە • سندووقە زێڕو زیوو مرواریەکان و هەموو تالاّنێکی شـای کەوتە بەردەست • بیست بارە ئێستر بوو • گەنجینەکە هـەندێ کتێبی فارسی تێدا بوو • (سورخات)ی یەك قۆڵی باوکی مورتەزال ـ خـان ،

گەنجینەکەی کۆڵیەوە ، گوتی :

« کوڕم ! گەنجینەیەکی گەورەت دۆزیوەتەوە • بەسەر جەنگاوەرەکانی خۆتی دابەش بکە • ئەگەر حەزیش دەکەی بیفرۆشە • لە هەردوو باردا دەتوێتەوە • بەڵام دوای سەد ساڵی دی چاپیەکان دوڕو گەوهەری ناو ئەم کتێبانە دەدۆزنەوە • مەیانچوێنە • لە هەموو گەوهەرێك بەنرخترن •

شامیل سکرتێرێکی هەبوو ، محەمەد زاهیری کەرخی ، قەت قەت لێ نەدەگەڕا بچێتە شەڕ • محەمەد زاهیر ئەمەی زۆر لە دڵ گران بوو •

گوتی : «تۆ بڕوا بە من ناکەی ، ئیمام؟ لێم گەڕێ بچمە شەڕ •»

« ئەگەر هەمووش بفەوتێن ، دەبێ تۆ هەر بمێنی • ئەو پیاوەی بە شمشێر دەجەنگێ یەکێ دەبێ جێی بگرێتەوە • بەڵام مێژوونووس نەء • تۆ کتێبێك لە بارەی شەڕەکانمانەوە بنووسە » • محەمەد کتێبەکەی تەواو نەکرد بوو عەمرێ خوای کرد • بەڵام کوڕەکەی کارەکەی باوکی تەواو کرد • ئەو کتێبە ناوی « بریسکانەوەی شیری ئیمام لە هەندێ شەڕیدا » یە •

شامیل خۆیشی کتێبخانەیەکی گەورەی هەبوو • بیست و پێنج ساڵ بوو لە دە ئێسترانی بار دەکردو لەگەل خۆیدا لە شوێنێکەوە دەیگواستەوە شوێنێکی دی • بە بێ کتێبخانە نەدەژیا • کاتێ کە لە چیای (گونیب) بە دیل گیرا داوای کرد شمشێرو کتێبەکانی بدەنەوە • پاشان کە لە (کالوگە) بوو بە هەموو دەمێ داوای کتێبی دەکرد ، دەیگوت ، « شمشێر گەلێ شەڕی دۆڕاندوە ، بەڵام کتێب هیچی نەدۆڕاندووە • »

کاتێ جەمالەددین لە رووسیا هاتەوە ، ئیمام ناچاری کرد جلو

بەرگی چیاییانەی خۆمان لەبەر بکات بەڵام دەستی لەکتێبەکانی نەدا • بەوان کەسانەی گوت کە دەیانەویست (کتێبی گاوری) بخرێتە ناو ڕوبارەوە : « ئەم کتێبانە تەقەیان لێ نەکردووین و کەسیان نەکوشتوە • ئەوەی کتێب هەتك بکا ، کتێب هەتی دەکات • »

زۆرم مەراقە بمزانیایە ئەو کتێبانە چی بوون کە جەمالەددین لە سانت پترسبورگ لەگەڵ خوێدا هێنابوون •

داغستانییەکان نووسینی تایبەتی خۆیان نەبوو • زۆر جار ووشەیان بە زمانەکانی دی دەنووسی • ئەمانە لەسەر بێشکەو لەسەر خەنجەر ، لەسەر تەختەی سایتەو لەسەر بەردەکێل هەڵکەندرابوون • بە زمانی عارەبی و تورکی و جۆرجی و فارسی بوون • ئەم دەستنووسە ڕازاوانە زۆر بوون و کەمیان کۆکراونەتەوە ، بەڵام هیچێکیان بە زمانی تایبەتی خەڵك نەنووسراونەتەوە • چیایی کە نەیدەزانی ناوی خۆی بنووسێ وێنەی شمشێرو ئەسپ و باڵندەو چیاکانی دەکێشا •

هەندێ نووسینی سەر قەبران مانایان بەم جۆرەیە :

« ژنێك لێرەدا ڕاکشاوە کە ناوی (بوگب بای)یە • عەمری خۆی تەواو کردو لە تەمەنی سەد ساڵیدا مرد • »

« کوبا ـ عەلی لێرەدا ڕاکشاوە کە لە تەمەنی سێ سەد ساڵیدا ، لە شەڕێکی دژی (ئاجار خان)دا مرد • »

کەلەپارچەی بێ نموود • لە باتی کۆمەڵە بەرگێك مێژوو کەمێك ووشەو دەستەواژەمان بۆ ماوەتەوە •

کاتێ کە لە ئامۆژگای ئەدەبدا دەمخوێند • پیرەمێردێکی چاکی ردێن بۆز کە ناوی (سیرجی ئیڤانۆڤیچ راتسیگ) بوو ، ئەدەبی کۆنی

گریکی پێ‌دەدایین • هەموو دەقە کۆنەکانی لەبەر بووو بەشی زۆری هەر بە گریکی دەخوێندەوە • ئەشقی گریکە کۆنەکان بوو • حەزی لێ بوو هەستی خۆیان بەرامبەر دەربڕێ • کە ئەم‌شیعرانەی دەخوێندەوە بە جۆرێکی وا دەیخوێندەوە دەتگوت نووسەرەکان خۆیان دانیشتوون‌و گوێیان لێ‌گرتوە دەترسا نەوەك هەڵەیەك بکات وەکو موسلمانێکی ئیماندار وابوو کە بە ترسەوە ئایەتی قورعان بخوێنێتەوە نەوەك هەڵەیەك بکات • وای دەزانی ئەو شتانەی بۆمان باس دەکات لە مێژە دەیانزانین • هەرگیز بە خەیاڵی دانەدەهات کەس هەبێ ئۆدیسەو ئیلیادە نەزانێ • وای دەزانێ ئەو گەنجانەی تازە لەشەڕ هاتوونەتەوە ئەم چوار ساڵە هیچیان نەکردوە هەر هۆمەرو ئەسخیلۆس‌و یۆریبدس یان خوێندۆتەوە • ئەو ڕۆژەی کە بۆی دەرکەوت ئێمە ئەوەندە کەم‌زانین هەر وەخت بوو لە هەژمەتان بگری •

لە هەموویان پتر سەری لە من سوڕما بوو • ئەوانەی دی بەلانی کەمەوە شتێکیان دەزانی ، بەڵام کاتێ کە لە منی پرسی باسی هۆمەر بکەم من بە بیرم هاتەوە کە مەکسیم گۆرکی بە (سلێمان ستالسکی) گوتبوو هۆمەری سەدەی بیستەم ، ئیدی دەستم پێ کرد باسی سلێمانم بۆ کرد • پرۆفیسۆرەکە زۆر بە کەسەرەوە تەماشای کردم : « تۆ لە کوێ گەورە بووی ئۆدیسەت نەخوێندۆتەوە ؟ » پیم گوت من لە داغستان گەورە بوویم کە تا بەم دوایییە کتێبی بە خۆیەوە نەدیوە • بۆ ئەوەش تاوانەکە لەسەر خۆم سووك بکەم بە ئاشکرا خۆمم بە چیایی کێوی دایە قەڵەم • پاشان پرۆفیسورەکە قسەیەکی وای کرد قەت لە بیرم ناچێتەوە :

« گەنجۆ ! تۆ ئەگەر ئودیسەت نەخوێندبێتەوە ، دیارە لە کێوی خراپتری ، بەربەری ، دڕندەی » •

ئێستا کە دەچمە یۆنان‌و ئیتالیا هەمیشە پرۆفیسۆرەکەی خۆمم دێتەوە یاد ـ ووشەکانی ، هەستی بەرامبەر ئەدەبی کۆن •

بەڵام من کە بە حاڵ دەمتوانی بە ڕووسی بنووسم‌و بخوێنمەوە ، چۆنم بتوانیایە هۆمەرو سۆفوکلیس‌و ئەرەستۆ و هیسیۆ بناسم ؟ لەم دونیایەدا ، داغستان زۆر شتی بە دەست نەدەگەیشت لە زۆر گەنجینە بێ بەش بوو • زۆر جار ئەوەم باس کردوە چۆن (ماکساکۆڤا)ی گۆرانیبێژ کاتێك کە گوێی لە (تاتام مورادۆڤ) بوو گۆرانی دەڵێ ، گریا • مورادۆڤ قەت هیچی نەخوێندبوو • ئەو کاتە تەمەنی شەست ساڵ بوو • هەموو دەیانزانی دەنگی گۆرانیبێژەکە ماکساکوڤای بزواندوە ، بەڵام خۆی گوتی : « من لە داخان دەگریم • دەنگی چەند خۆشە ! ئەگەر لە وەختی خۆی مامۆستای هەبایە دونیای شێت دەکرد تازە تێپەڕی » •

هەر کاتێ کە بیر لە چارەنووسی داغستان دەکەمەوە ئەم قسانەم دێتەوە بیر • ئەمانە هەر تەنیا لەگەڵ حاڵی (تاتام)دا ناگونجێن • چەند گۆرانیبێژو جەنگاوەرو هونەرمەندو زۆرانباز ، بێ ئەوەی دونیا بە بەهرەیان بزانێ چوونەتە ناو گۆڕەوە ، ناویان لە بیر کراوە • بێ‌گومان ئێمەش چالیاپنس‌و پۆدوبنیس/ی خۆمان هەبوە • عوسمان عەبدوڕەحمانۆڤی هەرقەلمان ، ئەگەر شان بە شانی ئەو هێزو تاقەتەی کە هەیبوو ، کارامەیی هونەریشی هەبایە دەبوە زۆرانبازێکی نەبەزو بێ وێنە • بەڵام ڕاهێنەری نەبوو • ئێمە هیچ ئامۆژگایەکی مۆسیقا ، شانۆ ، کۆلیج ، ئەکادیمیاو بگرە قوتابخانەشمان نەبوو •

تابلۆی پیرۆزمان نیە باسی ڕۆژگاری کۆن بکا
وای لەم زیانە ، بەڵام ڕێگا مان دوایی نایە •
ئەو چیرۆکەی باپیرە گەورەکانمان بە شیر دەستیان پێ‌کرد
من وا بە قەڵەم تەواوی دەکەم •

چیایی نەیاندەزانی قەڵەم بگرن‌و ووشە حینجە بکەن • بیانویستایە
تەسلیم بن وەك زابارۆجیەکان پەنجەی ئەسپێ کوژەیان دەخستە بەینی
شادە نوێژەو دۆڵە درێژەو بەم جۆرە بەرزیان دەکردەوە • یان شتێکی
لەمە جوانتریان ڕەسم دەکێشاو بۆ دوژمن دەچوون •

چیاییەکان نەیاندەزانی چۆن قەڵەم بگرن ؟ پیتەکان چۆن بنووسن ؟
کە دوژمن داوایان لێ دەکردن خۆیان بە دەستەوە بدەن یان ئاڵایەکیان
هەڵدەکردیان شتێکی ئاشکراتریان دەردەهێناو ڕەوانەیان دەکرد •

لەبارەی داغستانەوە گوتراوە : « وەکو گۆرانییەکی نەنوسراوو
نەگوتراو وایە کەوتۆتە نێو سندووقە بەردێکەوە • کێ دەری دێنێ ؟ کێ
دەینووسێتەوە ؟ کێ دەیبێژێ ؟ »

پیت و ووشە و کتێب - کلیلی تۆیی ئەو سندووقەن چ دەستێك
کلیلی قوفلی قورس‌و کۆتی سەر داغستانی هەڵگرتووە ؟

زۆر کەس لە قوفڵەکە نزیك بوونەوە • هەندێ جار پەلکەی سەر
قوفڵەکەشیان لادەدا بۆ ئەوەی تەماشای ژووری بکەن • داغستانییەکان
خۆیان هێشتا نەیاندەتوانی قەڵەم بە دەستەوە بگرن کە زۆر مێوان‌و
ڕێبوارو زانا بە زمانەکانی دی وەك عارەبی‌و فارسی‌و تورکی‌و یۆنانی‌و
جۆرجی‌و ئەرمەنی‌و فەرەنسی‌و ڕووسی دەربارەیان دەنووسین •

داغستان ! لە کتێبخانە کۆنەکاندا لەناوی تۆ دەگەڕێم‌و لە زۆر
زمانانددا دەیدۆزمەوە • ناوی دەربەندو کوباچی‌و چیرکی‌و خونزاخ
هاتوە • سوپاسم بۆ ئەو ڕێبوارانە • ئەگەرچی نەشیانتوانیوە لە
ئاڵۆزی‌و قووڵیت بگەن • بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا یەکەم کەس بوون
ناویان بۆ ئەو دیو شاخان بردیت • ئنجا پوشکین‌و لیرمەنتۆف قسەی
خۆیان کرد •

بە قرچەی نیوەڕۆ ، لە ژێر ڕەوەزە شاخێکی داغستان
کەوتبووم ، بە گوللە پێکرابووم‌و بە ئاستەم هەناسەم دەهات

دێری جوانن ! (بێستوژێف مارلینسکی)یش - ئەمماڵەت بەگ‌ی
خۆی نووسی • ئەو کێڵەی لەسەر گۆڕی دەزگیرانەکەی چەقاند
لە گۆڕستانی دەربەند هەر ماوە •

ئەلکساندەر دۆماس سەری لە داغستان دا • هەروەها پۆلیجایف
کە شیعری (ئەرپێلی)و (چیریورت)ی نووسیوە • هەریەکە بە شێوەی
تایبەتی خۆی لە بارەی تۆی نووسی ، بەڵام هیچێکیان وەکو لیرمەنتۆڤی
گەنج‌و لیو تۆلستۆی بەختیار وا بە قووڵی تێت نەگەیشتوون • سەری
بۆزم لە پێش ئەوانە کۆت دەکەم کە گۆرانیان بۆچڕیت • موسلمان چۆن
قورعان دەخوێنێتەوە ئاوها ئەم کتێبانە دەخوێنمەوە •

ئەو ڕۆژەی کوڕ ناوی لێ دەندرێ ڕۆژی خۆشییە • داغستان !
ئەو ڕۆژەی کە یەکەمجار ڕۆڵەکانت بە زمانی خۆیانە لە بارەی
تۆیان نووسی لەوە کەمتر نیە •

هەڵەی خۆمم لە بیرە ، کاتێ کە (ڤیرافاسیلێڤنا)ی یەکەم مامۆستام
بانگی کردمە لای تەختەو داوای لێ کردم ناوی تۆ بنووسم • نووسیم
Daghestan • ڤیرافاسیلێڤنا شروڤەی کرد کە داغستان ناوی
شوێنەو دەبێ پیتی یەکەمی بە شێوەی گەورە بنووسرێ • جا نووسیم
Ddaghestan وام زانی هەر دووکیان گەورەکن • جاری سێیەم
ڕاستم کردەوە Daghestan •

تۆش وات لێ نەهات ، داغستان ! کە فێر بووی ناوی خۆت
بنووسی ؟ زۆر جار ناچار دەبووی لەسەرەتاوە دەست پێ بکەیتەوە •
پیت‌و ئەلف‌وبێت هەڵدەبژارد • بە پیتی عارەبی‌و لاتینی‌و ڕووسیت

نووسی – تووشی زۆر هەڵە **بووی** •

کـە شوێنێك پیتی گەورەی بویستایە بە پیتی گچکەت دەنووسیو کـە شوێنێك پیتی گچـکەی بویستایە بـە هی گەورەت دەنووسی • داغستانەکەم ! تەنیـا بۆ جـاری سێیەم بوو کـە توانیت بـە ڕاستی بنووسیت • ئەمانە ناوی یەکـەم کتێبو گۆڤارو ڕۆژنامەکانی داغستانن :

ئەستێرەی بەیان ، تیشکی نوێ • چیایی‌سوور • جەیران • پەندی چیـا • ئەفسانەی کومیك • ئاوازی لەك • چیرۆکی دارجین • شیعری لازجی • داغستانی سوڤێتی • هـەموو بە زمـانی زگماك بوون • ئەمـانە بەس ناوونیشان‌نین ، پەڕو باڵن •

سـالی ١٩٢١ ، پاش ئـەوەی لینین لەگـەڵ وەفدی داغستانی راوێژی کـرد • سێ شتی لـە هەموو شتان پێویستتری بۆ وولاتـە شاخاویەکەمان نارد : گەنم ، قوماش ، چاپ • داغستان ئەسپو خەنجەری هەبوو • لینین کتێبو گەنمی بـۆ نارد •شـۆڕش خـۆی دەسـەر لانکی داغستان داهێنا • داغستان دەریای بینی ، خۆی بینی ، ڕابردووو ئایندەی خـۆی بینیو لەبارەی خۆیەوە دەستی بـە نووسین کـرد • سلێمان ستالسکی لە مەکسیم گۆرکی کرد : « ئێمـە هەردووکمان پیرین • ژیانی خۆمـان بردە سەرو دیناما‌ن دی • هەردووکمان کتێبمان هەیە • بەڵام تۆ خوێندەواریو لەسەر کاغەزت نووسیوە • کـەچی مـن گۆرانی دەڵێم ، چونکە نازانم بنووسم • ئێمە ڕەمزی داغستانو ڕووسیاین • رووسیا خوێندەوارە • لـە داغستاندا زۆربەی خەڵك هێشتا نازانن ناوی خۆیان بنووسن • لـەباتی ئیمزا پەنجەمۆر دەکەن • ناتوانی تیپێك نووسـەری ڕۆشەنبیرمان بۆ بنێری بۆ ئەوەی باسی ئێمە بۆ سەراپای وولاتو تێکڕای دونیـا بـکەن ؟ »

ئەفەندی کەپاییڤ تەرجومانی نێوان سلێمان ستالسکیو گۆرکی بوو • گۆرکی هـەرێی دا سلێمـان چی دەوێ بۆی بـکا بەڵام گوتی : (مـەبەستیشی کـەپاییڤ‌بوو) ئێستا نەوەیەکی گـەنجو بەهرەداری ڕۆشنبیر لـە داغستان پێ‌گەیوە ••• ئەگـەر داغستانیەکان خۆیان بـە هـەموو زمانەکانی کۆمارەکە لە بارەی وولاتی خۆیانەوە بنووسن زۆر زۆر باشترە چونکە گۆرکی گوتی – ئێمـە پەندێکمان هـەیە دەڵێ – دۆخی ماڵ لە نێو دیوارەکانیەوە باشتر دەزاندرێ •

ئەو نەوە گەنجەی گۆرکی باسی کردوە ئێستا پێ‌گەیوەو کەوتۆتە سالانەوە • زۆر کتێبیان لـە بارەی داغستانـەوە نووسیوە و هێشتـاش دەنووسن • لەسـەر دەمی کۆندا – باوك شیرو پاندوری بۆ کوڕی بـە میرات بەجێ دەهێشت • ئێستا قەڵەمو کتێب بەجێ دێلی • ڕۆژ نیـە لـە داغستاندا کوڕێك بەسـەر دونیـا نەکەوێ • ڕۆژ نیە کتێبێك دەرنەچێ • هـەر بابایە لـە بارەی داغستانی خۆیەوە دەنووسێ • باوکم پەنجا سـاڵی زیاتر نووسی • تەمـەنی درێژ نەبوو • ئێستا من دەنووسم ، بەڵام منیش ئەو هەموو شتەی دەمەوێ پێم نانووسرێ • بۆیە لەباتی خەنجەر قەڵەمێك و دەفتەرێك لـە سەرینگانی منداڵەکانم دادەنێم • منو باوکم یەك داغستانو عەینی داغستانمان هەبوو ، بەڵام داغستان لە زمانی پێنووسەکانماندا زۆر جودایە !

هـەر کەسـە دەستخەتی خـۆی ، پیتی خۆی ، شێوازی خۆی ، ئاوازی خـۆی هـەیە • بەم جۆرە گالیسکەکە دەڕواو لە ڕێـگەی دوورو درێژی خۆیەوە لیخوڕەکانی دەگۆڕێ •

باوکم دەیگوت : « لە بارەی ئـەو شتەوە بنووسە کـە دەیزانی ، ئەوەی دەتوانی لەبارەیەوە بنووسی ، بەڵام ئەوەی نایزانی لە کتێبی خەڵکی تردا بیخوێنەوە • »

کتێب

دۆستێنی کتێب بکە ، لاپەڕە پیرۆزەکانی
چاوەڕێی نیگای تۆن • کتێب زۆر دڵسۆزتە •
چ هێندەی خان دەوڵەمەند بی‌و چ فلسێکت نەبێ
کتێب ناپاکیت لەگەڵ ناکاو تەفرەت نادا •

هەنیە دابێنەوە سەر لاپەڕەکانی •
هەموو دێرێکی پڕ هەنگوینی حیکمەتە •
ڕۆڵە ئەشقی زانین بە ، ئەگەر لەم هەنگوینە
نەخۆیتەوە نەمێشکت تێراو دەبێ‌و نە بە ئامانج دەگەی

کتێب چەکی تۆیە • فڕێی مەدە •
هاوڕێی دڵسۆزی تۆیە •
چ بیشکێنی چ پێی هەڵبلێی چ پشت‌گوێشی بخەی
قەت لە تەنگانە ڕسوات ناکا •

ببە برادەری زانین • ماڵی دەوڵەمەندە •
بەخشیشی زۆرە • باخچەی ڕازاوەیە ،
تۆش مێوانێکی ئازیزی ئەم باخچەیەی
برۆ ، بەری گەییوی بۆ خۆت بڕنە •

خەون‌و ژیانت بخەرە ناو کتێب
شاعیر بێ پرس دەچێتە ناو دڵان •
هەر چیت لە دڵدایە بۆ شیعری بدوێنە •
وەڵامی هەموو شتێ لە خەندەی سەر لێوی شعر دایە •

کـــە شاعیرە لاوەکـان شیعری خۆیان دەهێنایە لای باوکم باوکم یەکـەم جـار تەماشای دەست خەتی دەکردن چونکە « خەتە جوت چۆن بێ جوتیـار وا دەبێ » • ئینجا هەڵەکانی ڕاست دەکردوەو خاڵبـــەندی دەچەسپاند • سـەری بادەدا وەك ئەوەی بڵێ : فێر بن بە ڕاستی بنووسن • هـەندێك بە دوو دڵییەوە باسی ئـەوەیان دەکرد کە «هۆمـەری سـەدەی

بیستەم » نەخوێندەوار بووە • باوکم وەڵامی (هۆمەر)ە لاوەکەی دەدایەوە « دەنا من نەمزانیوە ! » تا ئەمڕۆش زۆر هۆمـەری وا لە داغستاندا هەن • باوکم لـە بچووکترین هـەڵەی زمـانەوانی زۆر تووڕە دەبوو • کـــە شیعرێکی لە ڕۆژنامە چاپ بووو دیتی زۆری هەڵە تێ‌کەوتو ئەم شیعرەی لەسـەر دانا :

گۆرانیەکەم تووشی نەگبەتی خۆی هات •
کت‌و پڕ
لە جـەژنی داغستاندا
بۆ ڕۆژنامـەم نارد

کـە دیتم ، دەتگوت هەرزنە
کوتراوە •
دەتگوت لـە ڕێـگادا
تۆپزکوتیان کردووە •

یان تووشی تاقمێ
سەرخۆشی خوێڕی هـاتوە
شاییـان لەسـەر پشتی
دابەستوە

یان چۆتە سکۆتلاند
چۆتە مەیدانی شەڕە بۆکس
خۆی پێچاوەتەوەو
بێ بەشیان نەکردووە •

لـە چوارینەکانیان داوم
پشتیان شکاندووم
کـــەس
لـــە مانایان ناگات •

بۆ ئەوەی تەواوی کـــەن
قامچیکێشیان کردووە
گیـــانی تێـــدا نەماوە •

وا ئاوزنگ دەدا •

ئـەی کەللەی کلۆل ،
ئەوەندەت پۆرگ‌و شوو پێوەیە نایەتە ژمار
دانـی پێـدا دەنێم •
ئـەم کارە کارێکی نابەجێیە •

گۆرانیەکەم هیچ پەراسووی ساغی نەماوە •
بە دوو چـاوی لێلەوە دەڕوانێ •
وەك مستەوا بەرەللای خۆمـان
کـە لـە بن داران پان بوەوە •

ئەگـەر لەیەك تاکـە ژمارە
دە (قوربانی) واتان هەبێ
لە هەموو جێگایەك ناو دەردەکەن !
ئەی پاڵەوانانی هەڵەی چاپ !

بەڵام ڕەخنەی خۆیی
دەتوانێ دەردەکە سووکتر بـکا •
جا تـکایە ، ئەم شیعرەیشم
بۆ بڵاوبکەنەوە •

باوکم هەموو ئەوانەی کـە ناسیویانە ، هەر یەکە بیروباوەڕی خۆی دەرهـەق هەبوە •

بێ گومان باوکم زەوی دەکێڵاو دروونەی دەکردو فرشەی لـە عارەبانە بار دەکردو ئەسپەکانی ئالیك دەداو سواریان دەبوو • بەڵام مـن دەیبینم تەنیـا کتێبی بە دەستەوەیە • بە هەموو دەمێ کتێبەکەی وا دەگرت دەتـگوت چۆلەکەیەو دەترسێ نەوەك لـە شەقەی باڵ بدا • ئەگەر چی پێی خۆش بوو مێوانی بێ بەڵام کـە یەکێ بهاتایەو لـە خوێنـدنەوەی بکردایە زۆر پەست دەبوو • دەتگوت نوێژێـکی پیرۆزو بەنرخیان لێ بڕیوە • ئـەو کـاتەی کـە باوکم دەیخوێندەوە دایـکم لەسەر پەنجەی

پێ هـات‌و چۆی دەکردو پەنجەی بۆ لێوەکانی بەرز دەکردەوە • وای لێ دەکردین بە چپـە بدوێین •

« گاڵە مەکەن • باو ئیش دەکات • »

ڕاستی دەکرد • نووسەر ئیشی خوێندنەوەیە •

دایـکم جاروبار خۆیشی سـەری لە ژوورێ هەڵدەکێشا بۆ ئەوەی بزانێ نەوەك باوکم شتێکی پێ بوێ بۆی هـەبوو مەرەکەبی لـە کورتی بدایە • دایـکم سەرنجێکی تیژی لە مەرەکەبدانەکەی دەداو قـەت لێ نەدەگەڕا چڵك ببێ •

ئەگـەر ژیانی باوکم دوو ڕۆژی خۆشی تێـدا بووبێ سەبارەت بـە کتێب بوە • ئەگـەر ژیانی باوکم دوو ڕۆژی ناخۆشی تێـدا بووبێ هـەر سەبارەت بە کتێب بوە •

ئەو کتێبانەی دەیخوێندنەوەو ئەوانەی دەینووسین •

خەڵکی داوای هـەر شتێکیان لێ بـکردایە دەستی بـە ڕووەوە نەدەنان • بەلایەوە درۆیەکی زل‌و تاوانێـکی گـەورە بوو ئەگەر شتێکی هەبێ‌و بڵێ نیەتم • بەڵام ئەگـەر کتێبێکی نازداریان لێ بخواستایە زۆر پێ تێك دەچوو • کتێبەکەی دەکەوتە بەر دەستان کـەچی باوکم هـەر دەستی بۆ درێژ دەکرد • ئەگـەر کتێبەکـە تا ماوەیەکی زۆر نەگەڕاباوە باوکم بۆ کتێبخوازەکەی دەنووسی : « زۆر غەریبی ئەو کۆنە برادەرەم دەکـەم کـە تۆ لەگەڵ خۆتدا بردت • ئەرێ بیر لە هاتنەوە ناکاتەوە » • باوکم تاقـە برای حەفت خوشـکان بوو • زوو هەتیو کەوتن • بلوکم بە منـداڵی گوندی خۆیانی بە جێ هێشت ، چونکە ئەو مامەی هەتیوەکانی بەخێو دەکرد هەمزەی لەجێگایەکی دی خستە مەدرەسەوە • دەیـگوت

ئەقڵ‌وحیکمەت لـە گوندی گەورەدا زیاترە • لەو کاتە بە دواوە باوکم دێ بە دێ دەگەڕا • دوو بوخچـەی بەسەر شانەوە بوو • یەکێ کتێبی تێـدابوو ، ئەوی دی ئارینۆك •

باوکم کـە هاتەوە سامانێـکی زۆری هێنایەوە • لـەو گـەڕانەدا لەزانیاری زۆر دەوڵەمەند بوو لـە گۆدێکانی دێدا پێیان گوت : « ئەگەر بەهرەو زانینت لە گالیسکەیەك بخرێ دوور دەڕۆی • » ڕاستیان دەکرد باوکم ناوێـکی باشی دەرکردوە و زۆر دێرە شیعری بوونەتە پەند •

باوکم زۆری بۆ گەوران‌و منداڵان نووسی • بۆ ئەوانەی تازە دێنە دونیـاوەو بۆ ئەوانەی ماڵاوایی لێ دەکەن • شیعرو شانۆگەری‌و داستان‌و چیرۆکی نووسی • دەستخەتی ڕێك‌و ڕەوان بوو • زمانەکەیشی هـەر وا بوو • هـەمزە کـە لاو بوو ، ئەوانەی دەیانزانی خەتی خۆشـە داوایان لێ‌دەکرد دۆکەمێنت‌و بڕیاری گرنگیان بۆ ڕونووس بکات ، کە ئاراستەی هـەموو ڕەمـەکی خەڵك دەکرا • باوکم بە زۆر ئەلف‌و بێی جۆر بـە جۆری دەنووسی : بە عـارەبی‌و بە لاتینی‌و بە رووسی • لـە ڕاستەوە بۆ چـەپەو لە چەپەوە بۆ ڕاستـەی دەنووسی • لێیان پرسی : «بۆچی لـە چەپەوە بۆ ڕاستە دەنووسی ؟ »

« دڵ‌و ئیلهامم لـەلای چـەپەیە • هەر شتێکی بە لامانەوە ئازیز بێ توند بەلای چەپەی سنگمانەوە دەیقرسێنین • »

« ئەدی بۆ لە ڕاستەوە بۆ چەپە دەنووسی ؟ »

« پیـاو هێزی لـە ڕاستەدایە ، لـە دەستی ڕاستەدایە • تۆ تەنیـا بە چاوی ڕاستە سێرە لە نیشانە هەڵدەگری • »

بێ‌گومان ئەمە نوکتە بوو ، بەڵام فێربوونی ئەو هەموو ئەلف‌و بێیە

جۆر بە جۆرە نوکتە نەبوو • ڕاستە ، باوکم هەمیشە شیعرەکانی بە زمانی زگماکی ئاڤاری دەنووسی ، بەڵام هـەندێ شیعری بە عارەبیش دەنووسی • ئەمانە بە گشتی شیعری زۆر تایبەتی بوون ، لـە ماڵێ کەسمـان پێی نەدەخوێندرایەوە • بەڵام زۆر کـەم بوون • هەمزە لە بنەڕەتدا دژی ئەم جۆرە شیعرانە بوو • دەیگوت : «شیعر نابێ بە جۆرێکی وابێ کە دایك‌و کچ‌و خوشك پێیان نەخوێندرێتەوە • ڕاستی قەت حەز لەو فلیمانە ناکەم کـە ناشێ منداڵی لە شازدە ساڵ بەرەو ژێر بیانبینن • »

باوکم خـەتی عـارەبی لە هەموو خەتەکانی دی زیاتر بەکار دەهێنا • پیتەکان‌و شێوەی پیتەکان‌و جوانی پیتەکانی خۆش دەویست • لە نووسینی شڕ پەست دەبوو • جارێکیان نامەیەکی لە برادەرێکی دێرین بۆ هـات بە عارەبیەکی ناڕێك نووسرابوو ، ئەویش بە گاڵتەوە بۆی نووسی :

پیتێکت دەهۆڵێـکی دراوەو
خاڵی ناوی کەرپووچێکی گرانە
پیتێکی ترت کەلاوەی بێ ساپیتەیەو
تەنیـا کۆڵەکەکانی بە پێوە ماون •
ئەم پیتە کلۆڵەش لەبن بەردی زل
ووردو خـاش بوە •
پێم بڵێ چۆن ئەم بارە قورسەت لێ‌ناوە ؟
پیتێکی دیش تەپڵەی تاسەر برۆیان هاتوە •
هەر دێرێکت لاپەڕەیەکی داگرتوە •
ئەرێ ئەوە لەباتی قەلەم بە چرنووکی پشیلەت نووسیوە ؟
پیتت وەکو درەختێکی چل بڵاو وایە
لاپەڕەت وەکو دارستانێکە •
ڕەشەبا لێی دابێ‌و
کەوتبێتە بەر تەوری دارکەران ،
سەیرە ! ئەم نووسینە لە کوێ فێر بووی ؟

ئەو کاتە زۆر کەس بەم شیعرە تووڕە بوون ـ هەندێك بۆیە تووڕە بوون چونـکە باش تێی نەگـەیشتن‌و هەندێـکی‌دیش چونـکە زۆر باش

تێی گەیشتن • هەندێ وا تێ دەگەیشتن هەمزە گاڵتە بەپیتە عارەبیە شڕەکان ناکا ، بەڵکو گاڵتە بە نووسینی عارەبی دەکا •

بەڵام باوکم بە بیریدا نەدەهات ڕەخنە لە ئەلف‌و بێیەکی وا بگرێ • بەردی دەهاویشتە باخچەی ئەو کەسانەی کە لە کەمتەرخەمیدا فەوتاندبویان ، ئەوانەی گوێیان پێ نەدەدا • بە گشتی ، قەت قسەیەکی خراپی بە هیچ ئەلف‌و بێیەك نەدەگوت • ئەوەی وایشی بکردایە بە سەریدا دەڕۆیشت •

باوکم دەیگوت : «ڕاستە ، عارەب پەلاماری داغستانیان دا بەڵام نابێ نووسین‌و کتێبی عارەبی سەبارەت بەمە لۆمەی بێتە سەر • »

پاش شێوکردن ، گوندیەکان بە زۆری لەسەر بانی خانووی ئێمە خڕ دەبوونەوە و باوکم چیرۆکی بەتامی بۆ دەگێڕانەوە یان شیعری بۆ دەخوێندنەوە ، شیعری عارەبی جوت‌ئاواز هەڵدەڕژا •

باوکم ڕووسی نەدەزانی دەبا بە عارەبی چیخەف‌و لیۆ تۆلستۆی بخوێنێتەوە • ئەو کاتە چاپیەکان هیچیان دەرهەق ئەوانە نەدەزانی • باوکم چیخەفی لە هەمووان خۆشتر دەویست بەتایبەتی چیرۆکی (مارمیلۆك)ی کە زۆر جار خوێندنەوەی دووپات دەکردەوە •

بەگشتی ، زمانی عارەبی زۆر بڵاو بوو • هەندێك بۆیە بە عارەبی دەیاننووسی چونکە داغستان هیچ زمانی نووسراوی خۆی نەبوو • هەندێکی دی ، چونکە وا تێ دەگەیشتن عارەبی لە زمانەکانی داغستان ڕەوانترو بە پیت‌و بەرکەتترە •

هەموو فەرمانێکی میری هەر بە عارەبی دەنووسرا • هەروەسا نووسراوی سەر بەردەکێلان • باوکم باش دەیتوانی بیانخوێنێتەوە و مانایان لێك بداتەوە •

جا ئەو سەردەمە هات کە زمانی عارەبی بوو بە پاشماوەیەکی بورژوازی سەردەم تێپەڕیو • ئەوانەی بە عارەبی دەیاننووسی‌و دەیانخوێندەوە کەوتنە ئازارەوە • هەروەها کتێبی عارەبیش •

سەراپای ئەو کتێبخانانەی کە بە کۆڵەمەرگی لە لایەن ڕۆشنبیرە داغستانیەکانی وەکو (عەلی بەگ تاخۆ - گۆدی)و (جەلال کۆرماسۆف) کۆ کرابوونەوە لەناو چوون • (جەلال) لە (سۆربون) خوێندبووی • دوازدە زمانی دەزانی‌و برادەری ئەناتۆل فرانس بوو • زۆر کۆنە کتێبی لە گوندە شاخاویەکان کۆکردەوە • بە چەك‌و ئەسپ‌و مانگاو دوایش بە چەنگە ئاردێك‌و پارچە کوتاڵێك دەیکڕین • گەلێ دەستنووسیش بن‌گوم بوون بە ڕاستی زیانێکی تاڵەو تۆڵەی نابێتەوە ! •

کتێبی ئازارخوردەی داغستان ! تۆ بە زۆر دەستخەت ، بە زۆر زمان نووسرا بووی • بۆیە تۆیان نووسی چونکە دەبوا بتنووسن • زۆر لەخۆبوردوانە نووسیان • چاویان لە پاداشت نەبوو • ئەو کتێبەش لەلایەن شۆڕشەوە بڵاوکرایەوە •

ڕۆژنامەی (چیایی‌سوور) دەرچوو • پاشان بوو بە (چیایی)و ئینجا (چیایی بولشەڤی) • ئەم ڕۆژنامەیە بوو کە یەکەمجار شیعرەکانی باوکمی بڵاو کردەوە • چەند ساڵ بوو باوکم نەك هەر لەم ڕۆژنامەیەدا دەینووسی ، بگرە سکرتێریشی بوو • ئەو حەلە پێم سەیر بوو چۆن شیعرەکانی وا زوو چاپ دەبوون • سەیرەکەش لەوەدا بوو ئەوەی ئەمڕۆ دەمدی دەینووسیتەوە بۆ بەیانی چاپ دەبوو • پاشان شیعرەکانی کۆدەکرانەوەو دەکرانە کتێب • هەموو ژیانی باوکم ، هەموو بەرهەمەکانی چوار بەرگی ئەستوور بوو •

باوکم لە ژوورەکەی خۆیدا مرد • لەناو کتێبەکانی ، لە تەك

قەڵەمپاندان‌و قەڵەمڕەش ، لە تەك کاغەزی نووسراوو نەنووسراو، کە ماوەی نەمابوو بیانووسێ • باشە ئەوانەی دی بۆی تەواو دەکەن •

داغستان دەخوێنێ • داغستان دەخوێنێتەوە • داغستان دەنووسێ • ئێستا پێتان دەڵێم من خۆم چۆنم خوێند - یان ووردتر بڵێم چۆنیـــان پێ خوێنــــدم •

ئەو حەلە تەمەنم پێنج ساڵان بوو • سەراپای داغستان لەسەر کورسی خوێندن دانیشت بوو •

قوتابخـــانەی گشتی‌و قوتابخانەی هونەری یەك لـــە دوای یـــەك دەکرانەوە • پیرو منداڵ ، ژن‌و پیاو ، هـــەموو دەیانخوێند • هـەڵمەتی نەهێشتی نەخوێندەواری بوو • هـــەڵمەتی ڕۆشنبیری بوو • یەکـــەم سیپارەی خۆمم لەیادە ، یەکەم دەفتەرم لە بیرە کـــە باوکم بۆی کڕیم • باوکم خۆیشی لە گوندان دەگـــەڕاو خەڵکی هان دەدا بچنە بەر خوێندن •

یەکـــەم ئەلف‌وبێمان بەدەرکەوت - باوکم پێشوازیەکی گـــەرمی کرد • هەمیشە بە قووڵی هەستی دەکرد کە بێبەش بوونمان لـــە زمانێـکی نووسراوەوە ، داغستان لە ڕۆشنبیری گەورەی ڕووسیا دادەبڕێنێ •

دەیگوت : « داغستان پارچـــەیەکی ووڵاتی گـــەورەمانە • دەبێ بیناسین • کتێبی ژیانی بخوێنینەوە • دەستخەتەکەی لێـك بدەینەوە » •

«ڕێگای نوێ» «ڕوناکی نوێ» «گەلی نوێ» - ئەمانە دروشمی ئـــەو سەردەمە بوون • باوکم منداڵەکانی خۆی نارد بەدەم بانـگەوازی ڕۆژی نوێوە بچن • نوێیەکە بە ئاسانی ڕێچکەی خۆی پێ نەدەشکا • زۆر کەس بەردیان بەســـەردا بەردایەوە • زۆر پەنجـــەرەی قوتابخانەکانی زوو شکێنران • دوژمنانی خوێندەواری دەیانگوت : «ئەوە چ جۆرە دونیایە کە

شوان کتێبان بخوێننەوە ؟ و ئاشەوان فێرە دەرس بن ؟ ئەوانە دەبێ پـــەز بلەوەڕێنن‌و گـــەنم بهاڕن • » شتی خراپتریش هـــەبوو ، لە بیرمـــە گوللەیەکیان لە مامۆستا گرت‌و بە نەخشەی سەر دیوارەکە کەوت • باوکم گوتی : «ئەو پیاوکوژە وەخت بوو بەو گوللەیە دونیا بریندار بکات • »

لەو ساڵانەی زوودا ، لـە گەلێ دێدا هـــەوڵیان دەدا فێرکردنی نوێم لەگـــەڵ فێرکردنی کۆنی ئایینی بە یەکەوە ببەستنەوە • جاری وا هـــەبوو هـــەر دووك تێکەڵ دەکران • زەحمەت بوو بزانی دوکان لە کوێیەو بازاڕ لە کوێیـــە ؟ عـــەلی لە کوێیەو عومەر لە کوێیە ؟ برا گەورەکـانم چوونـــە قوتابخـــانەی لاوانی کۆمۆنیست • من بەخیلیم پێ دەبـــردن • بەڵام دڵی خۆم بـــەوە دەدایەوە هـــەموو ڕۆژێ بە تاسەوە چـــاوەڕوانم دەکردن بگەڕێنەوە • زۆر تەنـــگاو بووم دەست بە خوێندن بکەم • بەڵام هێشتـــا حەفت ساڵم تەواو نەکردبوو •

پاشان قوتابخانەیەك لە گوندەکەماندا بۆ ئەو کەسانە کرایەوە کـــە نەیاندەویست منداڵیان بنێرنە قەڵای خونزاخ • ئـــەم قوتابخانەیە نیمچـــە ئایینی بوو • پێیان دەگوت قوتابخانەی حەسەن •

حەســـەن پیاوێـــکی باش‌و میهرەبان بوو • بیروباوەڕی ســـەیری هـــەبوو • لەو بڕوایە دا بوو دەبێ شتی کۆن‌و نوێ پێکەوە ببەسترێتەوە • هـــەر خوا دەزانێ چۆنی توانی بوو لـــە مێشکی خـــۆیدا بەیەکـــەوە بیانبەستێتەوە • لەیەك کاتدا کۆمسۆمۆلی دێیەك‌و مەلای دێیەکی دی بوو • ئەنجامی ئەم کـــارەش هێندە بزر نییە • لە مەلایەتی دەرکرا چونکە لـــە کومسۆمۆل بوو لە کومسۆمۆلیش وەدەرنرا چونکە مەلا بوو • لە شەڕی نیشتمانیدا پارتیزانی سوور بوو •

ئـــەم پیـــاوە بوو کـــە چارەنووس کردی بە یەکەمین مامۆستای من •

جا لەبەر ئەوەی گوناح نییە پیاو کەمێ باسی یەکەم مامۆستای خۆی بکات ، سێ کورتە چیرۆك دەگێڕمەوە کە وێنەیەکی ئەم پیاوە پیشان دەدەن :

١ - حەسەنو بەندی :

جارێکیان پارتیزانەکان سەربازێکی دژی شۆڕشیان بە دیل گرت . دەبوو ڕەوانەی بارەگای (موسلم عەتایف)ی بکەنو ئەم کارەیان بە حەسەن سپارد . لە سەرەتاوە ئیش باش ڕۆیشت . بەڵام کە وەختی نوێژ داهات حەسەن لەسەر گۆمێك وەستاو دیلەکەی لە تەنیشت خۆی لەسەر بەردێك داناو دەستی بە نوێژ کرد . دیلە تکای لێکرد دەستی بکاتەوە بۆ ئەوەی ئەویش بتوانێ نوێژەکەی بە چاکی بکات . حەسەن شاش ما : « تۆ نوێژت بۆ چیە ؟ تۆ سەر بە قرالیت . هەر چەندە نوێژ بکەی عەینی شتە . هەر دەچیتە دۆزەخ . »

« هەر هیچ نەبێ موسلمانم . بکەومە بەر دەستی موسلم عەتایف لەسەرم باز نادا . یەکسەر بە دیوارەوەم هەڵدەواسێ ، کەواتە لێم گەڕێ دوا نوێژم بکەم ! »

حەسەن دەستی دیلەکەی کردەوە ، گوتی :

« سەیرکە ، تۆ جوێنت بە هێزی سۆڤیتی دەدا ، دەتگوت لێناگەڕێ موسلمان بڕوا بە خوا بێنن . فەرموو تا حەز دەکەی نوێژ بکە . »

ئینجا حەسەن زۆر لە نوێژەکەیدا نقووم بوو کە سەلامی دایەوە ، دیتی بەندییەکەی هەڵاتووە .

بە تووڕەییی نەڕاندنی : «سوێندم بە خواو بە شۆڕش ، دەبێ بتگرمەوە !! »

لە کێلگەیەکدا کابرای دۆزییەوە . چۆنی پێ سپاردرابوو ئاوا گەیاندیە بارەگا .

٢ - نوێژو گۆرانی :

لە ساڵانی سەرەتای هێزی سۆڤیتیدا حەسەن سکرتێری (سۆڤیت)ی لادێ بوو . مۆری سۆڤیت بە ماوەیەکی کەم سواو لووس بوو چونکە حەسەن دەستی لێ نەدەپاراست لە هەموو پارچە کاغەزێکی دەدا .

ئەگەر مەسەلەیەکی گرنگو ئاڵۆز بهاتایە گۆڕێ ، دەیگوت :

« دەبێ پرس بە مەلاو بە لیژنەی ڕاپەڕاندنی ناوچە بکەم . »

هەولی دا ڕۆژی سانەوە (پشوو) بگۆڕێو لە یەك شەممەوە بیکاتە هەینی . بەبێ کەمتەرخەمی باسی بڕیارەکانی لێپرسراوانی سۆڤیتی دەکردو پڕۆپاگەندەی بۆ دەکردنو بە جێشی دەگەیاندن . لە هەمان کاتیشدا مزگەوتی دێی چاك کردەوە کە لە شەڕی نیشتمانیدا کاول ببوو .

مزگەوت چاك کرایەوەو ڕۆژی کردنەوەی دەست نیشان کرا . دەق لەو کاتەدا تیپێکی گەورەی ڕۆشنبیری گەیشتە ناوچەکە نووسەرو هونەرمەند گۆیندەو سازندەی تێدا بوو . تیپەکە ڕەوانەی ئەو دێیە کرابوو کە حەسەن خۆی بۆ کردنەوەی مزگەوت ئامادە دەکرد .

میوانەکان بە خێرهاتنێکی گەرمیان کرا . سوارسوارانێو زۆرانێو شەڕەکەڵەبابیان بۆ کردن . ئەوانیش بەش بە حاڵی خۆیان ووتاریان خوێندەوەو باسی بڵانی ئابووریان کردو ئاهەنگێکی مۆسیقایان گێڕا .

لە گەرمەی ئاهەنگەکەدا بوون (مەززین - مەلا) چووە سەر ترۆپکی منارەو بانگی ئیماندارانەی مەغریبی دا . حەسەن هەستایەوەو ڕووی کردە میوانەکان :

« سوپاستان دەکەین کە گەورەتان کردین‌و لە ڕۆژێکی وا پیرۆز هاتن کە ڕۆژی کردنەوەی مزگەوتەکەمانە • سوپاس بۆ ئەم ئاهەنگەتان • ئێستاش ئێمە دەچینە نوێژێ • ئێوەش یان لە ئاهەنگەکەتاندا بەردەوام بن یان بوەستن تا ئێمە دێینەوە یان لەگەڵ ئێمە وەرن ـ کەیفی خۆتانە • »

خەڵکی دێ هەندێك چوونە مزگەوت‌و هەندێك خۆیان دا پاش بۆ ئەوەی گوێ لە گۆرانی تیپەکە رابگرن‌و هەندێکی دیش پێیەکیان کەوتە پاش پێیەکیان کەوتە پێش • ئەندامانی تیپەکە شپرزە بوون بەڵام لەو کاتەدا ئاراشیل‌و عومەرو قازی محەمەدی گۆرانیبێژ لەگەڵ فاتیمەی گۆرانیبێژی مللی (کەگەر) لەسەر ئەو بانە دەرکەوتن کە کرابوە شانۆ • سێ پەپەخاو یەك دەسرۆك • سێ پاندورو یەك تەپڵ • گۆرانیەکی نوێ زرنگایەوەو لە شاخاندا دەنگی دایەوە • گۆرانییەکە لە بارەی لینینەوە بوو ، لە بارەی ئەستێرەی سوورەوە بوو ، لەبارەی داغستانی سوورەوە بوو •

گۆرانیەکەیان گوت • هەندێ جار پاندورو تەپڵیان بەرز دەکردەوە سەر سەریان‌و هەندێ جاریش بە سنگی خۆیانەوە دەنووساندن •

هەندێ لەوانەی نوێژیان دەکرد ، گۆرانییەکە ڕایکێشانە دەرەوە بۆ سەرجادە وهەندێکی دیش بە پێچەوانە ، ئاهەنگیان بە جێ هێشت‌و چوونە مزگەفت •

ئەم چیرۆکە خۆشە تا ئێستاش لە گوندەکەی حەسەندا دەگێردرێتەوە •

« هەمزە تساداسا»ی باوکیشم لەگەڵ تیپەکەدا بوو کە منی لە

پێش خۆی سواری خانەی زینی کرد بوو ، بەڵام ئەو کاتە هیچ فامم نەدەکرد •

میوانەکان وەکو دیارییەکی ماڵاوایی گرامافۆنێك‌و بڵندگۆیەکیان بۆ گوندەکە بە جێ هێشت •

۳ ـ حەسەن‌و بلندگۆ :

نازانم بریاری کێ بوو ، لەوانەیە هی حەسەن بێ ، بەڵام ئەوەندە دەزانم بڵندگۆکە لە تەنیشت مزگەوتێ بەسەر ئەستوندەی تەلەفۆنەوە هەڵواسرابوو • لە بەیانیەوە تا ئێوارێ دەنگی ڕادیۆ لە گوندی دەهات • فیقەو گۆرانی دیدەوانەکان‌و مۆسیقاو قسەو ژاوەژاوی بە شاخەکانی ئەو دەروبەرە دەگەیاند •

هەندێ جار دەنگی (موەززین ـ مەلا) بانگدانی سەر منارەو دەنگی ڕادیۆ تێکەڵ دەبوون‌و دەبوە هەراو هۆریاو هیچی دی •

ڕۆژێکیان دەق ئەو کاتەی کە دەبوو موززەین لەسەر منارە بێتە دەرێ • رادیۆ کپ بوو • یەکێ بە مەفتووقی وایەری سەر ئەستوندەکەی بڕی بوو • کە ئیماندار نوێژیان تەواو کرد حەسەن بەسەر ئەستوندەکە هەڵگەڕاو وایەرەکەی چاك کردەوەو بڵندگۆکە کەوتەوە بڵاو کردنەوە•

ڕۆژی پاشی دیسان لە هەمان کاتدا وەستا • کە لە نوێژی جەماعەت بوونەوە حەسەن یەکسەر چاکی کردەوە • ئەم بەزمە دەوامی کرد • هەموو ڕۆژێ دووبارە دەبووەوە • کە لە ئەنجامدا دەرکەوت حەسەن خۆی وایەرەکەی خراپ دەکرد هەموو لا سەرسام بوون •

حەسەن دوو هێزی تێدا لە جەنگدابوون : نوێژو گورانی • حەسەن هەولی دەدا لەگەڵ یەکتریان بگونجێنێ • لەو باوەڕە دابوو دەبێ

قورعان‌و دەستووری سۆڤێتی لێك نزیك بینەوە • لە مزگەفت کوڕو کچی لە یەك مارە دەکردو پاشان دەیبردنە بارەگای سۆڤێتی لادێ‌و تۆمـاری دەکردن •

لە لێکۆڵینەوەی سروشتدا ڕێـگای تایبەتی خۆی هەبوو دەوەستاو تەماشای ئەستێرەیەك یا شاخێـکی دەکرد ـ چـەند سەعاتێك دەوەستا • ئەگـەر بە ئیش بچووبایە شوێنێك داوای لە ژنەکەی دەکرد لە جێگاکەی بوەستێ • هەندێ جار داوای لە منداڵی وەکو ئێمەش دەکرد •

لە قوتابخانەدا باسی تەنە ئاسمانیەکانی بۆ دەکردین • زۆر جـار باسی بومەلەرزەو مانگ گیران‌و رۆژگیران‌و ئاوهەستانی بۆ دەکردین‌و بە تامیشی دەخست بەڵام سـەیر لەوەدایە ئـەم چیرۆکـانەم هیچ لەبیر نەمـاوە •

لە پرۆگرامی دەرس گوتنەوەدا هەموو شتێکی تێکەڵ‌و پێکەڵ بوو ـ عارەبی‌و ڕووسی‌و لاتینی • پیتی گەورەی عارەبی لەسەر شەپـکە دارێك نەخش دەکردو دەیگوت :

« فێر بن ئـەم پیتـانە نەخش بـکەن • باوکتان بە درێژایی ژیان نووسین‌و خوێندنەوەیان بەم پیتانە بوو • »

ئینجا پیتی گەورەی ڕووسی نەخش دەکرد ، دەیگوت : « ئەمـانە بخوێنن ، باوکتان لە تەمەنی عەینەك لە چاوکردندا فێریان بوون • بـە کەلکتان دێن • »

هەندێ جار دەقێکی دەداینێ لەبەری بکەین‌و بە خۆی بۆ نوێژێ دەچووە مزگەوت • »

کـاتێ پیتە عارەبیەکانی پێ دەگوتین دارێـکی پێ بوو ، ئەگـەر

نەمانزانیایە ، یا خەمساردیمان بکردایە ، بەو دارە لێی دەداین •

کـە هـاتە سـەر ئەلفوبێی ڕووسی ، دەستی دایە ڕاستەیەك ؛ بەم جۆرە ئێمـە بە دارو ڕاستە فێر بووین •

مـن لەبەر شتێکی‌تر گرفتم بۆ پەیدا بوو • ماڵمان لـە تەنیشت مزگەفتێ بوو • کۆلانێکی تەسکمان بەین بوو • تەنیـا یەك شاقاو دەبوو • ئەو بیرە لەسەری دام کـە لەسەر بانی خـانووی خۆمانەوە بازم دەدایە سەربانی مزگەفت • حەسەن لەسـەر ئەوە لێی دەدام• پاشان مزگەوتەکە داخراو وەکو یانەیەکی دێی لێهات • من لەسەر بازدانی خۆم ڕۆیشتم‌و حەسەنیش لەسـەر لێدانی مـن • باوکم زۆری پێ‌خۆش بوو ، گوتی : «کوڕم ، خۆ تۆ شێرەکلۆ نیت بە بازان بڕۆی • فێر بە بەسەر زەویـدا بڕۆی • »

کـە بومـە حەفت ساڵان بازدانەکەم لە خۆوە وەستا • دەستم بـە هـات‌و چۆی قوتابخانە کرد بۆ قەڵای خونزاخ • هێشتا کەس خوێندنی تەواو نەکرد بوو کـە قوتابخانەی حەسەن داخرا • حەسەن خۆی چوو لـە گەلەکێڵێکدا ئیشی دەکرد • لەگەڵ کەرەستەکانیدا ناردیانە مۆسکۆ بۆ پێشانگەی کشتوکاڵ‌و لەوێ مەدالیایەکی هێنایەوە • لەسەنگەریشـدا دووی دی درابوێ •

باشی شەڕ ، هەمیشە دەیگوت : لە هەر شوێنێك بووبم ، سـەرم جوو بێ نوێژم نەچووە • وا نەبا چۆن بە سەلامەتی دەهاتمەوە ؟ »

بە شێوەیەکی دی ، حەسەن هەمیشە هەر حەسەنەکەی جاران بوو • ئێستا خەریکە کەرەستە بۆ مێژووی خان سوراکاتی ئاڤار کۆ دەکاتەوە • ئەگەرچی شازیشە ، بەڵام هێشتا تەبیات بەرزو ئێسك‌پتەوە • هەموو جارێ کە دەچمەوە دێ سەری لێ‌دەدەم • چونکە یەکەمین مامۆستامەو چاکەی

لەسەرمەو ڕێزی لێدەنێم •

دووەمین مامۆستام لـــە یادە • ئـەم جـارە لـــە قوتابخانەیەکی ئاسایی بوو • هەمیشە چیـــرۆکی درێژی لـــە بارەی خۆیـەوە بۆ دەگێڕاینەوە • ئێستا تێدەگەم کە (مونچاوسین)ی ڕاستەقینەی ئافـاری بوو • هەموو وانەیەکی بەم قسانە دەست پێدەکرد :

« باشە ، منداڵینە ! شتێکتان بۆ بگێڕمەوە کە بەسەر خۆم هاتوە ؟ »

ئێمەش هاوارمـــان دەکرد ، « بـەڵێ ، بۆمان بگێڕەوە ، بۆمـــان بگێڕەوە • »

« جارێکیان ، لـە پردە پەتەکەی قۆیسووی ئافاریدا دەپەڕیمەوە ، وورچێکی زەبەللاح لـەو بەرەوە دەهات ، ئەستەم بوو بتوانین لێك تێ بپەڕین • نە وورچەکە ویستی ڕێگەی من بداو نە منیش • بەهێزترین وورچ بوو دیبێتم ، بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا توانیم بژیە چڕەکەی بـگرمو فڕێی دەمە ناو رووبار • »

ئێمەش بەدەم بەشییەوە گوێمان لـــە چیرۆکـە خـەیاڵیەکـەی مامۆستامان گرت •

ـ « حەفتەی رابردوو چوومـە دەرەوە بۆ سـەر زەوی‌و دەستم بە زەوی کێڵان کرد • گاکانم جووتەگایەکی ملەوەز بوون • لە هیکەوە لـە هەوجارکێشان وەستان‌و لە شوێنی خۆیان چەقین • دەبێ چ قەومـا بێ ؟ تەماشام کردو بینیم مار خۆیان لە گاسنەکەم ئالاند بوو ، نۆ بوون ، دوویان بۆ کن دەستم هاتن • هیچ سێ‌و دووم لێ‌نەکرد • دەمانچەکـەم هەڵکێشاو هەمووم کوشتن • ئەوەندە خوێنە ڕژا هەموو زەویەکەی پاراو کردەوە • بە شێنەیی جووتی خۆم تەواو کردو گەڕامەوە ماڵێ • بـەڵام

شتێك نەختێ هەراسانی کردم ـ ئەگـەر زەویەکەم لە باتی گەنم مـاری لێ‌شین بوو ، چ بکەم ؟! »

ـ « پێتان بڵێم چۆن ژنەکەی خۆمم هەڵگرت ؟ ئەو کاتە بوو کە لە دارستانی (تسونیتن)دا ڕاوی جەردەو ڕێگرانم نا خۆم بە ماڵی یەکێکیاندا کرد • ئەو جەردەیە لە هەموویان منۆختر بوو • خۆی پێ دەرباز بوو بەڵام کچەکەی لەوێ بەجێ‌هێشت • کچە ئەوەندە جوان بوو دەتـگوت مانگە • تەماشام کردو تەماشای کردم • ئەشقی یەك بووین • فڕاندم • لە پشتە خۆم سواری زینم کردو تێم تەقاند • لەناکاو بینیم چـل جـەردەی ترسنۆك بە تەقلەکوت کەوتوونەتە دوام • هەر یەکە خەنجەرێکی بـــە ددانی گرتبووو دەستێکی شمشێرو دەستێـکی دەمانچـــە بوو • ڕووم تێکردن‌و نیشانەم لێ هەڵگرتن‌و هەمووم بەردانەوە • سەراپای داغستان ئەم چیرۆکە دەزانێ • »

ڕۆژێکیان ، من‌و باسیری هاوڕێم لە کاتی وانەدا قسەمان دەکرد • مامۆستا بە توندو تیژی پرسی :

« بۆچی باش دانانیشن • ئەوە سعاتەکە بە خۆو بە باسیری باســـی چیتان دەکرد ؟ »

« دەمەتەقێمان بوو • باسیر دەیگوت جارەکەی جەنابت لەسەر زەوی هەشت مارت کوشتوەو من دەمگوت نە ، هەژدە • »

« بە باسیر بڵێ کە تۆ ڕاست دەکەی‌و ئەو بە هەڵەدا چوە »

لەو کاتە بە دواوە ، دایك‌و باوکم پێیان سەیر بوو ئەگەر دەرسیشم ئامادە نەکردایە هەر یەکەمین پلەم وەر دەگرت •

مامۆستا خۆی پیاوێکی چاك بوو،بەڵام هەرگیز بۆ ماوەیەکی زۆر لەیەك

شوێندا تۆتکەی نەدەگرت • ڕەوانەی گوندە دوورەکان کرا • ناردیانە (سیلوخ)و (ئەرادەریخ) بەڵام لەوێش نەحەوایەوە • کەمێك پێش ئێستا لە یەکێتی نووسەراندا هاتە لامو داوای لێ کردم کارێکی بۆ بدۆزمە •

« دەتەوێ چ ئیش بکەی ؟ »

« یاداشتی شەڕم پێ دەنووسرێتەوە • هەموو مارشالەکان برادەرم بوون • هەندێکیان من لە مردن ڕزگارم کردن • »

زۆر مامۆستای جۆر بە جۆرم هەبوو ـ ئەوەی یەکەم ، ئەوەی دووەم ، ئەوەی سێیەم • بەڵام من هەمیشە خاتوو (ڤیرڤاسیلیڤنا)ی ڕووس بە یەکەم مامۆستای ڕاستەقینەی خۆم دەزانم • ئەو بوو کە جوانیی زمانی ڕووسیو گەورەیی ئەدەبی ڕووسی بۆ دەرخستم •

زۆر مامۆستا لە (ئامۆژگەی مامۆستایانی ئاڤاری)و زۆر پرۆفیسۆر لە مۆسکۆ لە ئامۆژگەی ئەدەبدا هەبوون • مەنسور گەیبەرکۆڤو پۆسپلۆڤ ، محەمەد حەیدەرۆڤو گالێسکی ، شامبیناگۆ ، رادنسگ ، ئاسموس ، فۆخت ، بۆندی ، ریفۆرماتسکی ، ڤاسیلی سیمیۆڤۆنیچ سیدورین کە تاقیان دەکردمەوە خراپم وەڵام دەداوە • چونکە بە گشتی ڕووسیم باش نەدەزانی • بەڵام وا هەست دەکەم تاقی کردنەوەم هێشتا تەواو نەبوە • هەندێ جار خەونێك دەبینم ـ لە تاقی کردنەوەیەکدا کەوتوومو دەبێ ساڵی یەکەمم دووپات بکەمەوە •

لە ساتی هوشیاریدا ، کە کتێبێکی نوێم دەردەچێ ، هەر دەم بەو نومێدەم بەڵکو بشێ مامۆستایەکم بە سەری ڕابگاتو بیخوێنێتەوە جا لە هەموو تاقی کردنەوەیەکی زمان یان ئەدەبی گریکی زیاتر دەشلەژێم • چ

بکەم ئەگەر ڕای لە کتێبەکەم نەبێ • ئەگەر بە نیوەچڵی واز لە خۆیندنەوەی بێنێو بڵێ : « ڕەسووڵ خرابی نووسیوە • دەبێ زۆر پەلەی کرد بێ • » ئەمە سەختترین تاقی کردنەوەی منە •

داغستان ! تۆش هەموو جۆرە مامۆستایەکت هەبوو • (حەسەن)و (مونچاوسین)ەکانی تایبەتی خۆت هەبوو • هەندێك خۆیان بڕوایان بەو شتە نەبوو فێریان کردی • هەندێك تەفرەیان دای ، هەندێك خۆیان بە هەڵەدا چوو بوون • بەڵام پاشان مامۆستایەکی گەورەو دادپەروەر ، ئازاو میهرەبان هات • ئەو مامۆستایە ڕووسیا بوو ، یەکێتی سۆڤێت بوو ، شۆڕش بوو • ژیانێکی نوێ ، قوتابخانەیەکی نوێ ، کتێبێکی نوێ • لە ڕۆژگاری کۆندا تاکە کەسێکی لادێ بیتوانیایە شت بخوێنێتەوە مەلا بوو • ئێستا مەلا نەبێ هەموو کەس کتێب دەخوێنێتەوە •

گەلێکی بچووك ژیانێکی گەورەی بە دەست هێناوە • زۆر کتێبی دی لە بارەی داغستانەوە دەنووسرێن • دوایان نابڕێ • ئەگەر ئەو کتێبە زێڕینو جاویدانە تەنیا یەك لاپەڕەی تێدا بێ کە من نووسیبم ، زۆرم هەوەس پێ دێ • من گۆرانی خۆم دەڵێم ، داغستانەکەم ! قبوولی بکە !•

داغستان ! هەرچی پێیان بەخشیوم
با سەربەرزانە بەشی بکەین •
میدالیاکانم
بە ترۆپکەکانت هەڵدەواسم
سرو‌ودی مەزنو شیعرت
بۆ دەڵێم •
بەلام تۆ تەنیا بەتیەی دارستانو
تەپلەی ترۆپکی بەفر پۆشم پێ ببەخشە •

هەر ئەوەندە بوو • ئێستا وەختی لێك جودا بوونەوەمانە وەكو گۆتەكە دەڵێ : خوا پێكمان شاد بكاتەوە •

كۆتایی كتێبی دووەم

ئەم كتێبە لە زۆر شوێندا نووسراوە ــ لە گوندی تسادا ، لە مۆسكۆ ، لە مەحەچ قەڵا،لە دیلیژانو لە زۆر شاری دیش• كەی دەستم بە نووسینەوە كرد ؟ لە بیرم نەماوە • لە ٢٥/ی ئەیلولی ١٩٧٠دا تەواوم كرد •

والسـلام و الكلام •

فەرهەنگۆك

(ئ)

ئاوقەران : ئاوقووف
ئۆین : فێڵ : حیلە

(ب)

بادی : قاپ ، دەفر ، ترار ، جام
بالیف : سەرین ، بالـگ
بوێر : ئازا ، ڕەشید
بۆسە : كەمین
باقۆ : نەخۆش‌و لاوازو بـێ هێز
بەتیە : زەبوون ، كورك ، عەبای پیاوان
بـوزا : جۆرە شەرابێـكی داغستانییە

(پ)

پەسنین : خۆهەڵـكێشان
پـەز : مەڕ
پێخواس : پـێ خاوس ، پـێ‌پەتی
پت : سەری‌پـەنجە ، ئەوەندەی بە دوو پەنجە هەڵـبگیرێ •
پەلكەنان : چنكەنان ، لەتەنان
پەڕەم بە پەڕەم : پارچە پارچە
پـەنـگر : پەڕەنـگ ، پشكۆ
پووت : سیس ، پـووچ ، بێ‌ڕوەت
پـەڕەنگ : پەنگر ، پشكۆ
پـیل : شەپـۆل

(ت)

تخووب : سنوور
تیز : گاڵتە ، قەشمەری
ترار : جام ، بادی : دەفر
تیتاڵ : گێچەڵ
تەزی : سارد : قەڕمی
توولەڕێ : باریكە ڕێ

(ج)

جۆگەت : ئەو جۆگەئاوەی لە توانەوەی بەفر پەیدا دەبێو بەشاخدا دێتە خوارێ .

(چ)

چرووك : بێهێزوڤەژەن ، نەکامڵ
چوڕەئاو : قومەئاو ، پشکەئاو

(خ)

خاو : کاڵ ، نەگەییو
خەفیە : جاسووس ، دەوسگر .

(د)

داری قەڵاشکەری : گزرەدار ، داری سووتان
دووگاڕکی : دووپات

(ر)

ڕەشید : ئازا ، بوێر ، جەسوور
ڕسانەوە : هەڵگەڕانەوە ، یاخیبوون
ڕوومردنەوە : کوژانەوەی ئاگر
ڕۆندك : فرمێسك ، ئەسرین .

(ز)

زەغەل : تەمبەڵ : تەوەزەل ، تەپو سست

(س)

سەرتوو : سەرتوێژ

(ش)

شاخ : قۆچ
شمەك : جلوبەرگ : شتومەك
شێ : نم
شووف : تەوژمی ئاو
شەوتی : سووتاو

(ع)

عەگید : مێرخاس ، گەڕناس ، جوامێر

(ف)

فیـات : نرخ

(ق)

قادرمە : پێبلیکانە
قان : پارچـە
قاوە : گیایەکی سخە کەوشكبوەوە زوو گڕ دەگرێ لەگـەڵ ئەستێو بەردەشتێ بەکاردێ
قەمـە : سونـگی
قونپانی : پاشپانی ، پاژنە
قەڵەزراو : ترسنۆك ، ترسۆ .
قوڕقاپ : کڕوکپ بوون
قوڵتەباز : فێڵباز ، بەمەکرودوڵاب .

(ك)

کادوو : دووکەڵ
کووکە : هەرا ، دکر ، بەزموکارەسات
کەستەك : خۆڵێك کەئاو لێیدابێو ڕەق بووبێ .
کەترە : مەڕومالاتی پیروکەنەفتو بێ عدوور
کەرە : فەریکەڕۆن
کرێت : خراپ ، ناشیرین
کۆتەڵ : پەیکەر
کرتوکێڵ : کشتو کاڵ
کەتن : ئیشی خراپ
کەور : بەردی مەزن
کڕبوون : بێ دەنگ بوون
کەرب : ڕقوقین

(گ)

گۆلم : پڕ بە یەك دەست
گۆلك : گوێرەکە
گیانەلا : ئاوزینگدان .

گراوی : خۆشەویست
گۆینده گۆرانی‌بێژ
گنخاندن : خۆگنخاندن : خۆ دواخستن ، خۆخافلاندن به شتی
هیچو پووچ ٠

(ل)

لەنکاوڕا : لەناکاوەوە ، لە هیکەوە : کتوپڕ
لەگــەن : قاپی‌گەورە

(م)

مەکرۆ : فێڵباز : زۆرزان ٠
منۆخ : بێزاخ ، کێرنەهاتی
مشکی : خۆڵەمێش ، بوول ٠
مەفتووق : فێڵبازوچەتوون ٠

(ن)

نەوێرۆك : ترسنۆك ٠

(و)

وندا : ون ، بزر

(ه)

هنداو : کن ٠ لە هنداودێ : لەکن گوندی ، لەنزیك ٠
هەرکەو : ئەو
دەبێو باڵندە لێی دەخۆنەوە ٠
هیربار : قاپو قاچاغ ، هەوڕ
هــەوڕ : هیربار ٠
هەشتاو : بەهەشتاوی : بە تەنگاوی
هەترە : هەرەتە ، پەرگەندە
هەڵزنا : پێدا هەڵزنا : پێداهەڵگەڕا ٠
هەڕفی : ڕووخا ، ڕفی ، هەرەسی‌هێنا ٠
هەرێ : بەڵێن ، گفت ٠
هێوە : ئەولا
یەخسیر : دیل

(ی)

یەخسیر : دیــل

ڕاستو چــەوت

له هەندێ شوێندا نیشانەی حەوت یان نوختە پەڕیوە : هەر...
له نووسینی ناوی (نەجمەددین) له یەك دوو جێ به (نەجموددین ...
(نەجمەدین) هاتوەو وشەی (ئەستەنبول) له یەکو دوو شوێندا ...
(ئەستەمبول) هاتوە ٠ بۆ ئەم هەڵانەو هەموو هەڵەکانی تر داوای ...
دەکەینو حەز دەکەین پێش خوێندنەوە ئەم هەلانەش چاك بکەنەوە :

لاپەڕەی	دێری	هەڵەکە	ڕاستەکەی
٨	٤	نا	ناو
١٢	٢	کتبوپڕ	کتوپڕ
٣٢	١	نۆ	تۆ
٤٠	٥	کەف	کــەفو
٤٠	٧	د،وریان	دەوریان
٤٤	١٧	نێوەژەند	تێوەژەند
٥٦	١٠	نایایی	نایابی
٦٦	١٨	ناشگێتەوە	ناشکێتەوە
٧٧	١	ــه	لــه
٨٥	٢٢	دەورییە	دەوریە
١٠٨	١٦	دیدی	دی
١٠٩	١٩	خۆنیاویم	خوێناویم
١١٩	١١	چەوتیاند	چەوتیاندا
١٢٧	١٩	ئونتسول	ئونتسوکول
١٥٠	١٤	گەلیانی	گەڵییانی
١٦٠	٨	لێپرسلاوی	لێپرسراوی
١٦٠	١٢	ئەخشالوموڤ	ئەفشالوموڤ
١٦٤	١	لەیلایەی	لایلایەی
١٦٨	١٩	جنیۆ	جنێو
١٧١	٥	وولامی	وەلامی
١٧١	١٣	دەشتە	دەشتی
١٩٧	١	دانی	دابی

لاپەڕەی	دێری	هەڵەکە	ڕاستەکەی
٢١١	٦	ئیمان	ئیمام
٢٢٢	٤	تۆ	بۆ
٢٣٤	١٣	دانان	دانا
٢٣٦	١٥	دەوریان	دەورەیان
٢٣٨	٢٣	ئێرو	تێرو
٢٤٤	٥	چەنگ	جەنگ
٢٤٩	٥	شەپڕێوەیان	شەپڕێویان
٢٤٩	١٦	ئستا	ئێستا
٢٥٠	٢	ونیوانەی	ونبوانەی
٢٥٢	٢٤	تۆڤاند	تۆقاند
٢٥٣	٨	بێچەوەکان	بێچوەکان
٢٥٩	١٩	کتیبێ	کتێبی
٢٦٨	٩	نیۆ	نێو
٢٦٧	١٧	Dagestan	dagestan
٢٦٨	١٦	ستالسکی	ستالسکی داوای
٢٧٨	٢	بیانووسێ	بیاننووسێ
٢٨٤	٩	ئاسماینیەکان	ئاسمانییەکان

●★●

تێبینی

— ئەم بەرگی دووەمە ساڵی **١٩٧٦** لە گوندی بەحرکە کراوە بە کوردی.
— بەرگی یەکەم ساڵی **١٩٧٩** بڵاوکرایەوە .
— ڕەسووڵ لە نووسینی ئەم کتێبە بەردەوامە تا ئێستا هەندێ بەرگی تریشی لێ نووسیوە ، هیوادارم بکەونە بەر دەستو بە کوردی بڵاوبکرێنەوە .

لە کتێبخانەی نیشتمانیی بەغدا
ژمارە (٦٩٨)ی ساڵی ١٩٨٥ی دراوەتێ

رسول حمزتوف

داغستاني أنا

الكتاب الثاني

ترجمه من الانكليزية الى الكردية

عزيز گردي

بغداد ـ ١٩٨٥

RASUL GAMZATOV

MY DAGHESTAN

Book Two

Translated from English into Kurdish

By :

AZIZ GARDI

Baghdad - 1985

РАСУЛ ГАМЗАТОВ

МОЙ ДАГЕСТАН

КНИГА ВТОРАЯ

Перевод с английского на курдский язык

АЗИЗА ГАРДИ

Багдад 1985 г.

دانەی بە دوو دینارە

مطبعة الحوادث ـ هاتف ٤١٥٢٦٨٥